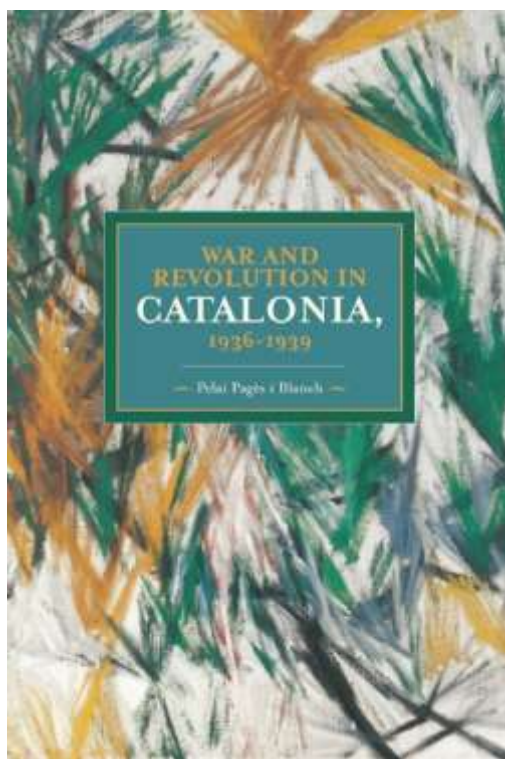

Pelai Pagès

Katalonien i krig och revolution, 1936-1939

Översättningen av denna bok har huvudsakligen utgått från engelska utgåvan, *War and Revolution in Catalonia, 1936-1939*, (2014), men även den spanska, *Cataluña en guerra y en revolución 1936-1939* (2007), har använts.

Översättningen till svenska har gjorts med författarens medgivande.

Översättare: P-O Eklund, Martin Fahlgren, Alex Fuentes, Göran Källqvist och Björn Erik Rosin (de flesta kapitlen). Redigering har utförts av Martin Fahlgren.

Noter markerade med [TN] är införda av den engelska översättaren. Icke numrerade noter har införts av svenska red.

Allra sist har vi kompletterat med lästips med texter – böcker, artiklar, tidsdokument – på svenska (som fått ersätta bokversionens bibliografi).

[Innehållsförteckning på nästa sida. OBS en Spanien-karta efter innehållsförteckningen]

Innehåll

Engelska utgåvans förord	1
Introduktion	5
1. Förebud till krig och revolution i Katalonien	8
2. Det militära upproret och revoltens misslyckande	18
3. Politiska förändringar: <i>Generalitat</i> i kris, miliskommittéer bildas	26
4. Bildandet av folkmiliser och den aragonska fronten.....	35
5. Allmän ordning och politisk repression bakom fronten	42
6. Republikens rättsväsende: Från folkdomstolar till specialtribunaler	49
7. Sociala och ekonomiska förändringar	56
8. Krigsekonomi och krigsindustrierna	64
9. Bildandet av enhetsregeringen och de första politiska motsättningarna	71
10. Majhändelserna 1937	80
11. Konsekvenserna av Majhändelserna	89
12. De republikanska militäroffensiverna sommaren 1937	96
13. Regeringen Negrín i Barcelona och den katalanska frontens sammanbrott.....	103
14. Slaget vid Ebro och det försämrade läget på hemmafronten	112
15. Katalonien ockuperas och kriget förloras.....	120
Avslutning: Den historiska betydelsen av republikens nederlag	126
Lästips	130

Karta: Spaniens regioner och provinser

Engelska utgåvans förord

Trots att det rör sig om ett så värdefullt bidrag är denna bok av Pelai Pagès i Blanch så gott som okänd utanför Spanien. I Spanien under Francotiden skrevs historien om spanska inbördeskriget uteslutande av segrarna och därmed kom de akademiskt mest rigorösa studierna av republiken och revolutionen att göras av icke spanska författare. Även om akademisk frihet idag lever och frodas i Spanien, och man lämnat bakom sig den statliga censuren, är det fortfarande vanligt att utländska akademiska arbeten översätts till spanska, medan sorgligt få verk av spanska och katalanska författare översätts till engelska [eller andra språk]. Följden har blivit att många av de bästa studierna på området inte finns tillgängliga för läsare som inte kan spanska eller katalanska. Min förhoppning är att denna översättning ska göra Pagès bok – ursprungligen publicerad på katalanska 1987 för att sedan rikligt vidareutvecklas för den spanska utgåvan 2007 – tillgänglig för många fler.

Pagès, professor vid universitetet i Barcelona, är en ledande katalansk historiker om inbördeskriget och författare till den främsta biografen om Andreu Nin, ledare för POUM (*Partido Obrero de Unificación Marxista*), ett spanskt kommunistparti som på 1930-talet var motståndare till det officiella av stalinisterna kontrollerade PCE (*Partido Comunista Español*). Hans bok ger en dynamisk och sympatisk bild av revolutionen och dess efterspel som den upplevdes i Katalonien. Många författare idag, som är motståndare till revolutionär politik, framställer revolutionen i Katalonien som i första hand en olycka och strategiskt katastrofal och sedan en rent katalansk fråga och därmed av föga betydelse förutom i form av de olägenheter den vållade Spanien i stort. Av dem som faktiskt erkänner den centrala roll som spelades av den revolutionära vänstern i Katalonien, har många bara ägnat något enstaka kapitel åt händelserna där. Fram till idag är egentligen George Orwells *Hyllning till Katalonien*¹ den enda bok på engelska som ägnats åt kriget och revolutionen i denna region.

Pelai Pagès: *Andreu Nin: Una vida al servicio de la clase obrera* (2011)
[Andreu Nin: Ett liv i arbetarklassens tjänst]

¹ George Orwell, *Hyllning till Katalonien*, 1:a svenska upplagan 1971. Sedan dess har flera nya upplagor kommit ut – det har även annonserats att en ny ska komma i år, 2021 (på Marisma Förlag AB).

Pagès studie har mycket gemensamt med Orwells verk. Det har alltid förefallit mig märkligt att Orwells skildring, trots sin enorma ryktbarhet och internationella spridning, belyser en sida av kriget och drar slutsatser om detta som direkt strider mot de konventionella uppfattningarna om konflikten. Orwell skrev om hur borgarpressen och den internationella kommunistiska pressen vid denna tid framhärskade i att vanställa och missförstå kriget och revolutionen. Men sjuttiofem år senare är det fortfarande deras versioner som dominerar både den allmänna bilden och den akademiska synen på kriget – inte Orwells. Det verkar som om ideologiska motiv fortfarande styr sådana framställningar av kriget och bara lätt påverkas av det prisma som den senare utvecklingen kan bidra med.

Några av de mest slående bilderna hos Orwell är skildringen av kontrasten mellan två Barcelona: den stad Orwell först upplevde i december 1936 då samhällsrevolutionen fortfarande var synlig på gatorna, och den han återvände till några månader senare, i slutet av april 1937, då den katalanska borgarklassen gjort stora framsteg när det gällde att återta makten från arbetarna. I december hade Orwell noterat de röda och svarta fanor som hängde på husen, att språkliga uttryckssätt som markerade sociala skillnader försvunnit, att borgarklassen inte syntes till på stadens gator, och energin hos en självsäker arbetarklass som inspirerades av revolutionära tal och musik. Till sin kraftfulla skildring av revolutionens Barcelona tillfogade Orwell de förbehåll som handlade om att han var en nykomling och sin status som utomstående iakttagare. ”Allt detta gjorde ett underligt och gripande intryck. Mycket förstod jag inte, i en del fall tyckte jag inte ens om det, men jag kände det omedelbart som ett sakernas tillstånd värt att kämpa för.”²

Orwell visste att hans första intryck av Barcelona i december 1936 kom flera månader efter att höjdpunkten för arbetarmakten var passerad: revolutionens främsta organ, den katalanska antifascistiska miliskommittén, var ju borta redan i oktober 1936. Men när Orwell återvände i april 1937 kunde han notera påfallande förändringar. I stället för en stad där hela befolkningen verkade gå omkring i blåställ hade elegant klädsel återkommit. Rangskillnader hade återinförts bakom fronten i form av den nya folkarmén. Mest talande var kanske att civilbefolkningen tycktes ha tappat entusiasmen för revolutionen. Orwell får veta att antalet frivilliga för insatser vid fronten sjunkit kraftigt från början av januari 1937 sedan arbetarrörelsens styrka minskat i Katalonien.³ I denna bok skildrar Pagès hur och varför Katalonien hade förvandlats från revolutionär optimism till det tillstånd som Orwell lade märke till vid sitt andra besök. Precis som Orwell, visar författaren vad som verkligen stod på spel i försöken att ena vänsterkrafterna i kampen mot fascisterna och konsekvenserna av att inte längre låta strategin för att vinna kriget basera sig på att revolutionen skulle gå vidare. Efter en allmän introduktion om

² Orwell a.a. Det kan vara på sin plats att här citera ett litet större avsnitt ur Orwells redogörelse för hur han upplevde stämningarna i slutet av 1936:

”Det var första gången som jag över huvud taget befann mig i en stad där arbetarklassen höll i tömmarna. Arbetarna hade ockuperat så gott som alla byggnader och skrudat dem i röda fanor eller i anarkisternas röd-svarta, på varje vägg stod hammaren och skäran och de revolutionära partiernas initialer målade, så gott som alla kyrkor hade plundrats och gudabilderna hade bränts... Utanför varje affärs- eller kafélokal fanns en inskription som förkunnade att lokalen kollektiviserats — till och med skoputsarna hade anslutit sig till kollektiviseringen och deras lådor var målade i rött och svart. Kypare och butiksanställda såg en i ögonen och behandlade en som en jämlike. Servila och till och med ceremoniella talesätt hade tillfälligtvis försvunnit. Ingen sa ‘Señor’ eller ‘Don’ eller ens ‘Usted’; alla kallade varandra ‘Kamrat’ och ‘du’ och sa ‘Salud!’ istället för ‘Buenos días’. Att ge dricks hade i lag förbjudits och en av mina allra första upplevelser var att en hotellvärd läxade upp mig för att jag försökt ge en hisspojke dricks.... Till det yttre var Barcelona nämligen en stad där de välbärgade klasserna praktiskt taget inte längre existerade. Förutom några få kvinnor och utlänningar såg man över huvud taget inga ‘välklädda’ människor. Så gott som alla bar enkla arbetskläder eller blå overaller eller någon form av milis-uniform. Allt detta gjorde ett underligt och gripande intryck. Mycket förstod jag inte, i en del fall tyckte jag inte ens om det, men jag kände det omedelbart som ett sakernas tillstånd värt att kämpa för.”

³ Om stämningarna i Barcelona i december -36 resp. april -37, se utdraget ur [Hyllning till Katalonien](#), s 2-4.

de sociala och politiska omständigheter som ledde till krig och revolution i Spanien och Katalonien på 1930-talet beskriver Pagès i detalj de åtskilda men överlappande skeendena. En börjar med revolutionen som sådan, som uppstod ur de katalanska arbetarnas reaktion på militärernas resning. Han redogör steg för steg för allt från gatustriderna som satte stopp för det militära upproret i sin linda till hur arbetarna bildade miliser för att utvidga sina defensiva insatser till andra delar av Katalonien och det angränsande Aragonien, kollektiviserade ekonomi och bostäder och skapade en kollektiviserad krigsindustri från så gott som ingenting. Revolutionen skapade den situation som ofta benämns ”dubbelmakt”, där arbetarnas organisationer härskade över gatorna och organiserade försvar av revolutionen, medan borgerliga och republikens institutioner fortsatte att existera, om än bara tidvis till namnet. Pagès tar också upp de mest kontroversiella aspekterna av detta revolutionära stadium: repressionen mot klassfiender, ”okontrollerbart” agerande och anti-klerikalt våld.

Något som fascinerar med revolutionen i Spanien är mängden av lösningar som arbetare och bönder hittade för att omorganisera produktionen samtidigt som de mobiliserade till krig. Som Pagès visar var revolutionära förändringar utomordentligt framgångsrika i en del fall. I en del andra tvingades försöken till social omvandling på reträtt innan man över huvud taget haft någon möjlighet att lyckas. Pagès reder ut de revolutionära erfarenheterna i Katalonien och visar att revolutionen är en ytterst komplicerad och motsägelsefull historia.

En förståelse för sådana detaljer klargör i hög grad den process av kontrarevolution på den republikanska sidan, som började utvecklas i betydande utsträckning redan i september 1936. Författaren skildrar hur borgarnas makt gradvis sätter sig över arbetarna och deras organisationer – först genom den republikanska regeringen i Katalonien med stöd av PSUC (Förenade socialistpartiet i Katalonien) och sedan genom den republikanska regeringen i Spanien, med stöd av det spanska kommunistpartiet (PCE).

Som Pagès framhåller gjorde behovet av att koncentrera insatserna för att bekämpa militärernas resning att den katalanska regeringen kunde få representation i den Antifascistiska miliskommittén i Katalonien och börja desarmera revolutionen och med oerhörd effektivitet återerövra den makt de förlorat till anarkisterna. Anarkisternas vägran att centralisera makten på strikt arbetarbasis ledde till bildandet av en kommitté ”över klassgränserna” med medlemmar som redan från början gick in för att stärka den katalanska regeringens ställning på den Antifascistiska miliskommitténs bekostnad.

Hela boken präglas av att stor uppmärksamhet ägnas de olika kriser som drabbade de parlamentariska regeringarna i Katalonien och i vissa fall Spanien. Under kriget överlämnades lagstiftningen i Katalonien i stor utsträckning till kabinettet (*consell executiu*, verkställande rådet) eller skedde via dekret från presidenten, som var förste minister i regeringskabinettet. Författaren följer noggrant de ständigt växlande utnämningarna och nyutnämningarna, möbleringar och ommöbleringar av kabinettet: ofta inkluderar han detaljerade listor över ministrarna och deras band till partier och fackföreningar. För det mesta avspeglade dessa ommöbleringar förändringar av maktbalansen inom den breda skara av antifascistiska krafter som fanns representerade i den katalanska regeringen. Dessa krafter omtalas ofta förenklat som den ”republikanska” sidan, en uppfattning som denna bok ifrågasätter på många vis. Förändringarna betecknas som ”regeringskriser” på grund av behovet att ombilda regeringen. Att följa utnämningarna av ministrar och ministrarna och deras politiska band är ett sätt att betrakta hur den republikanska strategin och politiken gradvis kom att överskugga revolutionens strategi och politik.

Ytterligare en process som Pagès beskriver, och som utspelas mellan Spanien och Katalonien, karakteriseras av författarens omsorgsfulla val av ordval. Genom hela texten, såväl i originalet som i översättningen, beskrivs Katalonien inte bara som en region i Spanien. För klarhetens skull betyder i fortsättningen den spanska regeringen ”republikens regering” eller ”regeringen

i republiken” medan Kataloniens (republikanska) regering omtalas som ”*Generalitat*”. Oavsett vad man anser om katalansk nationalism är det viktigt att inse att strävandena efter katalansk autonomi och/eller självständighet var avgörande för viktiga skeenden under kriget. Dessa strävanden avspeglades – om än inte alltid på samma sätt eller med samma kraft – bland katalanska arbetare, bönder, medelklassen och även betydande delar av den härskande klassen i Katalonien. De var också en viktig faktor bakom den militära resningen mot den spanska republiken eftersom militären motsatte sig vad de uppfattade som katastrofal eftergivenhet från den spanska republikanska regeringens sida gentemot katalansk nationalism mellan 1931 och 1936.

Pagès visar att politikerna i republikens regering, tvärtemot vad militärerna trodde, inte kände någon särskild sympati för katalansk nationalism och i själva verket skulle deras motstånd mot katalansk nationalism intensifieras under krigets förlopp. Republikens regering framhöll, i likhet med *La Generalitat* i dess kamp om makten med arbetarna, att den måste leda krigsansträngningarna eftersom det krävdes samordning och centralisering för att kunna stå upp mot fienden. I sina bemödanden att bekämpa den militära resningen och rycka till sig makten från arbetarna lyckades *Generalitat* faktiskt också vidga sitt oberoende under en stor del av inbördeskrigets första år.

Ur den spanska republikanska regeringens perspektiv var Katalonien oerhört betydelsefullt på grund av sin ekonomiska styrka och sitt relativa avstånd från de fronter som kunde hota dess industriella ställning. Kataloniens position i förhållande till frontlinjerna har betecknats som ”tursam”, men den berodde förstås på materiella förhållanden. Kataloniens industri var en viktig faktor för den katalanska arbetarklassens styrka och mognad. I gengäld hade arbetarnas höga politiska organisationsnivå och förmåga till mobilisering starkt bidragit till att militärkuppen kunde slås ner i Katalonien och möjliggjort revolutionens inledande framgångar. Det stämmer att det i Katalonien fanns militära krafter som var lojala mot republiken och som spelade en viktig roll när kuppen slogs ned, men det är otänkbart att de kunde ha besegrat Franco utan den katalanska arbetarklassens spontana och massiva mobilisering.

Ytterst var regeringen i Madrid, som flyttade till Valencia i november 1936 och sedan till Barcelona i oktober 1937, på sin vakt både mot den sociala revolution som satt hela det republikanska systemet på spel och mot den självständighet som *La Generalitat* tillskansat sig genom att gradvis ta makten från arbetarna. Av denna bok framgår den dubbla dynamik som utvecklades i konflikten i Katalonien: motstånd från republikanskt håll, både spanskt och katalanskt, mot den arbetar- och bonderevolution, som hotade republiken som liberal försvarare av den kapitalistiska staten och den spanska regeringens motstånd mot katalansk autonomi. Slutkapiteln av *Katalonien i krig och revolution* utgör en tragisk skildring av den allt mer desperata situationen i Katalonien från sommaren 1937 till Francostyrkornas seger i januari 1939.

Slutligen utgörs ytterligare ett av bokens viktiga bidrag av det Appendix som innehåller många fascinerande dokument från inbördeskriget.* Hittills har de flesta av dessa dokument bara gått att hitta på originalspråket i spanska eller katalanska arkiv. Pagès beskriver alla dessa dokument – tidningsartiklar, brev, lagstiftning och dekret.

Speciellt tack

Jag vill uttrycka min tacksamhet till Kent State-universitetets forskningsråd för det anslag som möjliggjorde slutförandet av denna översättning.

Patrick L. Gallagher
Kent State University

* Detta Appendix finns inte med i den svenska översättningen och vi planerar heller inte att översätta det. – Red

Introduktion

1986, med anledning av det spanska inbördeskrigets femtioårsdag, fick jag i uppdrag att skriva en bok om kriget i Katalonien på katalanska, som samtidigt som den var metodologiskt stringent och noggrann, skulle sammanfatta den aktuella forskningen för allmänheten. Tanken var att skriva en ny historia som skulle bidra till vår förståelse för kriget på katalanskt territorium, genom att samla den nya forskningen från de monografier som publicerats under de föregående två årtiondena. I introduktionen till den boken, som publicerades ett år senare, betonade jag att det spanska inbördeskriget fortfarande debatterades intensivt. Med femtioårsdagen kom en mängd konferenser, utställningar och debatter. Tio år senare publicerades bokens andra upplaga. Jag talade återigen om det stora intresset för inbördeskriget och jag diskuterade den succé som den brittiske regissören Ken Loach film *Land och Frihet* (*Land and Freedom / Tierra y Libertad*) hade rönt bland både allmänhet och kritiker när den kom ut 1995.* Också värt att notera är de nya historiska källor som vid denna tid blev tillgängliga för historiker på grund av sovjetregimens fall. Trots detta gjordes ganska få förändringar i den utgåva som gavs ut 1987.

Nu, med anledning av den engelska översättningen av boken, som är baserad på den spanska utgåva som publicerades 2007 inför inbördeskrigets sjuttioårsdag, vill jag återigen betona inbördeskrigets fortsatta relevans och dess bestående sociopolitiska vikt. År 2007 antog premiärminister Rodríguez Zapateros regering den historiska minneslagen [*Ley de Memoria Histórica*]** som bestrider tidigare försök, under övergångsperioden, att stänga dörren för krigets trauma i det spanska samhället. Som konsekvens tycks det som om inte en dag passerar utan att inbördeskriget av någon eller annan anledning dyker upp i landets tidningar. Detta är ett nytt fenomen i vår historia och det visar att kriget fortfarande kastar långa skuggor på både nutiden och framtiden. Detta är inte platsen att debattera varför kriget fortfarande är en tvistefråga, men även utan den enorma och växande litteraturen om ämnet tycks det stå klart att inbördeskriget är den viktigaste händelsen i samtida spansk historia.

Något annat har hänt under de senaste åren: ett antal konservativa författare har börjat publicera böcker som omprövar inbördeskriget och ifrågasätter dess ”vänstermyter”. Några saker borde nämnas om dessa ”revisionister”. De är inte professionella historiker, utan snarare högerideologer. Deras böcker har misslyckats att erbjuda något nytt: de har istället enbart återupprepat det som Francos historiker sade om kriget på sin tid – om än i en modernare prosa. Deras tillgång till media förklarar varför deras böcker har rönt sådan framgång, men med några få undantag har den debatt de hoppats kunna återuppta mött mycket litet intresse bland historiker.

Det är ingen slump att det spanska inbördeskriget (1936-39), med undantag för Andra världskriget, fortfarande är den händelse under 1900-talet som har frambringat den mest omfattande bibliografin. De arbeten som fortsätter att publiceras om detta ämne i och utanför Spanien är omöjliga att överblicka till och med för en specialist. Detta intresse speglar utan tvivel det enorma eko som kriget skapade på sin tid: dess enorma internationella konsekvenser, det faktum att det utgjorde prologen till seklets andra europeiska storkonflikt, Italiens och Tysklands deltagande på Francos sida, de internationella frivilliga som kom för att strida för republiken, det slutliga resultatet, Francos långa diktatur efter kriget, särdragen i den spanska övergången till demokrati och slutligen krigets samtida konsekvenser. Internationellt är

* Denna utomordentliga film debatterades flitigt såväl i Sverige som utomlands. Om detta se [Land och frihet – recensioner och debatt](#) (med artiklar från *Offensiv*, *Norrskensflamman*, *Proletären*, *Internationalen* och *Folket i Bild*), samt [Land och frihet – Recensioner och debatt i spansk press](#). – Red

** Lagförslaget kom från den dåvarande socialistparti-regeringen (med Rodríguez Zapatero som premiärminister) och lagen antogs formellt 31 oktober 2007. – Red

intresset fortfarande starkt: exempelvis har jag under enbart de senaste åren deltagit i konferenser om inbördeskriget i Italien, Schweiz och Frankrike. Det spanska inbördeskriget är kanske det sista "romantiska" kriget i historien: man kämpade givetvis om ekonomiska och sociala intressen och om makten i både Spanien och Europa, men det var även en strid om ideal. Det var i många avseenden historiens sista ideologiska krig.

Jag anser att denna ideologiska aspekt är grundläggande för att förstå varför kriget har väckt en sådan djup lidelse och varför det fortsätter att göra det. Som jag påpekat vid andra tillfällen kristalliseras dessa ideologiska frågor runt den sociala revolution som utvecklades i den republikanska zonen som ett resultat av krigsutbrottet. Utan de långtgående ekonomiska och sociala förändringarna under krigets första månader skulle de ideologiska frågorna ha varit mindre betydelsefulla. Och utan att erkänna den sociala revolutionens betydelse skulle det vara svårt att förstå republikens politiska utveckling under kriget, de ståndpunkter som intogs av de internationella styrkorna, och krigets slutresultat.

Av alla republikanska zoner genomgick Katalonien den mest genomgripande revolutionen efter krigets utbrott. Arbetarrörelsens och de folkliga organisationerna styrka förklarar inte bara varför Katalonien ansågs vara "republikens bastion" från och med 1931, utan även varför dess folkliga klasser i den djupgående kris som kriget skapat såg en chans att förverkliga den sociala omvandling som de engagerat sig för. Under arbetarmakt uppnådde Katalonien revolutionära förändringar och ett betydande politisk oberoende och detta beredde så småningom vägen för en konflikt på den republikanska sidan som, inom det större krigets ramar, blev till ett slags miniinbördeskrig i det antifascistiska lägret. På grund av omfattningen av denna sociala revolution har vissa hävdade att Katalonien på något sätt höll sig utanför kriget. Katalonien genomlevde en social revolution, men samtidigt organiserade det en betydande krigsansträngning för att hjälpa till att slå ner den militära revolten. Andra, såsom vissa katalanska nationalister, har hävdade att kriget importerades till Katalonien från Spanien och att Katalonien vände ryggen åt de problem och det nödläge som kriget orsakade i republikens spanska zoner. Alla dessa uppfattningar om Kataloniens roll i kriget kommer att utmanas här.

Man måste ta i beaktande otaliga aspekter av inbördeskriget för att förstå hur det utvecklades i Katalonien. I denna bok har jag försökt se på dem globalt: de katalanska omständigheter som ledde fram till kriget, händelserna 19 juli som ledde fram till den misslyckade militärkuppen, själva revolutionen, det politiska och religiösa förtrycket, utvecklingen av den politiska konflikten, krigets militära aspekter och det slutliga nederlaget och dess följder. Min föresats har varit att ta hänsyn till allt som avgjorde utgången av dessa två och ett halvt år av krig. Jag har försökt att presentera denna historia från ett perspektiv som är både kritiskt och självkritiskt, som inte döljer några detaljer och som inte gör några eftergifter för de upprörda känslor denna historia ger. Detta är inte en bok som försöker komma med publikknipande utspel.

En sista sak. 2007 års upplaga av boken, som denna utgåva är en översättning av, har inte mycket gemensamt med den katalanska utgåvan från 1987. I den nyare utgåvan har jag inte bara rättat till vissa felaktigheter i originalet, utan även uppdaterat och tagit med synpunkter på nya arbeten om kriget som dykt upp sedan dess. Jag har använt mig mycket av *Crònica diària*, en publikation som gavs ut dagligen av det departement som sorterade under katalanska *Generalitat*-regeringens ordförande, och som för närvarande finns i Poblet-klostrets Tarradellas-arkiv. Från samma arkiv har jag använt dokumentation från krigsindustrikommissionen och jag har utnyttjat forskning från olika andra arkiv som det i Salamanca och Kataloniens nationalarkiv (*Arxiu Nacional de Catalunya*). Jag har även utnyttjat dagspressen flitigt, speciellt *La Vanguardia*, liksom dokument från de före detta Kominternarkiven i Moskva och, vid behov, officiella källor från den katalanska regeringen och den spanska republikens regering. Resultatet, med alla dessa nya källor, är praktiskt taget en ny bok. Den baserad på

den katalanska versionen, men detta kan knappast kännas igen. De tolv kapitlen i originalet är nu 15 och dokumentbilagan har omarbetats helt. Min avsikt har varit att inkludera aspekter av kriget, såsom de viktiga frågorna om krigsindustrierna och rättegångstribunalerna, som knappt nämndes i den katalanska versionen av boken.

Som jag sade i min introduktion 1986, skrev jag denna bok för att erbjuda ett kritiskt förhållningssätt på en period av vår historia som har haft en enorm inverkan på många generationer katalaner och spanjorer, och även på tusentals internationella kämpars liv. Vilket värde detta än kan ha, skulle jag vilja tillägna detta lilla arbete till alla dessa människor.

1. Förebud till krig och revolution i Katalonien

En skola bland spanska historiker har återkommande hävdat att spanska inbördeskrigets utbrott inte hade mycket att göra med Katalonien och dess historia. Enligt denna skola åtnjöt Katalonien strax före militärupproret den 19 juli 1936 politisk och samhällelig fred – ibland omtalat som ”den katalanska oasen” – i bjärt kontrast till de djupa spänningar som resten av den spanska republiken upplevde. Enligt dessa historiker var det Spanien som påtvingade Katalonien inbördeskriget, mot såväl vänsterns som högerens vilja.¹

I bästa fall är denna analys – som än idag omhuldas av vissa delar av de katalanska nationalisterna – ytlig och då inte bara på grund av att uppfattningen att regionen i grunden var tillfreds på våren 1936 behöver ifrågasättas rejält. För att fullt ut kunna förstå kriget och revolutionen i Katalonien måste vi inte bara granska de månader som föregick krigsutbrottet, utan också de strukturella orsakerna i ett längre tidsperspektiv. Både perioden av republik mellan 1931 och 1936 samt de internationella spänningarna på 1930-talet formade Spaniens och Kataloniens historia. Dessutom går det inte att bortse från det komplexa förhållandet mellan Katalonien och den spanska republiken, med deras närbesläktade, men ändå olika, historiska bakgrunder.

Inbördeskriget måste dessutom förstås i ett sammanhang av andra spanska inbördeskrig såsom carlistkrigen på 1800-talet.² Dessa krig handlade inte bara, som ofta påstås, om en konflikt mellan carlister och liberaler, där liberalerna stod för framsteg, modernitet och införande av kapitalistiska förhållanden, medan carlisterna representerade en *ancien régime* och ekonomisk, social och politisk omedgörlighet.³ En tredje samhällspolitisk kraft medverkade också i konflikterna, en kraft som uppstått i början av 1800-talet för att bidra till de spänningar som nästa århundrade skulle leda till inbördeskrig: spanska republikanska stämningar. Republikanismen var en folklig rörelse klart skild från carlismen och skilde sig också från spansk liberalism genom att stödja ett samhälleligt och politiskt projekt som gick längre än de gränser den liberala kapitalismen uppställde. I själva verket hade den ursprungliga republikanismen i Spanien, som var stark redan på 1840-talet, kopplingar till den utopiska socialism som börjat framträda i Europa och som, till skillnad från liberalernas mål om att bygga en stark centraliserad stat, envist försvarade federalismen. På 1840-talet hade också de första tecknen på en arbetarrörelse visat sig. Den rörelsen var ännu svag och saknade en fast organisation på nationell nivå. Dess uppkomst i vissa regioner, framför allt i Katalonien och delar av Valencia, satte i rörelse historiska krafter som så småningom skulle utmana de kapitalistiska samhällsförhållanden som också precis höll på att få fotfäste i Spanien.⁴

De sociala och politiska motsättningar som alla dessa krafter tillsammans åstadkom nådde en brytpunkt under de sex åren mellan 1868 och 1874, som historiker kallat den revolutionära

¹ I denna studie används beteckningen ”Spanien” om den vidare nationen med Madrid (i varje fall i början av kriget) som huvudstad. Katalonien hade en lång historia av strävanden efter oberoende och/eller politisk autonomi från Spanien. Se översättarens inledning för en närmare genomgång av denna aspekt av Pagès’ analys. Engelska översättarens anmärkning (i fortsättningen [TN])

² På 1800-talet förekom tre carlistkrig. Carlisterna var konservativa katoliker, som försvarat den gamla regimens intressen i Carlos Isidros namn. 1833 hade Carlos blivit av med den spanska kronan och ersatts av sin tre år gamla brorsdotter Isabel II, dotter till Fernando VII. [TN]

³ Många analyser av carlistkrigen har detta perspektiv, men vi får inte glömma att de krigen också representerade något mer och även handlade om en kraftig reaktion från de spanska böndernas sida mot de negativa effekterna av införandet av kapitalistiska egendomsförhållanden inom jordbruket. Jfr Jaime Torras klassiska studie av detta: *Liberalismo y rebeldía campesina 1820-1923*, Ariel, Barcelona 1976. Se även J.M. Fradera, J. Milian och Garrabou (eds.), *Carlisme i moviments absolutistes*. Eumo, Vic 1990.

⁴ Se Pelai Pagès m fl *Història del moviment obrer als Països Catalans*. Edicions del País Valencià, Valencia 2001.

sexårsperioden (*sexenio revolucionario*), och som inleddes med den progressiva bourgeoisieens ”pseudo-revolution” i september 1868. Sexårsperioden kulminerade med Spaniens första erfarenhet av republikanskt styre från 1873-74 då – precis som upprepade gånger skett tidigare under århundradet som 1835, 1840-43 och 1854-56 – folkliga krafter underifrån gick längre än bourgeoisieens blygsamma politiska mål.⁵

Denna första republik utgjorde en seger för de republikanska viljeyttringar som så ofta havererat tidigare. Samtidigt började den Första arbetarinternationalen skaffa sig närvaro i Spanien. Närvaron av denna och introduktionen av anarkistiska idéer, som nyss introducerats i Spanien, smälte snabbt samman till en arbetar- och bonderörelse med tydliga regionala särdrag i områden som Katalonien och Andalusien. Dessa faktorer bidrog till att underminera två av de viktigaste målen för den borgerliga hegemonin på 1800-talet: ordning och stabilitet, som tillsammans med doktrinen om privategendomen, var den grundval som den liberala bourgeoisie räknat med att basera det nya kapitalistiska systemet på. I kraven från samhällssektorer som marginaliserats av det nya politiska systemet och de nya samhällsklasser som uppstått genom industrialiseringen, såg de hegemoniska klasserna i Spanien ett klart hot. Under sexårsperioden tvingade arbetarna och republikanerna – de krafter som hade mest att vinna på sociala, ekonomiska och politiska förändringar – de hegemoniska klasserna i Spanien att bortse från sina egna konflikter, just de konflikter som varit drivkraften bakom raden av militärkupper, s k *pronunciamientos*, under det gångna århundradet.⁶

Återinförandet av monarkin 1874 representerade mer än något annat detta samförstånd mellan de nya och de gamla härskande klasserna. Nu hade de ett gemensamt intresse av att försvara sina privilegier. Denna nya hegemoniska klass skapade en spansk version av spekulativ kapitalism, den var djupt anti-industriell och i grunden baserad på de stora jordbruksintressena. Fram till jordbrukskrisen i slutet av århundradet – och till och med längre eftersom alternativa sätt att ackumulera kapital var få – var den spanska bourgeoisieens jordhunger konstant och kulminerade med att de stora jordägarna växte fram som den klass som definitivt skulle styra Spanien. I detta läge, där kapitalismens framväxt skedde genom en härskande klass som inkarnerade de mest efterblivna samhällspolitiska intressena, utgjorde restaurationstidens nya liberala och konservativa partier inte mycket mer än två sidor av samma mynt.⁷ Och till och med när det fanns tecken på att staten för första gången var redo till modernisering, stod det klart att de sociala förändringar som de folkliga krafterna önskade åter skulle komma att skjutas på framtiden.

Ledaren för det konservativa partiet, Antonio Cánovas del Castillo, lyckades upprätta en relativt stabil politisk ordning under 1800-talets sista årtionden och under den tiden stannade armén lugnt kvar i sina kaserner. Det nya systemet skulle dock få uppleva återkommande kriser under restaurationen. Den revolutionära krisen 1917 var den mest djupgående, men krisen 1898, känd som ”katastrofen”, banade väg för en våg av reformsinnade kritiker som förespråkade ”regeneration”. Även 1909 var ett krisår präglad av protester över tvångsin-

⁵ År 1835 skedde liberalismens första offensiv sedan Isabel II ärvt tronen [hennes mor María Cristina och därefter general Baldomero Espartero verkade som regenter fram till 1843] och ledde till att liberalismen definitivt etablerade sig i Spanien. Samma år inträffade också första delen av de stora ”*bullangues*” (upproren) i Katalonien, som kulminerade i brännandet av kloster och Banaplata-fabriken. Under Esparteros tid som regent (1840-43) ledde en betydande folklig rörelse i Katalonien till *Jamància*, en enorm folklig resning. De två åren mellan 1854 och 1856, omtalade som den progressiva tvåårsperioden (*bienio*), var slutligen också en period av folkliga revolter i hela Spanien och Katalonien då den första generalstrejken ägde rum. Karakteristiken av revolutionen 1868 som en ”pseudo-revolution” härstammar från Josep Fontanas klassiska studie ”*Cambio económico y crisis política: Reflexiones sobre las pausas de la revolución de 1868*”, Ariel, Barcelona 1973.

⁶ Se not 2 i kapitel 2 för en definition av *pronunciamiento*. [TN]

⁷ Denna politiska dynamik upprepade vad moderater och progressiva (*moderados y progressivos*) stått för tidigare under seklet.

kallelser för militära äventyrligheter i Marocko och som kulminerade i den ”tragiska veckan” i Barcelona då 78 personer dödades och cirka 500 skadades. Strejker och sociala protester var ändlösa. Dessa kriser framhävde den oförenliga motsättningarna mellan den samhällssektor, som motsatte sig alla förändringar som hotade dess privilegier, och de sektorer i det spanska samhället som hyste intresse av att modernisera staten samt få till stånd sociala och ekonomiska förändringar. Även den katalanska bourgeoisien, som sedan 1898 stött ”regeneration” via en konservativ version av katalansk nationalism, övergav reformanspråken när man upptäckte öronen på vargen: de omfattande strejkerna i augusti 1917 då den katalanska bourgeoisiens katastrofala oförmåga till reformer fick arbetarrörelsen att slå in på den revolutionära kampens väg.⁸ De förvärrade politiska spänningarna efter 1917 tvingade 1923 de härskande klasserna i Spanien att välja en militärdiktatur under general Miguel Primo de Rivera. De mellanliggande åren hade präglats av en ”bolsjevikisk treårsperiod” (*trienio*) i Andalusien och *pistolerismo* i Katalonien, då arbetsgivarna hyrde in beväpnade skurkar för att mörda arbetarledare och med våld slå ner arbetarrörelsen, vilket utlöste hämndaktioner från radikala arbetare.

Mycket av den andra spanska republikens historia, den utropades den 14 april 1931 efter en långvarig kris för monarkin, är historien om motsättningar och konflikter mellan de två oförenliga samhällsblock, som varit involverade i så våldsamma konfrontationer under de år som ledde till Primo de Riveras diktatur. Läget tillspetsades nu ännu mer. De reformsinnade republikanerna – Azaña, Domingo, Giner de los Rios och socialisterna – hade majoritet i regeringen och lyckades få igenom reforminriktade lagar under andra republikens två första år. Men från november 1933 hade de reformsinnades positioner gentemot de konservativa försämrats: sommaren 1932 hade de konservativa redan gjort ett första kupp försök under ledning av general Sanjurjo, och betydande folkliga krafter hade förlorat tålamodet med de två första årens blygsamma reformer och dragit slutsatsen att deras mål bara kunde uppnås genom att gå längre än den sortens begränsade åtgärder. Huvuddelen av arbetarna återfanns i den av anarkisterna ledda Nationella arbetskonfederationen (*Confederación Nacional del Trabajo*, eller CNT), Iberiska anarkistfederationen (*Federación Anarquista Ibérica*, eller FAI) och den socialistledda Allmänna arbetarunionen (*Union General de Trabajadores*, eller UGT), men även de som tillhörde mindre kommunistiska grupperingar började dra revolutionära slutsatser.

Strax före kriget förenades dessa konflikter i ett trefaldigt dödläge: republikanska reformsinnade mot den reaktionära högern, den revolutionära vänstern mot reformsinnade republikaner och den revolutionära vänstern mot den reaktionära högern. Under åren av republik hade spänningarna ökat mellan dessa grupperingar, och intensifierades ytterligare när högerblocket segrade i valet 1933 och började sätta stopp för de reformer som antagits de två första åren. Dessutom fick den internationella situationen genom 30-talsdepressionen negativa följder för den nybildade republiken. Efter börskraschen i oktober 1929 hade den internationella kapitalismens strukturella kris ledd till en andra antidemokratisk våg i Europa (den första hade inträffat på 1920-talet till följd av första världskriget). Det tydligaste exemplet var när Hitler och nationalsocialisterna kom till makten i Tyskland i januari 1933. I oktober 1934 fick det kristna högerpartiet *Confederación Española de Derechas Autónomas*, eller CEDA (De autonoma högerpartiernas spanska federation) uppdraget att bilda regering i Madrid och arbetarna fruktade att Spanien skulle följa det tyska exemplet, där Hitler väl vid makten hade upplöst de demokratiska institutionerna inifrån, avskaffat Weimarrepubliken och infört en järnhård fascistisk diktatur.

⁸ Krisen 1917 har i detalj analyserats av Juan Antonio Lacomba i hans klassiska arbete *La crisis española de 1917*, Ed. Ciencia Nueva, Madrid 1970.

Spanska inbördeskriget går givetvis inte att förstå utan att inkludera vad en del betraktar som dess omedelbara föregångare: revolutionen i oktober 1934. Denna revolution syftade åtminstone inledningsvis till att hindra de anti-republikanska krafterna från att bilda regering, men den fick snabbt en extraordinär social omfattning. Det spanska socialistpartiet (PSOE) manade till generalstrejk i hela landet och strejken utvecklades till en revolutionär rörelse bland gruvarbetarna i Asturien. Efter två veckor av motstånd från gruvarbetarnas sida slog militären ned revolutionen och gav överbefälhavaren, general Francisco Franco, ett första tillfälle att begagna sig av hårda repressiva metoder.

I Katalonien började generalstrejken som ett uppror lett av Lluís Companys, den katalanske presidenten. Det har ofta sagts att detta uppror var helt och hållet politiskt och utan den sociala sida som händelserna i Asturien uppvisade. Förvisso slog Companys fast, när han den 6 oktober utropade den nya katalanska staten i den federala republiken Spanien, att den katalanska nationalismen i första hand var politisk till sin karaktär. Dessutom hade CNT inte ställt sig bakom strejken. I många städer i Katalonien, som Lleida (Lérida), Girona (Gerona), Palafrugell, Vilanova i la Geltrú och Granollers var resningen emellertid både nationalistisk och social.⁹ Denna dubbla karaktär bekräftas i skildringar av samtida ögonvittnen som Aymamí Baudina från de katalanska vänsterrepublikanerna (*Esquerra Republicana de Catalunya*), Ángel Estivill från Arbetar- och bondeblocket (*Bloc Obrer i Camperol*, eller BOC) och även Costa i Déu och Modest Sabaté från konservativa Katalanska förbundet (*Lliga Catalana*).¹⁰ I själva verket hade de sociala spänningarna runt om i Katalonien skärpts till följd av den kontroversiella Lagen om odlingskontrakt (katalanska: *Llei de Contractes de Conreu*, spanska: *Ley de Contratos de Cultivo*)¹¹ som under en stor del av 1934 lett till konflikter mellan jordägare och arrendatorer (*arrendataris*). I vissa fall var de sociala spänningarna större på landsbygden än i städerna.

Den skildring som *Lligas* journalister Costa i Déu och Modest Sabaté gjorde av situationen i småstäderna var också vad som i stort skulle hända på landsbygden runt om i regionen i juli 1936: ”I städerna, där de mest skilda samhällsklasser fick känna av politiska och sociala spänningar samtidigt som de levde i konstant närhet till varandra, blev anarkisternas hat och glöd mot allt som förknippades med religion och hög social ställning allt mer tillspetsat. Och det stämmer att när sådana känslor ges fritt utlopp under de mörkaste tiderna av ett uppror blir följden oundvikligen största tänkbara katastrof, eftersom det handlar om det barbari som strider mellan bröder leder till.”¹²

Denna framställning av händelserna ur ett högerperspektiv är förvisso vinklad: den överdriver revolutionärernas illvilja och skyller allt på anarkisterna och när författarna gör gällande att på landsbygden ”var helgedomen första offret, det offer som fick symbolisera allt hat, och med helgedomen också prästen” upprepar de bara det axiom som gällt i nästan alla folkliga revolu-

⁹ För många som skrivit om Spanien på 1930-talet utgör ”sociala” mål eller ”social” konflikt hänvisningar till klassmotsättningar eller politiska motsättningar som uttrycker antagonistiska klassintressen. [TN]

¹⁰ Aymaní i Baudina: *El 6 d'octubre tal com jo l'he vist*. Ed. Atena, Barcelona 1935. Ángel Estivill: *6 d'octubre. L'ensulsiada dels jacobins*. L'Hora. Barcelona 1935. Costa i Déu; Modest Sabaté: *La nit del 6 d'octubre a Barcelona. Reportatge*. Tipografia Emporium, Barcelona 1935 och av samma författare: *La veritat dels 6 d'octubre*. Imprenta Clarasó, Barcelona, 1936.

¹¹ *Llei de Contractes i Conreu* (Lagen om odlingskontrakt) antogs av katalanska parlamentet 21 mars 1934. Avsikten med lagen var att ge viss trygghet åt arrendatorer genom att stärka de vinodlande arrendatorens ställning gentemot jordägarna genom att försvåra senares möjligheter att avhysa arrendatorn, som gavs rätt att använda marken i minst 6 år ytterligare för de täppor som de brukat i över 18 år och även vissa möjligheter att bli ägare av denna mark. Lagen mötte kraftigt motstånd från högern och jordägarna och kom aldrig att tillämpas – den annullerades redan i maj efter appell till en konstitutionsdomstol. [TN] och *Red*.

¹² Costa i Déu och Modest Sabaté: *La veritat dels 6 d'octubre*. Imprenta Clarasó, Barcelona, 1936, s. 15-16.

tioner i Katalonien sedan 1800-talet.¹³ Men journalisternas konstaterande att ”det som hände ute på landsbygden var i huvudsak socialt till sin karaktär” är i huvudsak korrekt.

Oktoberrevolutionen 1934 var den viktigaste och i tiden närmaste föregångaren till inbördeskriget, inte bara på grund av händelserna som sådana utan också på grund av deras konsekvenser. Det är dock nödvändigt att tillbakavisa de anklagelser som på sistone framförts av ”revisionistiska” historiker på högerkanten, där allt ansvar för krigsutbrottet läggs på PSOE för den roll det spelade under händelserna i oktober 1934. Apologeter för Franco som No Moa tuggar bara om de förevändningar som Francoregimen själv framställde under nära 40 års diktatur – som att ”militärupproret” syftade till att förhindra den revolution som kommunister, anarkister och socialister planerat sedan 1934. Den andra spanska republikens historia fram till 1934 visar emellertid att den revolutionen var en reaktion på de misslyckade reformerna och reformerna misslyckades just på grund av den obstruktionspolitik som högern och de privilegierade klasserna stod för. De hade ju redan i augusti 1932 visat att de var inne på en militär resning. Dessutom stod en del politiska organisationer i Spanien vid denna tid för sin egen version av europeisk fascism. Redan i oktober 1931 hade Ledesma Ramos och Onésimo Redondo skapat Juntor för national-syndikalistisk offensiv (*Juntas de Offensiva Nacional-Sindicalistas*, eller JONS) och tidningen *La Conquista del Estado* (Erövringen av statsmakten) hade inte gjort någon hemlighet av sina avsikter. Två år senare, i oktober 1933, bildade José Antonio Primo de Rivera, son till 1920-talets diktator, Spanska falangen (*Falange Española*) efter att ha träffat Mussolini. JONS och Falangen gick samman i februari 1934 och i slutet av året hade de klargjort sina taktiska och strategiska mål och deras nya filosofi skulle snart vara ”nävarnas och pistolernas dialektik”.¹⁴ Vad beträffar ”ansvar” är det således mycket klart vem som ska få skulden.

Efter Oktoberrevolutionen var vägen mot konflikt oåterkallelig. Revolutionens första följd blev repression: förutom de som dödades under själva händelserna, framför allt i Asturien, hamnade tiotusentals revolutionärer i fängelse. I februari 1936 hade siffran stigit till 30 000. I Katalonien blev betydligt färre arresterade – 3 400 i december 1934 – men där ingick hela den katalanska regeringen (*La Generalitat*), inklusive president Companys, och samtliga dömdes till 30 års fängelse.¹⁵ Överbefälhavaren Pérez i Farrás och kapten Frederic Escofet, chef för *Mossos d'Esquadra* – Kataloniens egen polisstyrka, dömdes till döden av en militärdomstol, även om regeringen senare omvandlade domarna. Vidare levde Katalonien under krigslagar fram till april 1935. Statuten om autonomi upphävdes till i februari 1936, liksom de flesta av de kommunala styrena i Katalonien.¹⁶ Nya myndigheter tillsattes av republikens regering: i januari 1935 utsågs Manuel Portela Valladares till guvernör över Katalonien. Joan Pich i Pon, en konservativ politiker från det Radikala republikanska partiet (*Partido Republicano Radical*, PRR) utnämndes till borgmästare i Barcelona. I april 1935 blev Pich i Pon ny guvernör i stället för Portela Valladares.

Ytterligare en följd av händelserna i oktober 1934 utspelades inom jordbrukssektorn i Katalonien, där *Llei de Contractes de Conreu* redan gjort att spänningarna var stora. Jordägarna

¹³ I motsats till andra delar av Spanien under andra republiken upplevde Katalonien inte våldsamma folkliga protester mot kyrkan förrän i oktober 1934. Historiskt sett inträffade förstås den första anti-klerikala folkliga protesten i juli 1835, då flera kloster brändes. Den direkta föregångaren till de anti-klerikala protesterna under andra republiken, och då i synnerhet vid inbördeskrigets utbrott, var händelserna under ”tragiska veckan” 1909 då kloster, kyrkor och religiösa byggnader av alla de slag sattes i brand.

¹⁴ Jose Antonio Primo de Rivera, *Textos de Doctrina Política*, Madrid, Sección Feminina 1966, s. 61-69.

¹⁵ Kataloniens republikanska regering är känd som *generalitat* [på spanska: *generalidad*]. [TN]

¹⁶ 1932 hade Katalonien erövrat ett viktigt mått av självstyre när republikens regering antog statuten om autonomi, vilket gav Katalonien rätt att bilda en egen regering. Även om dess befogenheter var begränsade skulle varje form av katalansk autonomi göra spanska konservativa upprörda. De såg det som ett katastrofalt steg mot en upplösning av det traditionella Spanien. [TN]

hade utnyttjat segern 1934 till att vräka hundratals lantarbetare. När lagen avskaffades hade över tusen lantarbetare vränts i Katalonien. Mellan oktober 1934 och februari 1936 hölls 1 400 rättegångar för att vräka både *rabassaires* (arbetare på vingårdar) och *parters* (arrendatorer). Den förbittring detta ledde till bland bönder och arbetare ger en hel del av förklaringen till det som utspelades efter militärupproret i juli 1936.

Dessutom var den spanska republikens regering nu i händerna på de konservativa. När José María Gil Robles CEDA-koalition stärkt sin ställning i regeringen godkände jordbruksministern Manuel Jiménez Fernández 1935 en rad jordbrukslagar som gjorde det lättare för jordägarna att göra sig av med lantarbetare med hänvisning till att ägarna själva skulle bruka jorden. Byggandet av skolor avbröts också med en annan ursäkt: att regeringens budgetunderskott måste reduceras. Med det uppenbara målet att behaga spanska kyrkan återskänkte regeringen dessutom de jesuitegendomar som konfiskerats under republikens två första år.

Utvecklingen i Europa och övriga världen spädde på spänningarna i Spanien och Katalonien. Den djupa krisen för kapitalismen drabbade Spanien särskilt hårt från 1933 med en kraftig ökning av arbetslösheten. Samtidigt erövrade fascismen makt i Europa och utmanade den parlamentariska demokratin runt om på kontinenten. Spänningarna ökade till en farlig nivå sedan Dollfuss kommit till makten i Österrike 1932 och Hitler i Tyskland i januari 1933. Fascismens aggressivitet kontrasterade med en ökad svaghet hos Europas demokratier, i synnerhet i Frankrike som inte bara stod inför en rad egna politiska och samhällseliga problem utan dessutom hot utifrån av Italien och Tyskland.

Hotet från fascismen gjorde att nästan hela den europeiska arbetarrörelsen började se sig om efter realistiska möjligheter att hejda framryckningen. I många arbetares ögon erbjöd Josef Stalins Sovjetunionen ett alternativ under 1930-talet och Stalin och Kommunistiska internationalen skulle till sist få en avgörande roll för utvecklingen. Kominterns sjunde kongress, som ägde rum i Moskva i juli och augusti 1935, antog folkfrontsstrategin för att bekämpa fascismen. Denna nya strategi – vars främste teoretiske företrädare var Kominterns generalsekreterare Georgij Dimitrov – siktade in sig på allianser mellan alla politiska och sociala sektorer med intresse av att försvara demokratin, allianser som blev kända som ”folkfronter”. Organisatoriskt förverkligades den synen genom valfronter med hela vänstern där både arbetarrörelsens organisationer och den progressiva bourgeoisien ingick. Samtidigt innebar den nya strategin att den sociala revolutionen övergavs som omedelbart mål.¹⁷

Medan denna folkfrontspolitik utformades fick den republikanska regeringens högerpolitik och yttersta högerens frammarsch republikaner och arbetare inom den spanska vänstern att börja söka vägar att undkomma hotet från den totalitära reaktionen. PSOE genomgick en radikalisering och det fanns en stark känsla av att hela vänstern behövde förena sina krafter om man skulle kunna stå emot de reaktionära tendenserna i republiken. Men även om det skedde nya försök att ena vänstern efter oktober 1934, rådde fortfarande betydande politiska och taktiska skillnader. Framför allt hävdade viktiga sektorer inom arbetarrörelsen att en revolution var enda sättet att sätta stopp för fascismen. Det var vad Joaquín Maurín skrivit 1935 i *Hacia la segunda Revolución* (Mot den andra revolutionen).¹⁸ Maurín sade att om ut-

¹⁷ I artikeln [Enhetsfronttaktiken](#) (2009) redogör Paul Le Blanc kortfattat för skillnaden mellan ”folkfront” och ”enhetsfront” och förklarar varför folkfrontsstrategin innebar att man övergivit tanken på en arbetarrevolution. Han skriver bl a: ”Folkfronten är inte bara ett taktiskt alternativ till enhetsfronten. Den utgör en helt annan strategi för att genomföra samhällsförändringar. Istället för att ha för avsikt att föra arbetarklassen till makten, är den utformad för att mobilisera arbetarklassens stöd till långtgående koalitioner med kapitalistiska partier och reformistiskt sinnade men uttryckligen prokapitalistiska regeringar.” Om införandet av folkfrontspolitiken och hur den tillämpades mer generellt, se [Kommunistiska Internationalen 1933-1938. Folkfrontspolitiken](#) av den franske historikern Pierre Broué. [TN] och *Red*

¹⁸ Joaquín Maurín: *Hacia la segunda revolución: El fracaso de la república y la insurrección de octubre*, Barcelona: Gráficos Alfa 1935.

ropandet av republiken och de två första årens reformer, *el bienio reformista*, utgjorde den ”första revolutionen” måste arbetarna nu, när den reformistiska vägen visat sig oframkomlig, det republikanska projektet var utnött och den fascistiska kontrarevolutionen ett växande hot, stärka den hittills ofullbordade demokratiska revolutionen och omedelbart påbörja en ”andra”, socialistisk, revolution. Enligt Maurín stod Spanien efter oktober 1934 inför en ”demokratiskt-socialistisk” revolution.

När de stora finansiella skandalerna kring Alejandro Lerroux’ CEDA-regering kom i dagen¹⁹ – den mest beryktade var Straperloskandalen, men dit hör även Nombelaskandalen som rörde leveranser till den spanska Afrika-armén – upplöste republikens president, Niceto Alcalá Zamora, parlamentet (*las Cortes*) och utlyste nyval.²⁰ Dessa val blev de mest spända och polariserade under den republikanska perioden. Vänstern förde fram viktiga krav: amnesti för politiska fångar, återupprättande av republikansk normalitet och sikte på att återta det initiativ till reformer som försvunnit efter högerns valseger i november 1933. Vänstersinnade arbetare och republikaner enades också om att bilda en gemensam front med alla organisationer inom den breda vänstern, från ”vänster”-republikaner (moderata) till de mest radikala arbetarorganisationerna. Folkfrontspakten, undertecknad den 15 januari 1936, formaliserade alliansen för republikens spanska territorier och några veckor senare, den 4 februari, kom samma uppgörelse i Katalonien under namnet *Front d’Esquerres* (Vänsterfronten). På de spanska territorierna bildades valkoalitionen av Manuel Azaña och Marcelino Domíngos Vänsterrepublikaner (*Izquierda Republicana*), Martínez Barrios och Giner de los Ríos’ Republikanska Unionsparti (*Unión Republicana*), PSOE, UGT, ungsocialisterna (*Juventudes Socialistas*) och Arbetarpartiet för marxistisk enhet (*Partido Obrero de Unificación Marxista*, POUM). I Katalonien undertecknades pakten av olika vänsterrepublikanska partier: *Esquerra*, Vänsterrepublikanska nationalistpartiet (*Partit Nacionalista Republicà d’Esquerra*, PNRE), Republikanska katalanska aktionspartiet (*Acció Catalana Republicana*, ACR), Vänsterrepublikanska partiet (*Partit Republicà d’Esquerra*, PRE), Kataloniens socialistiska enhetsparti (*Unió Socialista de Catalunya*, USC), Rabassaires enhetsparti (*Unió de Rabassaires*, den viktigaste katalanska bondeföreningen), Katalanska proletära partiet (*Partit Català Proletari*, PCP). Kataloniens kommunistparti (*Partit Comunista Catalunya*, PCC) samt POUM.

Folkfrontens program var oerhört enkelt: vinna tillbaka republiken åt vänstern, återinföra de två första årens reformprogram (*el bienio reformista*), frige de som fängslats efter revolten i oktober 1934, normalisera vardagslivet, samt i Katalonien återinföra statuten om autonomi och fullfölja *Llei de Contractes de Conreu*. Men på intet vis siktade programmet på att gå utöver reformpolitiken.

Trots att den spanska högern stod inför en enad vänsterfront klarade den inte av att bilda någon egen allians. Katalonien var undantaget: *La Lliga* lyckades organisera en *Front d’Ordre* [ordningsfront] av traditionalister (*tradicionalistas*), Lerroux-anhängare från de

¹⁹ Alejandro Lerroux hade länge lett det Radikala republikanska partiet (vanligen i litteraturen omtalat som ”radikalerna”), som trots partiets namn på 1930-talet var en betydande del av den spanska högern. Efter valet 1933 utnämndes han till premiärminister trots att hans parti inte fått flest röster. Lerroux’s radikaler bildade en koalition med det större CEDA under José María Gil Robles (se följande fotnot). Gil Robles och andra deputerade från hans parti fick inga ministerposter för att inte reta den spanska vänstern, som betraktade Gil Robles som fascist och lovade att utlysa strejk om medlemmar av CEDA ingick i kabinettet. Generalstrejken i oktober 1934 utlystes således på grund av utnämningen av ministrar från CEDA. Lerroux var omtalat korrupt, vilket framgår av de båda här omtalade skandalerna. [TN]

²⁰ Alcalá Zamoras beslut att utlysa nyval i stället för att kort och gott utse en ny regering kom som en kalldusch för CEDA och dess ledare José María Gil Robles. Som ledare för det största partiet i regeringen väntade sig Gil Robles att bli utnämnd till premiärminister, vilket skulle rättfärdiga hans strategi som gick ut på att den spanska högern skulle få makten på parlamentarisk väg. Spiken i kistan för Gil Robles kom när den valfront CEDA ledde förlorade valet mot folkfrontskoalitionen i februari 1936. [TN]

radikala republikanerna på högerkanten, *Acción Popular Catalana* (den katalanska versionen av CEDA), samt regionalister.²¹ Men i många katalaners ögon hade *La Lliga* mist sin trovärdighet eftersom man sedan 1934 varit lierade med regeringar som inte stödde Kataloniens autonomi. Precis som 1917 hade detta organ för den katalanska bourgeoisien satt sina sociala och ekonomiska intressen före sin politiska och ideologiska nationalism.

Kampanjen inför valet den 16 februari 1936 präglades av mer spänningar och konflikter än någonsin under andra republiken. Högern satte det ”marxistiska hotet” över alla andra politiska frågor och hade tre teman för politisk och ideologisk mobilisering, samma som gällt i stort sett under hela republiken: religionen, jordfrågan och frågan om katalansk autonomi (som de angrep genom att spela på oron för att ”Spanien skulle splittras”). I ren *il duce*-liknande fascism-stil framställde man dessutom CEDA-ledaren José María Gil Robles som ”*el jefe*” (chefen eller ledaren). Vänstern samlade sig kring de 30 000 arbetare som suttit fängslade sedan oktober 1934. I Katalonien förde *Front d’Esquerres* också fram målet att rädda den katalanska regeringen ur fängelse och återställa katalansk autonomi. Förväntningarna var höga och alla var medvetna om att valet kunde vara avgörande för republikens allra närmaste framtid. Av betydelse var att anarkisterna, i motsats till valet i november 1933, inte uppmanade till bojkott av valet – 1933 hade deras paroll varit ”*frente a las urnas – revolución social*” (i stället för valurnor – social revolution) – och valdeltagandet blev också högre än vid något tidigare val under republiken.

Den 16 februari segrade folkfronten med knapp marginal. I hela Spanien vann dess kandidater i städer med över 150 000 invånare och fick totalt 4 654 116 röster. Högern erhöll 4 503 524 röster, även om över hälften av dem i själva verket var till stöd för en blandning av mitten- och högerkandidater. Även om resultatet var mycket jämnt gav valsyste­met som införts 1931 folkfrontskandidaterna absolut majoritet i *Cortes* (parlamentet): 286 deputerade för folkfronten, 132 för högern, 42 för mitten och 10 för baskiska nationalister.

I Katalonien tog *Front d’Esquerres*, med 58,9 procent av rösterna mot 41 procent, hem en mer avgörande seger över *Front d’Ordre* än den som folkfronten måktat med i republiken i övrigt: i själva verket segrade man i alla valdistrikt. I staden Barcelona fick *Front d’Esquerres* 62,66 procent mot 37,34 procent för *Front d’Ordre*, i provinsen Barcelona var siffrorna 57,4 procent mot 42,6, i Tarragona 57,22 mot 42,48, i Lleida 54 mot 45 och i Girona 57,63 procent mot 42,31. När det gällde antalet deputerade hade *Front d’Esquerres* 41 av de 54 från Katalonien, medan *Front d’Ordre* fick 13. Av vänsterns 41 deputerade kom 21 från *Esquerra*, fem från ACR, tre från *Partit Republicà*, två från PNRE, två från *Rabassaires*, fyra från USC och en vardera från PCP, PCC, PSOE och POUM. På högersidan tillhörde tolv av de deputerade *La Lliga* och en traditionalisterna.

När vänstern återtog makten i republiken påbörjades en dynamik som skulle leda till inbördeskriget. Det är välkänt att general Franco, fortfarande överbefälhavare, på själva valnatten uppmanade regeringen att ogiltigförklara valet och utlysa undantagstillstånd. Liknande påtryckningar kom från CEDA:s Gil Robles och från monarkistledaren och tidigare finansministern under Primero de Riveras diktatur, José Calvo Sotelo. Men landets president, den konservative Manuel Portela Valladares, vägrade och höll fast vid republikens legala system. Samtidigt började Spanska militärunionen (*Unión Militar Española*), en underjordisk organisation av officerare på högerkanten, planera vad de hoppades skulle utvecklas till en traditionell spansk militär *pronunciamento*. Nu började konspiratorerna också söka kontakter

²¹ På 1900-talet användes ”traditionalistisk” ofta som beteckning på carliströrelsen (se not 2 ovan). Under andra republiken, före militärkuppen, tillhörde traditionalisterna extremhögern och ansåg redan före Franco att den republikanska regeringen måste störtas med våld. [TN]

med och ekonomiskt och militärt stöd av potentiella bundsförvanter i övriga Europa, framför allt i Mussolinis Italien.

Tre dagar efter valet bildade Manuel Azaña en ny regering, som till skillnad från den 1931-33 inte hade några ministrar från PSOE utan helt bestod av medlemmar av olika republikanska partier.²² Azañas regering utfärdade ett dekret om amnesti så att politiska fångar från oktober 1934 blev frigivna, återanställde arbetare som avskedats och igångsatte en jordreform som var mer långtgående än under tvåårsperioden (bienniet). I Katalonien släpptes president Companys och hela regeringen ur fängelset och söndagen den 1 mars hyllades de av folkmassor i Barcelona. Från balkongen på *La Generalitat* och inför en kompakt folkmassa yttrade den katalanske presidenten följande historiska ord:

Katalaner:

Ni måste förstå att jag i denna stund har svårt att behärska mina känslor när jag talar till er. Detta är mitt land, vårt land, detta är vårt torg och vår balkong! ...

Vi står nu inför att börja på nytt, efter plågsamma och bittra tider. Tack vare viljan hos och sympatin och värmen från denna lavin av människor är vi tillbaka.

Vi står här som tjänare åt våra ideal. Vi ger våra själar som brinner av emotion: inte av skam utan av en ny anda av rättvisa och upprättelse. Vi har med oss stora lärdomar. Vi kommer att få lida igen. Vi kommer att kämpa igen. Och vi kommer att segra igen! (Kraftiga applåder)

Den uppgift vi står inför är svår, men jag försäkrar er att vi är säkra på vår styrka, en styrka som kommer att leda oss framåt för Katalonien och för republiken.²³

I Katalonien och på alla andra ställen återetablerades omedelbart de stadsstyren som avskaffats efter oktober 1934. Inom lantbruket återinfördes också *La Llei de Contractes de Conreu*.

Våren 1936 blev ändå osedvanligt orolig. Efter valet i februari blev det politiska och sociala klimatet i Spanien alltmer förgiftat. Allt eftersom regeringen gav efter för det folkliga trycket och satte de utlovade reformerna i verket blev strejkerna bara fler och den politiska radikaliseringen tog sig ovanligt våldsamma former: sammandrabbningar, attacker och politiska mord utförda av högerextremister och falangistiska våldsverkare blev vardagsmat och reaktionerna från vänstern uteblev inte. I ett mycket omtalat och konfliktfyllt parlamentssammanträde den 16 juni hävdade Gil Robles att mellan den 16 februari och 15 juni hade 160 kyrkor bränts ner, 269 mord skett, 10 tidningskontor förstörts och 146 bombdåd skett. Dessutom hade 113 större och 228 mindre strejker förekommit. Det Gil Robles lägligt nog – i sina försök att utmåla Spanien som ett land i kaos – valde att inte nämna var att det var högern och extremhögern som legat bakom ett stort antal av illdåden och mordet.²⁴

Våren 1936 ledde en annan händelse till ökade politiska spänningar: Niceto Alcalá Zamora ersattes som republikens president, en ställning han haft sedan republikens bildande 1931.

²² Under andra spanska republiken (1931-39) lydde premiärministern under republikens president. Premiärministern utnämnde ett kabinett (*Consejo de Ministros*) som oftast bestod av alla de partier som ingått i den segrande valalliansen. Medlemmarna av kabinettet (ministrarna), och premiärministern, hade den viktigaste lagstiftande makten. Denna makt skulle till och med utvidgas under kriget.

Trots att folkfrontssegern 1936 varit avhängig röster från socialisterna, UGT och CNT blev ingen av deras deputerade utnämnd till minister. Medlemsbasen i arbetarorganisationerna höll på att radikaliseras och ville inte sitta i något kabinett och deras ledare hade gått med på att vägra sådana utnämningar. I synnerhet PSOE och UGT betraktade valet bara som en delstrid i kriget mot fascisterna. Att de valde att ställa sig utanför avspeglade deras skepsis mot det politiska spelet, något som de delade med CNT som av tradition höll sig undan val, något som baserades på deras principiella avståndstagande från staten. Sannolikt var det med viss lättnad som Azaña fick nöja sig med att utse ministrar från de republikanska partierna. [TN]

²³ Enligt den översättning som publicerades i *La Vanguardia* 3 mars 1936.

²⁴ Gil Robles tal och protokollet från hela parlamentssammanträdet återfinns i *La Vanguardia* följande dag (17 juni 1936).

Alcalá Zamora, en djupt konservativ man, hade samarbetat med monarkisterna under restaurations tiden och suttit i flera regeringar som minister för det liberala partiet. Hans konservatism kunde ha bidragit till att stabilisera oron på våren 1936, i stället avsattes han och ersattes med Manuel Azaña. Förändringen gjorde det hela bara värre.²⁵

Enbart i Katalonien undgick man de ökade spänningar som resten av republiken fick uppleva. I den ”katalanska oas”, som historikerna talat om, var de enda morderna med politiska motiv på bröderna Badia, tidigare polischefer i *Generalitat*. Anarkister som var ute efter att ”hämnas” polisens repression mot den anarko-syndikalistiska rörelsen i början av republiken fick skulden för mordet. I ett utspel som var närmast otänkbart bland andra konservativa krafter i Spanien tog *La Lliga* initiativ till ett närmande till den katalanska regeringen för att få till stånd förhandlingar om att återinföra *Llei de Contractes de Conreu* (Lagen om odlingskontrakt), källan till så många konflikter tidigare. Hemliga möten anordnades mellan *La Lligas* ledare Francesc Cambó och president Companys medan de försökte nå en överenskommelse om en reform av det demokratiska systemet.²⁶ Vid regeringsombildningen den 26 maj utsågs Dr Manuel Corachán y García, politiskt oberoende men av många betraktad som mittenman, till minister för hälsovård och välfärd.²⁷ Enligt en del var läget så lugnt i Katalonien att folk som kände sig otrygga i Madrid åkte till Barcelona, hyrde lägenheter och bosatte sig där.

Men Katalonien var knappast den idyll som en del talat om. Inom jordbruket rådde intensiva sociala motsättningar, en reaktion på repressionen efter oktober 1934. Från mars hade strejkerna – många spontana – blivit allt fler också i städerna. Strejkrörelsen kulminerade i juni med aktioner av handelsanställda och hamnarbetarna i Barcelona. Våren 1936 ledde också CNT:s konferens i Zaragoza till ett slut på den långvariga konflikten inom organisationen mellan revolutionära arbetare och *Treintistas*, en mer reformistiskt inriktad strömning.

Och slutligen ansåg många arbetare – inte bara teoretiker som Joaquín Maurín – att möjligheterna till reformer inom republikens ramar var uttömda och att republiken inte kunde hejda det växande hotet från fascisterna. Allt fler ansåg att enda sättet att få till stånd sociala förändringar och besegra fascisterna bestod i att organisera en arbetarrevolution. I själva verket hade republikens regering allt svårare att bemästra situationen och klarade varken av att kontrollera krafter inom högern eller vänstern. Militärresningen den 17 juli började under denna tid av sociala spänningar och regeringskris och skulle dra in republiken i det mest brutala inbördeskriget i Spaniens moderna historia.

²⁵ Alcalá Zamora avsattes som president på grund av den konstitutionella bestämmelse som begränsade antalet gånger en president fick utlysa nyval under en valperiod (sex år). Men bakom åtgärden låg att han förlorat förtroendet hos CEDA:s parlamentsgrupp. I själva verket ville de bestraffa honom för att ha utlyst nyvalet i februari som de förlorat. De hade tänkt sig att han i stället för att utlysa nyval skulle utse Gil Robles till ny premiärminister. Alcalá Zamora hade heller inget stöd bland vänsterrepublikaner och socialister, framför allt inte efter regeringens repression efter händelserna i oktober 1934. Det var många vid den tiden, och många som fortfarande hyser samma åsikt, att Manuel Azañas upphöjelse från premiärminister till republikens president var ett allvarligt misstag och att det kan ha bidragit till händelseutveckling som utmynnade i krig, som författaren här antyder. [TN]

²⁶ Detta är den version av händelserna som gavs av Marcelli Moreta, generalsekreterare för *La Lligas* ungdomsorganisation. Se P Pagès och Alberto Pérez: *Aquella guerra tan llunyana i tan propera (1936-1939)*. Pagès editors, Lleida, 2003, s. 58.

²⁷ Som sägs i förordet till denna bok handlar begreppet ”regering”, ”regeringsombildning”, ”regeringskris”, ”bildande av ny regering” oftast om kabinettet. Framför allt under kriget 1936-39 handlade de politiska striderna mellan de partier som ingick i regeringskoalitionen om konkurrens om ministerposterna. Författaren fäster därför särskild vikt vid orsakerna till nya ministerutnämningar under hela perioden och ger detaljer om deras politiska bakgrund. [TN]

2. Det militära upproret och revoltens misslyckande

När spanska soldater började mobiliseras den 17 juli 1936 i kolonierna i Afrika, förväntade sig ingen att ett fullskaligt inbördeskrig var på väg att inledas. Till och med de officerare som var inblandade i konspirationen var övertygade om att deras väl förberedda och organiserade anfall skulle övermanna fienden så snar de tagit kontroll över den republikanska huvudstaden Madrid. Dessutom var deras avsikt inte att ifrågasätta det republikanska systemets legitimitet, utan att enbart störta den sittande regeringen. Utöver detta var deras politiska mål inte väl-definierade. Även om militärens upprorsförberedelser under en lång tid varit en offentlig hemlighet, visade sig premiärminister Casares Quirogas regering, som hela tiden informerats om förberedelserna, vara inkapabel att stoppa upproret. Under tiden försökte de flesta fackföreningar och politiska partier som hörde till arbetarrörelsen att aktivt förbereda sig för möjligheten av en konfrontation. Den 18 juli anslöt sig Franco på Kanarieöarna, Queipo de Llano i Sevilla och ledarna för andra militära befestningar i Andalusien till upproret. På kvällen den 19 juli avgick Casares Quiroga från sin post som premiärminister och dagen därpå spreds upproret till de flesta garnisonerna på halvön. Även om Diego Martínez Barrios, den nye regeringschefen, uppenbarligen hade ett möte med general Emilio Mola för att be officerarna ompröva sin plan, kunde den republikanska regeringen i slutändan inte åstadkomma en politisk lösning på krisen.

Även i Katalonien hade revolten planerats långt i förväg. Redan i februari 1936 hade kapten Luís López Valera från den katalanska sektionen av högerorganisationen Spanska militärunionen (*Unión Militar Española*, eller UME) börjat planera upproret. På några få månader lyckades UME sprida sig till alla katalanska militära garnisoner. Segern var emellertid inte säker: även om de antirepublikanska officerarna var väldigt aktiva stödde många officerare fortfarande republiken. Faktum är att den katalanska generalen Francisco Llano de la Encomienda motsatte sig kuppförberedelserna, liksom många andra högre officerare i andra republikanska territorier. Därför beslöt konspiratörerna att ge general Manuel Godea i uppdrag att åka till Katalonien för att leda upproret när väl detta segrat i Palma de Mallorca där han befann sig. Under tiden skulle kavallerigeneralen Alvaro Fernández Burriel leda revolten tillsammans med en officersjunta.

Officerarnas omfattande förberedelser kan studeras i dokument som hittades hemma hos kapten López Valera efter revolten misslyckats. Dessa dokument visar att makten främst skulle ha överlämnats till militär personal när det gällde de viktigaste militära, politiska och samhällseliga posterna:

Barcelona

Civilguvernör: Emeterio Saz Alvarez, infanteriöverste

Borgmästare: Francisco Isarre Bescós, pensionerad överstelöjtnant

Ordförande för stadsfullmäktige: Emilio Pujol Rodriguez, pensionerad intendenturöverste

Polischef: Luis López Varela, artillerikapten

Katalansk polischef (Mossos d'Esquadra): Fernando Lizcano de la Rosa, infanterikapten

Flygplatschef: Rafael Botana Salgado, flygvapenbefälhavare

Postchef: Eduardo González Feijóo, pensionerad artilleribefälhavare

Chef för telegrafadministrationen: Andrés Martínez Uría, pensionerad infanteribefälhavare

Chef för Modelofängelset: Alfonso Rojas

Universitetsrektor: Gonzalo del Castillo Alonso

Chef för den väpnade Medborgerliga unionen (Unión Cívica): Félix Negrete Rabella, pensionerad artilleribefälhavare

Girona [Gerona]

Civilguvernör: Jesús Martínez Lage, Legal Captain

Ordförande för stadsfullmäktige: Jaume Bartrina Mas, advokat

Militär befälhavare: Rafael Sanz Gracia, infanteriöverste

Lleida [Lérida]

Borgmästare: Gabriel Alfambra Echeverría, pensionerad befälhavare

Ordförande för stadsfullmäktige: Andrés Pérez Pedriviejo, Forestry Corp

Domstolsordförande: José M. Olmedo, domare

Polischef: Gregorio Villa Tolosa, befälhavare

Tarragona

Borgmästare: José Macián Pérez, advokat

Ordförande för stadsfullmäktige: Manuel Guasch Fontoba

Ordförande för domstol: José Bravo Mezquida, Judge

Polischef: Manuel Gómez, polis

Upprorsmakarna kan ha haft detaljerade planer för seger men *Generalitat* stod inte utan vänner. Den katalanska presidenten, Lluís Companys, hade samlat stöd från militären genom att utnämna militära officerare till två höga poster: Frederic Escofet, som dömts till döden och därefter benådats för sitt deltagande i händelserna i oktober 1934*, utnämndes av Companys som ansvarig för den allmänna ordningen och Vicenç Guarner, en man som var betrodd av Escofet och chef för den Republikanska antifascistiska militära unionen (*Unión Militar Republicana Antifascista* eller UMRA), vänsterns motsvarighet till UME, blev polischef. Vidare förblev stormgardet (*guardias de asalto*) och civilgardet (*guardia civil*) lojala. Civilgardet, under befäl av general Aranguren, lydde direkt under den katalanska inrikesministern (*Consejero de Gobernación*), Josep Maria Espanya. Och även om det – på grund av civilgardets traditionella roll i det spanska och katalanska samhället och att Aranguren var UME-medlem – rådde tvivel om hur civilgardet i Katalonien skulle reagera i händelse av ett militärt uppror, hade Escofet, så snart som rykten om en militär revolt börjat cirkulera, gjort allt för att garantera Arangurens lojalitet till republiken.

Det rådde inte bara delade meningar om upproret bland den katalanska militären, utan dessutom stödde större delen av de civila styrkorna vänstern. Den katalanska extremhögern hade alltid varit obetydlig ur ett samhällsperspektiv: deras största inslag, traditionalisterna, kunde endast erbjuda konspiratörerna runt 700 man i Barcelona och 5 000 i hela Katalonien. Tillsammans kunde ungdomsorganisationen CEDA och monarkisterna i *Renovación Española* (Calvo Sotelos parti – han mördades några dagar innan upproret inleddes) inte ens samla 200 man som var hågade att militärt bistå upproret. De spanska fascisterna i Falangistpartiet (*Falange Española*) kunde samla knappt ytterligare 100.

Bland de mer kända individer som deltog i konspirationen fanns företagarna Antonio Llopis, som varit ordförande för *Foment del Treball Nacional* (den katalanska motsvarigheten till en handelskammare) och Emilio Joncadella. Upprorsmakarna inkluderade också Darius Romeu i Frexia, baron av Vivier, vars gods i Argentona ibland hade tjänat som mötesplats för konspiratörerna; falangisterna Josep Maria Fontana Tarats och Josep Maria Poblador; samt *Requetés*-ledaren José Maria Cunill.¹ Naturligtvis deltog inte *Lliga* i de militära förberedelserna. Militären litade inte på *Lliga* på grund av dess katalanska nationalism som, för många officerare, överskuggade gruppens sociala och politiska konservatism. De flesta ledarna i

* Syftar på den misslyckade "Oktoberrevolutionen" i Katalonien 1934

¹ *Requetés* var en paramilitär högerorganisation från Navarra, associerad med Carlisterna. Under 1936 stödde de det militära upproret och gick med i Francos nationalistiska armé *en masse*. [TN]

Lliga var helt likgiltiga inför de förberedelser som gjordes och hade flyttat sina familjer till sina sommarresidens, precis som de gjorde varje år.

Mot denna skrala styrka stod en katalansk arbetarrörelse som tillbringat veckor med att förbereda sig för en potentiell revolt mot republiken. Den mäktigaste organisationen bland de katalanska arbetarna, CNT, hade ännu inte ens några vapen till en strid mot militären, men den hade tusentals anhängare som var redo till strid och att förse sig med vapen överallt där detta var möjligt. Resten av organisationerna till vänster, som bildat *Front d'Esquerres* i februari, var lika väl förberedda även om de inte var lika många som anarkosyndikalisterna. Det civila republikanska blockets obestridda överlägsenhet skulle bli än tydligare när i avgörandets stund långt färre konservativa civila än förväntat anslöt sig till upproret.

I Katalonien skulle upprorets väl och ve avgöras av vad som hände i huvudstaden Barcelona, regionens ekonomiska politiska centrum och säte för dess viktigaste militära kaserner. Om militärerna segrade i Barcelona skulle de göra det i resten av Katalonien och tvärtom. Under dagarna som ledde fram till revolten försökte därför kapten Escofet, som var medveten om Barcelonas strategiska betydelse, säkra lojalitet från officerare i stormgardet, och arrestera de som var direkt inblandade i upproret och utarbeta en försvarsplan som skulle kunna neutralisera militärerna när de gick ut på gatorna. Escofets plan var klar den 18 juli när rykten började uppstå om en *pronunciamiento*,² även om det mesta ännu var förvirrande och motsägelserfull.

Liksom på Balearerna, i Navarra och Madrid inleddes det militära upproret i Katalonien tidigt i gryningen söndagen den 19 juli. I Barcelona var alla regementen och kaserner inblandade, förutom flygvapnet och intendenturen (*intendencia*), men inte ens i de upproriska kasernerna var stödet till upproret alltid enhälligt. I Tarragona och Manresa gjorde garnisonerna inte uppror, medan alla garnisoner i Lleida, Seu d'Urgell, Girona, Figueres och Mataró deltog i upproret. I Lleida, provinshuvudstad i västra Katalonien, utlyste armén undantagstillstånd och ockuperade stadens viktigaste platser, inklusive *Generalitats* kontor, Paeria-palatset (stads-huset), järnvägsstationen och radiostationen, och civilgardet stängde de politiska partiernas och fackföreningarnas kontor, de grep dock ingen.

Omständigheterna i Lleida gjorde det möjligt för CNT, UGT och den Lokala fackföreningsalliansen (*Unión Local de Sindicatos*), som kontrollerades av POUM, att bilda en strejkkommitté och utlysa en generalstrejk till dagen därpå, måndag den 20 juli.³ Girona, provinshuvudstad i nordöstra Katalonien, upplevde ett liknande händelseförlopp: efter att ha utlyst undantagstillstånd intog armén staden och medborgare svarade samma morgon med att organisera väpnade grupper till en antifascistisk front för att konfrontera militären.

² Militärkupper (*pronunciamientos*) i Spanien följde ett ganska traditionellt händelseförlopp från mitten av 1800-talet fram till upproret 1936. Till och med *Tejerazo*, den spanska militärens sista försök att 1981 återta makten efter övergången till demokrati, försökte följa ett välkänt händelseförlopp. Kaserner i Spanien finns i alla de viktigaste städerna, en realitet som i sig självt antyder att den moderna spanska militären var mer uppbyggd för att kontrollera den spanska befolkningen än att skydda mot anfall utifrån. I händelse av en *pronunciamiento* skulle officerare leda sina soldater ut på gatorna, gripa regeringsrepresentanter och meddela bildandet av provisorisk (kanske militär) regering som skulle ta över all existerande civil makt. Framgång eller misslyckande för *pronunciamiento* vilade på de individuella officerarnas beslut att leda sina soldater från barackerna ut i städerna över hela landet och att deras soldater skulle följa med. Eftersom ett misslyckande kunde innebära summarisk avrättning var officerarna tvungna att vara säkra på *pronunciamientons* totala framgång innan de var villiga att riskera att gå till aktion. Flera faktorer skulle avgöra seger eller nederlag: antalet officerare som vägrade delta; antalet officerare som skulle använda sina soldater att försvara den sittande regeringen; eller, som var fallet 1936, att dessa styrkor fick hjälp av fackföreningsfolk och vänsterpartier som ledde sina medlemmar att beväpna sig själva och strida mot upproret. [TN]

³ Jaume Barrull i Pelegrí, *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*. L'Avenç. Barcelona, 1986.

I Figueres, en liten stad mellan Girona och den franska gränsen, revolterade garnisonen i San Fernando-slottet, medan överste Julio Dufoo i det tunga artilleriregementet i Mataró, en stad vid kusten en bit nordost om Barcelona, utropade undantagstillstånd. I Seu d'Urgell, i de katalanska Pyrenéerna, utlyste även överste Joaquín Blanco Valdés från bergsbataljon nr 5 undantagstillstånd. Samtidigt som det i Tarragona fanns officerare som var involverade i revolten, vägrade överste Ángel Martínez Peñalver att delta i upproret.⁴

I Barcelona gjorde armén vad överste Escofet hade väntat sig: de lämnade kasernerna utanför huvudstaden och avancerade mot staden och dess maktcentra. Det såg ut som om officerarna hoppades kunna följa samma plan och upprepa sina framgångar från 6 oktober 1934 när *Generalitat* gav upp så snart de första soldaterna visade sig på gatorna. Men förhållandena var annorlunda i juli 1936: förutom Escofets styrkor var Barcelonas anarkosyndikalister beredda på allt. De hade redan bildat en konfedererad försvarskommitté (*Comité de Defensa Confederal de Barcelona*), där tanken var att den skulle ta ledningen över arbetarkampen i händelse av militära aktioner. Män som Buenaventura Durruti, Juan (Joan) García Oliver, Francesc Ascaso, Gregorio Jover och Gonzalo Sanz ingick i denna kommitté och var redo att uppmana anarkosyndikalisterna till handling så fort minsta truppörelse konstaterats.⁵ Efter uppgifter om truppörelser i Marocko och i garnisoner över hela Spanien var det på kvällen den 18 juli inte många kampberedda arbetare som for hem. I stället tillbringade de kvällen med att noga bevaka armékaserner eller tillbringa natten i parti- eller fackföreningslokaler. Det var ingen hemlighet att det som skedde över hela Spanien när som helst kunde ske även i Barcelona. President Companys vägrade gång på gång att beväpna arbetarmilitanterna trots deras vädjan under hela dagen den 18 juli och natten till den 19:e.

Många arbetare hade ändå tillgång till vapen som de haft gömda sedan generalstrejken i oktober 1934.⁶ Enligt Carmel Rosa, en POUM-medlem, hade POUM gömt vapen på en kyrkogård, medan anarkisterna samlat ihop de gevär och pistoler som slängts i avloppen av *Estat Català*-aktivister efter Companys misslyckade uppror.⁷ Följden blev att upprorsmakarna inte bara ställdes mot de styrkor som Escofet organiserat, utan även ett stort antal militanta arbetare. När mer vapen blev en absolut nödvändighet stormade CNT-aktivister stadens

⁴ Om Tarragona, se Jordi Piqué i Padró: *La crisi a la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1998.

⁵ Se Juan (Joan) García Oliver's memoarer *El eco los pasos*, Ruedo Ibérico. Barcelona, 1978.

⁶ Här är den version om denna kvälls händelser som publicerades i den dagliga publikationen *Crònica diària*, som gavs ut av Kataloniens *Generalitat*:

Hela kvällen var fackföreningarnas och vänsterpartiernas lokaler fyllda av arbetare och i alla hörn kunde man höra att pistoler togs isär, rengjordes och inoljades medan arbetarna diskuterade deras effektivitet. På Ramblas samlades arbetare under natthimlen för att invänta de senaste nyheterna. Under tiden skyndade budbärare från en partilokal till nästa och vidarebefordrade kommunikéer och utfärdade varningar. De militära garnisonerna övervakades av arbetare och soldater som var lojala med regeringen.

Trots alla förberedelser visste arbetarna och deras ledare att de inte hade tillräckligt med skjutvapen, så kommunisterna och socialisterna skickade delegationer till regeringens ministerkansli runt kl 03.00 på morgonen den 19 för att begära mer vapen. Kapten Meana ingrep för att visa att det inte fanns några vapen på ministeriet. Meana talade sanning, eftersom på småtimmarna den 19 juli hade officiella styrkor åkt runt till olika vapenförråd för att samla in vapen. Dessa deponerades därpå i Ministeriet för offentlig ordning (*Comisaría General de Orden Público*).

Klockan 03.30 upprepades begäran, denna gång av CNT-aktivister. Den anarkistiska kontingenten krävde att få prata med Señor España, och efteråt talade anarkistiska ledarna, bland dem García Oliver, till sina aktivister från ministeriets balkong där de instruerade sina medlemmar att inta sina respektive ställningar på barrikaderna. Efter att ha lyssnat på sina ledare åkte de iväg i samma bilar och lastbilar som de kommit i. Senare kom kravet på vapen från en grupp från *Estat Català*, som likt de som kommit före dem, måste övertygas om att det inte skulle distribueras några vapen på grund av att det inte fanns några på ministeriet.

⁷ Se Pelai Pagès y Alberto Pérez: *Aquella guerra, tan llunyana i tan propera (1936-1939). Testimonis i records de la Guerra Civil a Catalunya*. Pagès editors. Lleida, 2003, sid 68-69. Hänvisningen till "Companys misslyckade uppror" syftar på det uppror som skedde i Barcelona i slutet av 1934.

vapendepåer, Berista-arsenalen på Ramblas och på olika fartyg som låg för ankar i Barcelonas hamn.

I gryningen söndagen 19 juli, så snart som armén började gå ut på gatorna, ljöd sirener på båtar i hamnen och från fabrikerna. Enligt Juan García Oliver, en av de mest kända anarkist-ledarna, hade motståndarna till upproret kommit överens om att sirenerna skulle vara deras signal att gå till handling.⁸ Aktivister ställde upp bakom barrikader runtom i staden och inledde skärmytslingar med armén.

Enligt den version av händelserna som erbjuds av *Crònica diària*, en rapport som publicerades dagligen på katalanska av *Generalitatets* ordförande, kom de första soldaterna från tionde infanteriet från Bruc-kasernen (i Pedralbes) och tionde kavalleriregementet från Numancia-kasernen (i Hostafrancs). Med början kl 05.00 anslöt sig de resterande kasernerna till upproret: nionde kavalleriregementet från Girona-kasernen (på Travessera- och Comercio-gatorna), sjunde lätta artilleriregementet från Bailén-kasernen (på *Sant Andreu*-gatan), ingenjörsbataljonen från Lepanto-kasernen (Corts-Catalanes-Hospitalet-gatan) och vapen- och artilleriparken från Atarazanas-kasernerna.⁹

De första sammandrabbningarna skedde på *Plaça de Catalunya* – Barcelonas huvudtorg – med soldater som kommit från Pedralbes-kasernen. På *Cinc d'Oros Plaça*, där *Paseo de Gracia* och Diagonal-avenyn möts stoppade stormgardister och ett stort antal civilister tre skvadroner som kommit från Travesera-kasernen. Detta var också första segern för dagen: striden varade i nära två timmar tills soldaterna tvingades att retirera. Strax därpå bröt strider ut på *Plaça d'Espanya*, som ockuperats av en grupp soldater från kavalleriregementet på Tarragona-gatan. Ytterligare en grupp soldater tog sig längs den stora genomfartsleden Paralelo-avenyn, men blockerades av en kontingent anarkister vid *Brecha de San Pablo*. En tredje grupp med soldater, som tagit sig från Sant Andreu-kasernen till *Plaça de la Universitat*, isolerades snabbt. Femtio artillerisoldater som tagit sig från Sant Andreu-kasernen mot *Plaça de Catalunya* besegrades av stormgardister och medborgare vid korsningen mellan Diagonal-avenyn och Balmes.

Soldater från bergsartilleriet, som fått order om att ta kontroll över regeringsministeriet på *Plaça Palau* och sedan fortsätta till *Generalitat*, konfronterades på *Icaria*-avenyn, nära hamnen, av grupper av vakter och arbetare som själva byggt barrikader på gatorna för att blockera soldaternas framryckning. Vid dessa barrikader led soldaterna sitt första viktiga nederlag: efter några timmars strider kapitulerade de till de militanta arbetarna och förlorade all sin militära utrustning.

I stadsdelen *Ensanche* [*Eixample* på katalanska], i stadens centrum, förvärrades den militära situationen. En del soldater skingrades och övergav sina vapen när de flydde. Överste Francisco Lacasa och hans soldater tvingades retirera till karmelitklostret där de höll ut till nästa dag. På *Plaça de Catalunya* var arméns förluster betydande. General Llano de la Encomienda, som inte hade gått med upproret, fortsatte att utfärda order och ringde telefonsamtal för att bekämpa revolten, vilket bidrog till den bristfälliga koordinationen bland de upproriska soldaterna. Inledande flyganfall mot armékaserner med plan som kom från Prat-flygplatsen, beordrade av den lojalistiska översten Felipe Díaz Sandino, bidrog också till att demoralisera upprorsmakarna.

Samtidigt drog anarkisterna nytta av de gevär och kulsprutor som övergivits av eller tagits från de soldater de besegrat. Då president Companys – som på Escofets råd tagit skydd i polisstationen – vid upprepade tillfällen vägrat dela ut vapen till anarkisterna hade många av

⁸ Juan García Oliver: *El eco de los pasos*. Ruedo Ibérico. Barcelona, 1978, sid 172-73.

⁹ *Crònica diària*. 19 juli 1936.

dem börjat belägra kasernen *Maestranza de Sant Andreu*, där det förvarades en stor mängd vapen. Under den tidiga morgonen hade anarkisterna också börjat belägra Atarazana-kasernen, där de tack vare sergeanterna Gordo och Manzana lyckats få tag på fler vapen. Under tiden var general Manuel Goded på väg från Palma de Mallorca för att som planerats ta över ledningen av upproret. När han anlände till generalkaptenämbetet (*Capitanía*) lät han gripa Llano de la Encomienda och försökte få det hela på rätt kurs. Men striden var näst intill redan förlorad och Godeds enda hopp var att civilgardet skulle gå med upprorsmakarna. Men denna förhoppning krossades när ett regemente från civilgardet, klockan 14.00, förstärkt med soldater från intendenturen under ledning av överste Escobar, förflyttade sig nerför *Via Laietana*-avenyn mot *Plaça de Catalunya*, för att en gång för alla slå ner upproret.

Från och med nu hände allt snabbt. Vid *Plaça de la Universitat* och *Plaça de Catalunya* gav soldaterna upp på tidiga eftermiddagen. Strax därpå kapitulerade Goded i sitt högkvarter (i generalkaptenämbetets byggnad). *La Crònica* har en redogörelse för händelserna:

Vid femtiden på eftermiddagen organiserades en attack mot generalkommandot för fjärde organiska divisionen. Ett stort antal republikaner, arbetare och medborgare, under befäl av överste Moreno, inledde belägring av kommandots högkvarter som besköts med samma artilleri som konfiskerats från de upproriska soldaterna. Även om striden varade under mindre än en timme var den blodig och hård. När upprorstrupperna insåg att de inte kunde hålla ut mot belägringen, och då de visste att upproret misslyckats i resten av staden höjde de upproriska soldaterna kapitulationsflaggan på den centrala balkongen kl 18.00. Lojala styrkor gick då in i generalkaptenämbetets byggnad och grep Goded och andra befattningshavare som var med honom. Goded förflyttades till *Generalitat*-palatset. När Goded greps bar han sin militäruniform, täckt av medaljer som han förtjänat under intrigen och med ett skärp runt midjan. Han hade trotsigt en cigarrett i mungipan när Moreno, överstelöjtnant i civilgardet, grep honom. Det visade sig vara svårt att hindra soldaterna från att avrätta honom på stället. Under tiden tog general Aranguren, som varit lojal med regeringen från allra första början, över högkvarteret.¹⁰

När han anlände till *Generalitat* beordrades Goded av Companys, den katalanska presidenten, att meddela sin kapitulation via radio. Hans sista meddelande – riktat till de soldater som stod under hans befäl – fick en stor psykologisk effekt: ”Ödet har varit emot mig; om ni vill undvika blodsutgjutelse löser jag er från de förpliktelser som ni hade gentemot mig”. Även om allt praktiskt taget avgjordes vid detta tillfälle, förekom fortfarande ett visst motstånd i Atarazana-kasernen, militärhögkvarteret och karmelitklostret ”som dock båda kapitulerade dagen därpå. Den sista våldsamma striden skedde under de första timmarna den 20 juli och den framtvungade kapitulationen av soldaterna i Atarazana-kasernen:

Omkring 8.00 började de upprorsstyrkor som besegrats i slutet av Ramblas och sett sig tvingade att retirera till Atarazana-kasernen (*Maestranza de Artillería*) att inifrån byggnaden beskjuta medborgare och styrkor som var lojala med regeringen. Dessa styrkor, som andra från polisen anslöt sig till, besvarade eldgivningen och organiserade en ny attack mot *Maestranza*. Efter två timmar av intensiva strider låtsades de belägrade soldaterna kapitulera och sköt därpå med sina kulsprutor mot de lojala styrkorna när de närmade sig byggnaden. Förlusterna inkluderade en kapten i stormgardet och flera medborgare, bland dem en representant från det katalanska parlamentet, Amadeu Colldeforns, och hans far, den syndikalistiska CNT-ledaren Francesc Acaso: en representant för republikens president; Enric Fontbernat, bror till parlamentsledamoten Josep; och en högt uppsatt inom arbetsmarknadsdepartementet, Jové Brufau.

Ursinnet över soldaternas bedrägeri och de offer som det medförde, fick de lojala styrkorna att anfälla rebellerna hårdare tills de helt hade besegrats vid midnatt. Detta slutliga anfall var kanske det blodigaste under hela kampen. Det var nödvändigt att använda både artilleri och flygvapen för att besegra upprorsmakarna. Deras förluster var mycket stora och nästan alla officerare och ett stort

¹⁰ *Crònica diària*, 19 juli 1936.

antal soldater dog. Mitt under striden tvingades man också besegra en grupp upproriska soldater som besköt lojalistiska styrkor med kulspruteeld från Columbus-monumentets kupol.¹¹

Denna sista strid var speciellt tragisk men upprorsmakarnas nederlag i Barcelona var avgörande för att driva resten av Kataloniens upproriska soldater tillbaka till sina kaserner. Nyheter om militärens nederlag i Barcelona bidrog också till att underminera moralen hos de soldater som deltog i upproret utanför Katalonien.

När det gäller antalet offer under de två dagarna med strider uppger vissa historiker antalet döda till omkring 450 och antalet skadade ungefär 2 000.¹² I tidningarna den 5 augusti, där man också inkluderade förluster t o m den 2 augusti, uppgavs emellertid att man enbart i Barcelona hade begravt 511 döda från oroligheterna 19 och 20 juli. Av dessa hade 193 ännu inte identifierats. Civila var de värst drabbade: nära 300 av de dödade var medlemmar i olika arbetar- eller folkliga organisationer.¹³ Till de dödade vid angreppet på Atarazana-kasernen som redan nämnts kan tillfogas Germinal Vidal, ordförande för Iberiska ungdomskommunisterna (*Juveniud Comunista Ibérica*), POUM:s ungdomsorganisation som dödades under striderna vid *Plaça de la Universitat* och Enrique Obregón Blanco, ordförande för den Lokala federationen av anarkistiska grupper i Barcelona (*Federación Local de Grupos Anarquistas de Barcelona*) som dog under striderna vid telefonstationen (*Telefónica*).

Men den 19 juli var viktigt inte bara på grund av segern över militären: den utgjorde också det avgörande ögonblick då gatan tog över makten – med andra ord när den folkliga rörelsen tog effektiv kontroll av Barcelona. Mer än någon annan grupp hade anarkisternas bidrag till att striderna varit avgörande och deras slutattack mot kasernen *Maestranza de Sant Andreu* satte stopp för arméns planer och gav dem politisk och militär hegemoni. Även om vissa kommentatorer hävdade att civilgardet och andra säkerhetsstyrkor var de avgörande aktörerna för arméns nederlag, var det medborgarnas och deras folkliga organisationer som spelade den viktigaste rollen i segern över armén. I början var säkerhetsstyrkornas svaghet uppenbar. Som polischef Vincenç Guarner skrev, ”Vår underlägsenhet var stor och våra väpnade avdelningars järnvilja inte mer än blygsamma metallspån ... Civilgardets inställning var osäker och de lokala avdelningarna var dåligt tränade militärt ... Utsikterna kunde inte varit mer nedslående”.¹⁴ Samtidigt ställde arbetarnas politiska partier och fackföreningar, framförallt CNT, upp med tusentals man redo att göra allt som krävdes för att slå ner upproret. I slutändan, där de ofta fick betala för sina liv, lyckades de.

Därmed kunde arbetarnas organisationer, speciellt CNT, dra nytta av en seger som skapat en sådan obalans till folkmaktens fördel att inget vågade utmana dem. Att armén nästan helt upplöstes – vilket blev definitivt sedan republikens regering fattat det kontroversiella beslutet att hemförlova alla värnpliktiga soldater¹⁵ – och den förbrödring som hade förekommit mellan civilgardisterna och arbetarna under striderna bidrog till de folkliga styrkornas seger. På samma sätt utvidgades arbetarrörelsens nya militära hegemoni socialt, politiskt och ekono-

¹¹ *Crònica diària*. 20 juli 1936.

¹² Joan Villarroja i ”Las víctimas del 19 de julio en Barcelona”, *Historia y Vida*, nr. 131, februari 1979.

¹³ *La Vanguardia*, 5 augusti 1936.

¹⁴ Vincenç Guarner, *L'aixecament militar i la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1980, sid 66-67.

¹⁵ Den 18 juli utfärdade regeringen följande dekret: ”Alla soldater vars kompanier har deltagit i upproret mot den lagligt konstituerade republikanska regeringen befrias härmed från sina plikter”. Detta dekret fick en negativ effekt, speciellt bland soldaterna i kompanier som hade förblivit lojala med republiken. Andra beslut som regeringen antog den 18 juli som svar på det militära upproret inkluderade ett dekret som upphävde ”undantags-tillståndet (*estado de guerra*) på halvön, i Marocko, Balearerna och Kanarieöarna, alla dessa platser där det tidigare utlysts” och upplöste ”alla arméenheter som deltagit i upproret”. Se *Diario Oficial del Ministro de la Guerra*, 19 juli 1936.

miskt på några timmar och skapade förutsättningar för en av de mest genomgripande sociala revolutionerna i modern historia.

Den 19 och 20 juli var det redan möjligt att utvärdera det militära upprorets framgångar och bakslag. Precis som i Katalonien misslyckades militären i Madrid, Santander, Biscaya, Guipúzcoa, Nya Kastilien, La Mancha och Badajoz – med undantag för en liten kärna i Toledo och staden Albacete. Militären led också nederlag i Murcia, östra Andalusien och Menorca. I regionen Valencia avgjordes det hela inte förrän i slutet av juli då republiken segrade. Men militären segrade, utan motstånd, i flertalet städer i Gamla Kastilien, Burgos, Soria, Segovia och Avila, öarna Mallorca och Ibiza, provinserna León, det carlistdominerade Navarra och Alava, och de tre största städerna i Aragonien och Galicien. I Asturien segrade militären endast i huvudstaden, Oviedo. I Extremadura segrade den i provinserna Cáceres och i Andalusien, i provinshuvudstäderna Sevilla, Granada, Córdoba, Huelva och Cádiz.

Bokslutet över upproret är ett Spanien som delats i två ojämlika zoner, som var mycket olika både militärt och socialt: de stora områden som i huvudsak utgjordes av landsbygdens och jordbrukets Spanien, stod nu under den upproriska militärens kontroll, medan de zoner som fortfarande kontrollerades av det republikanska Spanien, inkluderade många av landets större industristäder. Det är betydelsefullt att republikanerna endast lyckades behålla kontrollen över sin zon genom folklig opposition och arbetarnas beslutsamma motstånd. I slutändan hade upproret satt igång ett fullskaligt inbördeskrig mellan dessa två Spanien, en militär strid som också var social, politisk och ideologisk och som nästan omedelbart skulle visa sig ha internationell betydelse, men fortfarande var det mycket svårt att säga något om hur länge kriget skulle pågå.

3. Politiska förändringar: *Generalitat* i kris, miliskommittéer bildas

Den viktigaste konsekvensen av 19 juli-rörelsen i Katalonien att beväpnade folkmassor plötsligt trädde fram. Och att makten övergick till gatan följdes av en social och politisk kollaps som tömde de officiella republikanska institutionerna på verkligt innehåll. Den 20 juli var ingenting som tidigare, och det var uppenbart – något alla snart blev medvetna om – att Katalonien stod inför ett inbördeskrig. Men många arbetare och bönder såg också att de stod inför en stor historisk möjlighet att genomföra den sociala revolution som hade varit deras mål. Den mest uppenbara paradoxen är att militärerna, som hade iscensatt statskuppen 19 och 20 juli för att undvika en social revolution nu höll på att ställa till med en sådan genom sitt agerande. Det verkade som om det var CNT som hade vunnit mest på detta, eftersom det på några få timmar hade ersatt det moderata *Esquerra*-partiet som regionens dominerande politiska kraft.

Även om det regerande *Esquerra*-partiet hade avsevärt försvagats efter generalstrejken i Katalonien den 6 oktober 1934, hade det återfått en del av sin styrka i samband med valen i februari 1936. Men både under militärresningen i juli och under revolutionens inledning, visade sig *Esquerra* vara oförmöget att kontrollera och leda händelseutvecklingen. Radikaliseringen av de arbetande på landsbygden och i staden hade alltmer försvagat *Esquerras* inflytande över de två organisationer som varit dess allierade: *Rabassaires* (*Unió de Rabassaires*), den viktigaste organisationen på de katalanska åkrarna, grundad 1922 av Lluís Companys, och den Katalanska socialistiska unionen (*Unió Socialista de Catalunya*), en socialdemokratisk organisation med både socialister och katalanska nationalister. Båda organisationerna radikaliserades tiden omedelbart före inbördeskriget, då i synnerhet de katalanska socialisterna skapade allianser med de katalanska marxisterna. Radikaliseringen av de katalanska arbetarna och deras organisationer förklarar varför det moderata *Esquerra* förlorade sitt inflytande och därmed också sin förmåga att hantera den nya situationen under julidagarna.

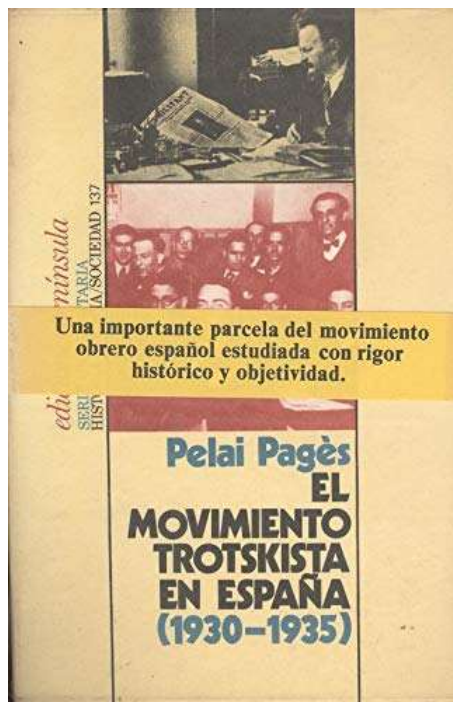
Kataloniens politiska panorama komplicerades ytterligare av förekomsten av en tredje kraft vid sidan av republikanismen och anarkosyndikalismen: marxismen. Den katalanska marxismen hade under den andra republikens tid gjort allt som stod i dess makt för att försöka frigöra CNT från anarkistiskt inflytande, men marxisterna var själva långt ifrån homogena. I själva verket fanns ett stort antal katalanska organisationer, som direkt eller indirekt åberopade sig på marxismen: Katalanska socialistiska unionen (*Unió Socialista de Catalunya*), Arbetar- och bondeblocket (*Bloc Obrer i Camperol*, PSOE:s katalanska federation, Kataloniens kommunistiska parti (*Partit Comunista de Catalunya*), Kommunistiska vänstern (*Izquierda Comunista*) och Proletära katalanska partiet (*Partit Català Proletari*), en liten organisation som ursprungligen kom från den katalanska självständighetsrörelsen. Men efter händelserna i oktober 1934 uppstod behovet av att förenas i ett enda parti. Erfarenheten av Arbetarallianserna (*Alianza Obrera*), som hade fungerat ganska bra under hela året 1934, hade uppmuntrat närmanden mellan dem och i det nya läget var också alla marxistiska organisationer övertygade om nödvändigheten att den katalanska arbetarklassen måste frigöras från den kontroll som FAI (*Federación Anarquista Ibérica*, Iberiska anarkistiska federationen) utövade.¹

I januari 1935 startade enhetssamtal mellan de marxistiska organisationerna i Katalonien, men bara BOC och *Izquierda Comunista* lyckades komma överens om att gå samman. BOC hade

¹ När Hitler 1933 grep makten i Tyskland tog BOC initiativ till att försöka förena alla revolutionära arbetar- och bondeorganisationer till en enda allians för att bekämpa fascismens uppkomst i Spanien. Förutom BOC under-tecknade flera andra socialistiska, kommunistiska och anarkistiska organisationer, men inte CNT, denna arbetarallians (*Alianza Obrera*). [TN]

bildats 1930 och därefter letts av Joaquín Maurín, och i flera avseenden förkroppsligade denna organisation den katalanska kommunismen. Andreu Nins *Izquierda Comunista*, var en liten trotskistisk organisation som efter en lång polemik slutade brutit med Trotskij², den ryska revolutionära ledaren som hade fört en hård kamp mot Stalin sedan mitten av 1920-talet och som 1929 tvingades gå i exil.

Det nya partiet, som formellt bildades den 29 september 1935, fick namnet Arbetarpartiet för marxistisk enhet (*Partido Obrero de Unificación Marxista*, POUM). Från den tidpunkten till krigsutbrottet var detta det största och mest inflytelserika arbetarpartiet i Katalonien, och det leddes av Spaniens främsta marxistiska teoretiker Andreu Nin och Joaquín Maurín, som båda hade avsevärt internationellt renommé. Det nybildade POUM betraktade sig självt som ett revolutionärt, leninistiskt och antistalinistiskt parti. Det omfattade en kritisk marxism och stod fritt från förpliktelser till internationella organisationer. I sitt politiska program förordade man en demokratisk-socialistisk revolution i hela Spanien, inte bara i Katalonien.³

De övriga organisationer som hade deltagit i de första enhetsdiskussionerna – Katalanska socialistiska unionen, Katalanska proletära partiet, Kataloniens kommunistiska parti och PSOE:s katalanska federation⁴ – återupptog enhetsdiskussioner, men i mycket långsammare takt. De avslutades först den 24 juli 1936, när inbördeskriget redan börjat, med att Kataloniens förenade socialistparti (*Partit Socialista Unificat de Catalunya*, PSUC) bildades. Den

² Jag har studerat föreningsprocessen mellan BOC och ICE i Pelai Pagès: *El Movimiento trotskista en España (1930-1935)*. Ed. Península. Barcelona, 1977, s. 259-288.

³ Det finns en växande litteratur om POUM och partiets två främsta ledare.

Om Nin, se Pelai Pagès: *Andreu Nin: su biografía política (1910-1937)*. Ed. Zero. Bilbao, 1975; Francesc Bonamusa: *Andreu Nin y la crisis del movimiento comunista*, Ed. Anagrama, Barcelona, 1977, samt Wilebaldo Solano: *Biografía breve de Andrés Nin*, Ed. Sepha. Barcelona, 2006.

Om Maurín, se Luís Roureda: *Joaquín Maurín y su tiempo*, Ed. Claret, Barcelona, 1992; Anabel Bonsón: *Joaquín Maurín (1896-1973). El impulso moral de hacer política*. Diputación de Huesca, Huesca, 1994, samt Yveline Riottot: *Joaquín Maurín a la utopia desarmada*, Gobierno de Aragón. Zaragoza, 2004.

Om BOC, se Andy Durgan: *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Cataluña 1920-1936: Los orígenes del POUM*, Ed. Laertes. 2016.

⁴ PSOE:s katalanska federation leddes av Joan Comorera, sekreterare för *Unió Socialista*, som lösgjort sig från *Esquerras* inflytande.

nya organisationen, ett resultat av folkfrontens valseger i februari 1936, var en ett strikt katalanskt parti som snabbt kom att kontrolleras av Moskva och Kommunistiska internationalen (som det anslöts till). Dess politiska program var allmänt antifascistiskt, i linje med Kominterns folkfrontsstrategi, och förespråkade demokrati, utan att framhäva behovet av en socialistisk revolution.⁵

Den 20 juli, när det militära upproret hade slagits ned i Katalonien, existerade ännu inte PSUC. Och i vilket fall som helst var varken POUM eller de fyra partier som skulle bilda PSUC några dagar senare tillräckligt starka för att kunna utmana CNT:s hegemoni. Samtidigt var de inte så svaga att de kunde ignoreras. Vid denna tidpunkt, den 20 juli, var Companys medveten om att *Generalitats* kraft var praktiskt taget obefintlig och att en revolution stod inför dörren. Han sammankallade därför alla partier som i februari undertecknat folkfrontens valallians (i Katalonien kallades den *Front d'Esquerres*) samt CNT och FAI för att hitta ett sätt att leda ett Katalonien som blivit allt svårare att styra. På grund av CNT:s överväldigande styrka var det slutliga beslutet självfallet avhängigt anarkisterna. CNT-ledarna ville otvivelaktigt få erkännande för den makt som de vunnit genom den roll de spelat när militären besegrades – särskilt för att slå ned revolten i Maestranza de Sant Andreu-kasernen, då arbetarna kunde beväpna sig. Deras seger på Barcelonas gator hade varit avgörande för att förändra styrkeförhållandet mellan de politiska krafterna, och nu var det *Generalitat*-regeringens legitimitet som var ifrågasatt.

Genom att sammanföra representanter för arbetarorganisationerna hoppades Companys kunna skapa utrymme för dem i *Generalitat*. För Companys skulle detta vara den ideala lösningen på den politiska instabilitet som det militära upproret och arbetarnas svar på detta lett till. Dessutom hade det fördelen att vara en helt legal instans och helt i enlighet med den republikanska konstitutionen. Men han var medveten om anarkisternas traditionella vägran att delta i borgerliga regeringar på grund av deras teoretiska motstånd mot all statsmakt. Han var också medveten om att hans egen förhandlingsposition var svag, eftersom det ju var anarkisterna som kontrollerade situationen. Mötet hölls slutligen med en delegation anarkister som bestod av Joan García Oliver, Buenaventura Durruti, Josep Asens, Aurelio Fernández och Diego Abad de Santillán. Det finns olika redogörelser för detta möte, men förutom detaljer är alla överens om att Companys erkände att anarkosyndikalisterna var situationens verkliga herrar i Katalonien, och att han tog på sig skulden för den förföljelse som anarkisterna tidigare hade utsatts för (och som han själv personligen hade beordrat vid mer än ett tillfälle). Han erbjöd sig att stå till deras förfogande och föreslog att man skulle bilda ett nytt maktorgan som omfattade alla antifascistiska krafter i Katalonien och som skulle fungera som den verkliga regeringen.

Förslaget måste ha överraskat anarkisterna. I sina memoarer skriver García Oliver att ”vid den tiden ansågs Companys förkroppsliga kontrarevolutionen. Vi, CNT:s anarkosyndikalister, kämpade för frihetlig kommunism”.⁶ Companys förslag lades fram på det regionala plenarmötet för de lokala och regionala federationerna i Katalonien, vilka sammanträdde på eftermiddagen samma dag. Beslutet att samarbeta med Companys och resten av de antifascistiska styrkorna verkar ha antagits av CNT:s regionala kommitté på natten den 20:e, på begäran av Federica Montseny, Diego Abad de Santillán och Mariano Rodríguez Vázquez (”Marianet”). På så sätt kunde plenarmötet begränsas till att bekräfta kommitténs beslut. Hur som helst hade CNT härmed fattat ett beslut av stor betydelse: man avsåg sig sin politiska hegemoni och sina planer på att införa en ny social organisering och i stället acceptera att ingå ett nytt organ

⁵ För bildandet av PSUC, se José Luis Martín: *Els orígens del Partit Socialista Unificat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona, 1977. Det finns bara en historik om PSUC under inbördeskriget, Josep Puigsech: *Nosaltres, els comunistes catalans: el PSUC i la Internacional Comunista durant la Guerra Civil*. Eumo ed. Vic, 2001.

⁶ Juan García Oliver: *El eco de los pasos*. Barcelona Ruedo Ibérico 1978, s. 178.

som skulle kallas Centralkommittén för Kataloniens antifascistiska milis (*Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya*).

Några år senare förklarade García Oliver, som hade motsatt sig beslutet, CNT-FAI:s beslut så här:

CNT och FAI bestämde sig för samarbete och [borgerlig] demokrati och avstod från den revolutionära totalitarism som skulle leda till att den konfederala och anarkistiska revolutionen ströps. De litade på en demokrats ord och hjälpte till med att behålla Companys som *Generalitats* president. De accepterade den antifascistiska miliskommittén och en proportionell representation av de krafter som bildade kommittén, och även om det inte var rättvist, gav man UGT och Socialistpartiet, som representerade en minoritet i Katalonien, samma antal mandat som de segrande anarkisterna. Denna representationsfördelning, som var en uppoffring från anarkisternas sida, var utformad för att få de revolutionära partierna att lojalt samarbeta och förhindra störningar som berodde på självmordsbenägen rivalitet.⁷

Den 21 juli försåg *Generalitat* den nya Centralkommittén för Kataloniens antifascistiska milis med en laglig fasad med ett dekret som publicerades i *Generalitatets* officiella bulletin (*Butlletí Oficial de la Generalitat*). Den antifascistiska kommittén bestod av Josep Asens, Buenaventura Durruti och Joan García Oliver från CNT, Aurelio Fernández och Diego Abad de Santillán från FAI, José del Barrio, Salvador González Albadalejo och Antonio López Raimundo från UGT, Artemi Aiguader, Jaume Miravittles och Joan Pons från *Esquerra*, Josep Miret Musté från USC (*Unió Socialista de Catalunya*); Tomàs Fàbregues från ACR (*Acció Catalana Republicana*) – en liten organisation som följde i *Esquerras* fotspår – Josep Torrents från *Rabassaires* och Josep Rovira från POUM. Samma dag antog Antifascistiska kommittén sina första resolutioner, vilka återspeglade den revolutionära situationen i Katalonien:

1. Det har upprättats en revolutionär ordning och alla organisationer som ingår i den Antifascistiska kommittén förbinder sig att försvara den.
2. För att upprätthålla ordning och vaksamhet har Kommittén bildat team som har till uppgift att genomdriva att utfärdade order strikt efterlevs. Teamen kommer att medföra dokument som bevisar deras maktbefogenheter.
3. Dessa team kommer att vara de enda som opererar officiellt à Kommitténs vägnar. Den som agerar utan Kommitténs officiella godkännande kommer att anklagas för att bistå och understödja upproret och kommer att drabbas av de sanktioner som Kommittén anser vara lämpliga.
4. Natt-team kommer att vara särskilt stränga mot dem som försöker utmana den revolutionära ordningen.
5. Från ett på natten till fem på morgonen kommer rörelse på gatorna att begränsas till följande:
 - a) Alla som bär med sig korrekta dokument från någon av de organisationer som ingår i den Antifascistiska kommittén.
 - b) Var och en som åtföljs av någon med dokument som bevisar hans eller hennes moraliska tillförlitlighet.
 - c) De som kan rättfärdiga sitt beteende med *force majeure* eller andra oförutsebara omständigheter.

⁷ Ibid.

6. För att rekrytera till de antifascistiska miliserna har Kommitténs medlemsorganisationer rätt att öppna rekryterings- och träningscentra. Villkoren för denna rekrytering kommer att beskrivas närmare i ett internt reglemente.
7. Med hänsyn till behovet av att skapa en revolutionär ordning för att bekämpa de fascistiska cellerna hoppas Kommittén att inte behöva kräva att reglerna efterlevs eller tillgripa disciplinära åtgärder.⁸

Under tiden fördelade Antifascistiska kommittén uppgifter enligt följande: Jaume Miravittles utnämndes till generalsekreterare med ansvar för press och radio, men ersattes senare av Llorenç Perramon; Francesc Durán Rossell och Marcos Alcón fick ansvaret för transporter, och ersatte Durruti när denne åkte till fronten; García Oliver fick ansvar för krigskommissionen, som i sin tur hade två underkommittéer, den ena för underhåll, som leddes av Josep Torrents, och den andra för hälsa, ledd av Artemi Aiguader. Rafael Vidiella och Aurelio Fernández fick ansvaret för undersökningskommissionen; Josep Asens, Tomàs Fàbregues och Salvador González fick ansvaret för patruller och allmänna ordningen; Josep Tarradellas fick ansvar för milisorganisationen, som uppdelades i två underkommittéer, den ena för Barcelona och den andra för provinserna. Tarradellas fungerade även som *Generalitats* representant i Antifascistiska kommittén.⁹ Hela tiden under de månader som Antifascistiska kommittén existerade, var det otvivelaktigt García Oliver som dominerade och som satte sin egen prägel på det nya organet.

Med bildandet av Antifascistiska kommittén hade alla antifascistiska organisationer i Katalonien i allt väsentligt samtyckt till att skapa ett nytt maktcentrum som var i stånd att ta itu med krigets och revolutionens krav. Kommitténs organisatoriska struktur syftade till att kunna ta sig an den plötsliga förändring av sociala och politiska styrkeförhållandena som uppstått under julidagarna. Många har karakteriserat den uppkomna situationen med begreppet ”dubbelmakt”, där Antifascistiska kommittén utövade den verkliga makten, medan *Generalitat* fortsatte att bestämma över vissa områden, som finanserna, även om kommittén utövade visst inflytande också i sådana frågor. Men när det gällde de viktigaste och mest brännande frågorna, som kriget, bildandet av miliser som skickades till Aragon-fronten, liksom expeditionen som skickades från Katalonien till Mallorca, var det Antifascistiska kommittén som bestämde

Bildandet av Antifascistiska kommittén i Barcelona fick sina motsvarigheter i många av de större städerna i Katalonien, där det bildades lokala antifascistiska kommittéer som var oberoende av de lokala styrena (kommunfullmäktige). För att garantera de lokala styrenas kontinuitet antog *Generalitat* den 22 juli ett dekret som avsatte kommunfullmäktigerepresentanter som inte hade valts via folkfrontens listor. På detta sätt eliminerade man högerrepresentanter och den lokala makten kom att kontrolleras av vänstern, även om CNT och FAI fortsatte att stå utanför. Men händelseutvecklingen gick mycket snabbare än dekretet från *Generalitat* och ett stort antal lokala antifascistiska kommittéer tog över makten lokalt. Den politiska revolutionen, som förespråkades av CNT-FAI, växte oerhört, och helt utanför *Generalitats* kontroll.¹⁰

⁸ *La Vanguardia*, 22 juli 1936. Redogörelsen i denna tidning överensstämmer med den som publicerades i *Crònica diària* 21 juli 1936.

⁹ Organisationsschemat publicerades i *La Publicitat* den 2 augusti 1936.

¹⁰ Även om CNT inte kämpade för röstnedläggelse i februari-valet som de hade gjort vid 1933 års val, och som hade varit deras traditionella inställning till alla val, förblev de konsekventa i att inte tillhandahålla kandidater till folkfrontslistorna. Den republikanska *Generalitats* försök att återskapa stadsregeringar baserade på vallistor lämnade anarkisterna utan representation. Detta var inte bara ett sätt att se till att högerkandidater som stött det militära upproret eliminerades från stadsregeringarna i de mindre städerna i Katalonien, utan syftade möjligen också till att stärka republikanerna gentemot de revolutionära anarkisterna. Naturligtvis, precis som i Barcelona, var dessa regeringar fortfarande tvungna att brottas med anarkisternas makt i de nya lokala kommittéerna. [TN].

I de katalanska provinshuvudstäderna grep lokala kommittéer snabbt makten. I Tarragona bildades en Antifascistisk frontkommitté (*Comité del Frente Antifascista*) den 6 augusti 1936, med tre aktivister från CNT, tre från UGT och en vardera från FAI, *Esquerra* (ERC) och POUM. I Girona leddes den antifascistiska kommittén gemensamt av den lokala anarkist-ledaren Expedit Duran och *Esquerras* Miquel Santaló, och började fungera i slutet av juli. I Lleida bildades en folklig kommitté under ledning av POUM-ledaren Sebastià Garsaball. Denna kommitté övervakade polisavdelningen, under ledning av Josep Rodes, även han från POUM, tillsammans med *Generalitats* representant, Joaquim Vilà från UGT. I Sabadell, Terrassa, Manresa, Badalona, Figueres, Tortosa och praktiskt taget i hela Katalonien, uppstod i slutet av juli och början av augusti liknande organisationer med namn såsom ”kommitté för offentlig hälsovård”, ”revolutionär kommitté”, ”Folklig kommitté”, ”Revolutionär junta”, osv. Oavsett namn återspeglade de alltid den nya sociala hegemoni som skapats av den folkliga reaktionen mot den militära resningen. Även om alla antifascistiska organisationer deltog, dominerades kommittéerna av arbetarklassens organisationer.¹¹

För att konsolidera den pågående politiska revolutionens landvinningar, var det avgörande att centralisera den nya politiska makt som utövades av ett oräkneligt antal kommittéer med en struktur som kunde spridas till olika provinser. Därför beslutade den Antifascistiska kommittén i Barcelona den 2 augusti 1936 att främja bildandet av regionala kommittéer, regionala antifascistiska miliskommittéer (*Comitès Comarcals de Milícies Antifeixistes*). Dessa kommittéer skulle övervaka bildandet av lokala kommittéer, lösa problem som kunde hanteras utan ingripande från Barcelonas Antifascistiska kommitté, och hjälpa till med att informera den centrala kommittén om frågor som rörde rekrytering och militär organisation. För att samordna de regionala kommittéerna skapade den Antifascistiska kommittén en Regional miliskommission (*Comissió de Milícies Comarcals*), som var mycket aktiv under de första veckorna av sin existens: vi vet att den främjade bildandet av många lokala kommittéer (det skapades cirka 800 olika kommittéer), den skickade ut expeditioner för att kontrollera om dess riktlinjer följdes, och centraliserade så mycket som möjligt rekryteringen av milismedlemmar i regionerna. Som Oriol Nel·lo har visat i sin studie om den lokala regeringen i Girona-regionen under krigets första månader, definierade den Antifascistiska kommittén sin organisatoriska jurisdiktion genom att för första gången använda den territoriella uppdelning av Katalonien som hade utarbetats 1933, under den Andra republikens första år, och som indelade territoriet i trettiosju regioner. Därmed blev den nya strukturen för territoriell makt i Katalonien regional, inte provinsial.¹²

Bara några veckor efter att kriget börjat hade således den politiska makten i Katalonien genomgått en betydande omvälvning. Den Antifascistiska kommittén agerade som en verklig regering med befogenheter inom alla områden av det politiska, ekonomiska och sociala livet, medan de lokala kommittéerna hade övertagit den lokala administrationen. Men det mest paradoxala med situationen var att *Generalitat*-regeringen fortsatte att existera med Companys vid rodret, precis som de lokala regeringarna. Av den anledningen har den situation som rådde i Katalonien under krigets första månader ibland beskrivits som ”dubbelmakt”, en situation där makt utövades samtidigt av två olika institutioner. Men i praktiken hade inte de

¹¹ Om Tarragona se Jordi Piqué i Padró: *La crisi a la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1998. Om Girona VVAA: *La guerra civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials. Girona, 1986. Om Lleida, Joan Segués: *Una ciutat en guerra. Lleida en la guerra civil espanyola (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2003. Om de katalanska revolutionära kommittéerna allmänt, se den doktorsavhandling som presenterades vid det autonoma universitetet i Barcelona i juni 2002 av Josep Antoni Pozo González, under titeln *El poder revolucionari a Catalunya durant els mesos de juliol a octubre de 1936. Crisi i recomposició de l'estat*.

¹² Se artikeln av Oriol Nel·lo: ”El govern local a les comarques gironines durant els primers mesos de la guerra i la revolució (juliol-desembre de 1936)”, i *Cercle d'Estudis Històrics i Socials* 1986.

två regeringarna lika stor politisk tyngd. *Generalitat* hade ärvt sin legitimitet från den republikanska politiska ordningen före krigsutbrottet, men det var den Antifascistiska kommittén som kontrollerade alla mekanismer i Kataloniens politiska, sociala och ekonomiska liv. *Generalitat* hade, åtminstone fram till september, blivit helt och hållet dekorativ.

Kommittéernas makt skulle snart orsaka problem inom det antifascistiska blocket. Enligt CNT-FAI skulle kommittéernas existens garantera framgång för den revolution som hade inletts. Enligt deras uppfattning hade krigsutbrottet utlöst en revolution som ingen kunde stoppa, för det fanns ingen återvändo. Även om POUM hade en egen tolkning om revolutionens karaktär och den politiska maktens roll, var man överens med CNT om att man måste fördjupa de revolutionära erövringar som redan gjorts. Men de mer moderata krafterna (som *Esquerra*) var aldrig för att öka antalet kommittéer och än mindre ville de veta av någon fördjupning av den revolutionära processen. I stället drogs de med av omständigheterna, och såg sig tvingade att acceptera anarkosyndikalisternas villkor. Deras sociala program gick inte utöver vad som idag skulle vara ett socialdemokratiskt samhällsprojekt. Francesc Macià, medlem av *Esquerra* och förste premiärminister i *Generalitat* fram till sin död juldagen 1933, hade definierat katalanernas sociala ideal med den berömda frasen ”*la caseta i l’hortet*” (det lilla huset och fruktträdgården). Men under det politiska trycket från revolutionen i Katalonien i juli och augusti 1936, hade *Esquerra* inget annat val än att följa med. Därför tillämpade de en strategi som gick ut på att göra allt de kunde för att mildra revolutionens överdrifter och moderera dess slutliga mål.

I sina planer på att lägga band på revolutionen fick *Esquerra* stöd av ett annat republikanskt parti, det lilla Katalansk republikanska aktion (*Acció Catalana Republicana*, ACR), och båda fick inom kort stöd från det nybildade PSUC som, i motsats till CNT-FAI och POUM, ansåg att det var nödvändigt att styra in revolutionen mot mer moderata, strikt borgerligt-demokratiska mål, med målsättningen att försvara republikanska institutioner. Det var den politiska inriktning som hade stöd från Moskva via Kommunistiska Internationalen. Men i slutet av juli 1936 var PSUC fortfarande en liten organisation. Även om det kontrollerade den katalanska UGT – som började uppleva en spektakulär tillväxt – och hade börjat få inflytande i vissa bondesektorer tack vare sina relationer till *Rabassaires*, var det inte i närheten av att kunna utmana CNT.

Trots att situationen var allt annat än idealisk började *Esquerra*, ACR och PSUC snart också motarbeta kommittéerna och ersätta dem med republikanska institutioner. Detta var målsättningen för *Generalitats* nya regering, som bildades den 31 juli med Joan Casanovas som premiärminister (*conseller primer*), och där PSUC fick hand om tre ministerier: Joan Comorera blev ekonomiminister, Rafael Vidiella (som hade varit CNT-medlem och senare gått med i PSOE:s katalanska federation) kommunikationsminister, och Estanislau Ruiz Ponseti (liksom Comorera tidigare medlem i *Unió Socialista*) försörjningsminister. President Companys hoppades att kunna bredda *Generalitat*-regeringens sociala bas och gradvis minska den antifascistiska kommitténs inflytande och makt. Men denna manöver blockerades av CNT-FAI, som fortfarande var den dominerande politiska kraften i Katalonien och hotade med att lämna den antifascistiska kommittén om PSUC:s representanter utnämndes till *Generalitat*. I själva verket hann den nya regeringen inte ens sammanträda innan en ny regering bildades den 6 augusti, utan PSUC. I denna regering ingick bara representanter för de republikanska partierna.

Den nya regeringen hade följande sammansättning, fortfarande med Joan Casanovas som premiärminister: Martí Esteve i Guau (från ACR) finansminister, Josep Calvet i Mora (*Rabassaires*) jordbruk och försörjning, överstelöjtnant Felip Díaz Sandino försvarsminister, samt följande, som alla besattes av *Esquerra*-medlemmar: Josep Quero Molares justitie-minister, Josep M. Espanya i Sirat inrikesminister, Ventura Gassol i Rovira kulturminister,

Pere Mestres i Albet minister för offentliga arbeten, Lluís Prunés i Sató arbetsminister, Josep Tarradellas i Joan minister för ekonomi och offentliga tjänster, Martí Rouret i Callol hälsovårdsminister, och Joan Puig i Ferreter socialminister, samtliga *Esquerra*-medlemmar.

Liksom i övriga delar av det republikanska territoriet var makten i Katalonien mycket upp-splittrad under augusti och september, och frågan om statsmakten fick högsta prioritet bland alla katalanska politiska krafter. Samtidigt hade man olika uppfattningar om kriget och revolutionen. CNT-FAI och POUM ansåg att det var revolutionen som gjorde det möjligt att vinna kriget, och därför var revolutionen av högsta vikt. Till skillnad från CNT-FAI ansåg POUM det vara nödvändigt att kröna revolutionen med en arbetarregering som återspeglade de nya sociala relationerna och som var fullt ut socialistisk och demokratisk. Andreu Nin, som var POUM:s främsta ledare sedan Joaquín Maurín hade blivit fängslad i en rebellkontrollerad zon, uttryckte denna ståndpunkt i följande ordalag vid en demonstration i Barcelona:

Vi behöver en stark regering, det är den allmänna uppfattningen hos landets folkliga massor. Vi behöver en stark regering, men inte i den betydelse som de borgerliga elementen gav detta begrepp i det förflutna. Vi behöver en stark regering, som bygger på den auktoritet som utgår från arbetar-massornas förtroende och beredvillighet att kämpa till slutet...¹³

PSUC och *Esquerra* definierade däremot kriget som ett krig mellan fascism och republikansk demokrati. Enligt deras uppfattning var det nödvändigt sätta stopp för med den ”pseudo-revolutionära mässlingen” (*sarampión seudorrevolucionario*) som bara medförde kaos och förvirring. PSUC var mycket tydligare än *Esquerra* när det gällde att betona att problemet med statsmakten faktiskt handlade om auktoritet. Enligt kommunisternas partiorgan *Treball*, den 8 september 1936, innebar kommittéerna ”barrikaderade huvudvägar” och ”bilar med beväpnade människor som under förevändning av att försvara revolutionen underblåste terror överallt i de regioner och städer där de drog fram”.¹⁴ Följaktligen var det nödvändigt att sätta stopp för dubbelmakten och återinföra *Generalitats* auktoritet. Men för att *Generalitat* skulle kunna styra måste det vara representativt och det kunde det enbart bli med CNT-FAI:s deltagande.

Problemet med representativitet var inte något som bara gällde Katalonien, utan det förekom i alla zoner som republiken kontrollerade. Mot slutet av sommaren, då kriget såg ut att bli långvarigt blev det uppenbart man inte kunde segra utan att centralisera makten. I Madrid hade problemet med brist på representativitet visat sig från krigets allra första början under regeringen Casares Quiroga och detta skulle fortsätta under efterföljande regeringar med Martínez Barrios och José Giral som premiärministrar. Regeringen Giral representerade bara de republikanska partierna. Den 4 september avgick Giral, liksom Martínez Barrios och Casares Quiroga före honom. Han avgav följande förklaring:

Det allvarliga läge landet befinner sig i och sannolikheten för att inbördeskriget blir långvarigt gör att denna regering önskar bli ersatt av en som representerar alla politiska partier, arbetarna och de fackliga organisationer som har inflytande bland det spanska folket, från vilket all politisk makt utgår.¹⁵

Nu bildades det en ny regering, under ledning av Francisco Largo Caballero, ledare för vänstern i socialistpartiet, och för första gången med deltagande av arbetarpartier och arbetarorganisationer. Den nya regeringen bestod av Largo Caballero (premiär- och krigsminister), Julio Álvarez del Vayo (utrikesminister), Indalecio Prieto (minister för marinen och flyget),

¹³ Vid mötet som hölls vid Gran Price i Barcelona den 6 september 1936 och som publicerades i broschyren *El POUM ante la revolución española*. Ed. Marxista. Barcelona, 1936. [svensk översättning: [Det spanska proletariatet inför den pågående revolutionen](#).]

¹⁴ *Treball*, 8 september 1936.

¹⁵ *La Vanguardia*, 5 september 1936.

Ángel Galarza (inrikesminister), Juan Negrín (finansminister), Vicente Uribe (jordbruksminister), Jesús Hernández (utbildningsminister), José Antonio Aguirre (minister för offentliga arbeten), Mariano Ruiz Funes (justitieminister), Anastasio de Gracia (industri och handel), Bernardo Giner de los Ríos (kommunikationsminister), Josep Tomàs i Piera (arbetsmarknadsminister) y José Giral Pereira (minister utan portfölj). Sammanlagt sex socialistiska ministrar, tre vänsterrepublikaner, en baskisk nationalist och en *Esquerra*-medlem. Men den stora nyheten var att två kommunister – Uribe och Hernández – ingick. Under tiden fortsatte CNT att demonstrera sitt traditionella politikerförakt och förblev utanför regeringen. POUM var inte heller representerat, eftersom det utanför Katalonien hade svagt politiskt inflytande och få medlemmar.

Largo Caballeros regering visar att så småningom ville ingen ens i Katalonien ifrågasätta behovet av en centralregering. Två helt avgörande frågor återstod givetvis: hur skulle CNT och FAI reagera, och vilken karaktär skulle den nya maktens ha? När väl den nya folkfrontsregeringen hade bildats i Madrid, var det lättare att pröva något liknande i Katalonien. Josep Tarradellas, som sedan augusti representerat *Generalitat* vid sammanträdena med den antifascistiska kommittén, skulle till sist bli arkitekten för detta. För att gynna krigföringen och den antifascistiska enheten skulle CNT-FAI avstå från den makt som de, och de organisationer som uppstått under revolutionen, hade erövrat. POUM skulle också snart hamna i konflikt med sina egna revolutionära uppfattningar. Den 26 september, tre veckor efter att regeringen Largo Caballero bildats skulle frågan om vem som hade makten i Katalonien, den antifascistiska kommittén eller *Generalitat* avgöras till förmån för *Generalitat*. En ny katalansk regering bildades med representanter för alla antifascistiska krafter i Katalonien och under ledning av Tarradellas själv.

4. Bildandet av folkmiliser och den aragonska fronten

I början av inbördeskriget var det fortfarande relativt enkelt för de olika antifascistiska krafterna att komma överens. Anledningen var ganska enkel: de hade en gemensam fiende i det som började kallas det militär-fascistiska upproret, och som redan hade segrat i flera delar av republiken. För Katalonien fanns de närmaste hoten – förutom de upprorsstyrkor som fanns kvar i Katalonien – i den angränsande regionen Aragonien och på ön Mallorca. Behovet att försvara Katalonien och befria dessa territorier var akut, men det skulle inte bli enkelt: den katalanska armén hade i själva verket försvunnit efter det att resningen slagits ned. Dessutom var det i praktiken omöjligt att återuppbygga den militära styrkan, inte bara därför att den folkliga mobiliseringen så grundligt hade undertryckt den, utan också på grund av att den republikanska regeringen hade avfört alla soldater ur rullorna, och hemförlovat dem.¹

Konsekvensen blev att armén i praktiken upphört att existera i de områden som hade förblivit republiken trogna. Och trots att många arméofficerare hade varit emot upproret, var inte den katalanska arbetarklassen hågad att lita på dem. De katalanska arbetarna var av tradition anti-militaristiska och det var inte länge sedan som armén systematiskt hade använts för att undertrycka arbetarstrejker. Det motsatta var också sant: samtidigt som många militärer hade förblivit lojala med republiken, misstrodde de arbetarrevolutionen.

Under dessa omständigheter var det enda sättet att utmana det militära upproret att bilda en armé av frivilliga, att från grunden bygga upp nya militära enheter som var genomsyrade av kampanda och försedda med vapen. Bevapningen kanske inte var riklig, men denna nya armé verkade räcka till för att uppnå de ursprungliga målen: en offensiv mot de tre aragonesiska provinshuvudstäderna där man visste att upproret hade segrat och på detta sätt förhindra en fascistisk attack på Katalonien. Det hade ställts krav på en sådan offensiv, och enligt vissa källor kom idén att använda frivilliga för att åstadkomma detta från president Companys, men i själva verket uppstod den spontant ur den katalanska folkliga rörelsen: stridsropet ”Till Zaragoza” kunde höras på Barcelonas gator kort efter upproret besegrats. Zaragoza, den största staden i Aragonien och regional huvudstad, hade en speciell betydelse för många anarkister: den betraktades inte bara som Spaniens anarkistiska huvudstad (efter Barcelona), utan var också födelseort för ett stort antal anarkister som bodde i Katalonien.

Redan den 21 juli hade några medlemmar av CNT helt improviserat, lämnat Barcelona för Zaragoza, men stannade till vid den lilla byn Pina de Ebro i Aragonien. I en av de första mindre sammandrabbningarna stupade Manuel Prieto, som hade varit en av ledarna för upproret i Fígols i januari 1932. Dagen därpå, lämnade fyra flygplan, tre Savoias och ett Vickers, Prats-flygplatsen i Barcelona för att bomba den aragonska huvudstaden. Men snart tog miliskommittén initiativ till att organisera offensiven. Buenaventura Durruti, kanske Spaniens mest berömda anarkist, erbjöd sig frivilligt att leda den första militära kolonnen, med två militära rådgivare, majoren Pérez i Farrás och sergeanten José Manzana, samt en löjtnant i civilgardet, Pere Garrido. Avsikten var att göra en överraskningsattack mot Zaragoza, och ockupera staden på mindre än en vecka.

Den första appellen om frivilliga till miliserna möttes av en våg av entusiasm som var så kraftig att det var omöjligt att anta alla som anmälde sig. Den 23 juli var Durruti-kolonnen redo, men på grund av organisatoriska problem kunde den inte avresa förrän nästa dag. Enligt officiella källor bestod kolonnen av runt fyra tusen man, när de väntade på den stora avenyn i *Paseo de Gracia*, mellan *Provenza*-gatan och *Pi i Margall*-monumentet. En källa från *Generalitat* beskriver Durruti-kolonnen så här:

¹ Detta skedde genom ett kontroversiellt beslut den 18 juli. Om detta se slutet av kapitel 2, bl a not 15.

Kolonnen bestod av nittiosex fordon, c:a trettio bussar och sextio lastbilar, fylld med milismedlemmar. Den hade olika lastbilar med proviant, fyra CAMPSA-tankbilar (med bensin), en armé-tankbil med dricksvatten och runt femton lastbilar med tolv artilleripjäser och modern ammunition. Kolonnen inkluderade även cirka femton militära ambulanser och Röda kors-ambulanser, samt ett antal sjuksköterskor. Kortegen leddes längst fram i en bil av majoren Pérez Farràs och Buenaventura Durruti. Expedition hade också flera pansarbilar som hade tillverkats under de senaste dagarna i Hispano-Suiza-verkstäderna, samt en lastbil med telegrafisk utrustning för att upprätta kommunikationer.²

Källan fortsätter att upplysa om att milisen bestod av medlemmar från CNT, FAI, UGT, POUM, kommunistpartiet, Katalanska statspartiet (*Estat Catalá*), socialistpartiet, *Esquerra*, tidigare soldater och stormgardister, och en stor grupp kvinnor, lika entusiastiska som männen, varav många hade på sig ”overall” och var beväpnade med gevär. I denna kolonn fanns också ett betydande antal utländska idrottare som hade kommit för att delta i folkolympiaden, som måste ställas in på grund av det militära upproret.³

Klockan 10:30 på morgonen, strax innan marschen startade, hade Durruti hållit tal till sina trupper med följande ord:

I Aragonien är våra kamrater och arbetarkollegor offer för de skoningslösa fascistiska horderna. Det ständigt vaksamma katalanska proletariatet, som alltid stått i spetsen för friheten i Spanien, måste idag, mer än någonsin, lyssna på oss. Men tro inte att vi kämpar för att försvara personliga intressen, för detta gäller hela det spanska proletariatet, arbetare som inte längre kan leva ”på det gamla sättet”, som vi alla vet har detta inneburit det eländigaste av liv.⁴

På eftermiddagen den 24 juli avgick en andra kolonn under befäl av snickaren Antonio Ortiz, med majoren Salanova som rådgivare. Den bestod ursprungligen av omkring 800 soldater, de flesta CNT-medlemmar, och var utrustad med runt 50 maskingevär och flera granatkastare.

Befrielsen av Zaragoza visade sig vara krångligare än vad man först tänkt sig. Ortiz-kolonnen, som reste med tåg, hade växt till runt tvåtusen man, och redan nästa dag erövrade de Caspe. Sedan, efter att ha ockuperat hela området söder om Ebro, började den att belägra Belchite. Via en officiell radiosändning vid 13-tiden den 25 juli tillkännagav *Generalitat* att Caspe erövrats med följande uttalande: ”Styrkor från det 18:e infanteriregementet och milismän (*milicianos*) från Lérida, samt artillerienheten från Barcelona, har efter kortvarigt bombardemang ockuperat staden Caspe under stridropet ’Länge leve friheten’. Folket i Caspe välkomnade den befriande kolonnen med sitt eget stridrop ’syster Katalonien’.”⁵

Men Durruti-kolonnen, som det fanns stora förväntningar på, avancerade mycket långsammare än man hade förväntat sig. Efter att ha stannat upp och slösat bort mycket tid i Cervera och i Lérida, nådde kolonnen Bujaraloz, men en attack från fiendens flyg tvingade trupperna att omorganisera sig, vilket ledde till att dyrbar tid gick till spillo. När offensiven i början av augusti återupptogs intog man Pina och Osera. Men attacken mot Zaragoza blev inte av: rebellerna hade utnyttjat dröjsmålet till att förstärka sina ställningar och överste José Villalba, chef för Barbastro-garnisonen, rekommenderade Durruti att inte utföra attacken av rädsla för att kolonnen skulle isoleras. På så sätt hamnade de första stridande katalanerna vid det som skulle bli den aragonska fronten, ungefär 20 kilometer från Zaragoza.

På detta sätt inleddes en allmän militär mobilisering baserad på folklig milis. Dagen efter det två första kolonnerna begivit sig mot Zaragoza, gav sig andra kolonner iväg mot Huesca, en annan av Aragoniens provinshuvudstäder. En anarkistkolonn under befäl av Domingo Ascaso,

² *Crònica diària*, 24 juli 1936.

³ Ibid.

⁴ *La Vanguardia*, 25 juli 1936.

⁵ *La Vanguardia*, 26 juli 1936.

Gregorio Jover och Cristóbal Aldabaldetrecu, med kapten Eduardo Medrano som rådgivare, marscherade mot Barbastro och efter att ha erövrat Grañén och Vicién, grupperade den sig utanför Huesca. Det nybildade PSUC skickade 2000 man under befäl av José del Barrio, Angel Estivill och Manuel Trueba, och grupperade sig i Tardienta, söder om Huesca. POUM organiserade 2000 *milicianos* under ledning av Jordi Arquer och Manuel Grossi. POUM-kolonnen erövrade Leciñena och omdirigerade därefter en del av kolonnen till Huesca. Med andra *milicianos* från Barcelona, under ledning av Josep Rovira ockuperade de Tierz och Quicena strax utanför Huesca.

Fler kolonner gav sig iväg till Aragonien under de närmaste dagarna och veckorna. I mitten av augusti skickade anarkisterna en tusenmannakolonn som de kallade Örnungarna (*Los Aguiluchos*), under ledning av Juan García Oliver. I mitten av september skickade de en annan kolonn som hette Röda och svarta (*Roja y Negra*), med kapten Luis Jiménez Pajarero som rådgivare. Den 7 augusti skickade POUM en andra kolonn under befäl av Josep Oltra Picó och Sergi Balada, som med 1000 *milicianos* grupperade sig i Alcubierre. I början av september bildade *Esquerra* kolonnen Macià-Companys med 1 500 man under ledning av Enric Cantauri och med överstelöjtnant Jesús Pérez Salas som rådgivare. De tågade mot staden Montalbán.

Staden Tarragona skickade också milis. Den första kolonnen, bestående av 2000 civilgardister, polis och frivillig milis, hade avrest redan den 24 juli, under ledning av överste Ángel Martínez Peñalver. Efter att ha begett sig mot Calaceite, och passerat genom Falset och Gandesa, nådde de Alcañiz och Muniesa. En annan kolonn leddes av major Amadeo Insa Arenal och ytterligare en av överstelöjtnant Máximo Mena Burgos. Alpina miliser opererade i Hautes-Pyrénées (Altos Pirineos, höga Pyrenéerna) och bestod av aragonier och katalaner. På detta sätt tog under krigets första veckor cirka trettio tusen man, samtliga frivilliga, till vapen för att försöka besegra den upproriska militären som hade forskansat sig i de tre aragonska huvudstäderna. Huesca och Zaragoza attackerades av katalansk milis, medan attacken mot Teruel, den tredje huvudstaden, huvudsakligen utfördes av milis från Valencia.⁶

Men trots sina partiella framgångar, misslyckades den republikanska offensiven. Orsakerna till misslyckandet är flera. För det första hade miliserna mer av goda föresatser, optimism och entusiasm än av militära förberedelser. Deras bristfälliga strategiska och taktiska kunskaper inom krigskonsten, plus att de satte sin tillit till spontanitet, gjorde dem sårbara för yrkes-soldater som var välbeväpnade och forskansade i förberedda ställningar. De olika kolonnernas militära mål var inte koordinerade och kolonnerna tenderade att improvisera. Och ibland saknade trupperna disciplin: vissa frivilliga som gått med i milisen under det första segerruset, deserterade när de stötte på de första tecknen på motstånd. I stället för en snabb seger för milisen, uppstod en 400-500 kilometer lång frontlinje, som sträckte sig in i Pyrenéerna och avskärmade Katalonien och delar av Aragonien från de tre aragonska provinshuvudstäderna.

Flera organisationer skapades för att samordna miliserna. På detta sätt uppstod Aragon-frontens krigskommitté (*Comité de Guerra del Frente de Aragón*), som fungerade som generalstab och bestod av sex professionella militärer, tre ledare från CNT-kolonnen (Antonio Ruíz, Cristóbal Aldabaldetrecu och Durruti), en från UGT (José del Barrio) och en från POUM (Jordi Arquer). Dessutom skapades den Allmänna frontinspektionen (*Inspecció General del Front*) för att övervaka milisenheternas aktiviteter och säkerställa kommunikationen mellan de stridande och *Generalitats* försvarsdepartement. Slutligen utnämndes överste José Villalba till chef för Aragonfronten. Men i praktiken fortsatte miliserna att

⁶ En ny studie, baserad på vittnesmål från dussintals frivilliga, är Judit Camps Fernández och Emili Olcina i Aya, *Les milícies catalanes al front d'Aragó*. Ed. Laertes. Barcelona, 2006.

upprätthålla sin autonomi – särskilt de anarkistiska miliserna, som vägrade att åtlyda kommandon som stred mot deras frihetliga principer om självförvaltning.

Bildandet av miliser av de antifascistiska organisationerna var resultat av folkliga initiativ, men *Generalitat* försökte kontrollera dem. *Generalitats* president utfärdade den 21 juli dekret som både placerade ”medborgarmilisen” under ledning av Enric Pérez Farrás och bildade en försvarsbyrå under Lluís Prunés i Sató, med uppgift att organisera de folkliga miliserna. Under krigets första månader var emellertid milisen helt fristående från *Generalitat* och tog i stället sina order från Kataloniens antifascistiska miliskommitté, som skapade strukturer för att se till att de nya militära formationerna var effektiva. I själva verket hade den antifascistiska miliskommittén skapat en underkommitté, som leddes av anarkisten Joan García Oliver, och där Diego Abad de Santillán ansvarade för att förbereda miliserna. I denna underkommitté fanns också tre arméofficerare, *Generalitats* försvarsminister och representanter för UGT, ERC och POUM. Underkommittéer med ansvar för hälsa och försörjning bildades för att ta itu med både milisernas och civilbefolkningens behov.

På begäran av García Oliver grundades Folkets krigsskola (*Escuela Popular de Guerra*) i början av september 1936 och officerare kunde börja utbildas där. Under ledning av överste löjtnant Plaza och inkvarterad i en byggnad som tillhörde *Pías de Sarriá*-skolan, erbjöd den intensivkurser som utbildade underofficerare på 30 dagar, officerare på 40 dagar, kompani-officerare på 60 dagar, och artilleri- och specialenhetsofficerare på 65 dagar. I slutet av september hade skolan redan 500 studenter och en väntelista med ytterligare 300. Vicenç Guarner, som hade varit lärare vid Infanteri-akademin i Toledo, utnämndes till skolans inspektör, medan kapten Domingo Lara del Rosal hade hand om utbildningen. Han var också lärare vid skolan och ingick i den antifascistiska militärkommittén tillsammans med löjtnant Silverio Gallego Salvador.

Kataloniens militära omorganisering baserad på miliser representerade en verklig revolution som utmanade militära konventioner. Faktum är att miliserna, särskilt av anarkosyndikalisterna, uppfattades som en revolutionär armé som skulle garantera revolutionens seger på hemmafronten. Den revolutionära armén förlitade sig på självförvaltningens och självorganiseringens principer, där alla former av påtvingad disciplin och hierarkiska strukturer var förbjudna. Som den engelska författaren George Orwell förundrad skrev, ”Man försökte att inom milisen skapa ett slags temporär arbetsmodell för det klasslösa samhället”.⁷ Soldater och officerare i den nya armén skulle vara fullständigt jämställda både när det gäller löner och proviant, och även militära hälsningar. De enda problemen var milissoldaternas typiska miss-tänksamhet mot yrkesofficerare. Därför förespråkade García Oliver bildandet av arbetar- och soldatråd som skulle övervaka yrkesmilitärerna och utsätta dem för kontroll genom en mekanism av kommittéer och delegater som hade rätt att ogiltigförklara officerarnas beslut.

Dessa anarkistiska uppfattningar om den nya armén delades emellertid inte av alla politiska krafter i Katalonien. *Esquerra*, PSUC och *Generalitats* regering var för att kontrollen över milisarmén skulle överföras till den katalanska regeringen, och det skulle inte dröja länge förrän det började uppstå problem. Redan den 1 augusti 1936, när *Generalitat*, som följde Madrids exempel, beordrade mobilisering av reservister från de värnpliktiga årsklasserna 1934, 1935 och 1936 i ett försök att återuppbygga en konventionell armé, blev resultatet en allmän vägran att följa denna order. För att undvika ytterligare problem, vid en tidpunkt då offensiven i Aragonien höll på att genomföras, beslutade miliskommittén den 3 augusti att de inkallade årsklasserna skulle anmäla sig till sina kaserner och ställa sig till vederbörande

⁷ George Orwell: *Hyllning till Katalonien*, Stockholm 1989, sid. 30.

kommittéers förfogande.⁸ Men denna situation hade egna problem: vid denna tidpunkt hade kasernerna redan ockuperats av de olika antifascistiska organisationerna. I Barcelona hade CNT ockuperat Pedralbes-kasernen, medan *Esquerra* hade ockuperat Montjuïc-kasernen, POUM Lepanto-kasernen och PSUC Parque-kasernen.

En annan militär expedition som organiserades från Katalonien i augusti 1936 slutade med bakslag och bidrog till den politiska spänningen i regionen. Målet för denna expedition var att erövra ögruppen Balearerna, dvs Mallorca, Menorca och Ibiza (Pityuserna), av vilka alla utom Menorca hade fallit i rebellarméns händer.

Det verkar som att idén med expeditionen var ett svar på olika intressen hos den republikanska Madrid-regeringen, katalanska *Generalitat* och den Centrala miliskommittén. Kapten Alberto Bayo, chef för Barcelonas marinflygbas, visade sig vara en entusiastisk organisatör av expeditionen och till honom sällade sig Manuel Uribarri, kapten i Valenciens civilgarde, som också verkade ha fått förfrågningar om hjälp från republikaner på Ibiza.

Expeditionen bestod av totalt 8 000 frivilliga från CNT, *Estat Català*, PSUC, POUM och civilgardet, tillsammans med ett hundratal mallorcabor, som hade kommit till Barcelona i med anledning av den nu inställda Folkolympiaden. Den 5 augusti gick de frivilliga ombord på jagaren *Almirante Cervera* som färdades söderut för att i Valencia plocka upp Uribarri och hans trupper. Den 7 augusti ockuperades ön Formentera utan större problem och följande dag attackerade de Ibiza, som ockuperades den 9 augusti efter ett kortvarigt motstånd från armén. Ön Cabrera hade redan intagits den 1 augusti av trupper som hade kommit från Menorca. I mitten av augusti var således endast Mallorca under upprorsmakarnas kontroll. Men vid denna tidpunkt hade det uppstått en tvist mellan Bayo och Uribarri och den senare och hans trupper återvände till Valencia. För att motivera sitt tillbakadragande skickade Uribarri ett kabeltelegram till Madrid-regeringen där han anklagade Bayo för att ha erövrat Ibiza och placerat det under katalansk kontroll. Telegrammet avslutades med: ”Jag ser en tendens till katalansk överhöghet, en tendens som jag misstänker går ut på att man vill integrera dessa öar i den katalanska författningen, vilket Valencia inte skulle tolerera.”

Expeditionens problem slutade dock inte här. Efter framgången på Ibiza dröjde Bayo med attacken mot Mallorca. Han ansåg att det först var nödvändigt att skaffa förstärkning. Den katalanska miliskommittén som – enligt vittnesmål från García Oliver – inte hade informerats om expeditionens avgång,⁹ skickade Bayo ett ultimatum som gick ut på att omedelbart attackera. Landstigningen på Mallorca ägde rum på natten mellan den 15 till 16 augusti, men istället för att direkt fortsätta mot den viktigaste staden och hamnen, Palma de Mallorca, för att dra fördel av expeditionens numerära överlägsenhet och överraskningsmomentet, valde Bayo att i stället attackera öns östra kust, mellan Portocristo och Punta Amer. Hans trupper mötte i stort sett inget motstånd alls och stannade upp cirka tolv kilometer från kusten. Samma dag utfärdade Bayo en kommuniké som var full av optimism:

Jag måste säga att vi i morse gjorde vår landstigning med stor hastighet och beslutsamhet och tvingade de små fiendegrupperna, som inte hållit utkik, att fly.

Vi har hela kusten, från Cala de Manacor till Punta Amer. Våra styrkor på högerflanken, beväpnade har kulsprutor och kanoner, är utspridda från Artábukten till Cap Vermey.

I Porto Cristo har mötte vi en hel del fientlig eldgivning, men fascisterna flydde av rädsla inför vår attack och elden från våra flygplan.

⁸ I den spanska versionen sades det: ”De antifascistiska milisernas centralkommitté har i samförstånd med *Generalitats* försvarsminister beordrat att alla reservister från kullarna 1934, 1935 och 1936 att omedelbart ska återvända till kasernerna för att där ställa sig till förfogande för miliskommittéerna som skapats under centralkommitténs jurisdiktion”. Se *Crònica diària*, 3 augusti 1936.

⁹ Juan García Oliver: *El eco de los pasos*, s. 238-246.

Liksom under de föregående dagarna har Santa María, huvudcentrum för de kommunikationer som utgår från Palma till vår front, blivit intensivt flygbombat och dessa kommunikationsvägar har förstörts. Därmed kommer fienden inte att kunna skicka någon hjälp på järnväg eller landsväg, eftersom dessa också har avskurits.

Hittills har vi en sårad korpral på *Almirante Antequera*, och fjorton sårade och tre döda bland milismännen (*milicianos*), och dessa förflyttades omedelbart i en tankbil till Röda Korset och till det magnifikt utrustade sjukhusfartyget *Marqués de Comillas*.

Jag är helt säker på framgången för landstigningen och erövringen av denna ö, som varit förberedd in i minsta detalj. Sjömännens och milisernas moral kunde inte vara bättre, och alla hoppas vi att vi om två eller tre dagar har befriat Spanien från rebellerna på Balearerna.

Många öbor har redan anslutit sig till våra styrkor. Vi hittade en sjöman och flera barn som livrädda gömde sig i en brunn. De sade att de hade satt upp en vit flagga för att inte falla offer för de fascistiska styrkornas raseri, vilka har begått obeskrivliga ohyggligheter.

Vi vakar över ön så att inga fartyg närmar sig, och hoppas att hela ön mycket snart på nytt kommer att vara i den republikanska regeringens händer. Länge leve republiken.¹⁰

Men expeditionen skulle inte uppnå den enkla seger som Bayo hade förväntat sig. Även om upprorsmakarna hade färre trupper till sitt förfogande i början, så reagerade de snabbt och den 17 augusti återerövrade 17 små militära enheter Porto Cristo och tvingade Bayo att retirera mot Son Servera. Situationen präglades från detta ögonblick av stiltje och det bildades en cirka 14 kilometer lång frontlinje. Medan Bayo väntade på att rebellerna skulle ge upp och miliskommittén blev mer och mer övertygad om att expeditionen var galenskap, väntade de mallorcabor som stödde rebellerna tålmodigt på den italienska militärhjälp som Juan March personligen hade finansierat.¹¹

Den 27 augusti anlände de första italienska flygplanen till Mallorca och motoffensiven, under ledning av militärguvernören på Mallorca, överstelöjtnant Luis García Ruíz, började. Den 3 september återerövrade han Son Corb, och Bayo, övergiven av alla, var tvungen att beordra sina trupper om att på nytt gå ombord samma natt. Reträtten genomfördes dock inte under de bästa förutsättningarna: flera hundra milismän och sårade måste lämnades kvar, och en stor mängd militär utrustning lämnades kvar på stränderna. Den 13 september återtog rebellerna Cabrera, och den 20 september återtogs även Ibiza och Formentera. I Barcelona skulle lite senare Bayo ställas inför en krigsrätt, som var nära att döma honom till döden.

Trots Mallorca-fiaskot och utan tvekan för att ta undvika motreaktioner från Madrid-regeringens sida, gjorde *Generalitat* regering ett uttalande som undvek att nämna reträttordern och även gratulerade kaptenen Bayo och den katalanska militären i följande termer:

När de katalanska militära enheterna nu, på order av republikens regering, återvänt från sitt uppdrag på Mallorcafronten, har *Generalitats* presidentråd gjort följande officiella uttalande:

De heroiska katalanska kämparna har återvänt från Mallorca efter ett storartat agerande. Inte en enda man förlorades när trupperna åter steg ombord på fartygen, eftersom kapten Bayo, med en sund taktik som till fullo utnyttjade våra starka positioner, kunde genomföra den tack vare våra obesegrade truppers höga moral och disciplin. Reträttordern kom direkt från republikens regering.¹²

Det stod klart att *Generalitat* hoppades kunna undvika repressalier från republikens regering genom att göra gällande att den militära operationen varit lyckad. Men snart nog skulle det visa sig att det militära nederlaget var långt allvarligare än att Bayo råkat ut för ett bakslag.

¹⁰ På katalanska i *Crònica diària*, 16 augusti 1936. Det finns också en spansk version i *La Vanguardia*, 18 augusti 1936.

¹¹ Juan March (1880-1962) var en mallorkansk köpman, bankir och kontrabandist med nära band till upproret och Franco-regimen. [TN]

¹² *Crònica diària*. 4 september 1936.

Mallorca blev en flygbas för det italienska flygvapnet, och därifrån distribuerades även förnödenheter till de spanska fascisterna under hela kriget. I själva verket blev det fascistiska inflytandet på Mallorca så viktigt att det ledde till en diplomatisk konflikt. Den italienska närvaron på ön minskade senare, till stor del på grund av brittiska påtryckningar, men Mallorca upphörde aldrig att fungera som ett enormt hangarfartyg, en flygbas, varifrån man bombade den katalanska kusten. Katalonien hade mycket lite att sätta emot denna nya front.¹³

I slutet av sommaren 1936 kunde den militära situationen i Katalonien inte vara mer oroande. Offensiverna mot Mallorca och de aragonska provinshuvudstäderna hade misslyckats. Den aragonska fronten hade stabiliserats inom de gränser som upprättades under de första krigsveckorna. Militära sammandrabbningar med fienden minskade. Bristen på vapen – miliserna hade dåligt med artilleri och praktiskt taget inget flyg – medförde spänningar mellan de olika katalanska politiska krafterna, och det framfördes anklagelser om det bakom fronten fanns förråd med 60 000 gevär. Anarkistledaren Diego Abad de Santillán och överste Jiménez de la Beraza, en medlem i *Generalitats* krigsindustrikommission, besökte i december 1936 fronten och fick själva direkt kännedom om vilka allvarliga spänningar som rådde.

När en av anarkistledarna (Ortiz) under ett spänt möte rapporterade att hans kolonn fått överge flera ställningar på grund av ammunitionsbrist, fick han ett burdust svar av Jiménez de la Beraza, som i detalj redogjorde för svårigheterna att starta en krigsindustri på den katalanska hemmafronten. Han insisterade på att ”alla vapen som försvunnit i början av revolten” till sist skulle skickas till fronten, ”vilket inte på långa vägar uppnåts, trots upprepade överenskommelser med alla fackföreningar och politiska organisationer”.¹⁴

En liknande konfrontation inträffade mellan överste Jiménez de la Beraza och José del Barrio, en av PSUC:s kolonnledare, och i sin slutrapport framhöll översten att han fått ett negativt intryck av sitt besök vid fronten. Det var uppenbart att den militära situationen vid Aragonfronten var en ny källa till spänning och kontroverser inom det katalanska antifascistiska blocket.

¹³ Om Bayos landstigning på Mallorca och den italienska närvaron på ön är Josep Massots verk särskilt intressant: *El desembarcament de Bayo a Mallorca. Juliol-Setembre de 1936*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1987 och *Vida i miracles del "Conde Rossi"*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1988.

¹⁴ Hur denna frontinspektion och det efterföljande mötet förlöpte kan studeras närmare i det dokument som Jiménez de la Beraza lade fram inför *Generalitatets* krigsindustrikommission (*Acta de la Comisión de la Industria de Guerra de la Generalitat de Catalunya*, 12 december 1936).

5. Allmän ordning och politisk repression bakom fronten

Offensiverna i Aragonien och på Mallorca sammanföll med politisk repression och en våg av ofta urskiljningslösa mord i Katalonien och andra av republiken kontrollerade områden. Samtidigt som omfattningen av detta våld senare utnyttjades och storligen överdrevs av Francoregimen var repressionen hård under krigets första månader och har lett till åtskillig het debatt i diskussionerna om inbördeskriget. Detta våld startade samma ögonblick som det militära upproret besegrades i Katalonien, då massorna hade makten i egna händer. Att värdesystem och normer för ett samhälle under fredstid rivs upp är förstås inte ovanligt i en situation av djup social oro och det var orsaken här. Den militära resningen i Katalonien och nyheterna om militärens framgångar i andra regioner ledde snabbt till en reaktion bland vanligt folk som inte bara handlade om att neutralisera fienden på hemmafronten, utan också att göra upp räkningen med politiska motståndare. Det var inte bara republikanska säkerhetsstyrkor som var inblandade i repressionen. Alla antifascistiska partier och organisationer plus en del grupper som uppstod under revolutionen deltog. Våldet riktades först mot kuppmakarna och sådana som misstänktes stöda dem, men kom snart också att riktas mot kyrkan och alla som förknippades med religion, företagare, jordägare och politiska pampar (*caciques*). Oundvikligen uppstod fall där våldet inte hade mycket att göra med politik och ideologi, utan i stället hade önskan om personlig hämnd som drivkraft.

Det har ofta sagts att det mesta av våldet under dessa inledande dagar var verket av *incontrolados* (okontrollerbara). Dessa agerade vid sidan av politiska partier och fackföreningar, tog rättvisan i egna händer och hävdade att deras aktioner bidrog till att revolutionen kunde eliminera misstänkta högeranhängare, personer sympatiskt inställda till kuppmakarna och livslånga klassfiender. Som många historiker visat var *incontrolados* och deras berömda nattliga *paseos* (turer) egentligen en produkt av den revolutionära situation som uppstått i Barcelona och dess industriella periferi. Alla nutida revolutioner i Europa har fått bevittna uppkomsten av aktörer med låg politisk och social medvetenhet, aktörer skapade av urban och industriell misär och marginalisering, som intuitivt anser att ett nytt samhälle bara går att bygga genom att förstöra liv, kyrkor, de rikas hem och alla symboler för vad de uppfattar som den ”gamla världen”.¹

Detta våld uppstod som svar på en komplex uppsättning omständigheter, och det är bättre att göra det begripligt från ett historiskt perspektiv än att bara fördöma det på grund av alla dess godtyckliga och blodiga konsekvenser. För det första tändes våldets gnista av upproret och kuppmakarna hade redan planer på att göra sig av med alla som motsatte sig dem. General Emilio Mola, som hade en nyckelroll i upprorsplanerna före juli 1936, skickade den 25 maj ett hemligt budskap (*Instrucción reservada*) till de övriga involverade i kupplanerna om att ”aktionen måste vara ytterst våldsamt för att så snabbt som möjligt besegra fienden”.² Efter sin krigsförklaring på Kanarieöarna framhöll Franco att ”alla bestraffningar måste utan omsvep vara exemplariska när det gäller den skärpa med vilket de tillgrips och den snabbhet som de verkställs på, utan tvekan eller vacklan”. General Queipo de Llano blev ryktbar för deklARATIONER i radio som den han gjorde den 23 juli då han kom med följande pärla till alla byar som tänkte sätta sig upp mot civilgardet: ”Morón, Utrera, Puente Genil, Castro del Río, gräv era

¹ För en liknande tolkning, se Josep Mª Solé i Sabaté i Joan Villarroja: *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*. 2 band. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1989, framför allt band 1, s. 59-81.

² Julio Aróstegui ”La Guerra Civil, 1936-38”, *Historia de España* 27, Madrid 1996, sid. 40. För mer om general Emilio Mola och användningen av terror, se Paul Prestons kapitel, ”Mola's Terror: The Purging of Navarre, Galicia, Castile and León” i Paul Preston, *The Spanish Holocaust: Inquisition and Extermination in Twentieth-Century Spain*, London, Harper Press 2012, sid. 179-218. [Mola fortsatte: ”Följaktligen skall alla chefer för politiska partier, samfund eller föreningar som ej är förbundna med rörelsen fängslas: det kommer att utmätas stränga straff för sådana personer, så att revolt- eller strejkrörelser kvävs”, cit. av H Thomas, *Spanska inbördeskriget*, s. 154 – Red]

gravar!” Till sitt manskap sade han: ”Jag ger er tillstånd, det är en order, att döda som hundar alla som vågar trotsa er” och enligt en del uppgifter tillkännagav han: ”Våra stolta legionärer och reguljära soldater har gett de röda en lektion i vad det innebär att vara män och samtidigt fick de rödas kvinnor också lära sig vad riktiga män är, att de inte är några kastrederade *milicianos*. Att stampa och gråta kommer inte att vara till någon hjälp för dem.”³

Idén om att utrota motståndaren – och ”skicka alla dessa föreläsningar om mänskliga rättigheter, humanism, filantropi och andra frimurarpåhitt åt helvete”, som överste Marcelino Gavilán Almuzara, civilguvernör i Burgos, uttryckte det efter den 19 juli – stannade inte vid enbart hot, muntliga eller skriftliga. Repressionen var grym och brutal överallt där upproret segrat, bl a på Kanarieöarna, Ceuta, Melilla, Sevilla, Zaragoza, Galicien och Zamora. I Vitoria avrättades till och med präster, anklagade för att vara baskiska nationalister.⁴ Mer blodiga episoder inträffade under ”Dödskolonnens” (*columna de muerte*) marsch från Sevilla till Badajoz, vilken har dokumenterats väl av historikern Francisco Espinosa.⁵ I samtliga fall var våldet något som lätt tillgreps av carlister, falangister och andra civila och militära myndigheter. De brydde sig inte det minsta om några rättsliga procedurer och uppmuntrade i själva verket våld när tillfälle bjöds.

Förståeligt nog fick de första nyheterna om att upprorssidan stått för urskillningslöst våld många att ilska till på de platser där kuppforsöket slagits ned. I Katalonien riktades de första exemplen på våld mot soldater som haft en ledande roll i resningen. Hämndaktionerna var stundtals godtyckliga och skedde innan något rättssystem hunnit upprättas. Detta gällde t ex fallet med överste Francisco Lacasa, som den 19 juli retirerat tillsammans med sitt manskap till karmelitklostret på Diagonal-avenyn i Barcelona. Efter att ha kapitulerat blev han dagen därpå avrättad och de civilgardister som han kapitulerat inför förmådde inte hindra vad som i grunden var en folklig åtgärd. Motståndare till resningen avrättade också summariskt många av soldaterna i Atarazanas-kasernerna, sedan soldaterna efter att sagt sig kapitulera dödat flera personer, bl a anarkistledaren Francisco Ascaso.

Så fort som militärrevolten slagits ned blev dock upproriska officerare satta i fängelse och ett rättssystem introducerades för att rannsaka dem. Som historikern Alberto Reig Tapia påpekat var inbördeskriget mer militärt än någon uppgörelse mellan civila.⁶ Den 2 augusti satt 252 officerare med olika rang fängslade i Montjuic-fästningen och på *Uruguay*, ett fängelsefartyg i hamnen i Barcelona. Bland dem fanns generalerna Goded och Fernández Burriel, generalintendenten Francisco Giménez Arenas, sju överstar, två överstelöjtnanter och 30 majorer. Resten var kaptener, officerare och underofficerare.⁷ Den 30 juli hade en specialdomare med uppdrag att leda utredningen av militärrevolten redan dömt Goded och Fernández Burriel att ställas inför krigsrätt. Den ägde rum den 11 augusti, generalerna dömdes till döden och avrättades dagen därpå.

Rättegången mot Goded och Fernández Burriel blev inledningen till en rad förhör av officerare, som varit inblandade i resningen. Förutom officerarna i Lleida [Lérida], som avrättades

³ Se Ian Gibson: *Queipo de Llano. Sevilla, verano de 1936. Con las charlas radiofónicas completas*. Grijalbo. Barcelona, 1986.

⁴ Om avrättningen av baskiska präster, se Hilari Ragner: *La pólvora y el incienso. La Iglesia y la Guerra Civil española (1936-1939)*. Ed. Península. Barcelona, 2001, sid. 136.

⁵ Francisco Espinosa: *La columna de la muerte. El avance del ejército franquista de Sevilla a Badajoz*. Ed. Crítica. Barcelona, 2003. Det finns en mängd studier av Francosidans repression och antalet fortsätter att växa. För en balanserad, om än fortfarande provisorisk, sammanfattning, se Julián Casanova m fl, *Morir, matar, sobrevivir. La violencia en la dictadura de Franco*. Ed. Crítica. Barcelona, 2002.

⁶ Alberto Reig Tapia, ”Represión y esfuerzos humanitarios”, i Edward Malefakis: 1936-1939. *La Guerra de España*, El País, Madrid, 1986, sid. 291.

⁷ *La Vanguardia*, 2 augusti 1936.

omedelbart efter upproret, ställdes de övriga inför rätta. I februari 1937 hade 228 officerare ställts inför rätta och 85 avrättningar verkstälts. 76 officerare hade dömts till över sex års fängelse och 14 till lägre straff. Arton frikändes.⁸

Det mest utpräglade våldet under denna period riktades inte mot militären, utan snarare mot civila och det var folkliga organisationer och *incontrolados*, som stod för det. Förvisso insåg den nya revolutionära ordning som införts omedelbart efter arbetarnas seger i juli behovet av repressiva organisationer. I syfte att ta över den allmänna ordningen bildade miliskommittéerna den 9 augusti kontrollpatruller (*patrullas de control*), som i Barcelona uppgick till bortemot 700 man (325 från CNT, 185 från *Esquerra*, 145 från UGT och 45 från POUM). Samtidigt bildades ett nytt organ, Undersökningskommissionen, för att ta hand om kontroller, arresteringar och gränsbevakning. Den leddes av anarkisten Aurelio Fernández. I praktiken skulle patrullerna dock ägna sig åt ungefär samma repressiva åtgärder som partier, fackföreningar och *incontrolados* stod för.

De första veckorna rådde stor kaos. I större städer, som Barcelona, blev *incontrolados* kända för sina kvällsturer och för de oidentifierade kroppar som varje morgon hittades på Arrabassada-vägen. Det förekom husundersökningar, plundring och okontrollerat våld. Det går dock inte att skylla allt våld som förekom under inbördeskrigets första veckor på *incontrolados*: alla politiska partier och fackföreningar var inblandade och fler än CNT och FAI gjorde sig skyldiga till mord. Medlemmar i alla partier, från *Esquerra* till PSUC och POUM, ägnade sig åt repressiva åtgärder och satte skräck i de konservativa och förmögna. Denna stämning av fruktan framgår av ett brev som Francesc Cambó, ledare för *Lliga Catalana**, skrev i september till en annan ledare för *Lliga*, Ferran Valls i Taberner:

Man kan säga – fast det stämmer inte helt – att morderna, bränderna och plundringen i Barcelona görs av folk som inte är katalaner. Utanför Barcelona är det dessvärre katalaner som står för eldsvådor och mord ... De utplånar våra politiska vänner med uppenbar tillfredsställelse. Förutom de som klarat att ge sig av kommer vi inte att hitta många i livet när vi återvänder till Katalonien.⁹

Många drabbades hårt av repressionen: falangister, carlister, medlemmar av katalanska CEDA, ledare för ”de fria fackföreningarna”**, medlemmar av *Lliga*, konservativa, katoliker, företagare som stått för grymhet under tidigare perioder av sociala spänningar. Våldet har ofta förklarats psykologiskt eller med hänvisning till fanatism, men det stämmer inte att katalanska eller spanska arbetare är grymmare eller mer destruktiva än arbetare i andra länder, eller att anarkismen på Iberiska halvön ansåg det nödvändigt att slå sönder det förflutna för att kunna uppnå sitt idealsamhälle. I stället, som den engelsk-australiske historikern George Rudé har visat, är det de härskande klasserna som genom historien använt sig av våld för att behålla sin makt. Otvivelaktigt var det också så att de katalanska arbetarna när de tagit makten erinrade sig den repression de utsatts för under historiens lopp. Exempelen är många: kanonerna på Montjuicfortet som vid åtskilliga tillfällen på 1800-talet användes för att hålla Barcelonas befolkning i schack, den repression som släpptes loss under den Tragiska veckan 1909, åren mellan 1919 och 1923 då arbetsgivarna använde sig av *pistolerismo*, Primo de Riveras

⁸ Se Marià Rubió i Tudurí, *La justícia a Catalunya. 19 juliol 1936-19 febrer 1937*, Barcelona, 1937, sid. 40.

* *Lliga Catalana* var ett katalanskt högerparti. Cambó var en av partiets grundare. – Red

⁹ Brevet kan hittas i ursprunglig katalansk språkdräkt i appendixet till Albert Bacells, *Cataluña contemporánea (1900-1939)*. Siglo XXI de ediciones. Madrid, 1976, sid. 148.

** Fria fackföreningar (*Sindicatos Libres*) kallas de företagsvänliga ”gula” fackföreningar som från hösten 1919 bildades i Barcelona på initiativ av arbetsgivare och polis för att bekämpa arbetarnas egna fackliga organisationer, främst CNT. Under Primo de Riveras dikatur (1923-39) spreds de också utanför Barcelona. De fungerade som strekbrytare och terrororganisationer. – Red

diktatur mellan 1923 och 1930 och repressionen under de två konservativa åren (1934-36, *el bienio negro*) under Andra republiken.*

Närhelst de innehade makt försökte de katalanska arbetarna, nästan alltid ogenomtänkt, att göra upp gamla oförrätter. Oundvikligen riktade de sig mot arbetsgivare, den politiska och ideologiska högern eller över huvud taget alla som vid något tillfälle agerat mot arbetarna. Det säger sig egentligen självt att våldet kunde ha varit än värre om inte många av ledarna för *Lliga* varit på semester i sina sommarhem när inbördeskriget startade i juli, vilket gjorde att de lätt kunde undkomma och ta sig över till Francoanhängarnas sida. Föga förvånande försvann även en del ledare för *Esquerra* och gick under jorden av fruktan för att utsättas för förföljelse och mordförsök. Under social oro blir det fritt fram för några av de sämsta mänskliga instinkterna och det våld detta leder till behöver inte ha något alls att göra med klassmotsättningar. Detta är förstås ingen ursäkt för de överdrifter och det godtycke mycket av våldet och blodsutgjutelsen utgjorde. Grymma dåd som mordet på den carlistiske grundaren av de fria fackföreningarna, Ramón Sales Amenós – som blev lemlästad utanför CNT-tidningen *Solidaridad Obreras* redaktion i Barcelona – kan inte rättfärdigas. Storstädernas anonymitet möjliggjorde excesser som ytterst skadade både republikens och revolutionens sak.

I motsats till de tätbefolkade städerna präglades de små jordbrukssamhällena i Katalonien av betydligt mer personliga sociala relationer. Alla visste vad alla hette, vänner som fiender, sådana man gillade eller ogillade. Jordägarna kände sina arrendatorer, arrendatorerna sina jordägare. Alla visste hur alla röstade och huruvida man gick i kyrkan på söndagar. Även om dessa speciella sociala relationer ibland bidrog till att förhindra blodsutgjutelse var repressionen på landsbygden ofta, av samma skäl, grymmare än i städerna. Den katalanska landsbygden hade upplevt enorma sociala spänningar på grund av *Llei de Contractes de Conreu***, och den repression som följt efter revolten i oktober 1934 hade drabbat bönderna i Katalonien hårdast. Efter folkfrontens seger i februari 1936 började bönderna återta terräng och i slutet av juli var situationen fullständigt förändrad. Denna bakgrund förklarar mycket av den repression som nybildade lokala kommittéer stod för under inbördeskrigets första dagar. De som verkställde repressionen var inte alltid medlemmar av något visst samhälle. Ibland hade de kommit utifrån för att organisera den lokala kommittén och ibland var det någon annan lokal kommitté som gick längre än sina egna befogenheter.

I en del fall fick individer av tveksam moralisk karaktär och lust till hämnd politisk kontroll och ledde repressionen, i andra fall lyckades lokala kommittéer med hög integritet undvika överdrivna åtgärder och till och med kontrollera patruller som kom utifrån. Med andra ord var händelseutvecklingen skiftande. I exempelvis L'Alt Empordà var utvecklingen helt olika i olika byar: i Palau-savardera och Armentera skedde inte en enda avrättning, medan kommittén i Orriols var beryktad för sina excesser.¹⁰

Antiklerikalt våld var så omfattande att en del historiker gör gällande att inbördeskriget delvis handlade om religion. Under de första veckorna av kriget drabbades kyrkan och alla som representerade den av en förföljelse utan motstycke i modern katalansk historia: kyrkor och kloster brändes ner, religiösa symboler och föremål förstördes och präster avrättades. Dessa händelser, som var utbredda både på landsbygden och i städerna, utgjorde kulmen på en

* Om detta, se César m Lorenzo, [Syndikalismen vid makten](#), kapitlen "Syndikalismens uppkomst och utveckling till 1923" och "Inför de politiska realiteterna", och utdraget om krigets förhistoria ur [Spanska inbördeskriget](#) av Hugh Thomas. – Red

** Om *Llei de Contractes de Conreu* (Lagen om odlingskontrakt), se not 11 i kapitel 1 – Red

¹⁰ Mer om kommittén i Orriols, se Josep Maymi, *Entre la violencia política i el conflicte social: els comitès antifeixistes de Salt i d'Orriols en el context de la Guerra Civil 1936-1939*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2001.

folklig anti-klerikalism som börjat med att kloster brändes 1835 och som åter visat sig under Den tragiska veckan (1909).

I Barcelona var det inte många kyrkor och kloster som skonades, även om katedralen och Pedralbesklostret skyddades av *Generalitat*. I en del kloster grävdes liken efter nunnor upp och skelett och mumier visades upp på gatorna flera dagar. Inget liknande hade skett under andra spanska republiken (1931-), i varje fall inte i Barcelona, och liknande händelser ägde rum i övriga Katalonien, även om katedralerna i Girona och Tarragona och klostren i Montserrat, Poblet och Santes Creus räddades. Den nya katedralen i Lleida, som POUM hade skyddat, brändes ner av Durrutis milis på väg till Zaragoza. En del kyrkor användes som förråd eller skyddsrum och samtliga, oavsett om de användes till något eller inte, var stängda för gudstjänster under kriget.

Generalitat försökte skydda medlemmar av den katolska hierarkin och konstnärliga skatter från det antiklerikala våldet. Därför gav man order om att biskoparna av Tortosa och Girona skulle skyddas. De erbjöd sig också att skydda biskopen i Barcelona, Manuel Irurita, även om han vägrade ta emot det och i likhet med biskopen av Lleida senare blev mördad.¹¹ Kardinal Vidal i Barraquer räddades av *Generalitats* polis efter att ha blivit arresterad av en anarkistisk patrull i klostret i Poblet. Han lämnade landet, vilket också abboten av Montserrat gjorde. Den 20 juli hade *Generalitat* förklarat katedralen i Barcelona och många andra kyrkor och byggnader som statlig egendom i ett försök att skydda dem. Regeringen utsåg också parlamentsledamoten Soler Ola att skydda alla monument av konstnärlig betydelse. Soler Pla for till Montserrat där han bad de 160 munkarna och deras lärjungar att lämna klostret, tog över och gjorde en inventering av biblioteket och lät regeringens polis (*Mossos d'Esquadra*) hålla vakt. Pla åkte också till Vic, Ripoll, Santa Cecilia och Sant Joan de les Abadesses vars arkiv från 1100- och 1200-talet togs över av *Generalitat*.¹² Emellertid kom han för sent för att kunna förhindra att en del konstnärliga skatter i Vic blev förstörda.

Den hårda repressionen mot kyrkan hade historiska och strukturella orsaker. Även om det inte rättfärdigar excesserna och godtycket i mycket av våldet, kan det bidra till att förklara anti-klerikalismen bland katalanerna. Den hade en lång tradition som åtminstone sträckte sig tillbaka till tidigt 1800-tal och hade kommit till sina första uttryck i attacker på klostren 1835. Arbetarklassen såg en nära relation mellan kyrkan och de förmögna och i fattigkvarteren där kyrkan dominerade utbildningsväsendet betraktades katolska lärare som moralens fördärvare. För de fattiga i städerna spelade kyrkan en ideologisk roll till gagn för de härskande klasserna. Kort tid efter Tragiska veckan 1909 kritiserade poeten Joan Maragall, även om han själv var djupt religiös och konservativ, banden mellan kyrkan och de rika i sin artikel *L'església cremada* (Kyrkan i lågor) i tidningen *Vet de Catalunya* (Kataloniens röst).¹³

En annan faktor som bidrog till antiklerikalismen var kyrkans anti-republikanska inställning, som den antagit redan från den nya regimens allra första början. Den republikanska regeringen var i sin tur lika antagonistisk: 1931 antog ledarna en konstitution som skilde kyrkan från staten och satte stopp för att religiösa samfund skulle ha något med utbildningsväsendet att göra. De fortsatte med att göra kyrkogårdarna sekulära och förbjuda att det ringdes i kyrkklockorna. Motsättningarna mellan kyrkan och vänsterrepublikanerna var alltid tydlig och gav upphov till otaliga konflikter under hela republiken. Situationen tillspetsades än mer när ett rykte spreds den 19 juli om att skott avlossats mot republikens styrkor från kyrkor och kloster,

¹¹ Joan Bada, *Societat i Església a Catalunya: Cent anys entre constitucions i dictadures (1876-1978)*, Edicions de la Facultat de Teologia de Catalunya 2011.

¹² Mer om *Generalitats* åtgärder i *Crónica diària*, 20 och 23 juli 1936.

¹³ Artikeln av poeten Maragall finns i hans arbete *Elogi de la paraula i altres assaigs*. Edicions 62. Barcelona, 1978, sid. 199-205.

bl a från karmelitklostret.¹⁴ Kyrkan i Spanien döpte snart inbördeskriget till ett religiöst korståg (*Cruzada*) – en hållning som Vatikanen snabbt anammade – och många präster samarbetade öppet med rebellofficerare i zoner där resningen segrat. I en intervju med Maurice Sollin från den franska tidningen *L'Œuvre* sade Lluís Companys:

För närvarande är förhållandet till prästerskapet ytterst problematiskt, och kommer att så förbli. Prästerskapet har alltför öppet ställt sig på det blodiga upprorets sida, med mysticism om heligt krig, och anslutit sig till republikens fiender ... Den hållningen har framkallat otyglat hat bland de folkliga klasserna ... och hela det religiösa programmet ses nu i skenet av detta hat ... Kyrkans möjligheter att fritt kunna verka i det spanska samhället kommer, tycks det mig, att vara något helt omöjligt under en mycket lång tid ...¹⁵

Oavsett orsakerna till intensiteten utgjorde antiklerikal förföljelse en betydande andel av det våld som följde i spåren på krigsutbrottet. Av de 6 844 präster och medlemmar av religiösa samfund som mördades i den republikanska zonen under kriget dödades 2 437 i Katalonien: 1 541 präster och 896 medlemmar av religiösa samfund. Det innebär att Kataloniens andel av religiösa mord under republiken är relativt hög, 35,6 procent. Av det totala antalet mord som skedde i Katalonien utgjorde de som drabbade kyrkan 29 procent.¹⁶

Kommentatorer som anarkistledaren Federica Montseny i *La Revista Blanca* den 31 juli 1936 uppgav att repressionen på den republikanska sidan lett till mellan 4 000 och 5 000 dödsoffer i Katalonien. Idag vet vi att repressionen under hela kriget krävde 5 923 civila dödsoffer och 2 437 präster och medlemmar av religiösa samfund. Siffran är onekligen hög men ligger ändå inte i närheten av de tiotusentals offer som Francos propaganda talat om i decennier – och kan heller inte jämföras med den repression som utövades i den zon som upprorssidan behärskade.

Även om våldet fortsatte att vara intensivt hela sommaren 1936 gjorde den politiska klassen i Katalonien, från *Generalitat* till de flesta politiska partier och organisationer, allt för att få slut på blodsutgjutelsen. *Generalitat* lyckades rädda livet på alla biskopar i Katalonien med undantag för biskopen av Barcelona. Marti Barrera, arbetsminister i Katalonien, gömde präster från Solsona i sin lägenhet i Barcelona i flera dagar. Åtskilliga präster och ledare för högerpartier lyckades ta sig till Frankrike och Italien tack vare pass utfärdade av den katalanska regeringen. Dessutom manade katalanska politiker kontinuerligt till ett slut på repressiva excesser. Den 27 juli manade *Generalitat* katalanerna att ”upphöra med våld och blodsutgjutelse” och hävdade att ”okontrollerade grupper, vars osunda raseri komprometterar alla och upprör alla medborgare, måste stoppas och bestraffas”.¹⁷ Den 30 juli uttalade sig CNT på ett sätt som inte gick att missförstå: ”Låt inte revolutionen dränka oss alla i blod! Rättfärdig vedergällning, ja! Mord, aldrig!”¹⁸ Och *Solidaridad Obrera*, CNT:s tidning, publicerade en varning som inte gav något utrymme för tvivel om organisationens avsikter: ”VI KOMMER ATT SKJUTA ALLA som kan bevisas ha gjort sig skyldiga till att ha utfört handlingar som riktar sig mot folkets rättigheter, alla som utan tillstånd tillskansar sig de specifika befogenheter som den konfederala organisationen [CNT] enbart beviljat till en kommitté som är

¹⁴ Det är fortfarande inte klart om detta rykte var sant.

¹⁵ Companys uttalande finns på katalanska i *Crónica diaria*, 26 augusti 1936.

¹⁶ Om den religiösa repression, se Antonio Montero Morenos klassiska studie, *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*. BAC. Madrid, 1961. Om händelserna i Katalonien är Josep Massot i Muntaners bok särskilt intressant: *La persecució religiosa de 1936 a Catalunya. Testimoniatges. Publicacions de l'Abadia de Montserrat*, Barcelona 1987). Se även P Pagès, *Sacerdots i religiosos a la presó Model de Barcelona (1936-1939)*, i *I Congrés d'Història de l'Església Catalana. Des dels orígens fins ara. Actes*. 2 vol., Solsona, 1993. s. 433-447.

¹⁷ *Crónica diaria*, 27 juli 1936.

¹⁸ ”Que la revolución no nos ahogue a todos en sangre! Justicieros conscientes, si! Asesinos, nunca!”, i José Peirats, *La CNT en la revolución española*. Vol. I. Ruedo Ibérico. París, s 174.

sammansatt av medlemmar i den antifascistiska fronten, och som består av de mest rättvisa och ansvarsfulla personer.”¹⁹ Den 31 juli, efter mordet på UGT-ledaren Desideria Trilles, förklarade de antifascistiska milisernas centralkommitté utan omsvep:

Alla som plundrar eller ägnar sig vandalism kommer att skjutas på platsen för brottet. Alla som tar sig in i privata hem eller kollektiv utan tillstånd av den Antifascistiska kommittén kommer att avrättas på samma sätt, utan någon rättegång. Alla som tar rättvisan i egna händer, oavsett vilken organisation de representerar, kommer att få känna av tyngden av vår rättvisa.²⁰

Även *Avanti*, POUM:s dagstidning, sade den 31 juli: ”Vi måste tillgripa extrema åtgärder, utan att vackla, för att få stopp på handlingar som vanhedrar och skadar revolutionen.”²¹ Liknande maningar hördes de närmaste veckorna, under augusti och september, med bl a en artikelserie av anarkistledaren Joan Peiró i Mataróutgåvan av *Llibertat*.²² I Madrid uttrycktes liknande tankegångar av socialisterna Indalecio Prieto och Julián Zugazagoitia.

Båda sidor i inbördeskriget ägnade sig åt repression, men som den franske historikern Pierre Vilar konstaterat, fanns en grundläggande skillnad mellan repressionen på de olika sidorna. Medan terrorn i den republikanska zonen under de första månaderna främst var slumpmässig, utförd av *incontrolados*, var våldet i den zon som upprorssidan behärskade systematiskt, eftersom man löd order uppifrån.²³ Medan det inom den republikanska zonen gjordes åtskilliga uppmaningar att få slut på denna form av våld, hördes få eller inget med den inriktningen i de zoner som kontrollerades av de upproriska. I själva verket var stridsropet från general Millón Astray, Francos kamrat i Främlingslegionen, ”Länge leve döden!” (*Viva la Muerte!*) och det förekom regelbundna uppmaningar i hela zonen att utrota ”Spaniens fiender”. Det finns en avgörande skillnad mellan å ena sidan terror styrd av ledare som förespråkar den brända jordens taktik och å andra sidan våld som uppstått under en revolutionär process och som omedelbart fördöms av ledarna på den sidan. Och denna viktiga skillnad måste varje noggrann analys av kriget ta hänsyn till.

¹⁹ ”PROCEDEREMOS A FUSILAR A TODO INDIVIDUO que se compruebe ha realizado actos contra el derecho de gentes, a todo individuo que se haya conferido por sí ante sí atribuciones concedidas por la organización confederar y especifica a una Comisión compuesta por elementos del frente de lucha antifascista, eligiendo a los hombres más ecuanímes y más serios”, *Solidaridad Obrera*, 31 juli 1936.

²⁰ *Crónica diaria*, 31 juli 1936.

²¹ *Avant*, 31 juli 1936.

²² Senare skulle dessa berömda artiklar publiceras i en bok med titeln *Perill a la rereguarda* (Fara bakom fronten), Joan Peiró, *Perill a la rereguarda*. Edicions Llibertat. Mataró, 1987. Förutom sina texter utmärkte sig Peiró genom försök att rädda många liv både på civila och präster i Mataró, huvudstad i regionen Maresme i provinsen Barcelona.

²³ Pierre Vilar, *La guerra civil española*. Crítica. Barcelona, 1986, sid. 151-58.

6. Republikens rättsväsende: Från folkdomstolar till specialtribunaler¹

Krigsutbrottet och de förändringar av den samhälleliga hegemonin som följde fick direkta konsekvenser för rättssystemet, som genomgick enorma förändringar både när det gällde den institutionella strukturen och rättskipningen. När inbördeskriget började underordnades rättsväsendet den nya revolutionära ordningen, men den pågående politiska omvandlingen fortsatte att skapa villkor för utvecklingen av rättsväsendet.

Under de första veckorna av inbördeskriget infördes vad som kallades ”folklig rättskipning”. Även om Katalonien fungerade självständigt i förhållande till republiken i övrigt vad gällde rättskipningen – i varje fall fram till april eller maj 1937 – liknade utvecklingen i Katalonien ändå den i resten av landet. Den 23 augusti 1936 upprättade justitieministeriet i Madrid den första folkdomstolen för att döma i mål som rörde ”brott i form av uppror, förräderi och handlande mot den nationella säkerheten, oavsett med vilka medel detta skett”. Beslut fattades om att domstolen skulle bestå av tre domare med juridisk utbildning och fjorton folkliga jurister utsedda ”av de politiska partier och fackliga organisationer som ingår i folkfronten, med två medlemmar från varje parti och organisation”. I varje enskilt fall skulle proceduren vara ”summarisk”. Två dagar senare bildades tribunaler med samma sammansättning i resten av den republikanska zonen.²

I Katalonien hade upprorsmän ställts inför krigsrätt redan före den 26 augusti, då folkliga juryer bildats för att döma över fascistisk verksamhet. Dessa juryer skulle fungera inom ramen för de vanliga domstolarna i provinsen och de utfärdade straff bestämda av militärlagen. Juryerna bestod av tre domare och tolv jurymedlemmar valda av offentliga föreningar, politiska partier, fackföreningar och andra icke kommersiella föreningar. De måste agera snabbt, dom måste avkunnas inom åtta dagar.³ Den 28 augusti utfärdade regeringen ett nytt dekret som utvidgade jurisdiktionen för folkliga juryer till att bl a inkludera uppror, förräderi och brott mot den nationella säkerheten.⁴

Närmast omedelbart efter dekretet bildades folkdomstolar i flera städer: i Barcelona den 28 augusti, Tarragona den 30 augusti och Girona den 8 september. Bara Lleida bröt mot denna utveckling, eftersom folkdomstolen där hade skapats i början av kriget på initiativ av den lokala kommittén för allmän välfärd (*Comité de Salud Pública*). Domstolen i Lleida rannsade inte officerare eftersom de flesta av dem redan hade avrättats direkt efter upproret.⁵ Juryer i de övriga städerna tog däremot ställning i fall med officerare som spelat en viktig roll i den militära resningen. I Barcelona började juryn arbeta den 2 september på fångfartyget *Uruguay* och var ganska intensivt aktiv fram till februari 1937 med de flesta dödsdomarna avkunnade i slutet av 1936. I Tarragona hölls två rättegångar mot officerare den 12 september och 2 november 1936. Sex dödsdomar avkunnades och verkställdes. I Girona hölls rätte-

¹ Detta kapitel är en förkortad version av min artikel ”La justicia revolucionaria i popular a Catalunya (1936-1939)”, publicerad i *Ebre* 38, n° 2, december 2004, s. 35-48.

² Dekretet publicerades i nummer 237 av *Gaceta de la República*. Jag har använt mig av den version som publicerades i *Diario Oficial del Ministerio de la Guerra*, 19 september 1936.

³ Dekretet som upprättade dessa juryer återfinns i *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 26 augusti 1936.

⁴ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 28 augusti 1936.

⁵ För mer om situationen i Lleida, se Jaume Barrull i Pelegrí: *Violència popular i justícia revolucionària a Lleida (1936-1937)*, Lluís Pagès. Lleida, 1995 och Joan Segués San José: *Una ciutat en guerra. Lleida en la guerra civil espanyola (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

gångar den 7 och 12 oktober och sju officerare dömdes till döden, även om bara tre avrättades. I Figueres hölls rättegångar den 28 och 30 september utan några dödsdomar.⁶

Ett fullt utvecklat system med folkdomstolar – som kunde hantera både civila och militära fall – var färdigt först något senare. I själva verket uppstod inte tanken på att upprätta folkdomstolar för att döma politiska brott begångna av civila förrän den första enhetsregeringen under Josep Tarradellas hade bildats den 26 september. Skapandet av folkdomstolar sågs som en nödvändig åtgärd för att bromsa upp sommarens överdrivna repression. Initiativet kom från Andreu Nin, ny justitieminister i *Generalitat* och politisk sekreterare i POUM. Nin skapade folkdomstolar via dekret (den 13 oktober) i syfte att ”garantera fortlevnaden av proletariats landvinningar [i revolutionen] och bidra till seger i kriget”. Deras uppgift var att ”ta ställning till alla handlingar som bidragit, direkt eller indirekt, till den fascistiska rörelsens resning den 19 juli 1936 och införa lämpliga bestraffningsåtgärder, i enlighet med folkviljan, mot de skyldiga”.⁷

De omfattande bestämmelserna i dekretet gällde inte bara den sorts brott som dessa tribunaler skulle ta ställning till – framför allt brott som betraktades som kontrarevolutionära – utan också de rättsliga procedurer som skulle vidtas från åtal till den slutliga domen, rättsskyddet för de åtalade och åklagarens funktioner. Dekretet skapade fyra folkdomstolar i Barcelona och en vardera i Girona, Lleida och Tarragona. Slutligen angav det också sammansättningen av varje domstol, tillvägagångssättet för valet av domstolens medlemmar och vilka krav som skulle ställas på varje medlem. Domstolen skulle bestå av en ordförande och åtta medlemmar, en från var och en av de åtta organisationer som ingick i det Antifascistiska blocket i Katalonien. Senare infördes bestämmelser som utsåg domstolarnas ordförande och åklagare, klargjorde vilka slags brott varje domstol skulle ta ställning till och fastställde löner för ordförande, åklagare och domstolsmedlemmar.⁸

Ett nytt dekret av den 24 oktober 1936 reglerade slutligen tillvägagångssättet för att omvandla dödsstraff, en ytterst kontroversiell fråga på grund av att ett inbördeskrig pågick, och fick enorm betydelse både nationellt och internationellt. En kommission bildades för att granska dödsstraffet och alla dödsdomar som utfärdats av folkdomstolarna. Kommissionen skulle lämna en rapport till justitieministern i *Generalitat* som därefter skulle rapportera till *Generalitat* så att regeringen kunde fatta beslut om lämpliga åtgärder.⁹

Dessa domstolar (tribunaler) började fungera i slutet av oktober och under de första veckorna tog man bara upp fall där civila anklagades för att ha samarbetat med militärrevolten i juli. Eftersom ingen studie gjorts av dessa domstolar som grupp går det inte att dra några definitiva slutsatser om deras sätt att fungera. Den fragmentariska information som finns är emellertid avslöjande. Helt klart var de fyra i Barcelona de mest aktiva av folkdomstolarna. Mellan november 1936 och februari 1937 avrättades fyrtio personer som blivit dömda till döden av dem. En analys av drygt 300 domar avkunnade av domstolarna i Barcelona visar att 48 var

⁶ Mer om repressionen i Tarragona återfinns i J. Piqué i Padró: *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998. För mer information om domarna mot de båda garnisonerna i Girona, se J. Clara i Resplandis: ”Justicia popular republicana: procesos contra militares en Girona (1936-1939)”, i *Justicia en Guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Ministerio de Cultura. Madrid, 1990, s. 141-53.

⁷ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 15 oktober 1936.

⁸ Jag har skrivit om organiseringen av dessa domstolar i ”La Administración de Justicia en Catalunya durante la guerra civil española (1936-1939)”, i *Justicia en Guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia...*, s. 47-63. Se även ”Andreu Nin, conseller de Justicia de la Generalitat de Catalunya”, föredrag vid konferensen om Andreu Nin (1892-1937), som ägde rum i Barcelona 25 mars 1993. Det återfinns i Victor Alba m fl, *Andreu Nin i el socialisme*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1998, s. 79-94.

⁹ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 5 november 1936.

dödsdomar, 21 domar 30 års fängelse, två domar 25 år, 12 domar 20 år, fem 15 år, 16 tio år och 41 domar mindre än åtta år. 161 fångar frikändes.¹⁰ De flesta av domarna handlade således om två ytterligheter: dödsstraff eller frikännande. Många av dödsdomarna omvandlades till livstidsstraff, vilket enligt rådande lagstiftning innebar 30 års fängelse. Det råder ingen tvekan om att domstolarna mest tog upp brott klassificerade som ”fascistiska” eller ”fascistisk verksamhet”, ”kontrarevolutionära” och ”militärt uppror”.

I Girona började folkdomstolen verka den 5 november 1936. Vi har bara haft tillgång till information om domstolens agerande under de första månaderna, eller till slutet av 1936. 67 civila rannsakades, de flesta anklagade för att ha samarbetat med den militära resningen i juli, även om några var milismedlemmar anklagade för våldsamma hämndaktioner sedan upproret slagits ned. Av de anklagade dömdes 20 till döden, av dessa avrättades fyra, 12 frikändes och resten fick fängelse.¹¹

I sin grundliga studie av domstolen i Tarragona visar Jordi Piqué att den, med Andreu Massó som ordförande, mellan 21 december 1936 och 15 februari 1937, rannsakade 102 personer och avkunnade 29 dödsdomar. Tjugosex av dessa dödsdomar omvandlades till fängelse och bara två verkställdes. Sex av de övriga fick livstidsdomar, tre dömdes till 30 års fängelse och två fick 15 år, 13 dömdes till tio år, en till åtta år, tre till fem år, en till 18 månader och en dag, fyra landsförvisades och en fick ekonomisk bestraffning. Tjugosex fick sina åtal ogillade och sex frikändes.¹²

Domstolen i Lleida, vars domäner utsträckte sig till flera städer i Huescaprovinsen i Aragonien, visade sig vara den mest aktiva – och strängaste – i Katalonien. Den första domstolen i Lleida efter krigets början verkade under överinsyn och med auktoritet av den lokala Kommittén för allmän välfärd under en period då de flesta av de militära ledare i staden som deltagit i resningen i juli redan hade avrättats. Domstolen fanns på plats i bara en månad, från 22 augusti till slutet av september, och under den perioden dömdes 145 personer till döden.¹³

När folkdomstolen upprättades i Lleida i slutet av oktober 1936 – i enlighet med *Generalitats* dekret den 13 oktober – var den inte mindre sträng än sin föregångare. Registren anger att det avkunnades 30 dödsdomar, av vilka elva blev omvandlade mellan november 1936 och 10 januari 1937. Sexton dödsdomar omvandlades mellan 11 januari och april 1937.¹⁴ Tillgänglig information om domar avkunnade av folkdomstolen i Lleida och där straffen i varje fall till en del avtjänades i Modelofängelset, visar att fem av fångarna hade dömts till döden, 42 till fängelse i 30 år, elva till 20 år, tre till 15 år, 21 till tio år, fyra till åtta år, en till sex år, 16 till fem år, två till tre år, sex till ett år och en hade skickats till uppfostringsanstalt.¹⁵

Jämfört med andra folkdomstolar i Katalonien var de domar som avkunnades i Lleida hårdare. Hur som helst var den allmänna trenden hos alla domstolar att agera strängt, i synnerhet i början, då inbördeskriget och politiska repressalier i den upproriska zonen kan ha bidragit till

¹⁰ Se P. Pagès, *La Presó Model de Barcelona. Història d'un centre penitenciari en temps de guerra (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, s. 281-82.

¹¹ Se Josep Clara: *La Justicia Popular en Girona. La actuación del tribunal popular (octubre-diciembre de 1936)*. Comunicación presentada al Congreso Historia y Memoria de la Guerra Civil. Encuentro en Castilla y León. Salamanca, septiembre de 1986.

¹² J. Piqué: *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil ...a (1936-1939)*, 1998, s. 276.

¹³ Se J. Solé i Sabaté och J. Villaroya, *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*, 1989, band 1, sid. 130-36. Folkdomstolen i Lleida har senare studerats av Jaume Barrull i Pelegrí i *Violència popular i justícia revolucionària...*, 1995, som uppger att bara 128 dömdes till döden. Efter oktober höll domstolen inte längre några rättegångar, men fortsatte att vara aktiv (s. 47-73).

¹⁴ Barrull i Pelegrí, a.a., s. 80 och 93.

¹⁵ Pagès, *La Presó Model...*, s. 283.

skärpt känsloläge i domstolens överläggningar. Sådana känslöstämningar kan också förklara varför domstolarna emellanåt avkunnade domar utifrån ”den moraliska övertygelsen om att de anklagade agerat som fascister”, en motivering som återkommer mer än en gång i protokollen.

Även om domstolarnas beslut kunde vara stränga började det organ som bildas för att omvandla dödsdomar agera mycket snabbt. Redan innan kommissionen som skulle granska dödsdomar hade bildats, hade Andreu Nin i själva verket lagt fram ett första förslag om benådning och förslaget hade också antagits den 8 oktober 1936. Dagen efter att dekretet om att bilda kommissionen hade publicerats i *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* omvandlades ytterligare sex dödsdomar. Kommissionen tycks ha arbetat från oktober 1936 till mars 1937 och intervenerade i en rad dödsdomar som folkdomstolarna avkunnat. Enligt statistik publicerad i *Diari Oficial* omvandlade kommissionen 4 dödsdomar i oktober, 15 i november, 29 i december, 33 i januari, 4 i februari och 6 i mars.

I oktober 1936 bildade den republikanska regeringen ytterligare två domstolar: undantagsjuryer (*jurados de urgencia*) genom dekret den 10 oktober och övervakningsjuryer (*jurados de guardia*). Undantagsjuryer skulle granska ”missnöjeshandlingar mot [den republikanska] regimen som inte föll under den allmänna strafflagen eller de speciella strafflagarna”. De kunde fatta beslut om böter och frihetsberövande. Övervakningsjuryer skulle ta itu med brott som ertappats *flagrante delicto*, på bar gärning, enligt definitionerna i påbuden från inrikesministeriet. De avkunnade domar baserade på militära lagar.

De nya domstolarna började arbeta i Katalonien i slutet av april och i början av maj 1937, då Joan Comorera från PSUC var justitieminister i *Generalitat*.

Vid den tiden genomgick även folkdomstolarna en förvandling: den 23 februari 1937 hade Joan García Oliver, nu justitieminister i den republikanska regeringen, omvandlat dem till ”särskilda” folktribunaler, utvidgat deras kompetens till att gälla såväl vanliga brott och politiska brott som icke militära brott begångna av medborgare.

Inrättandet av dessa nya tribunaler i Katalonien innebar en klar standardisering av rättsystemen i Katalonien och resten av den spanska republiken, till skillnad från det uttalade oberoende från det katalanska rättsväsendet som varit rådande tidigare under kriget. Att Katalonien gradvis förlorade sin autonomi på det rättsliga området löpte parallellt med förlusten av oberoende också inom andra delar av politiken.

Den formulering som användes när de nya domstolarna bildades, och som kungjordes i *Generalitats* dagstidning, grundades på en rad dekret från den republikanska regeringens justitieministerium (den 28 augusti, 10 oktober och 13 och 23 februari).¹⁶ Samtliga tre tribunaler – de två nya och de modifierade folkdomstolarna – hade sitt ursprung i den republikanska regeringens lagstiftning. Från juni 1937 till december samma år var detta de enda tribunaler som behandlade fall av politisk repression på republikanskt territorium och i Katalonien blev de domar som avkunnades mer återhållsamma. Protokollen från de nya ”särskilda” folktribunalerna, som verkade till januari 1939, ger de tydligaste exemplen på den sortens lättnader: av de 485 domsluten av domstol nummer ett i Barcelona ledde 431 (88,7 procent) till frikännande och av de 379 domarna utfärdade av domstol nummer två handlade 338 (91,3 procent) om frikännande.

Övervakningsjuryer och undantagsjuryer var benägna till mildare domar. Det största antalet fall som dessa domstolar behandlade var på sommaren 1937, framför allt i juli. Det rörde sig om fall där häktade anklagades för brott mot regeringen utan att ha ställts inför rätta och många av dem hade redan tillbringat åtskilliga månader i fängelse. Undantagsjuryer revide-

¹⁶ Se *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 1 maj 1937.

rade domar som folk tribunalerna avkunnat tidigare och varje gång reducerades de ursprungliga domsluten avsevärt. Ibland frigavs fångar som redan dömts till fängelsestraff av varierande längd.

Fastän den republikanska regeringen hade ansvaret för att omorganisera rättsväsendet i Katalonien, riktade den skarp kritik mot de nya tribunalernas sätt att agera och tvingade ordföranden för de högsta domstolarna i Barcelona (*Audiencia Territorial*) Josep Andreu i Abelló att förklara sitt agerande. Andreu lämnade in sitt svar till justitieministeriet i *Generalitat* den 7 december 1937.¹⁷ Hans argument återspeglar tydligt de procedurer som använts i tribunalerna och han anför följande faktorer som förklaring till de milda domsluten:

Tills nyligen var polisens deklamationer, om de ens existerade, otillräckliga. För det mesta ställdes de anklagade automatiskt till de rättsliga myndigheternas förfogande efter att redan ha tillbringat de stipulerade 30 dagarna i häkte, alternativt överlämnades de till övervakningsjuryn med regeringens tillstånd och med ytterst kortfattade motiveringar: Vi överför till de rättsliga myndigheterna de fascister som uppräknas på baksidan av detta meddelande. När rättegången sedan skulle inledas inför undantagsjuryn kunde polisen inte komma med några bevis eller förklaringar som skulle ge domstolen möjlighet att bilda sig en uppfattning. Trots allt detta har de domslut som avkunnats mestadels varit sådana som strafflagstiftningen medger.

Andreu ifrågasatte också om tribunalerna verkligen bestått av folkliga jurymedlemmar från fackföreningar och politiska partier. Detta var, enligt hans uppfattning, orsaken till frikännandena för alla brott om att "olovandes innehåft skjutvapen" och det faktum att "i de två första rättegångarna efter Majoroligheterna hade juryn kommit fram till domen 'icke skyldig' trots att det med säkerhet bevisats av den anklagade under händelserna agerat på ett sätt som lett till offer."¹⁸ Denna dom fick den allmänne åklagaren att kräva att alla andra rättegångar skulle uppskjutas för att samla en åklagarinstans som på republikens vägnar kunde avgöra huruvida de återstående anklagade för Majhändelserna skulle ställas inför en spionagedomstol".¹⁹

Politiska händelser, spänningar mellan antifascistiska krafter i Katalonien och konflikten på hemmafronten i maj 1937 påverkade republikens rättsväsende. De politiska förändringar som utlöste händelserna i maj 1937 omvandlade såväl rättsliga procedurer som användningen av repressiva åtgärder. När den nya regeringen under Juan Negrín utnämns ersattes "folklig rättvisa" med "specialrättvisa" (*justicia especial*), en form av rättvisa som visade sig vara mer cerebral och kylig. Den styrdes från staten, var centraliserad och i många avseenden strängare än det rättssystem som rått under krigets första månader. De gradvisa bakslagen i kriget och ökningen av aktiviteter av "femte kolonnen" var andra faktorer som spelade roll i de nya formerna för rättssystemet. Den största förändringen i rättssystemet under denna period gällde dem som blev åtalade och ställda inför rätta: det handlade inte längre bara om officerare som gjort uppror och deras anhängare – falangister, monarkister, carlister och sådana som misstänktes för att hjälpa militärupproret – som hamnade inför domstol, utan också medlemmar av radikala vänsterorganisationer som POUM och vissa delar av CNT.

Detta var inte första gången som "specialdomstolar" bildats under inbördeskriget: i själva verket hade de ökat i antal alltsedan konflikten började.²⁰ Men "specialrättvisan" fick mycket

¹⁷ Går att ta del av i Archivo Nacional de Cataluña, Fondo Bosch Gimpera (dokument B.G, 6.2.1.).

¹⁸ Majhändelserna skildras i kapitel 10. [TN]

¹⁹ Archivo Nacional de Cataluña-Fondo Bosch Gimpera (Andreu i Abelló).

²⁰ I Katalonien utsågs exempelvis Alfonso Rodríguez Dranguet till specialdomare i utredningen av militärkuppen i juli 1936. I januari blev han sedan utsedd att leda den preliminära undersökningen av de väpnade konflikterna i Fatarella. Sedan var han åter domare i rättegångarna om Majhändelserna 1937. I juni 1937 utsågs domare Josep M Bertran de Quintana till särskild domare i de preliminära utredningarna av hemliga bårhus och begravningsplatser. Den hade öppnats för att avgöra vilka som bar ansvaret för de repressiva excesserna under krigets första månader.

större betydelse under krigets sista månader i form av Tribunalen för spionage och högförräderi (*Tribunal de Espionaje y Alta Traición*) och de speciella övervakningstribunalerna (*Tribunales Especiales de Guardia*).²¹ Dessa styrde rättsväsendet i den republikanska zonen under krigets sista månader och samarbetade med Militära underrättelsetjänsten (*Servicio de Investigación Militar*, eller SIM) som republikens regering skapat genom dekret i augusti 1937.

Spionagetribunalen, som regeringen upprättat i juni 1937, hade till uppgift att hantera ”spionage, högförräderi, defaitism och alla upproriska handlingar, oavsett hur förtäckta de var, mot regimen, i tider då allmänna organ måste agera som mest effektivt”. I Katalonien infördes tribunalen genom ett lagdekret den 22 augusti 1937 och även om dess bildande klart definierades som ett beslut av Spaniens republikanska regering tillerkändes den katalanska regeringen visst inflytande när det gällde att utse medlemmar av domstolen.

De civila medlemmarna av tribunalen i Katalonien utsågs i slutet av september: ordförande, utnämnd av den spanska regeringen, var Alfonso Rodríguez Dranguet, de båda medlemmar som nominerats av den katalanska regeringen var domarna Pelai Sala och Pascual Galbe, medan Santiago Sentís och Carles Gerhard blev suppleanter. Gerhard skulle emellertid ägna en stor del av sin tid åt spionagetribunalen från februari 1938. Tribunalens båda militära medlemmar skulle utnämnas strax efteråt av försvarsministeriet. Fernando Martín Lopez, Manuel García Padrón, Manuel Armentia Juste och Rafael Bonmati Valero var också medlemmar.

Den Centrala spionagetribunalen hade också sitt högkvarter i Barcelona och från och med den stund då regeringen Negrín på hösten 1937 flyttade till staden svarade den för betydelsefulla domar, bl a den mot ledningen för POUM i oktober 1938.* Den katalanska tribunalen började sina sammanträden i december 1937 och före den 31 juli 1938 hade den prövat 1 386 personer. Av dem ställdes 758 inför rätta. Under det dryga år den existerade hade minst 2 147 fångar från Modelofängelset som rannsakats av tribunalen. Av de 1 409 domar den avkunnade var 70 dödsdomar, 147 fick 30 års fängelse, 30 fick 20 år, 20 fick 10 år, 80 fick 6 år och en dag medan 978 frikändes. Dödsdomarna verkställdes orubbligt och fängelsedomarna specificerade nästan alltid att det handlade om arbetsläger.

Spionagetribunalen var långt mindre sträng än de speciella övervakningsdomstolarna, som skapats av republikens regering den 29 november 1937 ”för att bestraffa brott som ertappats på bar gärning i form av spioneri, högförräderi och defaitism”. I mars 1938 utvidgades tribunalens befogenheter till att också gälla brott som hade att göra med förnödenheter och i början av maj utvidgades de ytterligare till att gälla alla brott som hade att göra med spioneri, högförräderi, defaitism och brott som gällde förnödenheter, oavsett om de ertappats på bar gärning. Tribunalens ständiga närvaro i rättstillvaron i Katalonien, framför allt när det gällde politiska brott, var odiskutabel. Dess makt begränsades bara av att alla dödsdomar måste ganskas och godkännas av Specialtribunalen för spionage och högförräderi i Katalonien.

²¹ De särskilda övervakningsdomstolarna (*Tribunales Especiales de Guardia*) bildades efter ett dekret av premiärminister Negrín i november 1937 och får inte förväxlas med övervakningsjuryer (*jurados de guardia*) eller undantagsjuryer (*jurados de urgencia*) som bildades i oktober 1936 och som omnämnts tidigare i detta kapitel. [TN]

* Om rättegången mot POUM (som hölls i oktober 1938) och omständigheterna kring denna, se [Stalinisterna och POUM under inbördeskriget i Spanien](#) av Pelai Pagès och kapitel 49 i [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#) av Burnett Bolloten. På marxistarkivet finns även tidsdokument i form av sammanställningar av artiklar om rättegången i dåtidens svenska vänsterpress: [Processen mot POUM - Artiklar ur Folkets Dagblad och Arbetaren](#) och [Processen mot POUM - Artiklar ur Ny Dag \(SKP:s dagstidning\)](#). – Red

Av en rad olika skäl var båda dessa ”specialtribunalers” agerande mycket kontroversiellt. För det första skulle de rapportera direkt till SIM, den nya kontraspionageorganisation som skapat en djup känsla av otrygghet och rent av terror bland många katalaner. För det andra opererade de helt och hållet vid sidan av all kontroll från *Generalitat* som marginaliserats och nonchalerades av republikens regering. För det tredje cirkulerade från maj 1938 rykten om att de var på väg att militariseras, vilket fick justitieministeriet i *Generalitat* att försöka hindra det. Och slutligen var domstolens stränga domar ofta åtföljda av uppenbara oegentligheter i tillvägagångssättet.

I Katalonien började dessa tribunaler arbeta i maj 1938. De var sex: tre i Barcelona och en i vardera Girona, Tarragona och Lleida. De tre tribunalerna i Barcelona verkade från mars 1938 till januari 1939 och under den tiden skickades drygt tusen personer till Modelofängelset. Domarna var stränga: 211 anklagade dömdes till döden, 219 till 30 år, 95 till 20 år, 71 till tio år, 160 till sex år och en dag, 88 till fjorton dagar och bara 28 blev frikända. Vanligen avkunnades de hårdaste domarna för högförräderi och defaitism, medan de mildaste handlade om brott som hade att göra med förnödenheter, som hamstring, spekulation osv.²² I Tarragona var den domstol som leddes av Benjamí Jané Jané speciellt hård: mellan maj och december 1938 rannsakade den 621 personer av vilka 339 (54,6 procent) förklarades skyldiga, 142 (23 procent) frikändes och 94 (15 procent) fick sina fall avskrivna. I Tarragona avkunnades 11 dödsdomar.²³

På grund av detta skulle specialtribunalerna bli en verklig huvudvärk för justitieministeriet i *Generalitat*. Den 22 juli 1938 framfördes flera anklagelser i en rapport undertecknad av Jordi Olivar Daidí, suppleant i det katalanska parlamentet, och som tillkommit på begäran av Bosch Gimpera. Där stod bl a följande:

... det står helt klart att myndigheterna, oavsett om de är agenter för SIM eller inte, bara sällan bestyrkt sitt arbete inför tribunalen. Tribunalen avkunnar dom utan något annat att grunda sig på än förhör med den anklagade, där bara polisrapporten vägs in som bevis och, i några fall, dokument eller vittnesmål som försvaret lagt fram. Den tar aldrig hänsyn till den anklagades invändningar.

... under rättegången förhörs de anklagade alltid om de handlingar som föranlett utredningen.

I en del fall har den anklagade hävdatt att hans uttalanden hos polisen skett under tvång och har gett detaljer om detta tvång. Sådana utsagor protokollförs nästan aldrig, inte heller görs några granskningar av anklagelserna.

Den förhärskande känslan i domstolsbyggnaden är ständig intensiv fruktan, som KÄNNES AV ALLA.²⁴

Dessa ”specialtribunalers” som ingav sådan fruktan i slutet av kriget skilde sig på ett avgörande sätt från de ”folkdömsstolar” som funnits i början. De förblev ytterst aktiva ända till Barcelona intogs av Franco. En dom avkunnades så sent som den 16 januari 1939, bara tio dagar innan Franco ockuperade Barcelona, sedan större delen av Katalonien redan fallit i händerna på hans armé.

Översättning: B E Rosin

²² Pagès, *La Presó Model...*, s. 289-90.

²³ J. Piqué: *La crisi de la rereguarda...*, s. 308-12

²⁴ Olivar Daidí, 22 juli 1938, dokument 5.10, Archivo Nacional de Cataluña-Fondo Bosch-Gimpera. De stora bokstäverna i originalet.

7. Sociala och ekonomiska förändringar

Krigsutbrottet medförde att det började ske djupgående förändringar av det ekonomiska och sociala livet i Katalonien. Revolutionen som började i 19 juli genomsyrade både det offentliga och privata livet i landet. I tidigare kapitel har de politiska och militära omvälvningarna diskuterats, men otvivelaktigt är de ekonomiska förändringarna, i synnerhet förändringarna av egendomsförhållandena, ännu mer betydelsefulla för en diskussion om revolutionen. Jämsides med dessa förändringar kunde mer subtila sådana noteras i städerna, framför allt i industristäder. Det urbana Katalonien – med Barcelona i spetsen – klädde sig i proletär mundering. Städerna pryddes med revolutionens röda fanor och anarkisternas röd-svarta fanor. Under de första dagarnas våg av konfiskeringar tog arbetarpartier och fackföreningar över rymliga lokaler i centrum och fasaderna dekorerades med organisationernas namn och symboler. Motorfordon täcktes med namn på partier och fackföreningar.

Men revolutionen hade inte planlagts i förväg av kommunister och andra ”fiender till Spanien”, som det gjordes gällande i propagandan då och under många år därefter av den revolterande militären och Francoregimen. ”Det marxistiska hotet”, som återropades för att rättfärdiga militärens agerande, var praktiskt taget noll strax före inbördeskriget. En del organisationer, som CNT-FAI och POUM, hade den sociala revolutionen som mål, men det fanns många andra, som republikaner av olika slag, socialisterna i PSOE (med undantag för sina mest radikala medlemmar). Kommunistpartiet PCE på nationell nivå och PSUC i Katalonien strävade inte efter något mer än folkfrontens reformistiska program. Dessutom hade ingen, inte ens de anarkistiska revolutionärerna i FAI, någon konkret strategi för att få igång en revolutionär rörelse.

Den revolution som de revolterande officerarna hävdade att de ville förhindra var en direkt följd av deras eget ingripande: det var resningen i sig som ledde till omvälvningarna och ett allmänt sammanbrott för republikens institutioner och som därmed skapade förutsättningarna för en revolution. Trots allt var revolutionen den 19 juli inte följden av något aktivt beslut av något politiskt parti eller någon organisation. Till exempel publicerade POUM, en revolutionärt marxistisk organisation, den 24 juli en plattform med krav där det mest radikala handlade om ”kontroll över produktionen av kommittéer i fabriker, verkstäder eller gruvor” och ”utdelning av mark från de stora egendomarna till fattigbönderna”, och några andra punkter med krav på 36 timmars arbetsvecka, betalt även under strejker och en gradvis revidering av statuten om katalansk autonomi.¹ POUM-ledningens krav gick inte i takt med den revolutionära våg som det katalanska proletariatet låg bakom. Varken FAI eller CNT visade sig bättre på att leda massorna, i synnerhet när de efter ett möte den 20 juli vägrade utropa frihetlig kommunism.²

Revolutionen var i istället en spontan aktion av ett katalanskt proletariat som kände sin kraft växa, som ansåg revolutionen vara en historisk nödvändighet, ett måste och en rättighet. Att denna rörelse var spontan framgår av händelseutvecklingen. När militärens resning hade lett till ett par dagar av generalstrejker återgick de katalanska fabriksarbetarna till arbetet för att upptäcka att många av deras arbetsgivare, chefer och förmän hade flytt eller gömt sig, några av politiska eller ideologiska orsaker, andra av fruktan för hämnd eller repressalier. Eftersom arbetarna fått makt efter decennier av hårda klasstrider är det inte förvånande att många katalanska fabriksägare var rädda. Arbetarna tog nu över fabriksägarna på grund av behovet att på

¹ Se POUM:s dagstidning *Avant*, 24 juli 1936.

² ”Frihetlig kommunism” är det namn anarkisterna själva använder för att beskriva sina revolutionära mål. Som framgått av kapitel 3 gav CNT och FAI, när de var som starkast, genom sin motvilja mot centraliserad makt indirekt makten tillbaka till Companys, som ägnade sig åt att dra fördel av detta. [TN]

nytt få igång produktionen och därigenom tog de initiativ till vad som skulle benämnas ”kollektivisering”. Som Josep Maria Bricall visat innebar kollektiviseringen att den ekonomiska makten på fabriker och verkstäder hade hamnat i arbetarnas händer. Arbetarna införde ett system av självförvaltning (*autogestió*) där de egentligen blev de nya ägarna.³

Kollektiviseringen av fabriker spred sig snabbt. Under de första dagarna hade processen varit spontan, men den kom snabbt att tas över av fackföreningarna, framför allt CNT. På bara några veckor hade företag på olika områden – metallurgi, textilier, kemisk produktion, servicesektorn, underhållning, osv – blivit kollektiviserade. På bara några dagar hade den katalanska ekonomin genomgått den viktigaste förändringen i sin historia vad gäller egendomsförhållanden. Men processen skedde under omständigheter då det rådde stor förvirring: kollektiviseringarna var enormt särpräglade och ledde till uppkomsten av en blandekonomi som gjorde det svårt att skapa ekonomiska resurser för kriget. Arbetarledarna insåg snabbt att det behövdes en struktur för att bringa ordning i den katalanska ekonomin, reglera kollektiviseringarna och ta itu med de problem som kriget innebar. Därför bildades den 11 augusti Kataloniens ekonomiska råd (*Consell d'Economia de Catalunya*) för att ”på lämpligt sätt strukturera och normalisera den katalanska ekonomin och lösa de allvarliga ekonomiska problem som uppstått”. Den nya institutionen var ett verk av *Generalitat* och hade stöd av partier och fackföreningar, den nya institutionen skulle ha jurisdiktion över hela Katalonien och ”bringa ordning på det ekonomiska livet i Katalonien”.⁴ Det Ekonomiska rådet skulle fatta beslut inom ekonomin och föreslå de regleringar och överenskommelser som skulle verkställas av *Generalitat*.

Sammansättningen av Kataloniens ekonomiska råd, som fastställdes i samma dekret som meddelat att det bildats, blev en föregångare till den enhetsregering som bildades i september. Josep Tarradellas, minister för ekonomi och offentlig service i *Generalitat*, skulle leda det nya ekonomiska rådet och få sällskap av Martí Barrera, Vicenç Bernades och Joan B Soler från *Esquerra*, Ramon Peipoch från ACR, Eusebi C Carbó, Joan P Fàbregas och Cosme Rofes från CNT, Antoni García Birlán och Diego Abad de Santillán från FAI, Joan Fronjosá, Joan Grijalbo i Serres och Joaquim Puig i Pidemunt från UGT, Estanislau Ruiz i Ponseti från PSUC, Joaquim Pou i Mas från *Unió de Rabassaires* Andreu Nin från POUM. Sammansättningen av denna kommitté, som liknade Antifascistiska milisernas centralkommitté, visar arbetarorganisationernas hegemoni samtidigt som den öppnade dörren för republikanska organisationer som representerade småbourgeoisien.⁵

Det första som Kataloniens ekonomiska råd gjorde var att definiera sina målsättningar och sin filosofi i en principdeklaration med namnet ”Nationell plan för socialistisk omvandling” (*Pla de transformació socialistes del pass*). Den hade utarbetats av Nin, Peypoch, Fàbregas, Ruíz i Ponseti och Pou. Nin – den ende medlemmar av kommittén med praktiska erfarenheter av den revolutionära processen efter att ha tillbringat nio år i Sovjetunionen – tycks ha haft en huvudroll när dokumentet skrevs. Den 17 augusti godkändes planen av rådet som tillkännagav avsikten att upprätta kontroll över de företag som fortfarande baserade sig på privategendom och befrämja kollektivisering av stora lantegendomar samt stora och medelstora industriföretag. Planens elva punkter omfattade så gott som alla aspekter av den katalanska ekonomin:

³ Josep Mª Bricall: *Política econòmica de la Generalitat (1936-1939). Evolució i formes de la producció industrial*. Edicions 62. Barcelona, 1970. Se särskilt s. 186-89.

⁴ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 14 augusti 1936.

⁵ För ett nutida arbete om Ekonomiska rådet i Katalonien, se Ignasi Cendra i Bertran: *El Consell d'Economia de Catalunya (1936-1939). Revolució i contrarrevolució en una economia col·lectivitzada*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2006.

1. Reglera produktionen utifrån konsumenternas behov, avskaffa onödiga industrier och produktion och verka energiskt för att stimulera skapande av nya industrier, som bör etableras på grund av det ändrade värdet på pesetan.
2. Monopolisera utrikeshandeln för att hindra angrepp utifrån på den nya ekonomiska ordningen.
3. Kollektivisera stora lantegendomar för att användas av böndernas fackföreningar med stöd av *Generalitat* och kräv fackföreningsanslutning av lantarbetare på små och medelstora lantegendomar.
4. Delvis skriva ned värdet på egendom i städerna genom hyressänkningar.
5. Kollektivisera storföretag, företag inom offentlig service och allmänna transporter.
6. Överta och kollektivisera företag som övergetts av ägarna.
7. Stärk systemet med kooperativ inom distributionssektorn och användningen av det kooperativa systemet för stora företag inom distributionssektorn.
8. Upprätta arbetarkontroll över banksektorn och senare nationalisera bankväsendet.
9. Upprätta facklig kontroll över alla industrier som fortsätter att basera sig på privategendom.
10. Ge arbetslösa anställning inom jordbruk och industri i syfte att öka värdet på jordbruksprodukter, återgång till arbetare till åkrarna när så är möjligt (underlättat av det nya systemet inom jordbruket), skapa stora industrier för att tillverka varor som är svåra att importera, och elektrifiera Katalonien, främst järnvägarna, osv.
11. Avskaffa snabbt separata skatter i syfte att införa ett enhetligt skattesystem.⁶

Planen var ambitiös. I praktiken skulle den innebära en omvälvning inom Kataloniens ekonomi. Den var så ambitiös, som Albert Pérez Baró framhåller, att många av punkterna inte hade förverkligats två och ett halvt år senare, medan andra inte ens diskuterats.⁷

Planen utgjorde emellertid basen för ett minimiprogram som alla sociala och politiska krafter i Kataloniens regering var överens om. Nästa steg var att utarbeta Dekretet om kollektivisering och arbetarkontroll (*Decret de Collectivitzacions i Control Obrero*), som skulle verka för att göra de revolutionära förändringarna legala och etablera normer för kollektivisering. Problem uppstod emellertid inom Ekonomiska rådet under arbetet med dekretet, framför allt om hur gränserna mellan små och mellanstora företag skulle definieras. CNT-FAI och POUM förespråkade att företag som haft fler än 50 anställda den 30 juni 1936 skulle kollektiviseras. *Esquerra* och PSUC var för kollektivisering av företag med över 250 anställda. Efter en het debatt fastställdes antalet anställda i små och medelstora företag till 100 i det dekret som utfärdades den 24 oktober.⁸

Detta komplexa dekret var utan tvivel det viktigaste som antogs under kriget. Det angav vilka företag som skulle kollektiviseras och vilka som skulle förbli privatägda, även om de senare fortfarande skulle vara övervakade av en Arbetarnas kontrollkommitté. Det skapade grupper av kollektiviserade företag inom samma produktionssektor, indelade ekonomin i 14 olika sektorer i syfte att stötta dessa grupper, skapade Allmänna företagsrådet och samordnade den industriella inriktningen på ett större plan och lade slutligen fram planer på en Kreditunion för industri och handel, dit 50 procent av vinsterna från kollektiviserade företag skulle gå varefter

⁶ Den spanska versionen av resolutionerna publicerades i *Crónica diaria*, 18 augusti 1936.

⁷ Albert Pérez Baró, *Trenta mesos de col·lectivisme a Catalunya (1936-1939)*, Ariel, Barcelona, 1970.

⁸ För mer om de debatterna, se kommissionens protokoll i Cendra i Bertran, *El Consell ...*, s. 47-61.

investeringar skulle ske i enlighet med riktlinjer från det Ekonomiska rådet och Allmänna företagsrådet, samt underlätta krediter till de kollektiverade företag som var i behov av det.⁹

När väl Dekretet om kollektivisering och arbetarkontroll upprättat det rättsliga ramverket följde en rad dekret och föreskrifter som reglerade kollektiviseringarna, något som var helt utan motstycke i Kataloniens historia. Även om det är svårt att fastställa hur många företag som berördes av kollektiviseringsprocessen, har de allra senaste beräkningarna talat om att det fanns 4 500 handels- och industriföretag under arbetarkontroll och nära 2 000 kollektiverade företag. Ytterligare 5 000-6 000 ingick i de cirka 600 industrigrupperna.¹⁰ Den Kommission för industri och handel som Francoregimen skapade när kriget var över anger att 6 712 kollektiverade företag var på väg att upplösas eller hade redan avvecklats i september 1939.¹¹

Det har ofta hävdats att kollektiviseringsprocessen var en katastrof för Kataloniens ekonomi genom att det uppstod ett slags kaos (*descontrol absoluto*), där varje arbetare såg sig själv som ägare till företaget och disciplinerat arbete blev något som inte alls förekom. En nedgång i produktionen vid krigets början som till sist nådde alarmerande nivåer verkar stödja den uppfattningen. Den tolkningen är emellertid felaktig inte bara för att den är uppenbart tendentiös i sin anti-kollektiva hållning, utan också därför att den helt bortser från de historiska omständigheter som den revolutionära processen ägde rum under. Det är riktigt att kollektiviseringarna inte var någon idyll av jämlikhet och framsteg och att det mer än en gång förekom utbrott av bristande arbetsdisciplin. Sant är också att de forna ägarna, av vilka en del inte flytt, anslöt sig till fabrikskommittéerna i hopp om att saker och ting så småningom skulle vända sig till deras fördel igen. Anarkistledaren Joan Peiró påpekade offentligt de överdrivna löner som en del företag betalade arbetarna.¹² De 30 månader som processen varade räcker emellertid inte för att dra några adekvata slutsatser, framför allt om vi betänker den permanenta bojkott som den spanska republikens regering utfärdat mot kollektiviseringarna och fullständigt isolerat dem. Vidare skedde processen inom ramen för ett inbördeskrig. Katalansk industri importerade traditionellt många av sina råvaror och exporterade tillverkade varor till resten av den spanska marknaden. När kriget startade blev det svårt att importera råvaror och marknaden i Spanien krympte avsevärt. Problemen för kollektiverade industrier började förvärras när råvarulagren tog slut och den viktiga frågan om finansiella krediter uppstod. Ett av problemen med kollektiviseringarna var att anarkisterna inte tagit kontroll över finanserna: *Generalitat* kontrollerade alla banker och vid mer än ett tillfälle måste arbetarna gå till Myndigheten för löneutbetalningar (*Oficina Reguladora de Pagament de Salaris*), en myndighet som *Generalitat* inrättat efter 19 juli, för att få ut de löner som de förlorat under julidagarna [1937].

I motsats till den katalanska industrisektorn hade inte landsbygden påverkats av kollektiviseringsvågen på något avgörande sätt. Till skillnad från andra delar av Spanien, där stora egendomar dominerade, dominerades jordbruket i Katalonien av små och mellanstora egendomar samt arrendejordbruk på små och medelstora ägor. Inom jordbruket var *Unió de Rabassaires* den största fackliga organisationen och dess främsta paroll hade alltid varit ”jorden åt den som brukar den” (*la terra per al qui la treballa*). CNT däremot hade ingen större förankring på

⁹ Hela *Decret de Colectivitzacions i Control Obrer* finns i Pérez Baró, *30 mesos ...*, 1970, s. 187-99.

¹⁰ Se Rafael Pujol, ”Las colectivizaciones” i *Cataluña en la Guerra Civil española*, Barcelona: Biblioteca de la Vanguardia 1986, sid. 73 och Antoni Castells i Duran, *Les col·lectivitzacions a Barcelona 1936-1939*. Ed. Hacer. Barcelona, 1993 och *Desarrollo y significado del proceso estatizador de la experiencia colectivista catalana (1936-1939)*. Nossa y Jara. Madrid, 1996.

¹¹ Rafael Aracil, *Empresaris de la postguerra: La Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil*, Barcelona: Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona 1999, s. 40.

¹² Joan Peiró, *Perill a la rereguarda*, s. 17-24.

åkrarna i Katalonien. Även om Planen för socialistisk omvandling talade om kollektivisering av de stora egendomarna, hade varken Ekonomiska rådet eller *Generalitat* i praktiken beslutat om några betydande åtgärder för jordbruket i Katalonien. Ett dekret av den 27 augusti 1936 skapade Fackliga jordbruksfederationen i Katalonien (*Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya*) och ett nytt dekret den 1 januari 1937 befriade alla arrendatorer (*masovers*), arrendatorer på vingårdar (*rabassaires*) och andra arrendatorer (*parcers*) från alla krav. Men inga särskilda åtgärder vidtogs för att reglera kollektivisering.

Kollektivisering genomfördes ändå på vissa platser, exempelvis Empordá, Baix Llobregat, Baix Ebre och vissa delar av Lleida. En del skribenter har uppskattat att det skedde 400 kollektiviseringar.¹³ Processen ledde till en del konflikter, i synnerhet mellan den kollektivisering som anarkisterna förordade och traditionell individualism bland bönderna. Jordbruksministeriet i *Generalitat* tvingades värja sig mot trycket från en del grupper att tvinga bönderna att kollektivisera sin mark. Ministeriet påminde katalanerna om att bara konfiskerad egendom kunde kollektiviseras och varnade dem för att ”de som ligger bakom alla [andra] försök till kollektivisering måste fördömas som sabotörer av den revolutionära ordningen”.¹⁴ Men konflikter och konfrontationer fortsatte.

I det angränsande Aragonien och områden som befriats av katalansk milis var kollektivisering emellertid en mäktig kraft. Många historiker har noterat att miliser från Katalonien betydde mycket för bildandet av jordbrukskollektiv i Aragonien och att kollektiviseringen gick längst i den regionen. Där genomfördes cirka 450 kollektiviseringar trots att anarkismen i Aragonien precis som i Katalonien var starkast i städer och industricentra. Genom anarkismens styrka i Aragonien kom regionen att utgöra en autonom frihetlig kraft: CNT:s regionala kommitté sammankallade i slutet av september 1936 en församling i Bujaraloz, bestående av kommittéer i städer och byar liksom ledare i anarkistiska miliskolonner, inklusive Durrutti med flera. Denna församling, som helt bestod av anarkister, bildade ett regionalt försvarsråd under ledning av Joaquín Ascaso med säte i Fraga, men det fick officiellt erkännande av republikens regering först den 23 december 1936, då medlemmar av det spanska kommunistpartiet, vänsterrepublikanerna, UGT och det syndikalistiska partiet upptagits i rådet.¹⁵

Den ekonomiska revolutionen i Katalonien påverkade även många andra delar av samhällslivet. Eftersom de flesta stadsinvånarna var hyresgäster var en sådan förändring, som gällde ägande och bostadsförhållanden, särskilt betydelsefull. Nationella planen för socialistisk omvandling talade om en partiell nedskrivning av värdet på fastigheter i städerna och därmed hamnade Ekonomiska rådet från första stund i en konflikt som olika organisationer ville ta itu med på sätt som var oförenliga. CNT förespråkade att fastighetsmarknaden skulle ombildas till syndikat, medan UGT och POUM var för en kommunalisering. Intensiteten i denna konflikt förklarar dröjsmålet med att utforma en politik i frågan, även om ett *Generalitat*-dekret av den 12 augusti sänkte hyrorna i hela Katalonien. Inte förrän den 1 februari 1937 bildades en gemensam kommission för att förvalta och kontrollera fastighetsmarknaden i städerna och först den 11 juni 1937 godkändes det dekret som beordrade kommunalisering, dvs UGT:s plan.¹⁶ Målsättningen med dekretet var att all egendom som skapade intäkter för

¹³ Det finns ingen uttömmande bibliografi om kollektiviseringarna i Katalonien. Förutom kollektiva arbeten i Adín m fl *Colectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1989, se Marciano Cárdbaba, *Col·lectivitats agràries a les comarques de Girona, 1936-1939: Pagesos i revolució a Catalunya*, Girona: CCG 2002.

¹⁴ *Crónica diaria*, 12 oktober 1936.

¹⁵ Julián Casanova, *Anarquismo y revolución en la sociedad rural aragonesa: 1936-1938*, Madrid: Siglo XXI 1985.

¹⁶ Francesc Roca, *Política, economía y espacio: La política territorial en Cataluña (1936-1939)*, Barcelona: Ediciones del Serbal, 1983, s. 73-110 och Cendra i Bertran, *El Consell...*, s. 81-98.

ägarna skulle omvandlas till kommunal egendom. Som Francesc Roca framhåller var det första gången någonsin som en åtgärd för kollektivisering av egendom i städerna godkändes. I en stad som Barcelona innebar detta förvaltning av cirka 300 000 bostäder.

I likhet med revolutionen inom de ekonomiska, politiska och militära sfärerna medförde den sociala revolutionen djupgående förändringar, även om de kan ha begränsats på grund av de problem som kriget förde med sig. Roca har understrukt svårigheterna att i praktiken få en ”ny urban ekonomi” att fungera, där fackföreningar, arbetarpartier, centrala och kommunala organ intervenerade och kom med förslag om hur man skulle förändra städernas struktur, rationalisera stadstillvaron och få ett slut på den irrationalitet och marginalisering som rådde under kapitalismen. Samtidigt skapade revolutionen för första gången ett nätverk av service som var tillgängligt för alla medborgare.¹⁷

Bland dessa förändringar ingick Rådet för en ny enhetsskola (*Consell de l'Escola Nova Unificada*, eller CENU). CENU bildades den 27 juli 1936 i syfte att få bukt med bristerna inom utbildningen, särskilt i industriområdena. Ordförande var Joan Puig Elias, lärare och företrädare för den rationalistiska tankeskolan. Rådet hade till uppgift att utarbeta en utbildningsplan för varje barn från födseln till universitetet. Den hoppades kunna bygga en ny enhetsskola baserad på ”principerna om rationalism och mänskligt broderskap” och där filosofiundervisningen skulle baseras på ”den universella känslan av solidaritet” och understödja ”allt som berör det mänskliga samhället och motverka alla former av privilegier”.¹⁸ I slutet av oktober 1936 tillkännagav CENU att det i Barcelona skulle öppnas 70 skolenheter med plats för 30 000 barn.¹⁹ Trots de enorma svårigheter som det innebar skulle inget barn vara utan skolgång. I slutändan skulle erfarenheten dessvärre bli för kortvarig och kriget innebar att många barn som lämnats åt sitt öde hamnade i Katalonien. I december 1938 uppgick antalet barnflyktingar till 447 000.

Men förändringar av utbildningen stannade inte vid detta. Förutom ett nytt uppsving för de frihetliga och folkliga utbildningsklubbarna (*ateneus*) som hade en lång tradition i Katalonien, siktade kollektiviseringarna på att starta skolor baserade på rationalistiska principer. Studentfederationen för samvetsfrihet (*Federació Estudiantil de Consciències Lliures*) startade arbetarinstitut, ett slags folkuniversitet som skulle verka parallellt med redan existerande universitet. Initiativ för att ge kvinnor möjlighet till utbildning bestod bl a det banbrytande Institutet för yrkesmässig anpassning för kvinnor (*Institut d'Adaptació Professional de la Dona*). Institutet hade bildats av *Generalitat* och var tänkt att ge kvinnor teknisk och yrkesmässig utbildning i en tid då de spelade en viktig roll för att ersätta männen på olika arbetsplatser.²⁰

Ytterligare en revolutionär reform infördes inom hälsovård och socialtjänst. Den 28 augusti 1936 upprättades Allmänna hälsorådet (*Consell General de la Sanitat*) av *Esquerra*, arbetarpartierna, fackföreningarna och en representant för staden Barcelona. Hälsorådet indelade Katalonien i 20 regionala hälsovårdscentra, vart och ett med ett eget regionalt hälsoråd.²¹ Rådets kampanj för att utrota prostitution genom s k *alliberadors de prostitució* samt dekretet av den 25 december om att avbryta graviditeter på konstgjord väg var landvinningar som,

¹⁷ Roca, a.a., s. 73-110.

¹⁸ Se dekretet i *Consell de l'Escola Nova Unificada*, 1936.

¹⁹ *Crónica diaria*, 27 oktober 1936.

²⁰ Om kvinnornas roll under inbördeskriget, se Mary Nash, Rojas: *Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*, Madrid: Taurus 1999.

²¹ Roca, a.a., s. 59-62.

även om de kanske inte alltid uppnådde de eftersträvade resultaten, visade att man gjorde försök att få till stånd betydande förändringar av moral och kultur i samhället.²²

En av de sociala förändringar som gavs mest utrymme i krigstidens propaganda var den nya sociala roll kvinnan fått. I propagandan visades ofta kvinnliga *milicianos* med gevär på ryggen, redo att bekämpa fascismen vid fronten. Även om den bilden blev en viktig symbol under kriget var kvinnliga stridande vid fronten mer undantag än regel. En stor grupp kvinnor kom in i arbetslivet och ofta då på arbeten som traditionellt varit manliga domäner. Stämningar till stöd för social jämställdhet för kvinnor hade växt fram under några år och efter krigsutbrottet bildade alla politiska och fackliga organisationer kvinnosektioner, bl a Fria kvinnor (*Mujeres Libres*) som bildats redan i april 1936 av CNT, Kvinnosekretariatet (*Secretariado Femenino*), som POUM bildade i september 1936, och Katalanska kvinnounionen (*Unió de Dones de Catalunya*) som var närstående PSUC. Centrum för arbetande kvinnor (*Casal de la Dona Treballadora*) under ledning av den aragonska anarkisten Amparo Poch var också ett betydande bidrag denna tid.²³

Dessa och andra förändringar i början av kriget ställer historikerna inför åtskilliga tolkningsmässiga utmaningar. Den första består i att bedöma förändringarnas historiska livskraft och deras resultat. I likhet med kollektiveriseringarna måste dessa förändringar granskas i sitt historiska sammanhang, och då beakta inte bara de svårigheter som måste bemästras – och de

²² Nash, a.a., s. 230-33. [TN:] *Alliberadors de prostitució* var centra bildade av anarkisterna i syfte att få slut på prostitutionen. Enligt anarkisternas kvinnoorganisation *Mujeres Libres* skulle man organisera de prostituerade i *liberatorios de prostitución* (den katalanska benämningen) och där ”ska följande plan användas: 1. Medicinska och psykiatriska studier. 2. Psykologisk och moralisk behandling för att befrämja ansvarskänsla bland deltagarna. 3. Professionella förberedelser och vägledning. 4. Moralisk och materiell hjälp där den behövdes, också efter att arbetet med *liberatorios* har avslutats. Vi hoppas att alla arbetarorganisationer, kvinnogrupper och politiska partier samt alla politiskt medvetna kvinnor och män kommer att delta i detta arbete. För egen del kommer *Mujeres Libres* att bidra på det mest konstruktiva sätt och med frigörande entusiasm”. *Mujeres Libres*, n° 3, juli 1936.

²³ Se Antonina Rodrigo, *Una mujer libre: Amparo Poch y Gascón, Médica anarquista*, Barcelona: Flor del Viento, 2002.

som inte gick att bemästra –, utan också motståndet från politiska sektorer i Katalonien, som inte ville att revolutionen skulle gå för långt och gjorde allt för att hindra utvecklingen av den. Med tanke på vad som uppnåddes och den filosofi som låg till grund, ofta i en fientlig omgivning, kan det inte förnekas att erfarenheterna var positiva. Landvinningarna var följden av arbetarnas bestämda vilja till självförvaltning och utgjorde kulmen på en lång rad av krav och segrar som den katalanska arbetarrörelsen länge verkat för.

Historiker måste också tolka innebörden av förändringarna. För anarkistiska historiker i José Peirats efterföljd råder inget tvivel om deras revolutionära karaktär.²⁴ Bricall och Roca menar att Katalonien under kriget, som ett resultat av den revolutionära processen, gick i riktning mot socialism, en socialism där en ny modell för arbetarnas självförvaltning förenades med planering.²⁵ Åtminstone under de första månaderna var denna socialism pluralistisk och antiauktoritär och i mångas ögon tycktes erfarenheten visa att den utopiska drömmen om socialism var på väg att förvandlas till egalitär verklighet.

²⁴ José Peirats, *La CNT en la revolución española*, 3 band, Paris: Ruedo Ibérico 1971. [TN:] De tre volymerna finns i engelsk översättning: *The CNT in the Spanish Revolution*, Hastings: Meltzer, 2001.

²⁵ Josep Maria Bricall, *Política económica de la Generalitat (1936-1939): I, Evolució I formes de la producció industrial*, Barcelona: Edicions 62, 1970 och Francesc Roca, *Política, economía y espacio...*, a.a.

8. Krigsekonomin och krigsindustrierna

När vi skapade Försvarsrådet och den Katalanska antifascistiska miliskommittén ställdes vi omedelbart inför de enorma svårigheterna med att anskaffa krigsmateriel till expeditionsstyrkorna och till dem som utan dröjsmål behövde organisera hemmafronten.

På eget initiativ började fabriker och verkstäder producera krigsmateriel. Alla hade idéer och kom med entusiastiska erbjudanden. Men allt var osammanhängande, ineffektivt, sterilt. Det var nödvändigt att kanalisera ansträngningarna, organisera entusiasmen och samordna allas arbete. Och *Generalitat*-regeringen skyndade sig att åtgärda denna svåra och till och med kaotiska situation.

Krigsfronterna i växte. Kriget mångfaldigade våra krav. Ammunitionen tog slut. Det skulle vara nödvändigt att organisera en armé, men det skulle också vara nödvändigt att improvisera fram fabriker som gjorde krigsmateriel. För denna ytterst viktiga uppgift kunde det inte finnas någon annan lösning än den att göra om fredsindustri till en krigsindustri som måste börja fungera omedelbart ...¹

Dessa ord, skrivna av Joseph Tarradellas, visar situationen i Katalonien när kriget först bröt ut. Kataloniens ytterst viktiga industrisektor baserades på en fredstidsekonomi och det hade aldrig tagits något initiativ till att utveckla en vapenindustri. Spanska vapen tillverkades i andra regioner: Toledo, Sevilla och Oviedo, för att nämna några få. Krigsutbrottet skapade nya krav och drev katalanerna till att använda sin uppfinningsrikedom till att omvandla fredstidsindustrin. Till en början var ansträngningarna spontana och intuitiva, men med tiden, med lite planering, skapades en betydande krigsindustri ur inget annat än den befintliga katalanska industriella infrastrukturen. Initiativet kom först från fackföreningarna. I sina memoarer förklarar Joan García Oliver att det var han som under ett samtal med artilleriöversten Ricardo Giménez de la Beraza beslutade att skapa en krigsindustri.² Den nyckelperson som CNT valde för att mobilisera fackföreningsmedlemmar till denna uppgift var Eugenio Vallejo, från metallfacket. García Oliver påstår att han gav följande instruktioner till Vallejo för att få igång projektet:

Jag kommer att utse dig som representant för denna kommitté [den katalanska antifascistiska miliskommittén] inför fackföreningen och arbetarna. Fackföreningen kommer att utse dig som sin representant för att arbeta å arbetarnas vägnar. Därpå kommer jag att sätta dig i kontakt med Prunés från *Generalitat* så att du, fackföreningen och han kan lösa finansieringsfrågan. Tillsammans med överste Giménez de la Beraza kommer ni att bilda den Tekniska kommittén för industri och produktion, vars uppdrag kommer att vara att bestämma och producera den krigsmateriel som behövs mest: specifikt maskiner och råmaterial. Med den fackliga organisationen borde allt detta institutionaliseras genom en process av socialisering, syndikalisering eller kollektivisering.³

I slutändan utnämnde inte *Generalitat* Lluís Prunés i Sató, som vid den tiden var arbetsmarknadsminister, utan istället Josep Tarradellas. Tarradellas utnämndes till minister för offentliga tjänster i slutet av juli, då Casanovas var president. Den titeln ändrades den 6 augusti, under Casanovas andra mandatperiod, till minister för ekonomi och offentliga tjänster. I början av augusti blev Tarradellas även *Esquerras* representant i miliskommittén och från 26 september 1936 fram till krisen i maj 1937 var han premiärminister och ansvarade för *Generalitat*-regeringens finanser. Tarradellas tog sitt ansvar så seriöst att han många år senare rent ut sade att "Jag skapade Kataloniens krigsindustri".⁴

¹ [Josep Tarradellas:] *L'Obra de la Comissió de la Indústria de Guerra. Generalitat de Catalunya*. Det rör sig om ett odaterat, maskinskrivet dokument som även om det saknar underskrift skrevs av Josep Tarradellas i Macià.

² Juan García Oliver: *El eco de los pasos*. Ed. Ruedo Ibérico. Barcelona, 1978 s 205-206.

³ Ibid. s 206.

⁴ Detta kommer från en intervju med journalisten Tristán La Rosa i *La Vanguardia Española*, 8 september 1976.

Faktum är att Tarradellas från allra första början till dess slut spelade en nyckelroll när det gällde den katalanska krigsindustrin. Från sin ställning i *Generalitat* gjorde han allt han kunde för att förverkliga krigsindustrin.

Det första viktiga initiativet var givetvis att skapa ett organ som kunde styra och reglera industrierna. Det första var inrättandet av Krigsindustrikommissionen som bildades den 7 augusti 1936 på förslag av Rådet för ekonomi och offentliga tjänster, dvs av Tarradellas själv. Det kortfattade dekret som upprättade kommissionen konstaterade i sin första paragraf att det nya organet ”skulle ansvara för produktionen, fördela allt som införskaffats, inspektera och tekniskt kontrollera materialet och alla aspekter som rörde den industriella mobiliseringen”. Kommissionen skulle utöva kontroll över ”alla fabriker, verkstäder, laboratorier och centra för industriell mobilisering och teknisk vapenutprovning och den produktion som *Generalitat* beslagtagit för dessa syften”. Den andra paragrafen slog fast att kommissionen ”skulle lyda under ministeriet för ekonomi och offentliga tjänster och skulle bestå av tre representanter från försvarsministeriet, tre från ministären för ekonomi och offentliga tjänster, en från finansministeriet och ytterligare en från inrikesministeriet”. Slutligen, i paragraf tre, konstaterade dekretet att det nya organet skulle kontrollera produktionen av all krigsmateriel i Katalonien: ”Alla industriella anläggningar som omorganiseras för att producera krigsmateriel kommer inte att producera sådan materiel utan uttryckligt bemyndigande av Krigsindustrikommissionen, som kommer att kontrollera all sådan produktion”.⁵

Samma dag som detta första dekret utfärdades, gav *Generalitat* ut ett andra dekret för att ”expropria, rekvirera eller ta i besittning ett stort antal företag, allt efter behov och i samförstånd med arbetarkontrollkommittén”: S.A. Cros, *Fabricación Nacional de Colorantes y Explosivos*, *Sociedad Electroquímica de Flix*, *Unión Española de Explosivos*, *Maquinista Terrestre y Marítima S.A.*, *Hispano Suiza S.A.*, *Material para Ferrocarriles y Construcciones S.A.*, *Productos Pirelli S.A.*, *Rivière S.A.*, *Elizalde S.A.*, *Metales y Platería Ribera S.A.*, *Francisco Lacambra*, och *G. De Andreis Metalgraf Española*. Målsättningen med konfiskeringen var att ”nyttja alla användbara produktionsanläggningar till att tillverka krigsmateriel”. Samtidigt vidmakthöll *Generalitat* rätten att utse en delegat till var och en av industrierna, samt gav en rådgivare från ministeriet för ekonomi och offentliga tjänster rätt att konfiskera, ta i besittning eller rekvirera, närhelst det var nödvändigt, vilken annan industri som helst som kan vara användbar i krigsansträngningen.⁶

Under de kommande dagarna godkändes ytterligare två nya order för att reglera vapentillverkningen i Katalonien. Den 11 augusti godkändes ett dekret som strikt förbjöd ”tillverkning av vapen och all övrig krigsmateriel utan krigsindustrikommissionens uttryckliga bemyndigande” och ”maximala sanktioner” infördes för ”företagare eller privata producenter som tillverkade eller försökte tillverka sådan materiel utan att ha fått ovannämnda fullmakt”.⁷ Ytterligare en order av den 2 september meddelade att alla företagare, producenter och näringsidkare som handlar med järn, stål, koppar, mässing, bly, tenn eller andra metaller måste avstå från att handla med eller förflytta denna materiel utan krigsindustrikommissionens uttryckliga tillåtelse. Dessa företagare, producenter och näringsidkare fick 48 timmar på sig att till krigsindustrikommissionen lämna in en detaljerad redogörelse över sina lager med metaller och legeringar.⁸

Dessutom utsåg *Generalitat*-kabinettet (*Consell Executiu de la Generalitat*) den 12 augusti 1936 Tarradellas, Vallejo och Jiménez till att ingå i krigsindustrikommissionen, tillsammans

⁵ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* 225, 12 augusti 1936 s 1025.

⁶ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* 225, 12 augusti 1936 s 1025-26.

⁷ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* 227, 14 augusti 1936 s 1050.

⁸ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* 225, 5 september 1936 s 1350.

med Lluís Arnizón i Mejías, Francesc Salses i Serra, Marià Martin Izquierdo, Manuel Martí Pallarés, Joan Deulofeu i Arquer, Alfred Sanjuán i Dolomer, Miquel Ramirez de Cartagena och Josep Quero Molares.⁹ Alla medlemmar representerade olika ministerier som var involverade i vapenproduktionen.

Från och med nu gick utvecklingen av vapenproduktionen väldigt snabbt framåt och en månad senare fanns det en fungerande grundläggande krigsindustri, där de första industrierna som var inblandade i vapenproduktion levererade sin första materiel. Den 9 augusti genomförde Tarradellas och Vallejo sin första fabriksinspektion. Enligt tidningen *La Humanitat* inbegrep det *Hispano Suiza, Maquinista Terrestre y Maritima* och *Material para Ferrocarriles y Construcciones*.¹⁰ Den 13 augusti, endast en dag efter att krigsindustri-kommissionen utnämnts, uppvisade president Companys för journalister som inbjudits till *Generalitats* palats en 12 kilograms flygbomb, den första som tillverkats i Katalonien och som Tarradellas skickat till honom samma morgon.¹¹

När den väl skapats måste krigsindustrikommissionen organisera sig själv för att utföra de uppgifter den ålagts. För uppgiften att tillverka vapen delade kommissionen upp sig i tre sektioner: kemiska industrier (tändhattar, sprängämnen osv.), metallurgiska industrier (vapen, ammunition, stubiner osv.) och flygindustrier.¹² En månad efter kommissionens bildande hade 24 fabriker börjat tillverka krigsmateriel och i oktober 1937 stod ungefär 500 fabriker under kommissionens kontroll. Sammanlagt fick över 50 000 arbetare sin veckolön från kommissionen, totalt omkring tre och en halv miljon pesetas. Ungefär ytterligare 30 000 arbetare arbetade i företag som producerade kompletterande materiel för kriget.

Kommissionen var också ansvarig för att inleda byggnation av nya fabriker: när kommissionens uppdrag var över ägde *Generalitat* 15 fabriker i olika delar av Katalonien. Samtidig tog kommissionen på sig andra uppgifter, som att skicka vapen till fronten, köpa och distribuera råmaterial och hantera begäran från fabriker om medel för att utomlands köpa den råmaterial eller industriutrustning som behövdes. Dessutom tog kommissionen på sig ansvaret för andra områden, såsom uppfinningsbyrå och ansträngningar att kontrollera eller stoppa produktionen av hemliga vapen, för att bara nämna ett par.

Det första och viktigaste målet var att producera vapen och material som krut till fronten. Förutom *Generalitats* fabriker ansvarade kommissionen för att få igång nya fabriker. Det fanns speciellt ett behov av fabriker som var utrustade för kemisk produktion: före kriget hade katalanska kemiska fabriker varit nästintill uteslutande inriktade på att producera färg, gödningsmedel, mineralsyror, syntetisk ammoniak, blekmedel, soda och sprängämnen till gruvor. Efter en detaljerad studie av de kemiska fabrikerna i Katalonien visade det sig att endast en var lämplig för att producera sprängämnen: alla andra måste byggas.

Kommissionen tilldelade var och en av de nya fabrikerna som var under konstruktion ett nummer från 1 till 15. Nummer 1 producerade tetraetylbly som tillsats till bensin, vilket gör att bensinen blir starkare och räcker längre [oktantalet ökas] när man använde den i flygplan. Fram till juni 1937 producerades tetraetylid i kommissionens laboratorier, men efter 1 juli 1937 öppnades en fabrik i Badalona specifikt avsedd för att producera tetraetylbly, etylklorid och oktanol. Samma fabrik omvandlade tetraetylbly som inköpts utomlands till etylvätska. Med 21 arbetare var det den enda fabriken av detta slag i Spanien och den andra kommersiella fabriken i sitt slag i Europa.

⁹ *Crònica diària*, 12 augusti 1936.

¹⁰ *La Humanitat*, 9 augusti 1936. Även, *La Publicitat*, 10 augusti 1936 och *El Diluvio*, 11 augusti 1936.

¹¹ *Crònica diària*, 13 augusti 1936. Ett fotografi av Companys som visar bomben för journalister finns med i *La Humanitat* den 15 augusti 1936.

¹² *L'Obra de la Comissió de la Indústria de Guerra*, s. 21-24.

Fabrik nummer 2, Cellulosa- och celluloid-kooperativet, producerade krut gjort av espartogräs som omvandlats till cellulosa. Nummer 2 började arbeta i november 1936 i Barcelona-stadsdelen Bordeta och producerade 4 000 kilo natamita, ett sprängämne gjort av kaliumklorat och naftalen som har samma effekt som dynamit. I september 1937 nådde den totala produktionen 38 000 kilo. Förutom natamita tillverkade nummer 2 patroner i storlekarna 7½ och 7 och från juli 1937 även krut till gevär och kanoner, samt både vanlig och speciellt stubintråd till sprängämnen. Mot slutet av 1937 hade fabriken 397 arbetare.

Fabrik 3 var den Nationella färg- och sprängämnesfabriken, en färgfabrik som efter augusti 1936 producerade sprängämnet trotyl. Till en början producerade den 11 000 kilo per månad, men efter september växte produktionen till 37 000 kilo per månad. Nummer 3 producerade även andra sprängämnen.

I oktober 1937 hade fabrikerna 4, 5, 6, 10 och 13 ännu inte börjat producera trots krigsindustrikommissionens förväntningar. Nummer 4, i La Canya, en by nära Olot, skulle producera cellulosa av espartogräs. I oktober hade förberedelserna kommit långt, men den inledde faktiskt aldrig produktionen. I augusti 1938 när fabriken överfördes till den republikanska regeringens händer hade produktionen fortfarande inte kommit igång, trots att man officiellt tillkännagivit att ”produktionen ska inledas och att testkörningar har varit helt tillfredsställande”.¹³

Fabrik nummer 5 i Queralps skulle producera färg och organiska material, även om deras användning aldrig var tydlig. Den 12 augusti 1938, vid krigsindustrikommissionens sista möte, sade Tarradellas: ”Produktionen av de planerade produkterna kan inte slutföras eftersom republikens regering för tillfället inte är intresserad, så fabrikerna kommer att koncentrera sig på att producera etylacetat, svavelklorid, bromid och annat som vi nu testar”.¹⁴

Inte mycket är känt om fabrik nummer 6. Inget nämns i krigsindustrikommissionens *Informe de resultats* (resultatrapport) eller i den slutliga bedömning som Tarradellas lade fram i augusti 1938. Dokumentet visar endast att kommissionen i februari 1937 utsåg en plats till nummer 6 för att producera ”färger och syntetiska produkter”, men fabriken byggdes troligen aldrig.¹⁵

Fabrik 10, även det en kemisk fabrik, byggdes i Cardona för att producera kaliumklorat, och den hade ytterligare en byggplats i Suria där brom skulle tillverkas. På båda ställena inleddes tillverkning innan byggena slutförts. I Cardona producerade en provisorisk anläggning 250 kilo 98-procentigt rent kaliumklorat per dag. När bygget var klart förväntades fabriken producera 1 200 kilo per dag. I augusti 1938 förväntade sig Tarradellas att fabrikerna skulle vara färdiga inom endast tre månader.¹⁶ Fabriken i Suria producerade brom från oanvänt blekmedel och det tycks som om det var första gången som brom producerades i Spanien. Under augusti tillverkades 12 kilo brom per dag, även om man förväntade sig att produktionen skulle öka till 30 kilo om dagen.

Till sist förväntades den sista fabriken, nummer 13, som var under konstruktion i augusti 1938, producera sprängämnen. Kommissionen ansåg denna fabrik, belägen i Gualba, vara särskilt viktig, men den råkade ut för ständiga bakslag. Den 12 augusti var fabriken fortfarande inte färdig trots att det fanns 500 byggnadsarbetare och den sten som användes till bygget redan översteg 20 000 ton. Under tiden förväntades vissa av fabriken avdelningar att

¹³ Mötesprotokoll från Generalitats Krigsindustrikommission den 12 augusti 1938 (*Comisión de la Industria de Guerra*).

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Protokoll från Generalitats krigsindustrikommission 25 februari 1937 (*Comisión de la Industria de Guerra*).

¹⁶ Protokoll från Generalitats krigsindustrikommission 12 augusti 1938 (*Comisión de la Industria de Guerra*).

inom kort påbörja produktionen: exempelvis var det tänkt att nitreringsavdelningen skulle vara igång den 31 augusti.¹⁷

Resten av fabrikerna genomgick upp- och nergångar. Fabrikerna 7 och 12 var tänkta att producera patroner till mausexgevär för att ersätta dem som man gjort slut på i början av kriget: de skulle skickas till vapenförråden och kasernerna runt om i Katalonien. I början satsade kommissionen på att ställa om de fabriker som enklast kunde anpassas till patron-tillverkning, men den 27 december 1936 beslöt man att skapa den första fabriken speciellt utformad för patron-tillverkning: fabrik nummer 7, på Deniagatan i Barcelona.¹⁸ Ungefär samtidigt byggdes en ny fabrik i Girona för att producera patroner, men den kom inte under kommissionens kontroll förrän i mars 1937. I oktober 1937 var 580 arbetare anställda i dessa två fabriker.

Fabrik 8, kallat ”Gryning” (*Amanecer*), inledde sin produktion i september 1936 med att tillverka ljusraketer och andra pyrotekniska pjäser.¹⁹ Efter juni 1937 utökades produktionen med bomber och därpå, i oktober, till signalraketer. Senare byggdes en provisorisk verkstad i samma fabrik för att tillverka svartkrut samt transport- och signalraketer. Planen för detta provisoriska arrangemang skulle avslutas när fabrik 13 hade kommit igång i Gualba.²⁰

Fabrik 9, på Llull-gatan i Barcelona, hade 142 anställda för att installera laddningar i olika typer av handgranater. Detta var ett extremt farligt arbete och till en början förekom svåra olyckor på grund av arbetarnas bristande erfarenheter med tillverkningsproceduren. Tillverkningen krävde montering av 23 olika delar, inklusive hölje, säkerhetssprint och ring, fäste och tändrör.

Fabrik 11 i Gramanet del Besós (Santa Coloma de Gramanet) tillverkade sprängämnen som tändrör och detonatorer. Fabriken tillverkade dessutom kvicksilverfulminat, blynitrid och andra mycket explosiva ämnen. Hylsor och formar tillverkades, patronhylsor till mausexgevär fylldes och tändhattar och detonatorer aktiverades. Nummer 11 hade 13 avdelningar och alla maskiner, instrument och verktyg i fabriken hade tillverkats i Katalonien. I oktober 1937 fanns det 513 arbetare i fabriken.

Till en början reparerade fabrik 14 gevär och mausexmusketörer. Men eftersom gevärspiporna, både de som var i tjänst och de som förvarades i vapenförråden ofta inte var kalibrerade fanns det ett akut behov av att tillverka nya gevärspipor. Eftersom de specialmaskiner som behövdes för att borra och räffla gevärspiporna inte kunde komma från utlandet, på grund av västmakternas noninterventionspakt, så byggdes de i Katalonien i byggnader som hade konfiskerats från Salesian-missionen i Barcelona. Maskinerna ställdes upp i en av missionsbyggnaderna som hade omvandlats till fabrikslokal. Den 1 mars 1937 beslöt kommissionen att använda salesianernas lagerlokal för att montera gevär och på så sätt samlades gevärsgelärdar som tillverkades över hela Katalonien i fabrik nummer 14, där de slutmonterades.

Nummer 15 i Olot var den sista fabriken som kommissionen uppförde. Den tillverkade ”Fontbernat”-kulsprutor tack vare samarbetet mellan alla små verkstäder i Olot och tack vare att alla nödvändiga maskiner och verktyg producerades i samma verkstäder.

Den autonomi som krigskommissionen åtnjöt och dess initiativförmåga väckte misstankar hos den republikanska regeringen i Madrid, som oroades över att en sådan strategiskt viktig

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Protokoll från Generalitets Krigsindustrikommission 27 september 1936 (*Comisión de la Industria de Guerra*).

¹⁹ Ibid.

²⁰ Protokoll från Generalitets krigsindustrikommission 12 augusti 1938 (*Comisión de la Industria de Guerra*).

industrisektor utvecklades utom dess kontroll. Av denna anledning agerade Madrid snabbt för att hejda kommissionens arbete, speciellt vad gällde finanser och inköp av råmaterial, två områden där Madrids stöd var kritiskt. Efter händelserna i maj 1937, när Juan Negrín ledde den nya republikanska regeringen i Valencia och Indalecio Prieto blivit den nya krigsministern, blev denna brist på stöd allt tydligare. Indalecio Prieto utsåg den 6 juni Angel Pastor Velasco till den nyligen skapade posten som biträdande rustningsminister och gav honom ansvaret för krigsindustrierna.²¹ Redan i juni 1937 hade det riktats klagomål mot regeringen i Valencia: enligt katalanerna gjorde den republikanska regeringens biträdande rustningsminister allt han kunde för att hindra den katalanska kommissionens arbete.²² Den 23 september 1937 beslöt den republikanska regeringen att skapa en egen, med samma namn, ”katalanska krigsindustrikommissionen” (*Comisión de Industrias de Guerra den Cataluña*) med målet att ”ena statens och Kataloniens *Generalitats* ansträngningar vad gällde krigsindustrin i den autonoma regionen”.²³ I praktiken stod denna nya kommission under den republikanska regeringens försvarsdepartements direkta kontroll. Syftet med att skapa detta organ var inget annat än att eliminera *Generalitats* roll i vapenproduktionen. Som det hände inom andra områden efter majhändelserna 1937 krävde den republikanska regeringen tillbaka den makt som den hade förlorat i juli 1936. Detta resulterade i att *Generalitats* krigsindustrikommission förlorade kontrollen över alla fabriker förutom de som den själv byggt.

Efter maktskiftet som följde på majhändelserna återhämtade sig aldrig den katalanska krigsindustrin. Det stod klart att den republikanska regeringen hade beslutat att köpa krigsmaterial på den europeiska marknaden och hade inget intresse av att tillverka egna vapen. Industrierna försumrades och till och med de fabriker som var beroende av *Generalitats* kommission hade svårt att överleva. Den 16 augusti 1938 tog den republikanska regeringen – som nu residerade i Barcelona – makten över de fabriker som fortfarande var kvar i *Generalitats* händer och som hade skapats av *Generalitats* kommission. Dekretet som publicerades tre dagar senare sade det rent ut: ”Alla fabriker och verkstäder som tillverkar vapen, ammunition, krut, sprängämnen och krigsredskap som ännu inte ställts under den biträdande rustningsministerns ledning, oavsett om de för tillfället tillhör centrala organ eller organ i den autonoma regionen, eller om de har initierats av oberoende fungerande militära enheter, kommer att lyda under den biträdande rustningsministerns myndighet, så att antingen den biträdande ministern eller den person som denne delegerat kommer att ansvara för de tidigare nämnda verkstäderna och fabrikerna”.²⁴

Den avslöjande delen av dekretet var hänvisningen till behovet av ett enhetligt befäl när det gällde republikens alla militära ansträngningar. På samma sätt som man uppnått ett enhetligt kommando för alla arméer, ansågs det som kritiskt att samma enhetlighet skulle utsträckas till alla områden och då speciellt till krigsindustrierna.

Idén om ett enhetligt kommando var inte ny, och det verkar uppenbart att anledningen till att den republikanska regeringen inte genomfört denna plan förrän nu, var dess maktlöshet. Vid det här laget hade många förändringar genomförts på den republikanska hemmafronten. *Generalitat* hade blivit en skugga av sitt forna jag och efter det att republikens regering förflyttats till Barcelona hade den blivit helt ställd i skuggan, såsom Companys redan hade skrivit i ett långt brev till Negrín i april 1938. Det som kanske är allra mest förvånande är att

²¹ *Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional* 138, 9 juni 1937. (”Majhändelserna” var de som följde på försöket att ta över telefonbolaget (*Telefónica*) anarkisterna höll i maj 1937. Se kapitel 10.)

²² Se protokollet från *Generalitats* Krigsindustrikommission, 22 och 26 juni 1937 (*Comisión de la Industria de Guerra*).

²³ *Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional*, 24 september 1937. Eftersom detta var en skapelse av den spanska republikanska regeringen är namnet på spanska.

²⁴ *Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional*, 19 augusti 1938.

den republikanska regeringen väntade till augusti 1938 innan den helt stängde de katalanska krigsindustrierna. Då den katalanska krigsindustricommissionen till slut stod utan fabriker under sin kontroll dröjde det knappt sex månader innan Katalonien blev ockuperat av Francos arméer och republiken led sitt slutliga nederlag.

9. Bildandet av enhetsregeringen och de första politiska motsättningarna

I slutet av sommaren 1936 gick inte kriget speciellt bra för republiken: den hade inte ens lyckats uppnå en enda betydande seger över den revolterande militären, och samtidigt hade rebellerna lyckats förena armén i Afrika med armén i norr för att ”befria” Alcázar i Toledo (och under denna process skapa en viktig myt åt Franco), upprätta ställningar på halvön och bromsa eller besegra varenda en av republikens militära offensiver. Inför ett krig som såg ut att dra ut på tiden var det uppenbart att det behövdes en enad ledning. I början av september tillkännagav premiärminister José Giral sin avgång, och den 4 september bildades en ny regering under ledning av en ny premiärminister, vänstersocialisten Francisco Largo Caballero, med en samling ministrar som representerade politiska partier och fackföreningar. I en not som offentliggjordes den 4 september klargjorde Girals regering tydligt avsikterna med sin avgång: ”De allvarliga omständigheter som nationen upplever och att det inbördeskrig vi genomlider verkar bli långt, får den nuvarande regeringen att önska och förorda att en annan regering ska bildas som representerar alla politiska partier och fackföreningar med ett erkänt inflytande inom det spanska folket, från vilket makten alltid härrör.”¹

Den nya regeringen bildades av Largo Caballero (president och krigsminister), Julio Álvarez del Vayo (utrikesminister), Indalecio Prieto (marin- och flygminister), Angel Galarza (inrikesminister), Juan Negrín (finanser), Vicente Uribe (jordbruk), Jesús Hernández (utbildning), José Antonio Aguirre (offentliga arbeten), Mariano Ruiz Funes (rättsväsende), Anastasio de Gracia (industri och handel), Bernardo Giner de los Ríos (kommunikationer), Josep Tomàs i Piera (arbetsminister), och José Giral Pereira (minister utan portfölj). Allt som allt var sex ministrar socialister, tre vänsterrepublikaner, en baskisk nationalist och en medlem i *Esquerra*. Den stora nyheten var närvaron av två medlemmar från kommunistpartiet – Uribe och Hernández. Samtidigt fortsatte anarkisterna i CNT för tillfället sin traditionella opolitiskhet och valde att inte delta.

Bildandet av Largo Caballeros regering i Madrid gjorde det lättare att bilda en ny regering i Katalonien. Där bröt CNT med traditionen när de förenade sig med den nya enhetsregering som upprättades den 26 september, under ledning av Josep Tarradellas. Tarradellas var både finansminister och premiärminister, och fick sällskap av Felipe Díaz Sandino (försvar); Andreu Nin från POUM (rättsväsende); Esquerras Ventura Gassol (kultur); Artemi Aiguader, också från Esquerra (inre säkerhet); tre CNT-medlemmar: Joan P. Fàbregas (ekonomi), Josep Joan i Domènech (förnödenheter), och Antoni García i Birlán (sjukvård och socialhjälp); två från PSUC, Joan Comorera (offentliga tjänster) och Miquel Valdés (arbetsminister och offentliga arbeten); *Rabassaires*-medlemmen Josep Calvet (jordbruk); och Rafael Closas från *Acció Catalana Republicana*, ACR (minister utan portfölj).

Bildandet av Kataloniens nya regering innebar slutet på de regeringar som ända sedan krigets inledning uteslutande hade kontrollerats av *Esquerra*. Den hade två viktiga nya särdrag: för det första samlade den de antifascistiska organisationernas och partiernas hela mångfald under en enad regering, och för det andra fick den, som vi redan har nämnt, deltagande av anarkistiska ledare, som radikalt avvek från sitt vanliga avvisande av politisk makt.² Men de aktuella behoven och kraven gjorde det lämpligare att delta i regeringen, eftersom, som den nya regeringens manifest förklarade, de nya grundläggande målen var att hitta bättre strategier för

¹ *La Vanguardia*, 5 september 1936

² Det sker en omfattande debatt inom de anarkistiska leden om att delta i regeringen. Se César M Lorenzo, [Syndikalismen vid makten](#).

krigföringen, upprätta nya ekonomiska normer, och framförallt lösa de problem som orsakades av bristen på disciplin och kontroll. Bland annat förkunnade manifestet:

Fascismen har tagit till vapen mot republiken och har snärjt in landet i inbördeskrigets faser. I förhoppning att bevara de traditionella kasternas och storkapitalismens privilegier har fascismen krossat dem, och till krigets plågor lagt de oundvikliga svårigheterna att återupprätta ekonomin på en ny grund. *Generalitats* regering har för avsikt att beslutsamt möta den verklighet som den kriminella fascismens har påtvingat oss, att snabbt och bestämt vinna kriget, och på ruinerna efter den regim som fascismen fällde den 19 juli omedelbart bygga en rättvisare ekonomi, vars allmänna linjer befrämjar hur saker och ting borde vara dagen efter segern.³

Den 5 november anslöt sig slutligen fyra anarkosyndikalister från Katalonien till Largo Caballeros regering: Joan Peiró (utnämnd till industriminister), Joan García Oliver (rättsväsende), Juan López (handel), och Federica Montseny (sjukvård). Samma dag rättfärdigade CNT:s nationella kommitté offentligt att de gått med i republikens regering genom att hänvisa till att kriget krävde det, och framförallt till Francoarméns angrepp på Madrid: ”En i högsta grad viktig faktor för detta beslut är den svåra situationen på vissa krigsfronter, och i synnerhet den centrala fronten där fienden står vid Madrids dörr. Av denna orsak, i denna tid av så djupt historiskt ansvar, medvetna om förhoppningarna att folk i allmänhet måste utföra denna uppgift, och förvissade om att detta ansvar kommer att garantera att kampen mot fascismen kommer att leda oss till segerns väg, tvekar vi inte att göra detta offer för det arbetande folket (*el pueblo trabajador*), vilket vi har allt att tacka för och för vars sak vi kämpar.”⁴

Både för den katalanska regeringen och för republikens regering, som den 6 november hade flyttat från Madrid till Valencia för att undvika Francos belägring, var utmaningen att använda sin nyligen återvunna betydelse – som anarkisternas deltagande innebar – för att få ordning på hemmafronten, inrätta nya institutioner, få slut på de olagliga aktionerna, få den sociala revolutionen att bli laglig, och framförallt vinna kriget. Uppgiften var enorm. Genom att delta i regeringen erkände och legitimerade de revolutionära krafterna underförstått de republikanska institutionerna i Katalonien, och avvisade de organ som sedan julidagarna hade utmanat dessa institutioners auktoritet. Den 1 oktober upplöste följaktligen miliskommittéerna sig själva i en förordning, och tillsammans med en order från den 12 oktober, upplöste förordningen som Rådet för inrikes säkerhet utfärdade den 9 oktober alla lokala kommittéer och gav instruktioner att de skulle ersättas av nya kommunstyrelser. Det nya regelverket sa att kommunstyrelserna (*ajuntaments*) skulle bildas inför en lokal folkkomstol och att de skulle ha samma representativa proportioner som den nybildade regeringen.⁵

Det tog inte lång tid att genomföra de nya föreskrifterna: under hela oktober uppstod många nya kommunfullmäktige i Katalonien. I Barcelona, till exempel, bildades den nya regeringen den 21 oktober, med nio representanter från *Esquerra* och CNT, sex från PSUC – som ökade sin allt större styrka genom att ge representation åt CGT – och tre var från POUM, ACR och *Rabassaires*. Carles Pi i Sunyer från *Esquerra* fortsatte som borgmästare. I Lleida bildades den nya regeringen den 23 oktober. Félix Lorenzo från CNT blev borgmästare först efter att

³ *La Vanguardia*, 27 september 1936.

⁴ *La Vanguardia*, 6 november 1936. [TN:] Mellan 1881 och 2011, gavs denna tidning ut på kastiliansk spanska, därav ”*el pueblo trabajador*”.

⁵ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 11 oktober 1936. Förordningarna publicerades samma dag på spanska i *Vanguardia*. Förordningen som upplöste lokalkommittéerna löd:

”Paragraf 1: Oavsett vad de kallas ska alla lokala kommittéer i Katalonien upplösas, och det ska också alla lokala organ av kulturell, ekonomisk eller annan karaktär som kan ha uppstått som ett resultat av den subversiva rörelsen.

Paragraf 2: Vägran att upplösa sig kommer att betraktas som en upprorisk handling, och alla som deltar i den kommer att överlämnas till folkkomstolarna.”

Barcelona, 9 oktober 1936, Förste rådsherre José Tarradellas.

ha övervunnit ett hårt motstånd från medlemmar i POUM: som dominerande arbetarorganisation i staden var POUM kraftigt missgynnat av den nya representativa fördelning som *Generalitat* bemyndigade. Men i Girona vägrade både *Esquerra* och PSUC att delta, så kommunfullmäktige hade bara representanter från CNT och POUM, med 14 respektive 6 fullmäktigeledamöter.⁶

Skyldigheten att upprepa *Generalitats* politiska proportioner gav ytterligare ett problem, eftersom inte alla organisationer hade aktiv närvaro i Kataloniens samtliga kommuner. Det ledde både till att det i många städer bildades konstgjorda partier som inte tidigare hade existerat och till dubbla medlemskap, där partier och organisationer med extra medlemmar överlät dem till andra organisationer så att förordningarna från *Generalitat* kunde följas. I praktiken var *Esquerra* och CNT de enda organisationer som i början av oktober 1936 kunde skryta med effektiv närvaro i hela Katalonien. När den nya förordningen genomfördes förändrades det politiska spektrumet i Katalonien och blev mer komplicerat, och i långa loppet var den enda organisation som gynnades av *Generalitats* påbud PSUC, som nyss hade bildats och upplevde en spektakulär tillväxt.

Den nya enhetsregeringen spelade en viktig roll för att återupprätta republikens normala tillstånd, även om värdet av denna förändring diskuteras. I sina memoarer skrev Barcelonas borgmästare Carles Pi i Sunyer att ”den nya regeringens program bestod av att så mycket som möjligt återupprätta den civila disciplinen, kanalisera den revolutionära febern till mål som gick att uppnå just då, och göra något rimligt och positivt för krigsansträngningarna.”⁷ Det fanns lite av varje i den nya regeringen: med hjälp av ”Dekretet för kollektivisering och arbetarkontroll” och andra åtgärder började den legalisera den revolution som massorna hade påbörjat. Men som Pi i Sunyer poängterar: samtidigt som regeringen legaliserade de revolutionära förändringarna, så kanaliserade och begränsade den dem också – med andra ord bromsade de revolutionen. *Generalitats* strategi var ett gammalt knep som också republikens regering skulle utnyttja: legalisera revolutionära erövringar för att hindra den revolutionära processen. Och genom att delta i *Generalitat* och olika kommunfullmäktige, samtyckte CNT, FAI och POUM faktiskt till denna strategi.

Normaliseringsprocessen innefattade att återställa den allmänna ordningen och kontrollera det politiska förtrycket. För att genomföra denna uppgift skapade republikens regering den 16 september 1936 Hemmafrontens bevakningsmiliser, och satte dem under Allmänna säkerhetsdepartementets beskydd. Den 9 oktober inrättades stadgar för att utföra arresteringar. I Katalonien vidtogs också nya åtgärder för att reglera förtrycket. Inom rättsväsendet upplöste justitiedepartementets Andreu Nin Juridiska byrån som hade inrättats under krigets första veckor och i tur och ordning letts av Ángel Semblancat och Eduardo Barriobero: byrån hade aldrig lyckats upprätta något nytt juridiskt system och hade istället tillgripit ett till synes oändligt antal reglementsvidriga procedurer.⁸ Till dess heder hade Juridiska byrån bildat de

⁶ Carles Pi i Sunyer skriver i sina memoarer om inkludering av CNT-medlemmar i Barcelonas kommunfullmäktige (Pi i Sunyer, *La República y la Guerra. Memoria de un político catalán* 1975, s 416). I *La Vanguardia* från 22 oktober 1936 finns långa reportage om bildandet av fullmäktige i Barcelona. För Tarragona, se Jordi Piqué: *La crisi a la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1998. s 49-50. För Girona, se Pere Cornellà: ”La constitució dels ajuntaments a la comarca del Gironès durant la guerra civil”, i VVAA: *La guerra civil a les comarques gironines (1936-1939). Cercle d'Estudis Històrics i Socials*. Girona, 1986, s 135-187. Och för Lleida, se Joan Segués: *Una ciutat en guerra. Lleida en la guerra civil espanyola (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2003, s 91-94.

⁷ Pi i Sunyer 1975, s 415.

⁸ Se Pelai Pagès, ”La Administración de Justicia en Catalunya durante la guerra civil española (1936-1939)”, i VVAA: *Justicia en Guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos.

folktribunaler som diskuterades i kapitel 6, och som hjälpte till att få laglig och institutionell kontroll över det politiska förtryck som sågs vid krigsutbrottet.

En annan åtgärd var att de olika bevaknings- och försvarstjänster som bildades under krigets inledning – säkerhetskontroller, gränskontroller, informationsservice, etc. – ställdes under ledning av en Inre säkerhetskommitté som var knuten till Rådet för inrikes säkerhet och hade samma representativa proportioner som *Generalitat*-ministären. Anarkisten Aurelio Fernández utsågs till generalsekreterare för kommittén och Dinois Eroles, också anarkist, utnämndes till befälhavare för kontrollpatrullerna. Alla vittnar om att dessa förändringar innebar en betydande minskning av förtrycket jämfört med krigets första månader, eftersom de som anklagades för att samarbeta med fascismen i allmänhet ställdes inför folktribunalerna.

Den största utmaningen för de nya regeringarna var givetvis själva kriget. I egenskap av den republikanska regeringens premiärminister och krigsminister agerade Largo Caballero snabbt, och antog den 29 september 1936 åtgärder för att ”militarisera” miliserna, ett första steg för att skapa en ny armé som snart skulle bli känd som Folkarmén (*Ejército Popular*) och skulle återinföra den militära hierarkin och centraliserade befälsordningen.⁹

I Katalonien var processen långsammare. Efter att ha upplöst miliskommittén, tog *Generalitats* försvarsråd, under tillsyn av Felipe Díaz Sandino, den 3 oktober över kommitténs militära ansvarigheter, även om han utnämnde anarkisten García Oliver till generalsekreterare för rådet. Den 27 oktober följde *Generalitat* exemplet från resten av landet och militariserade miliserna och återinförde arméns traditionella hierarkier. Efter den 1 november skulle alla katalanska miliser på fronten i Aragonien lyda de militära lagar som var i kraft före krigsutbrottet:

Paragraf 1: Den 1 november kommer alla antifascistiska miliser som rekryterats hittills att vara underkastade stadgarna i de militära lagar som *Generalitat*-ministären har upprättat, liksom de som skrivs nu. Alla lämpliga åtgärder, både bestraffningar och ersättningar, kommer att genomföras och ges laglig kraft både av de folktribunaler som har utsetts i detta syfte och av exekutivkommittén.

Paragraf 2: Medan de nya militära lagarna väntar på godkännande kommer disciplinen att genomdrivas i enlighet med de nuvarande militärlagarna.

Paragraf 3: Personer som värvats till de nuvarande antifascistiska miliserna och vars ålder inte motsvarar den lagliga åldern för aktiv tjänst enligt de nya stadgarna, och som inte vill underkasta sig de nya lagarna, ska tillkännage sin hemställan till ledarna för sina respektive enheter inom den tidsram som anges i första paragrafen. Respektive ledare ska överlämna dessa hemställanden till sina sektorsbefäl och dessa ska i sin tur meddela försvarsrådet om hemställan från de som inte vill tjänstgöra och godkänna deras avgång.

Paragraf 4: All mobiliserad personal som utsetts till sjukvårdstjänst, krigsindustrier och tjänstgöring på hemmafronten ska, med undantag för sjuksköterskor och kvinnor, också underställas föregående paragrafer.

Paragraf 5: Alla sektorsledare ska inom 10 dagar, i försvarsrådet lägga fram en plan för att organisera sina miliser och kolonner till bataljoner, kompanier och sektioner, i enlighet med de tillhandahållna bemanningsplanerna, och för att bland sina enheter, utan åtskillnad på basis av

Dirección de Archivos Estatales. Madrid, 1990. Även Pelai Pagès: ”Andreu Nin, conseller de Justícia de la Generalitat de Catalunya”, i *Andreu Nin i el socialisme*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1998.

⁹ Se *Diario Oficial del Ministerio de la Guerra*, 30 september 1936. Paragraf 1 i detta dekret säger klart: ”Från och med 10 oktober kommer frivilliga från miliserna i den centrala armén, och efter 20 oktober alla andra frivilliga från miliserna, att anta militära kännetecken och regler, med alla dess klasser och grader, så länge de nuvarande omständigheterna råder. När tidigare nämnda datum har passerat kommer alla medlemmar att lyda under den militära rättvisans lagar, andra militära regler, och de belöningar, straff och andra förfaranden som för närvarande gäller och tillämpas på de ordinarie trupperna i Nationens lojala armé.”

partitillhörighet fördela maskingevär, granatkastare, infanterikanoner, kommunikationsutrustning och annat krigsmateriel som finns tillgänglig inom sektorn, och säkerställa att tillhandahålla de förnödenheter som krävs till ett antal hela enheter. Sektorsledarna ska också föreslå ledare för varje grupp av tre bataljoner och deras respektive stabsofficerare.

Paragraf 6: Milisartilleriets överbefälhavare ska föreslå en motsvarande plan för organiseringen av artilleriet på hela fronten.¹⁰

Dessa åtgärder skulle ha varit otänkbara i början av kriget, och antogs till stor del på grund av de anarkistiska ledarnas positiva hållning, som lite i taget övergav sina anarkistiska principer. Redan innan García Oliver accepterade utnämningen till minister hade han suttit med i Högsta krigsrådet (*Consejo Superior de Guerra*), ett organ som republikens regering hade bildat för att omorganisera de republikanska militära styrkorna och verka för att skapa Folkarmén. Vid den tidpunkten då anarkisterna började delta i regeringen cirkulerade en fras som tillskrevs Durruti, och som visade på CNT:s och FAI:s nya inställning; ”Vi avsäger oss allt utom seger” (*Renunciamos a todo menos a la victoria*). Ändå var Durrutis omedelbara reaktion på militariseringsdekreten långtifrån positiv. Durruti hade ända sedan krigets första dagar befunnit sig vid fronten, och den 5 november slog han på radio kraftfullt fast: ”Om militariseringen som *Generalitat* har påbjudit är avsedd att skrämja oss och tvinga på oss järndisciplin så misstar de sig. Vi välkomnar de som har kokat ihop förordningen att komma till fronten för att se vår moral och vår disciplin, och sedan ska vi jämföra med det de hittar i våra led med moralen och disciplinen på hemmafronten.”¹¹

Hursomhelst gick militariseringen av de katalanska miliserna långsamt, och mötte i praktiken motstånd från anarkosyndikalistiska medlemmar som var ovilliga att ge upp sina tankar på självstyre (*autogestión*). I själva verket inleddes omvandlingen av miliserna till en vanlig folkarmé först i början på 1937. De anarkosyndikalistiska miliser som var aktiva på Aragon-fronten blev de 25:e, 26:e och 28:e divisionerna, POUM:s Lenindivision blev den 29:e divisionen, och PSUC-milisen blev den 27:e divisionen. Macià-Companys kolonn förvandlades till den 30:e divisionen. Överste Vicenç Guarner utnämndes till ledare (*jefe supremo*) över alla trupper, och den katalanska armén döptes om till Östra armén. Ledare som kom från miliserna kunde inte stiga längre än kaptens rang. Men före sommaren 1937 var den militära omorganiseringen fortfarande mer teoretisk än verklig: de nydöpta divisionerna förändrade inte sin sammansättning på något betydande sätt, deras ledare var desamma och regeringen hade varken möjlighet eller tillräcklig makt för att ingripa vid utnämningen av milisledare.

Även om en del åtgärder som enhetsregeringen antog genomfördes, så blev andra aldrig helt normaliserade, speciellt sedan ett antal andra både inre och yttre faktorer började påverka det katalanska samhället negativt. Kriget gick fortfarande dåligt för republiken: utöver nederlagen mot Francos afrikanska armé, erövrade rebelloffensiven i Baskien först Irún och strax efteråt även San Sebastián. Efter den 20 oktober beslutade Franco att göra en stormning mot Madrid, i förhoppning att snabbt ockupera republikens huvudstad. Som svar på offensiven flyttade den republikanska regeringen den 6 november till Valencia. Republikens president, Manuel Azaña, hade redan den 19 oktober bosatt sig i Barcelonas Parlamentspalats (*Palau del Parlament*).

Frånsett de negativa effekterna på de stridandes moral, framkallade de första republikanska nederlagen en flod av flyktingar till Katalonien som skulle fortsätta under resten av kriget och gjorde det svårare att tillhandahålla mat och bostäder i regionen. Ledarartikeln i *La Vanguardia* den 6 november talar om den massiva ankomsten av flyktingar, till en början från

¹⁰ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 28 oktober 1936. Samma påbud publicerades nästa dag på spanska i *La Vanguardia*.

¹¹ *La Vanguardia*, 6 november 1936.

Extremadura och Andalusien, och det brådskande behovet att hitta lösningar på problemen som deras ankomst innebar. Bland annat sa ledaren:

Flyktingarna skapar ett nytt problem i Barcelona, en stad som redan är överväldigad av behov. Det är ytterst svårt att stoppa de nya vågorna av invandrare, vågor som har orsakats av det drama vi alla upplever. Även om det finns tusentals krigsflyktingar som söker hjälp bland oss, finns det fler, många fler, som fortfarande strövar omkring, går i sömnen bland de rykande ruinerna av hem som troligen aldrig kommer att byggas upp igen, och över ödelagda fält där de en gång kunde hanka sig fram.¹²

I början av hösten blev livsmedelsproblemet akut, speciellt i Barcelona. Den 13 oktober infördes ransoneringskort för familjer, och den 8 december började en krigsmeny tillämpas på offentliga inrättningar. Minskningen av industriproduktionen som inleddes i november och ökade matpriser ledde till en ökning av arbetslösheten. När inflationen slog till ledde privat hamstring och det därav följande försvinnandet av silvermynt från cirkulationen till de första problemen med fraktionsvalutor, vilket tvingade *Generalitat* att efter 1 december ge ut de första sedlarna på 2.50, 5 och 10 pesetas.

Inom kort blev det ännu fler problem. Den aragonska fronten var inaktiv, och de olika katalanska antifascistiska grupperna började utväxla anklagelser. Den 17 november nådde kriget det egentliga Katalonien, när rebellkryssaren Canarias bombarderade Rosasbukten. Det uppstod också politiska problem. Frågan om hur man skulle upprätthålla den allmänna ordningen var fortfarande inte löst och var en ständig källa till spänning. Den 27 oktober flydde till exempel kulturminister Ventura Gassol till Frankrike, av rädsla för ett anarkistiskt mordförsök. Den 20 november – samma dag som Durruti dödades på Madridfronten – besvarade FAI anklagelserna mot dem genom att bedyra sitt motstånd mot det de sa var ”olika grupper av individer som går från by till by och begår alla möjliga sorters avskyvärda misssåd”. Den 24 november avsattes Andreu Revertés, *Generalitats* poliskommissionär och förknippad med *Estat Català*,¹³ och avrättades efter att ha anklagats för att ha organiserat en separatiströrelse och beslagtagit en transport av guld- och silvertackor som Madridregeringen ”av misstag” hade sänt till Barcelona.¹⁴

Till denna spända atmosfär lades dispyten mellan PSUC, ett ortodoxt kommunistiskt parti som var alltmer knutet till Stalin, och POUM, ett oppositionellt kommunistiskt parti som var kritiskt mot Stalin. Dispytens ursprung var många och komplicerade. För det första fanns en avsevärd skillnad i den politik som respektive parti förespråkade: PSUC stödde en återgång till ”republikansk normalitet”, medan POUM förespråkade en radikal politik som skulle fördjupa revolutionen. Dessutom hade POUM varit extremt kritiskt när de första rättegångarna inleddes i Moskva mot det gamla bolsjevikgardet i augusti 1936, och kulminerade med avrättningarna av bland annat Lev Borisovitj Kamenev och Grigorij Zinovjev.¹⁵ POUM var

¹² *La Vanguardia*, 6 november 1936.

¹³ *Estat Català* (Katalanska statspartiet) var ett katalanskt självständighetsparti som hade bildats 1922 av Francesc Macià, och som enligt Albert Balcells stödde fullständigt avskiljande från och uppror mot den spanska staten (Balcells 1991, s 81). Partiet deltog inte i enhetsregeringen. [TN]

¹⁴ I *La Vanguardia*, 26 november 1936, sa ministern för inrikes säkerhet, Artemi Aiguader, att han inte kunde offentliggöra skälen till Revertés’ avskedande. Ett möte med *Generalitat* bekräftade avskedet och utsåg Martí Rauret till ersättare. Den 27 november tillkännagav samma tidning att en ny poliskommissionär tog över, och rapporterade, i den enda offentliga hänvisningen till avskedet av Revertés, att Aiguader hade sagt att ”det är bättre att vid denna tidpunkt inte tala om vad som hände på poliskommissionärens departement, och att han i sin position var beredd att vara obeveklig mot alla som inte handlade enligt lagen”.

¹⁵ Se ”Resolución del Comité Ejecutivo del POUM sobre el proceso y el fusilamiento, en Moscú, de 16 bolcheviques de la Revolución de octubre”, [Sv. övers: [Resolution från POUM:s exekutivkommitté om rättegången mot och avrättningarna i Moskva av sexton bolsjevikar från oktoberrevolutionen](#)] i *La Batalla*, 28 augusti 1936.

också kritiskt mot Sovjetunionens neutralitetspolitik och lojala anslutning till den internationella noninterventionspakt till kriget i Spanien som Stalin höll fast vid fram till oktober 1936.¹⁶ Dessutom försökte PSUC och POUM inta samma politiska område. Denna oförenlighet visade sig tydligt i september 1936, då POUM försökte förhandla med ledarna för det katalanska UGT, som kontrollerades av PSUC, om att fackföreningarna i Arbetarfederationen för facklig enhet (*Federación Obrera de Unidad Sindical*, eller FOUS), som var ansluten till POUM, skulle gå med i UGT:s fackföreningsfederation. FOUS anslöt sig slutligen till UGT i september 1936, men utan att PSUC och POUM nådde någon överenskommelse innan omorganiseringen.¹⁷

Konflikten mellan de två kommunistiska partierna skulle bara förvärras. Vid denna tidpunkt upplevde PSUC en imponerande tillväxt och gick från 6.000 medlemmar i juli 1936, då det bildades, till 60.000 i april 1937. Samtidigt hävdade POUM att de hade 30.000 medlemmar i december 1936.¹⁸ Enligt organisationen närstående källor hängde PSUC:s tillväxt samman med det politiska projekt som partiet försvarade: folkfrontspolitik och måttfullhet.¹⁹ En propagandakampanj som inleddes i oktober 1936 bidrog både till PSUC:s och PCE:s (det spanska kommunistpartiets) spektakulära tillväxt.

Den 14 oktober nådde det sovjetiska fartyget Zyrjanin, lastat med 3.000 ton förnödenheter, Barcelona och blev tillfälle för ett överflöd av offentliga hyllningar till det ryska folket.²⁰ Vid firandet av den ryska revolutionens årsdag den 8 november, höll den sovjetiska konsuln i Barcelona, ex-trotskisten Vladimir Antonov-Ovsejenko, ett tal till det katalanska folket inför en av de mest entusiastiska folksamlingarna under krigets första del:

Ni är våra klassbröder med samma drömmar som vi, och därför har ni våra sympatier.

Vi vill hjälpa er i kampen mot fascismen, som har sålt ert land till utlänningar och har mobiliserat morer och banditer för att mörda arbetare och driva igenom sin strävan att suga ut er.

Vi, alla arbetare och folk med ett mänskligt samvete, kan inte tillåta det. Vi kommer att göra allt för att hindra det från att hända.

Det var från detta torg som er president Companys var den förste att utropa republiken. Det var han som uttryckte hela sitt arbetande folks (*todo su pueblo de trabajadores*) uppfattningar, och det är på grund av honom som fascismen aldrig kommer att kunna besegra eller krossa republiken. Detta fantastiska folk har enats för att försvara republiken och för alltid krossa fascismen. Fascismen kommer att förintas. Ner med fascismen! Längre leve det republikanska Spanien! Längre leve det katalanska folkets kamp mot fascismen! Längre leve denna storartade kamps ädla hjälte, president Companys!²¹

Kort därefter utbröt den första sammandrabbningen mellan POUM och PSUC. I slutet av november fördömde POUM de sovjetiska ingripanden som hade förhindrat dem från att delta i Madrids försvarsråd (*Junta de Defensa de Madrid*), ett organ som skapades efter att

¹⁶ *La Batalla*, 13 september 1936.

¹⁷ *La Batalla*, 2 september 1936, publicerade en rekommendation från POUM:s verkställande kommitté att alla som var anslutna till FOUS skulle gå med i UGT. POUM-ledaren Andreu Nin förklarade i slutet av månaden rekommendationen i partiets tidning, i artikeln "¿Por qué los sindicatos de la FOUS ingresan en la UGT?" ("Varför ansluter sig FOUS:s fackföreningar till UGT?") (*La Batalla*, 23 september 1936).

¹⁸ Vad gäller PSUC kommer statistiken, enligt Andreu Mayayo ("PSUC. 50 anys. Els militants: els senyals lluminosos de l'organització", *L'Avenç*, nr 95, juli-augusti, 1986), officiellt från partiet. Statistiken för POUM presenterades vid ett utvidgat centralkommittémöte i Barcelona i december 1936. Se min artikel "El POUM en la guerra civil", i *La guerra civil*, nr 11 från *Historia 16*, Madrid 1986.

¹⁹ Se VVAA: *La nostra utopia: PSUC, cinquanta anys d'història de Catalunya*, Ed. Planeta. Barcelona, 1986.

²⁰ *La Vanguardia* från 15 oktober hade denna dramatiska rubrik: "I Barcelonas hamn. Det sovjetiska ångfartyget Zyrjanins ankomst har väckt stor entusiasm. Enorma folkmassor vid kajen. Sympatyttringar för Sovjetunionen och dess representant i vår huvudstad. Välkomsttal." Se även information i *Crònica diària*, 14 oktober 1936.

²¹ Publicerat i *La Vanguardia*, 19 november 1936.

regeringen hade flyttat till Valencia.²² Den 28 november publicerade Barcelonas general-konsul en kommuniké i PSUC:s tidning *Treball*, som anklagade POUM:s tidning, *La Batalla*, för att utgöra en del av den internationella fascistiska pressen.²³ Från och med denna tidpunkt drev PSUC en kampanj för att utesluta POUM från *Generalitat*.

Enhetsregeringens kris blev öppen den 12 december. Den 13 december tillkännagav PSUC:s generalsekreterare Joan Comorera, att ”POUM har inlett en skamlig kampanj av angrepp och förtal mot det stora proletära landet och proletariatets vän, med exakt samma argument som de fascistiska tyskarna och italienarna”.²⁴ I motsats till detta valde CNT att bara se krisen som ett gruff mellan PSUC och POUM och fortsatte att förespråka en enhetsregering. Med en av CNT:s ledares, Joan P Fàbregas’, ord: ”CNT anser att det är avgörande att fortsätta att sam-arbeta med alla fackliga och politiska sektorer som hittills har bildat regering, eftersom vi i CNT inser att det i detta farliga läge kan skada vår gemensamma uppgift att skapa splitt-ringar.”²⁵

Krisen varade till 17 december då en ny ”facklig” regering bildades. POUM förlorade sin representation och PSUC-medlemmarna Rafael Vidiella, Joan Comorera och Miquel Valdés anslöt sig som representanter för UGT. På detta sätt fick PSUC samma representation som *Esquerra* – som i denna regering företrädde småbourgeoisien – och bara ett departement mindre än CNT. Den nya regeringens sammansättning såg ut så här:

Finanser	Josep Tarradellas, <i>Esquerra</i>
Försvar	Francesc Isgleas, CNT
Ekonomi	Diego Abad de Santillán, CNT
Offentliga tjänster	Josep Juan Domènech, CNT
Sjukvård och social hjälp	Pedro Herrera, CNT
Försörjning	Joan Comorera, UGT (PSUC)
Arbete och offentliga arbeten	Miquel Valdés, UGT (PSUC)
Rättsväsende	Rafael Vidiella, UGT (PSUC)
Inre säkerhet	Artemi Aiguader, <i>Esquerra</i>
Kultur	Antoni M. Sbert, <i>Esquerra</i>
Jordbruk	Josep Calvet, <i>Rabassaires</i>

José Peirats, en av den anarkosyndikalistiska rörelsens officiella historiker, skrev att ”CNT svalde betet”, lurade av ministärens skenbart fackliga inriktning.²⁶ Vid den tiden välkomnade Peirats och de anarkistiska ledarna entusiastiskt den ”fackliga” ministären, och Peirats försvarade den nya regeringen i CNT:s tidning:

Från och med nu kan Katalonien räkna med en regering utan politiska partier. CNT kommer inte att gå med på några ålägganden, oavsett var de kommer ifrån, eller tillåta uteslutningar som kan tolkas som en önskan att bryta den upprättade proletära enheten. Oavsett vem som strävar efter att göra det, så har de inte lyckats hitta någon grund för att tillfredsställa sin strävan, och partierna utan facklig grund som deltog i *Generalitats* ministär har befriats från dessa funktioner. Det är inte de som har kallats att leda det politiska livet, utan istället är det fackföreningarna, hörnstenen i den nya ekonomi som håller på att födas och som genom erfarenheterna kommer att bli perfekt.²⁷

²² Se ”El POUM y la junta de Defensa de Madrid”, *La Batalla*, 27 november 1936.

²³ Se *Treball*, 28 november 1936. Den publicerades samma dag på spanska av *La Vanguardia*.

²⁴ *Treball*, 13 December 1936.

²⁵ *Crònica diària*, 15 december 1936.

²⁶ Peirats 1971, vol 2, s 102. [TN:] Peirats förklarar inte varför han inte betraktar regeringsmedlemmarna från *Esquerra* som representanter för ett politiskt parti.

²⁷ *Solidaridad Obrera*, 17 december 1936

När det kom till kritan lyckades inte den nya regeringen lösa något av problemen. I själva verket blev de bara värre och ledde till en avgörande sammandrabbning: majhändelserna 1937.

10. Majhändelserna 1937

Efter bildandet av den nya ”fackföreningsregeringen”^{*} stod det katalanska samhället inför än större svårigheter och relationerna försämrades än mer mellan de politiska aktörerna. Bristen på livsmedel var det allvarligaste problemet. Det hade rått brist ända sedan början av kriget, i synnerhet i Barcelona, och i slutet av juli 1936 var det så allvarligt att Centrala försörjningskommittén uppmanade bönderna i Katalonien att meddela den lokala regeringen hur mycket boskap som kunde gå till allmän konsumtion. Kommittén bad bönderna att också fortsätta att leverera varor till marknaderna i Barcelona så att invånarna i huvudstaden inte skulle vara utan förnödenheter.¹

I början av oktober, då kriget framstod som en orubblig realitet, inledde Centrala försörjningskommittén en kampanj för att få slut på de dagliga matköer som gav upphov till ett stort antal sammandrabbningar.² Några veckor senare började Försörjningsministeriet att dela ut ransoneringskort till hushållen för varor det rådde brist på.³ Folk började redan färdas från Barcelona till jordbruksområden i Katalonien som Maresme, Baix Llobregat och Garraf i jakt på föda. Dessa resor blev så vanliga att försörjningsministeriet i början av december beslutade att konfiskera paket med nötkött, ägg och kyckling vid stadens portar. *Crònica diària* uppgav att ministeriet ansåg möjligheten att kunna ta sig ut ur staden i jakt på mat som en orättvis fördel för dem som hade transportmedel. Dessutom var det vida känt att en stor andel av de varor som fördes in i staden sedan såldes vidare till orimliga priser och därför givetvis inte kunde köpas av arbetare.⁴

Spänningen steg när folk började leta efter politiker att skylla problemen på. Strax efter den nya regeringen bildats anklagade CNT^{**} och FAI^{***} den nye försörjningsministern och generalsekreteraren för PSUC, Joan Comorera, för brödbristen i Barcelona. Samtidigt mobiliserade PSUC sina medlemmar i en demonstration till stöd för Comorera och för att i stället lägga skulden på kommittéerna, framför allt de ”försörjningskommittéer” som CNT kontrollerade och som hade hand om fördelningen av livsmedel i Barcelona. Det fanns 13 sådana kommittéer, en i varje distrikt, och var och en av dem ansvarade för att sköta ett magasin i respektive distrikt. Kommittéerna ansvarade för att göra allt som var möjligt för att förse de sjuka med mat och mjölk till barnen och de skulle se till att allt övrigt såldes så rationellt som möjligt. Det dröjde inte länge förrän det uppstod konflikter. Samma dag som försörjningsministeriet manade till lugn (*serenidad*) inför bristen på bröd och förklarade att tillräckligt med vete och mjöl skulle anlända för att inom några dagar tillgodose behoven både vid fronten och bakom densamma, kom den första protesten anordnad av kvinnor i Barcelona med krav på ”färre kommittéer, mer bröd och bara en enda regering, *La Generalitat*”.⁵ I grannstaden Hospitalet de Llobregat hade väpnade grupper dagen innan stulit alla förråd och orsakat betydande skador vid en attack på två kooperativ för förnödenheter (*L'Avenc* och *Respeto Mutuo*).⁶

^{*} Denna katalanska regering hade bildats 17 december. I den hade CNT 4 platser, UGT 3 (samtliga var PSUC-medlemmar), *Rabassaires* 1, samt *Esquerra* 3 (av dessa stod en, Artemi Aiguader, nära kommunisterna).

¹ *Crònica diària*, 31 juli 1936.

² *Crònica diària*, 3 oktober 1936.

³ *Crònica diària*, 20 oktober 1936.

⁴ *Crònica diària*, 9 december 1936.

^{**} CNT, *Confederación Nacional del Trabajo*, Nationella arbetskonfederationen, anarkosyndikalistisk facklig organisation.

^{***} FAI, *Federación Anarquista Ibérica*, Iberiska anarkistiska federationen, anarkistisk organisation.

⁵ *Crònica diària*, 26 december 1936 och *La Vanguardia*, 27 december 1936.

⁶ *La Vanguardia*, 27 december 1936.

Protester från samma kvinnor mot livsmedelsbristen fortsatte in i januari och februari 1937. Två ägde rum den 5 januari. Den första utanför *La Generalitats* byggnad ledde till att president Companys träffade en delegation kvinnor med en banderoll med texten: ”Antifascistiska kvinnor kräver att kontrollkommittéerna avskaffas. Vi vill att *La Generalitat* ska vara regeringen U.H.P.”⁷ Den andra protesten skedde tidigt på aftonen utanför försörjningsministeriet på Paseo de Pi i Margall och där bar kvinnorna på en banderoll med texten: ”Vi kräver mer bröd, färre kontroller och bara en regering.”⁸ Det var uppenbart att ingen av demonstrationerna var spontan.⁹

Konflikten mellan CNT och ministern för försörjning fortsatte. Den 5 februari 1937 anklagade ministeriet CNT för att ha lagt beslag på potatis och vete, vilket CNT:s tidning *Solidaridad Obrera* förnekade. Den 22 februari konfiskerade CNT:s distributions-, livsmedels- och transportarbetarfack, mot Comoreras vilja, 15 000 säckar mjöl från ett magasin på Provenza-gatan.¹⁰ Den 27 februari utfärdade Comorera ett dekret om brödransonering i hela Katalonien och införde ett maximum på 250 gram per person och dag.¹¹

CNT gillade inte Comoreras åtgärd. Ett andra olöst problem rörde den allmänna ordningen. Utnämningen i december 1936 av Eusebi Rodríguez Salas, alias *El Manco* (den enarmade) till *La Generalitats* nya polischef var ett tecken på PSUC:s inflytande över ministern för inre säkerhet, Artemi Aiguader, som tillhörde *Esquerra*. Rodríguez Salas bakgrund är betecknande: han hade börjat politiskt i socialistpartiet i Tarragona strax efter 1910 och senare anslutit sig till CNT. På 1920-talet hade han blivit anhängare till ryska revolutionen och varit en av grundarna av Kommunistiska federationen i Katalonien och Balearerna, och efter utropandet av republik 1931 anslöt han sig till Arbetar- och bondeblocket, BOC*, och deltog i deras aktionsgrupper. Efter revolten i Asturien 1934 gick han med i det katalanska kommunistpartiet och i början av inbördeskriget var han en framträdande medlem av det nybildade

⁷ UHP, eller *Unión de Hermanos Proletarios* (Proletära brödernas union) var en bred allians av arbetarorganisationer och -partier som grundades under revolten i Asturien 1934. Förkortningen blev ett populärt stridsrop på den republikanska sidan under inbördeskriget. UHP betraktades som heroiskt av arbetarklassen i Spanien och Katalonien och kvinnorna från PSUC ville antagligen associera sin aktivitet med de revolutionära gruvarbetarna i Asturien. [TN]

⁸ *Crònica diària*, 5 januari 1937.

⁹ Parollerna med krav på ”en regering” och ”avskaffande av kontrollkommittéerna” tyder på inte alltför ”spontana” planer från PSUC:s sida när protesterna anordnades. Båda slagorden avslöjar att det politiska målet var att underminera CNT:s inflytande i kommittéerna och andra kvarlevor från revolutionen och överföra mer kontroll till *Generalitat*, där de katalanska kommunisterna snabbt höll på att skaffa sig makt och inflytande. [TN]

¹⁰ Se Enric Ucelay Da Cal, 1982, *La Catalunya populista: Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, Barcelona: Editorial Juventud, sid. 318.

¹¹ *La Vanguardia*, 3 mars 1937, publicerade ministerns dekret utan ytterligare kommentar:

Med hänsyn till behovet av att till alla katalanska byar rättvist fördela produktion och förråd av vete och med hänsyn till att det inte får ske någon lagring eller möjlighet att lagra livsmedel, i synnerhet vete, om vår ekonomi ska kunna fungera och då det är nödvändigt att systematisera distributionsformer till olika byar så att det inte uppstår fall där vissa byar kan konsumera bröd utan de åtstramningsåtgärder som måste vägleda allt vårt handlande i den pågående kampen mot fascismen, samtidigt som det i andra byar inte finns tillräckligt för att tillgodose de mest grundläggande behoven och i syfte att stimulera tillverkningen av ransoneringskort i alla kommuner där läget och speciella omständigheter gör det nödvändigt att införa sådana, har jag beslutat:

1. att införa en brödranson på 250 gram per person och dag i hela Katalonien.
2. att myndigheterna i olika städer inte kommer att förses med mjöl om de inte infört brödransonering enligt den mängd som fastslås i första artikeln i denna bestämmelse inom tio dagar efter att denna order publicerats i *Diario Oficial de la Generalitat de Cataluña*.

* BOC, *Bloc Obrer i Camperol*, marxistiskt parti som grundades 1931. Dess främste ledare var Joaquín Maurín. I november 1935 förenades BOC med Andreu Nins *Izquierda Comunista de España* (ICE) och bildade POUM.

PSUC.¹² Han ansågs vara våldsam och hänsynslös och var därför ingen idealisk kandidat till posten som polischef, en post som han ändå skulle inneha ett halvår.

Det första större problemet för den allmänna ordningen under Rodríguez Salas inträffade långt från Barcelona, i samhället La Fatarella i Tarragona-regionen Terra Alta. Den 23 januari ingrep kontrollpatrullerna [*Patrullas de Control*] mot bönder som protesterade mot kollektiviseringen av mark, varvid 30 bönder dödades.¹³ CNT som var glödande anhängare av kollektiviseringen fick snart skulden för massakern, trots att flera rapporter talade om en genuin Francovänlig revolt på hemmafronten i Katalonien.¹⁴ Till sist ledde händelserna i La Fatarella till en direkt brytning mellan CNT-FAI och POUM å ena sidan och *Esquerra* och PSUC å den andra.¹⁵ Kort därpå, den 19 och 21 februari, inträffade ytterligare en väpnad sammandrabbning, denna gång i Centelles, en by i Barcelonaregionen. När kontrollpatruller genomsökte lokala jordbruk ledde det till att fem bönder dödades, bl a ordföranden för den anarkistiska ungdomsorganisationen i Centelles (*Juventuts Llibertàries de Centelles*).

Till hänvisning till dessa händelser drog UGT* i Katalonien i början av februari 1937 bort sina medlemmar från kontrollpatrullerna. Den 1 mars 1937 antog *La Generalitat* flera dekret som upplöste Kataloniens säkerhetsjunta [*Junta de Seguridad de Cataluña*], arbetar- och soldatråden och alla kommittéer och organ med uppgifter inom den allmänna ordningen, som kontrollpatrullerna. I stället bildades ett särskilt organ för alla frågor som rörde den inre säkerheten.¹⁶ Således avskaffades formellt kontrollpatrullerna och alla organ som bildats under revolutionen – även om patrullerna inte försvann i praktiken. Några dagar senare meddelades att alla vapen och sprängämnen som fanns på hemmafronten måste överlämnas till *Generalitat*.

I sin offensiv samarbetade PSUC med *Esquerra* och nådde oanade höjder i kampen för att återskapa republikansk och demokratisk normalitet och omintetgöra revolutionära landvinningar. POUM, som nu hade uteslutits ur regeringen, var öppet kritiskt mot kontrarevolutionens avancemang.¹⁷ Samtidigt fortsatte det militära läget att vålla problem. Det hände fortfarande inte mycket på den aragonska fronten och PSUC kritiserade försvarsministern, anarkisten Francesc Isgleas, för passivitet. Den 13 februari fick Barcelona så uppleva sitt första bombardemang: en attack från det italienska fartyget *Eusebio de Savoia*. Nitton personer dödades och ytterligare femton sårades.¹⁸ Dagarna därpå drabbades katalanska byar som Port Bor och La Pobla de Segur av de första luftangreppen av italienska plan och

¹² Om Salas, se Martínez des Sas/Pagès, *Diccionari biogràfic del moviment obrer als països catalans* (2000).

¹³ Flera böcker har utkommit på sistone, bl a en där Josep Termes undersöker händelserna i Fatarella. Termes, 2005, *La indústria de guerra de Catalunya (1936-1939): L'obra de la Comissió ...*, Lleida. Termes tolkning skiljer sig från min som finns i Pagès, 2004a, "La Fatarella: una insurrecció pagesa a la rereguarda durant la guerra civil", *Estudis d'Història Agrària*, 17: 659-74.

¹⁴ Detta är exempelvis uppfattningen hos representanten för Katalanska byrån för inre säkerhet (*Junta de Seguridad Interior de Cataluña*), Tomás Fabregas, medlem av ACR, i sin *Informativ presentera per delegat de Seguretat Interior de Catalunya*, Tomás Fabregas, *referent als fets ocorreguts al noble de Fatarella*, 27 januari 1937, 8a 3, Montserrat Tarradellas Macià-Poblets arkiv.

¹⁵ Beträffande analysen av CNT och POUM, se *Solidaridad Obrera*, 27 och 28 januari 1937 och *La Batalla*, 27 och 29 januari 1937. För PSUC:s analys, se *Treball*, 28 januari 1937, för UGT, se *Las Noticias*, 27 och 28 januari 1937 och för *Esquerra*, se *La Humanitat*, 28 januari 1937.

* UGT, *Unión General de Trabajadores*, Arbetarnas allmänna fackförening, spansk fackföreningsrörelse, traditionellt närstående socialistpartiet, men under den aktuella perioden kontrollerades UGT i Katalonien av PSUC.

¹⁶ Dekreten publicerades i *Diario Oficial de la Generalitat de Cataluña*, 4 mars 1937. Den 3 mars omnämndes åtgärderna i de flesta tidningarna. *La Humanitat* (*Esquerra*), *La Publicitat* och *Treball* (PSUC) såg positivt på dem, medan *Solidaridad Obrera* (CNT) och *La Batalla* (POUM) uttalade skarp kritik.

¹⁷ Se Andreu Nins artikel "Ante el peligro contrarrevolucionario ha llegado la hora de reaccionar" (Inför faran av kontrarevolution är stunden inne att reagera), *La Batalla*, 4 mars 1937.

¹⁸ Se *La Vanguardia*, 16 februari 1937 och *Crònica diària*, 13 och 15 februari 1937.

bombningar av Barcelona inleddes den 6 mars 1937.¹⁹ Trots att Francos offensiv mot Guadajajara misslyckats, och Madrid därmed åter räddats, började demoralisering spridas i Katalonien. Utan tvivel bidrog katastrofen när Malaga den 8 februari föll i händerna på Francos armé till stämningarna.

I början av mars försvann tolv stridsvagnar från ett förråd tillhörigt *Generalitat* och händelsen fick allvarliga konsekvenser. PSUC fick skulden för brottet. POUM:s öppna anklagelser mot PSUC ledde till att POUM:s tidning *La Batalla* tillfälligt förbjöds. Samtidigt intensifierade PCE (det spanska kommunistpartiet) och PSUC kampanjen mot POUM och anklagade det för att vara ett kontrarevolutionärt parti bestående av trotskister. Med stalinismens språkbruk vid denna tid var anklagelsen att POUM var trotskistiskt lika med att kalla dem fascister.²⁰

Den spända atmosfären i Katalonien ökade ytterligare när CNT:s ministrar utlöste en ny regeringskris genom att den 26 mars lämna regeringen. Deras avgång var en reaktion mot PSUC:s ökade framgångar i att upplösa vad anarkisterna betraktade som grundläggande inslag i revolutionen: arbetarledda miliser vid fronten och kontrollpatruller på hemmafronten. Denna gång skulle krisen bli långvarig. Efter drygt en veckas fördröjning tillkännagavs ersättarna den 3 april och det representerade inte mycket mer än ett försök att vinna tid. Utnämningarna för- enklade sammansättningen av kabinettet: Tarradellas blev finans- och kulturminister, Artemi Aiguader minister för inre säkerhet, Francesc Isgleas Piernau försvarsminister, Josep Juan Doménech ekonomiminister och minister för offentlig service, socialförsäkringar och hälsovård, Joan Comorera minister för arbetsmarknad, offentliga arbeten och justitieminister och Josep Calvet jordbruks- och försörjningsminister.²¹

Utåt sett var den största nyheten att den kontroversielle ledaren för PSUC, Comorera, ersattes som försörjningsminister av Josep Calvet från *Rabassaires*.²² Men denna regeringsombildning gjorde inte mycket för att minska spänningarna. Den 14 april utbröt sammandrabbningar på nästan alla marknader i Barcelona på grund av livsmedelsbrist och följdes av protester runt om i staden. Regeringskrisen kunde lösas först när ett nytt kabinett bildades den 16 april.

Förste minister och finanser	Josep Tarradellas i Joan (<i>Esquerra</i>)
Rättsväsende	Joan Comorera i Soler (UGT, PSUC) ²³
Kultur	Antoni Ma Sbert i Massanet (<i>Esquerra</i>)
Inrikes säkerhet	Artemi Aiguader i Miró (<i>Esquerra</i>)
Arbete och offentliga arbeten	Rafael Vidiella i Franch (UGT/PSUC)
Ekonomi	Andreu Capdevila i Puig (CNT)
Jordbruk	Josep Calvet i Morá (<i>Rabassaires</i>)
Sjukvård och social hjälp	Aureli Fernández Sánchez (CNT)
Offentliga tjänster	Josep Jian i Doménech (CNT)
Försvar	Francesc Isgleas Piernau (CNT) ²⁴

¹⁹ *Crònica diària*, 6 mars 1937.

²⁰ Vid det möte som PCE:s centralkommitté höll i Valencia 5-8 mars 1937 presenterade José Díaz ett dokument där det hette: "Vilka är folkets fiender? Fiender till folket är fascisterna, trotskisterna och *los incontrolados* [de okontrollerbara]. Det vore ett allvarligt misstag att betrakta trotskisterna som en del av arbetarrörelsen. Vi talar om en grupp utan principer, en grupp av kontrarevolutionärer klassificerade som agenter för den internationella fascismen."

²¹ *La Vanguardia*, 4 april 1937.

²² Att ersätta Comorera med Josep Calvet var en rent kosmetisk förändring, ty Calvet var i hemlighet PSUC-medlem (se Bolloten, [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#), kap. 41 sid. 163 xxx). [TN]

Unió de Rabassaires, en katalansk bondeorganisation för främst arrendatorer. Den hade bildats 1922 och vuxit i styrka efter införandet av republiken. Den motsatte sig kollektivisering av jorden.

²³ I detta kapitel, precis som i det förra, har fackföreningstillhörigheten använts för att ange en ministers organisatoriska tillhörighet. Jag har tillfogat individens politiska tillhörighet om det handlat om PSUC i syfte att klargöra författarens framställning av kommunisternas ökande inflytande i *Generalitat*. [TN]

²⁴ Inte att förväxlas, som ofta varit fallet, med en annan anarkist, Germinal (Josep Maria) Esgleas Jaime. [TN]

De politiska spänningar som lett till regeringskrisen i slutet av mars och början av april ökade under andra hälften av april och förvärrade det redan problematiska militära läget. Den 4 april bombades Barcelona, Calella och Mataró, Colera och Llanca den 16 april och Barcelona åter den 18 april. Försöket att bilda en livskraftig regering på grundval av ”facklig enhet” höll på att misslyckas och bidrog till att försvaga CNT och stärka PSUC. Fall av gatuvåld uppstod. Det främsta exemplet var när Roldán Kortade, sekreterare åt ministern för arbetsmarknad och offentliga arbeten, mördades den 25 april när hans bil hejdades av flera individer i Molins de Llobregat. De skyldiga blev aldrig avslöjade.²⁵ Den 27 april inträffade väpnade sammandrabbningar i Bellver de Cerdà och Puigcerdà mellan polis och anarkister och slutade med att anarkistledaren Antonio Martin dödades. Den 29 april tillkännagav *Generalitat*:

Inför extraordinära händelser rörande den allmänna ordningen kan kabinettet i *Generalitat* inte fortsätta att arbeta på grund av de påtryckningar, den fara och det kaos som uppstår när väpnade grupper på en del ställen i Katalonien försöker driva igenom sin vilja med våld och därmed äventyrar revolutionen och kriget.

Regeringen kommer därför att avbryta sitt arbete tills alla som inte arbetar för kabinettet i *Generalitat* lämnat gatorna och skingrat den osäkerhet och oro som Katalonien för närvarande upplever.

På samma gång har kabinettet i *Generalitat* vidtagit nödvändiga åtgärder för att dessa order ska åtgärdas.²⁶

På grund av oron inställdes det traditionella Första maj-firandet. I en värld där fascism drabbade samman med antifascism och där reaktion stod mot revolution måste Barcelona ha varit den enda staden i det antifascistiska Europa utan proletära demonstrationståg och engagerade revolutionära tal. Men i det spända läge som rådde denna Första maj sågs det som alltför riskfyllt att låta massorna gå ut på gatorna, där en provokation snabbt kunde leda till våldsamheter. I slutet av april upprepade *Generalitat* kravet att alla vapen på hemmafronten skulle överlämnas till regeringen. Men de revolutionära organisationerna visste att om de lät sig avväpnas skulle de förlora all makt som de fortfarande hade – och de visste att en revolution bara kan segra genom vapenmakt. Den 2 maj manade en ledarartikel i anarkisternas *Solidaridad Obrera* arbetarna att behålla sina vapen:

Det är fantastiskt att de som gav folket vapen för att slå tillbaka fascismen skulle försöka återta dem när det är folket som tagit vapnen och äger dem! Kamrater: vapen betyder mer än tal. Låt er under inga omständigheter avväpnas!²⁷

I detta läge var inte kontrarevolutionens krafter, som arbetade för att bryta CNT-FAI:s hegemoni och tvinga fram en återgång till ”republikansk normalitet”, redo att ge upp. CNT föreföll inte längre lika kraftfullt som det var under krigets första veckor, medan PSUC blivit ett mäktigt parti med betydande närvaro i regeringen: det hade vuxit genom att de som fruktade revolutionen tagit sin tillflykt dit. Det hade blivit ett parti för lag och ordning och hade definitivt vunnit striden med POUM. Det betydde föga att de flesta av partiets ledare och medlemmar nyligen omvänts till kommunismen, medan POUM till stor del fortsatt att bevara och slå vakt om den kommunistiska traditionen i Katalonien. Den hjälp PSUC fick från sin ”storebror”, det allsmäktiga PCE, och från det ”proletära fosterlandet”, det stalinistiska Sovjetunionen, gav dem det nödvändiga intyget om renhet och ortodoxi för att kunna framstå som det katalanska proletariats parti. Den allians mellan socialister och kommunister som

²⁵ *La Vanguardia*, 27 april 1937. Flera sidor om mordet.

²⁶ *La Vanguardia*, 30 april 1937.

²⁷ ¡Estaría bueno que los que entregaron armas al pueblo para vencer al fascismo intentaran arrebatárselas cuando el pueblo las ha conquistado y son suyas! ¡¡Camaradas: las armas valen más que los discursos. No permitáis que os las arrebaten bajo ningún pretexto!!

utgjorde PSUC hade inte varit förgäves. PSUC betraktade sig självt som den egentliga, legitima och enda representanten för arbetarrörelsen i Katalonien. Men det hade uppstått senare än den massiva anarkosyndikalistiska rörelsen och även POUM, ett parti som inte hade stöd av någon av de stora arbetarinternationalerna, även om det hade betydande stöd av stora delar av de katalanska arbetarna. Följden blev att Katalonien utgjorde ett undantag i den internationella arbetarrörelsen. I inget annat land, i Europa eller resten av världen, fanns en så mäktig anarkosyndikalistisk rörelse eller ett kätterskt, icke stalinistiskt kommunistparti med reellt samhällsligt inflytande, eller ett ortodoxt kommunistparti (i PSUC talade man om ett ”folkfronts-”parti) som gjort sig av med all organisk närvaro av socialism.²⁸

I likhet med dessa partier var den katalanska revolutionen i sig ett undantag och, i likhet med partierna, utgjorde dess säregenhet ett ”problem” i en tid av krig och revolution, i synnerhet med så många internationella intressen närvarande. Många – inte bara de i det katalanska samhället som skulle påverkas negativt av en samhällsomvandling – uppfattade denna som ett hot: den spanska republiken, demokratierna i väst och ett Sovjetunionen i spetsen för en internationell kommunism som inte kunde tolerera en revolutionär process som stod utanför dess kontroll och som, i hög grad, var antitesen till vad som pågick i Sovjetunionen.

De till synes irrationella händelserna i maj 1937, som egentligen var ett minikrig inom det större inbördeskriget, blir lättare begripliga om de betraktas i sitt nationella och internationella sammanhang och deras rötter i klassmotsättningar. På hemmafronten hade olika samhällsklasser olika strategier för att bekämpa fascismen, även om det fanns arbetare på båda sidor av barriaderna. Den klasskonflikt som utkämpades vid fronten hade med andra ord antagit en ny dimension på hemmafronten.

”Majhändelsernas” kronologi är väl dokumenterad. Den 3 maj vid tretiden på eftermiddagen försökte polismästare Rodríguez Salas, och de polisstyrkor han förfogade över, att ockupera *Telefónica*, telegrafbyggnaden på *Plaça de Catalunya* i Barcelona. Enligt den officiella versionen var Rodríguez Salas plan att ”ge den delegat som regeringen utnämnt möjlighet att överta sin ställning” och att svaret blev att han och hans manskap möttes med gevärseld från byggnaden.²⁹ Polisen lyckades inta byggnadens entrédel, anarkosyndikalisterna förskansade sig på de övre våningarna och nyheten om striderna spred sig som en löpeld. Inom några timmar hade barrikader upprättats på gatorna runt Ramblas och väpnade sammandrabbningar började uppstå. Trots att inga order utfärdats drog aktivister från CNT, FAI och POUM ut på gatorna för att besvara provokationen och försvara revolutionen. Kring halv sex på aftonen stängde kontor och butiker och vid sjutiden stängdes de allmänna transporterna. Barcelona var ute i generalstrejk. Under den första eftermiddagen och kvällen dödades sju personer. Samma kväll gjorde CNT och FAI följande uttalande:

Kamrater, en incident inträffade denna eftermiddag vid *Telefónica*. Regionala kommittéer reagerade omedelbart och vidtog åtgärder för att lösa det som hänt. Alla krafter som mobiliserats till följd av konflikten bör nu dra sig tillbaka så att officiella styrkor kan ta över och reda ut situationen för gott.

Dessa kommittéer råder alla grupper som är lierade med dem att ta notis om det som sägs i denna kommuniké och enbart och uteslutande följa kommittéernas anvisningar och överenskommelser.³⁰

Samma kväll sammanträdde en delegation från POUM:s verkställande utskott med den regionala CNT-kommittén i Katalonien i högkvarteret för CNT:s försvarskommitté på *Via*

²⁸ Jag har skrivit om det unika med läget i Katalonien under inbördeskriget i Pagès, ”Les transformacions revolucionàries i la vida política: Catalunya, 1936–1939”, *Acàcia: Papers del Centre per a la Investigació dels Moviments Socials*, 1: 23–40.

²⁹ *Crònica diària*, 3 maj 1937. Samma version fanns också i *La Vanguardia*.

³⁰ *Crònica diària*, 3 maj 1937.

Laietana. POUM ville att man skulle enas om en gemensam plan för att rädda revolutionen, men anarkisternas ledare var av uppfattningen att den nya situation som rådde ute på gatorna skulle vara tillräcklig för att tvinga Companys att förhandla.

Men nästa dag fortsatte sammandrabbningarna runt om i staden, från Pla de Palau [Palats-torget] till San Andrés och från Sants till Ciudadela-parken. Ingen organisation såg ut att kunna kontrollera sina aktivister. *Crònica diària* talade om en stad i generalstrejk, där arbetet bara fortsatte i krigsindustrierna och rapporterade om ”intensiv skottlossning mellan väpnade element och polisen och mellan landsmän”.³¹ På kvällen den 4 maj talade politiska ledare från olika organisationer i radio och manade till lugn: Calvet från *Rabassaires*, Sbert från *Esquerra*, Vidiella från PSUC, Alonso från den lokala federationen av CNT, Zancajo från UGT:s verkställande utskott och María R Vázquez (”Marianet”) från CNT:s nationella ledning. Ett viktigt inlägg gjordes av García Oliver, som vid denna tidpunkt var CNT:s representant i Largo Caballeros regering och känd som en god talare. Slutligen talade även Lluís Companys, president i *Generalitat*. Många av CNT:s medlemmar som lyssnade till radiosändningen på barrikaderna var övertygade om att Alonso, Marianet och García Oliver talade mot sin vilja och var tillfångatagna av *Generalitat*. Den natten diskuterade kabinettet regeringskrisen. Dagen hade varit synnerligen blodig med nära 80 döda.

Trots maningarna till lugn fortsatte striderna den 5 maj och var särskilt våldsamma kring organisationernas lokaler. Vid middagstid tillkännagavs att ett nytt kabinett bildats. Där ingick Carles Martí Feced från *Esquerra* som inrikesminister, finansminister och kulturminister, Valeri Mas från CNT för sociala tjänster, ekonomi, hälsovård och socialförsäkringar, Joaquim Pou från *Rabassaires* och Antoni Sesé från UGT, båda som ministrar utan portfölj. Sesé, som både var ledare för PSUC och generalsekreterare i UGT i Katalonien, sköts och dödades utanför lokalerna till CNT:s underhållsfack på Caspegatan när han var på väg att inta sin nya post. Han ersattes av Rafael Vidiella, också PSUC. Kort efteråt dödades också Domingo Ascaso, bror till flera anarkistledare, på Gran Vía. Samma kväll manade radiosändningar åter till lugn. Tarradellas talade tillsammans med Vidiella och andra ledare för PSUC liksom Marianet, Pere Herrera och Federica Montseny för CNT.

Redan från första början hade CNT-ledarna uttalat sitt stöd för en återgång till det normala. Deras agerande orsakade förvirring bland CNT:s medlemmar, där många fortsatte att tro att deras ledare var fängslade och hade tvingats medverka i radiosändningarna. En liten tendens inom CNT, ”Durrutis vänner”, uttalade sig emot organisationens politiska kollaboration. Den 5 maj manade den lilla gruppen till att ett revolutionärt råd skulle bildas, att de som legat bakom attacken på telegrafkontoret skulle avrättas och att civilgardet skulle avväpnas. Gruppen bannlystes omedelbart av CNT:s ledning.³²

Klockan tre på eftermiddagen den 5 maj tillkännagavs följande på *Generalitats* officiella våglängder: ”Republikens regering har på eget initiativ tagit över ansvaret för den allmänna ordningen i Katalonien.”³³ Överstelöjtnant Alberto Arredondo utnämndes till statens representant. Samtidigt meddelade republikens regering att den skulle ta över ansvaret för försvarsministeriet i Katalonien genom att utnämna general Sebastián Pozas till chef för fjärde militärdivisionen. Dessa båda åtgärder var ytterst betydelsefulla och innebar att katalanerna blev av med sina viktigaste ansvarsområden sedan krigets början, allmänna ordningen och försvaret. *Generalitat* hade haft ansvaret för den allmänna ordningen sedan statuten om

³¹ *Crònica diària*, 4 maj 1937.

³² För mer om ”Durrutis vänner”, se Frank Mintz y Miguel Peciña, 1978, *Los Amigos de Durruti, los trotsquistas y los sucesos de mayo*, Madrid: Campo Abierto. För en mer aktuell framställning, se Miquel Amorós, 2003, *La revolución traicionada: la verdadera historia de Balaus y Los amigos de Durruti*. Barcelona: Virus.

³³ *Crònica diària*, 5 maj 1937. Se även *La Vanguardia*, 6 maj 1937.

autonomi antagits 1932 och det läge som uppstått efter militärrevolten i juli 1936 hade i själva verket gjort att republikens regering blivit av med försvarsärendena. Samma dag som dessa förändringar tillkännagavs ankrade de båda krigsfartygen *Lepanto* och *Sánchez Barcaiztegui* i hamnen i Barcelona. 56 dödsoffer rapporterades den dagen. Nästa dag uppgav tidningarna att klockan 8 på kvällen den 5 maj hade sammanlagt 136 personer inrapporterats döda på tre dagar: 128 fanns på *Clínico Hospital* och åtta på Allmänna sjukhuset i Katalonien. 191 personer hade skadats.³⁴

Striderna fortsatte den 6 maj och CNT betecknade läget som ”allvarligare än någonsin”. Kroppen efter en anarkistisk intellektuell, italienaren Camillo Bernini, upptäcktes tillsammans med Francesco Barbieri, som hade arresterats av en av UGT:s patruller. Ledningen för UGT uteslöt alla ledare och medlemmar av POUM, som enligt PSUC:s tidning var ”den organisation som drivit på de senaste dagarnas kontrarevolutionära rörelse”.³⁵ Klockan elva på förmiddagen tog polisen över POUM:s dagstidning *La Batalla* och över 30 personer arresterades. POUM publicerade ett kort tillkännagivande från partiets verkställande utskott, där arbetarna uppmanades att omedelbart återgå till arbetet, att fientligheterna skulle upphöra och barriaderna överges. Man tillade att arbetarna trots detta måste vara på sin vakt.³⁶ Via radion manade Rafael Vidiella och Federica Montseny åter till lugn. Klockan fem på eftermiddagen uppgav en officiell kommuniké från presidenten för *Generalitat* att ingen ny försvarsminister hade utsetts, eftersom presidenten själv hade planerat att överta det uppdraget, men på grund av att general Pozas utsetts till chef för fjärde militärdivisionen ”kommer alla befogenheter och allt ansvar att utövas av honom genom det uppdrag han fått av republikens militära företrädare och, där så är nödvändigt, av Kataloniens regering”.³⁷ Trots tecken på en återgång till det normala ledde striderna den 6 maj till ytterligare 45 dödsoffer.

Lugnet återställdes till sist på Barcelonas gator även om det fortfarande förekom en del enstaka dödsoffer. Den 7 maj meddelade *Crònica diària* att alla arbetare, utan undantag, hade återgått till arbetet. Butiker, verkstäder och fabriker var öppna. I hamnen lastades och lossades åter fartyg. Staden hade återfått sin normala rytm.³⁸ Polismästare Rodríguez Salas befriades från sitt uppdrag och ersattes av Emilio Menéndez López. Den natten anlände några tusen stormgardister till hamnen i Barcelona efter att ha tagit sig från Valencia längs kusten. Deras uppdrag var att ta över den allmänna ordningen och nästa morgon rörde de sig på gatorna som om de varit de verkliga segrarna i de strider som de inte deltagit i. Segervissheten delades av kommunisterna i PSUC. CNT-FAI och POUM intog däremot en mer försiktig hållning och sade att det under rådande omständigheter varken fanns vinnare eller förlorare, segrare eller besegrade. Men några dagar efter att stridigheterna avslutats hittades ett dussin kroppar i Cerdanyola, samtliga medlemmar av anarkisternas Frihetlig ungdom (*Joventuts Llibertàries*). Bland de döda fanns sannolikt Alfredo Martínez, som varit sekreterare i den antifascistiska ungdomsalliansen i Katalonien (*Aliança Juvenil Antifeixista de Catalunya*) och i Revolutionsnära ungdomsfronten (*Capdavant de la Joventut Revolucionaria*). [Se fotot på nästa sida]

Striderna var blodigast i Barcelona med över 200 döda, men liknande händelser rapporterades också från andra städer och samhällen i Katalonien. Sammandrabbningar förekom i Tarrasa, Reus, Tarragona, Tortosa, Vic och regionen Alt Empordà. I Tarragona, där telegrafstationen ockuperats precis som i Barcelona, dödades 13 anarkistledare. I Tortosa dödades sex personer när stormgardisterna från Valencia passerade staden. Ytterligare tio dödades i Vic och Alt Empordà. CNT och POUM hade varit på väg att ta hem sina trupper från fronten för att delta i

³⁴ *La Vanguardia*, 6 maj 1937.

³⁵ *Treball*, 7 maj 1937.

³⁶ *La Batalla*, 7 maj 1937.

³⁷ *La Vanguardia*, 7 maj 1937.

³⁸ *Crònica diària*, 7 maj 1937.

striderna, men detta förhindrades tack vare det goda omdöme ledarna för bägge organisationer gav prov på. Nära 300 personer dödades dessa bittra dagar i början av maj, men det kunde ha blivit fler om inte milismedlemmarna stannat kvar vid fronten.

Detta foto, som publicerades i den CNT:s dagstidning *Solidaridad Obrera* den 12 maj 1937, visar 12 mördade ungdomar, medlemmar i *Joventuts Libertáries* (Frihetliga ungdomen).

När de hittades hade de varit döda i minst två dygn. Undersökning av kropparna visade att de hade torterats innan de sköts.

Kropparna hittades i staden Cerdanyola, som ligger drygt 1 mil norr om Barcelona.

11. Konsekvenserna av Majhändelserna

Majhändelserna i Katalonien fick djupgående politiska återverkningar både i Katalonien och i republiken i stort. Även om striderna var över återgick ingenting till det som var för handen innan konflikten startat och det fanns både tydliga vinnare och förlorare. POUM var den stora förloraren: i en attack som utgjorde kulmen på den förtalskampanj som inletts i januari och som Sovjetunionen legat bakom, utmålades POUM av PCE och PSUC som den som organiserat och provocerat fram sammanstötningarna i Barcelona. PCE:s generalsekreterare framförde den stalinistiska hållningen vid ett möte den 9 maj i Valencia:

Vem annars än trotskisterna har inspirerat den kriminella kuppen i Katalonien. Den 1 maj var *La Batalla* fylld av skamlösa uppmaningar till något kuppliknande. Bland annat skriver man: "Folkfrontspolitiken har lett Spanien fram till militärkuppen i juli 1936." Det är samma som Franco säger, att hans militärkupp orsakades av att folkfronten bildats.

Den 13 maj betecknade *Treball*, PSUC:s dagstidning, POUM som "en organisation helt i samförstånd med hemliga fascistagenter, en femte kolonn".¹

Mundo Obrero (PCE:s dagstidning) 13 maj. Rubrik:

"Vilka är folkets fiender? Fascisterna, trotskisterna och de okontrollerbara"

På ett ordinarie möte med republikens regering den 15 maj krävde de kommunistiska ministrarna Vicente Uribe och Jesús Hernández att president Largo Caballero skulle upplösa POUM.² De presenterade kopior av POUM:s tidning *La Batalla* för att styrka sina krav. Largo Caballeros reaktion på ett så bisarrt krav var rakt på sak:

Caballero förklarade att den regering som han ledde inte skulle skapa ett prejudikat genom att upplösa ett politiskt parti av de skäl som angetts. "Om det skett något brottsligt", sade han och pekade på de exemplar av *La Batalla* som låg på rådets bord, "låt då riksåklagaren ta hand om det

¹ Díaz, 1939, sid. 481.

² *Treball*, 13 maj 1937.

och låt honom upplösa POUM och allt annat som här föreslagits om det finns tillräckliga skäl. Men det kommer inte på fråga att jag skulle låta regeringen göra detta ...³

Caballeros svar skulle kosta honom hans ställning. Uribe och Hernández framkallade en ny regeringskris som blev löst två dagar senare genom att ett nytt kabinett bildades under ledning av socialisten Juan Negrín. I den nya regeringen under Negrín (premiärminister, finans- och ekonomiminister) ingick José Giral (utrikesminister), Indalecio Prieto (försvarsminister), Manuel Irujo (justitieminister), Julián Zugazagoitia (inrikesminister), Jesús Hernández (utbildnings- och hälsovårdsminister), Vicente Uribe (jordbruksminister), Bernardo Giner de los Rios (offentliga arbeten och kommunikationer) och Jaume Aiguader (arbetsmarknad och socialhjälp).^{*} Betecknande nog hade inte CNT fått någon post i den nya regeringen, eftersom man var villig att delta bara om Largo Caballero fick fortsätta att leda regeringen.

Detta var den regering som skulle leda repressionen mot POUM. Den 28 maj 1937 förbjöds *La Batalla*. Polisen konfiskerade dagstidningen och POUM:s press med hänvisning till att de ”uppmanat till uppror”, efter rättsliga procedurer inletts i högsta domstolen. POUM-ledaren Julián Gorkin vittnade inför domstol nummer 4 i Barcelona: han anklagades för samma brott, en anklagelse grundad på publicering av den artikel som lett till att tidningen förbjöds.⁴ Den 15 juni förbjöd regeringen partiets hela verksamhet, konfiskerade deras kontor, medlemmarna uteslöts från stadens styrelse och andra kommittéer och partiets övriga tidningar, som det fanns flera av i Katalonien, förbjöds också. Den 16 juni arresterades POUM:s verkställande utskott i Barcelona. Två dagar senare meddelade polischefens kontor att man avslöjat ett spionagenätverk i Barcelona:

I går kväll, på polischefens kontor, kom följande till vår kännedom: Under några dagar har agenter från Madrid arbetat för att avslöja ett stort nätverk av spioner i Barcelona. Efter att ha anlänt från republikens huvudstad har specialagenter, med benäget bistånd av agenter från vår egen stad, snabbt och fullständigt kunnat avslöja det mångförgrenade och omfattande arbete som detta nätverk ägnat sig åt.

I samband med detta ytterst viktiga arbete har en rad arresteringar skett, bl a av en stor och farlig kontingent av utlänningar och av välkända medlemmar av ett visst politiskt parti.

De bevis agenterna från Madrid framlagt mot de individer som ägnat sig åt detta spioneri var mer än tillräckliga för att motivera de arresteringar polisen genomfört. Uttalanden av de arresterade, samt dokument som hittats, har bortom varje tvivel bekräftat de arresterades skuld.

Namnen på de arresterade och detaljer om spionerinet kan inte avslöjas offentligt förrän alla procedurer och formaliteter i polisutredningen hunnit avslutas.⁵

Detta blev början till en av de mest skamliga episoderna under inbördeskriget – förföljelsen, rent av utrotningen, av ett politiskt parti av engagerade och respekterade revolutionärer genom anklagelser för pro-fascistiskt spioneri. Den kampanj som bedrivits av PCE och PSUC, uppmuntrad och underblåst av sovjetiska agenter, hade till sist börjat bära frukt. Det är uppenbart att så gott som ingen trodde på en fabel av så enorma dimensioner, framför allt inte de som kände partiets ledare: Nin, Andrade, Bonet, Gorkin, Jordi Arquer, Josep Rovira, David Rey, m fl. Dessa ledare representerade en hel generation av revolutionärer, många av dem hade sin bakgrund i CNT:s led och hade varit verksamma sedan början av seklet. Men få vågade öppet träda fram till deras försvar. Användningen av sovjetiska vapen som utpressning på republi-

³ Se Joan Peirós ”La tragedia del POUM. El silencio sería una complicidad”, publicerad i dagstidningen *Libertad*, 8 juli 1937.

^{*} Av ministrarna var bara två kommunister: Hernández och Uribe. Detta i enlighet med Stalins förhållningsorder. – *Red*

⁴ *La Vanguardia*, 28 och 29 maj 1937. Gorkín, en pseudonym för Julián Gómez (1902-87) var POUM-medlem och skribent i *La Batalla*.

⁵ *La Vanguardia*, 18 juni 1937.

ken skapade mycket eftergivenhet. Och på våren och sommaren 1937 hade Stalin uppnått ett betydande inflytande över regeringen i den spanska republiken. Följden blev att hundratals revolutionärer kastades i fängelse och en del av dem skulle mista livet.

Fallet Andreu Nin, ett av de mest betydande namnen inom POUM, är det mest välkända. Sedan han arresterats tillsammans med resten av POUM:s verkställande utskott isolerades han omedelbart från dem. Medan de övriga i utskottet fördes till Valencia, fördes Nin till fängelset i Alcalá de Henares [utanför Madrid]. Där arrangerade den sovjetiska underrättelsetjänsten, med hjälp av spanjorer, ett påhittat flyktförsök medan Nin i själva verket förts till en gård tillhörig flygvapenöversten Hidalgo de Cisneros och Constanca de la Mora Maura, två aristokrater och medlemmar av PCE. Planen, "Operation Nikolaj", hade kokats ihop av överste Alexander Orlov, chef för sovjetiska NKVD i Spanien.⁶ Tanken var att anordna en skenrättegång (*magno proceso*) mot POUM i Barcelona, en rättegång som skulle utmynna i att POUM framställdes som ett fascistparti. I stort hade stalinisterna använt sig av samma metod i Moskva mot "gammelbolsjevikerna", vänner till Lenin som tvingades erkänna att de var "folkfiender". Den här gången skulle rättegången dock spåra ur: det gick inte att få Nin att öppet anklaga sig själv och stalinisterna fick inte ut någonting. I stället begravde de Nin i hemlighet på vägen till Perales de Tajuña och spred rykten om att han flytt till Salamanca (som hölls av Franco) eller Berlin.⁷

Nyheten om Nins försvinnande började cirkulera i juli 1937. På ett möte i *Olimpia*-teatern i Barcelona den 21 juli fördömde anarkistledaren Federica Montseny mordet:

Vi har just fått veta att Nins och två andra kamraters kroppar hittats i Madrid. Uppgifterna har inte bekräftats, men tills regeringen säger något annat, talar om var Nin befinner sig, måste vi tro att de är sanningsenliga. Det går inte att ta en handfull män över huvudena på värdiga människor och strunta i deras vilja, helt rätt anklaga dem för något det inte finns några bevis för och sedan föra dem till ett hus som iordningställts för att hålla dem gömda tills de nattetid förs ut och mördas.⁸

I sina anteckningar under denna period av kriget nämner Manuel Azaña, Spaniens president, den version han den 22 juli fått av premiärminister Negrín om att Nin "rymt" och sedan uppbringats av tyska Gestapo.⁹ Nyheterna var så sensationella att justitieministern fann det nödvändigt att komma med en officiell *kommuniké* den 4 augusti:

När denna myndighet fick tillgång till de officiella rapporterna från polisen, som agerade efter instruktioner av Byrån för allmän säkerhet, om de subversiva händelserna i maj i Katalonien, och utifrån information, dokument och anklagelser om spioneri insamlade i Madrid, som det tidigare rapporterats offentligt om, konstaterades att bland de anhållna som ställts till förfogande för domstolarna fanns inte Andrés Nin, f d justitieminister i *Generalitat* och ledare för POUM.

Det framgick senare att Nin, tillsammans med andra POUM-ledare som arresterats av polis från Byrån för allmän säkerhet blivit förda till Madrid och placerats på ett säkert ställe som Madrids polischef iordningställt för sådana fall. Nin försvann därifrån och hittills har polisens alla försök att fånga in honom och hans vakter inte krönts med någon framgång.

⁶ NKVD, Folkkommissariatet för inrikes ärenden (även känt som GPU).

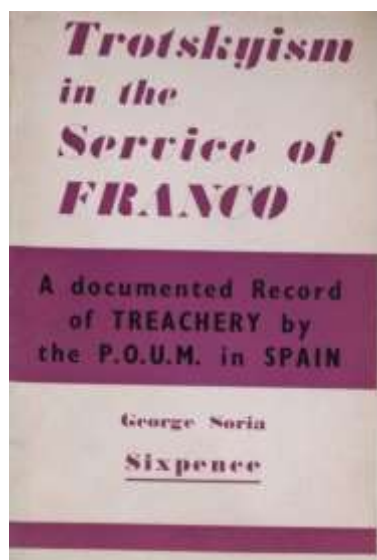
⁷ Trots att Jesús Hernández (PCE) nämner denna historia i sina memoarer fanns inga dokumenterade bevis förrän de sovjetiska arkiven öppnades. Av dokumentären *Operació Nikolai* från 1992 framgår att mordet på POUM-ledaren planerades och leddes från Moskva. Filmen, gjord av Dolors Genovés och producerad av TV3, baserades på dokument från KGB:s arkiv. [För ytterligare detaljer om detta, se avsnittet "Nya uppgifter om mordet på Nin" i [Mordet på Andreu Nin – hur gick det till?](#) – Red]

⁸ Hela talet återges i Ramón Liarte och Francisco Isgleas 1937, *El mitín del Olympia en Barcelona 21 de Julio de 1937*, Barcelona: T.G. Gosch. Det citerade stycket finns på sid. 18.

⁹ Se Manuel Azaña, 1977, *Memorias políticas y de guerra, II*, Barcelona: Crítica, sid. 165. När Negrín gav sin version av händelserna slängde Azaña ur sig, "Låter inte det här en smula romanbetonat?", ett tecken på att han var skeptisk.

Frågan har förts till kännedom för riksåklagaren i republiken, som instruerats att uppmana spionertribunalen att med alla möjliga medel försöka ta reda på var Nin uppehåller sig samt alla dem som medverkat i brottsliga handlingar och vars namn återfinns i de dokument som riktar misstankarna mot Nin. Domstolen håller för närvarande på att sätta sig in i innehållet och verifiera äktheten i dokumenten. Inget av detta får utgöra något hinder för polisen, som fortsätter undersökningarna i syfte att åter fånga in fången och åter ställa honom inför republikens domstolar.¹⁰

Nin var inte den ende som mördades. Andra medlemmar av POUM – bl a Joan Hervás, Jaime Trepát och José Meca plus några kända utlänningar som österrikaren Kurt Landau – föll också offer för stalinisterna. Stalins propaganda framställde dessa brott som att rättvisa skipats och POUM-medlemmarna som kriminella i den internationella fascismens tjänst. Tidningar som *Treball*, *Mundo Obrero* och *Frente Rojo* publicerade långa artiklar med det innehållet och kommunisterna gav till och med ut pamfletter för att rättfärdiga morderna. En sådan pamflett, *Espionaje en España* [Spionage i Spanien], angav en påhittad Max Rieger som författare och var försedd med ett förord av den katolske författaren José Bergamin.¹¹ Den franske journalisten Georges Soria utgav *El trotskismo al servicio de Franco* [Trotskismen i Francos tjänst].*

Sorias skrift på engelska: [Troskyism in the Service of Franco](#)

Slutligen ställdes POUM inför rätta i oktober 1938. Trots alla försök av stalinisterna att misskreditera POUM kom Tribunalen för spionage och högförräderi fram till att ”samtliga åtalade POUM-ister var klara antifascister som med sina insatser bidragit till kampen mot militärkuppen”. Den dömde dem däremot för agerandet under Majhändelserna, vilket utgjorde ett ”försök att gå utanför den demokratiska republiken och upprätta ett eget samhällssystem”. Under rättegången förekom en rad vittnesmål till de åtalades favör – bl a av Largo Caballero, Federica Montseny, Julián Zugazagoitia, Luis Araquistáin och Manuel Irujo.¹²

¹⁰ *La Vanguardia*, 5 augusti 1937.

¹¹ Denna pamflett nämns av medlemmar i POUM i ett brev skrivet i fängelset den 14 juli 1937. Brevet återges i ett appendix till boken, har ej översatt här. [TN]

* Båda skrifterna översattes till andra språk, bl a franska. Mer om dessa skrifter, se artikeln [Stalinisterna och POUM under inbördeskriget i Spanien](#) av Pelai Pagès.

¹² Rättegången dokumenteras utförligt i Víctor Alba och Marisa Ardevol (eds.) *El proceso del POUM (Junio de 1937-octubre de 1938). Transcripción del sumario, juicio oral y sentencia del Tribunal Especial*. Barcelona: Lerna [POUM-rättegången (juni 1937-oktober 1938). Transkribering av sammanfattningen, den muntliga rättegången och specialtribunalens domslut]. Omfattar 577 sidor. [Se även tidsdokumenten, samlingarna med tidningsartiklar om POUM-processen i lästipsen nedan. – Red]

POUM-medlemmar var inte de enda offren för den repression som igångsattes efter Majhändelserna. Det gav kommunisterna och högern inom PSOE, under ledning av Indalecio Prieto, en förevändning för att göra sig av med ledaren för socialistpartiets vänster, Largo Caballero, som de var oenig med på många punkter rörande militära och försvarsmässiga frågor. Socialistledaren stöttes ut, hans samhälleliga och politiska inflytande var över. Samtidigt gav Majhändelserna socialistpartiets högerflygel en möjlighet att inom partiets regelverk inleda en offensiv i partiet och den socialistiska landsorganisationen – UGT dominerades av Caballero-anhängare – med målsättningen att en gång för alla göra sig av med de vänsterdumheter som de ansåg att så många medlemmar ägnade sig åt.¹³

Majhändelserna drabbade också anarkosyndikalisterna. CNT som när kriget startade i juli verkat vara en obetvinglig koloss visade sig ha lerbettor. Det som underminerade organisationens inflytande var både uppgången för UGT i Katalonien – under kontroll av PSUC – och inre dispyter till följd av CNT:s medverkan i regeringen. Efter maj 1937 gick det inte bara att utmana CNT politiskt, det blev också möjligt att arrestera och fängsla anarkister utan att ledningen för CNT-FAI vågade protestera. Fängelserna i Katalonien hade fyllts av POUM-medlemmar, men nu var det fler och fler anarkister som ”hälsades välkomna”. Många anarkister fängslades, anklagade för brott begångna under första tiden av kriget. Detta hände exempelvis juristen Eduardo Barriobero, som lett anarkisternas rättsliga organ *Oficina Jurídica* under krigets första månader. Aurelio Fernández, före detta minister i *Generalitat*, Manuel Fabregas, borgmästare i Granollers och några dussin mindre kända anarkistiska aktivister drabbades av samma vedergällning. Mordförsöket den 2 augusti 1937 på Josep Andreu i Abelló, ordförande i överrätten i Barcelona, intensifierade repressionen mot CNT och FAI, vars medlemmar blev anklagade för dådet.¹⁴

CNT hade fortfarande ett betydande inflytande bland arbetarklassen i Katalonien och inom den spanska arbetarklassen allmänt, men efter Majhändelserna blev man fullständigt av med den hegemoni och moraliska auktoritet man haft under inbördeskrigets första månader. I slutet av juni 1937 drev Companys fram en ny kris i *Generalitat* i syfte att få ett slut på den provisoriska karaktären hos den regering som bildats den 5 maj, under Majhändelserna, och det hela löstes utan att den anarkistiska fackföreningen påverkat något. Den 28 juni tillkännagav Companys bildandet av en ny [delstats]regering. I det nya kabinettet hade CNT lika många representanter som *Esquerra* och PSUC, ACR [Acció Catalana Republicana, ett liberalt nationalistiskt parti, ö.a.] fick också plats bland partierna med en ministerportfölj och Josep Tarradellas var inte längre premiärminister. CNT motsatte sig förslaget och den 29 juni sammanträdde den nya och slutgiltiga regeringen utan CNT. Companys ledde följande ministär:

Inrikesminister och minister för socialhjälp: Antoni Ma. Sbert, *Esquerra*

Finansminister: Josep Tarradellas, *Esquerra*

Kulturminister: Carles Pi i Sunyer, *Esquerra*

Försörjning: Miquel Serra i Pàmies, PSUC

Arbetsmarknad och offentliga arbeten: Rafael Vidiella, PSUC

Ekonomiminister: Joan Comorera i Soler, PSUC

Jordbruksminister: Josep Calvet,

Justitieminister: Pere Bosch i Gimpera, ACR

¹³ Till följd av radikaliseringsen under denna period hade socialistpartiet vuxit kraftigt under republikens fem första år (1931-36). Många av de nyrekryterade var unga och mer radikala med en tendens att stödja Largo Caballero mot den mer konservativa flygeln i partiet. [TN]

¹⁴ Se *La Vanguardia*, 3 augusti 1937.

När det gäller republikens regering återkom CNT där först i april 1938 då Negrín gjorde en ommöblering av sin regering i syfte att frammana bilden av enhet bland de antifascistiska krafterna. Trots att Segundo Blanco från CNT ingick i det nya kabinettet var enheten långt ifrån verklighet.

Medan CNT:s betydelse minskade ökade de spanska kommunisternas, både i Katalonien och i republiken i stort. I själva verket ökade PCE:s ställning (i Katalonien PSUC) så mycket att en historiker, Josep Puigsech till och med dragit slutsatsen att PSUC hade hegemoni i Katalonien i slutet av inbördeskriget.¹⁵ Det är förvisso sant att både anarkister och kommunister noterade en spektakulär ökning av medlemstalet. PSUC ökade från cirka 6 000 medlemmar i början av kriget till cirka 69 000 i slutet av 1938.¹⁶ Antalet medlemmar i kommunistpartiet var dock aldrig så stort att man kunde närma sig CNT:s siffra vid denna tid. Vad som mer än något annat gav kommunisterna en hegemonisk ställning under Negríns regering var det sovjetiska biståndet. De vapen Stalin som skickade till Spanien följdes av en lavin av militära och civila specialister, politiska agenter och spioner som snabbt flätade ihop en maktstruktur som utmanade officiella institutioner på republikens sida. Italienaren Palmiro Togliatti och argentinararen-italienaren Vittorio Codovilla var de verkliga makthavarna inom det spanska kommunistpartiet, den franske kommunisten André Marty var den starke mannen i de Internationella brigaderna och ungraren Ernő Gerő var Kominterns främste representant i PSUC och en av dem som låg bakom de provokationer som ledde till Majhändelserna och repressionen mot POUM.¹⁷

Det sovjetiska nätverket sträckte sig från sovjetambassaden, under ledning av ambassadören Marcel Rosenberg, till det ryska konsulatet under ledning av Antonov-Ovsejenko; från den sovjetiska hemliga polisen till repressiva organ, *tjeikan*, som opererade i hemlighet i landet, samt den militära ledningen för den nya folkarmén och nätverket av politiska kommissarier i alla arméenheter. Målet för nätverket var att driva igenom en återgång till ordning, centralisera krigsinsatsen och få slut på allt ”revolutionärt nonsens”. Och slutligen verkade man, i enlighet med PCE:s politik som nu omvandlats till Negrín-regeringens officiella hållning, för att driva igenom en enad politisk och militär ledning, som innebar ett stärkande av hierarki och disciplin både i armén och i det civila livet.

Trots dessa ansträngningar förblev delar av det katalanska samhället immuna mot kommunisternas politik. Ett sådant område var domstolarna, trots att de militariserades. Också Rafael Vidiella, ledare för PSUC och minister för arbetsmarknad och offentliga arbeten, konstaterade djupet av och ihärdigheten i revolutionen i sina kommentarer om domstolarnas utredning av hemliga gravar och begravningsplatser som hade använts under repressionen i början av inbördeskriget. Den 7 september 1937 förklarade Vidiella att ”domarna kan inte handlägga anklagelser som har att göra med de revolutionära händelser som generalernas uppror ledde till, eftersom detta skulle innebära att ställa revolutionen själv inför rätta”. Han tillfogade: ”Revolutionen sköter en del saker bra och andra saker inte så bra, saker som inte behöver betraktas som kriminella, eftersom alla revolutionära resningar bryter med den rådande ordningen och de metoder som gällde före revolutionen, precis som de förändrar det

¹⁵ Se Puigsech Farràs, Josep 2001, *Nosaltres, els comunistes catalans. El PSUC i la Internacional Comunista durant la Guerra Civil*. Vic: Eumo. Särskilt sid. 145-47.

¹⁶ Puigsech 2001, sid. 145.

¹⁷ Se Radosh, Habeck och Sevostianov (eds.) 2001 *Spain Betrayed. The Soviet Union in the Spanish Civil War*, New Haven: Yale University Press. Se även Pelai Pagès 2003, ”Marty, Vidal, Kléber y el Komintern. Informes y confidencias de la dirección política de las brigadas internacionales”, *Ebre 38: Revista internacional de la Guerra civil*, 1:11-25.

rådande rättssystemets normer”.¹⁸ Vidiella hade reagerat mot juridiska beslut som också drabbat medlemmar av hans parti. Ordförande för övre rätten i Barcelona, Andreu i Abelló, försvarade en del domare genom att säga att de ”aldrig, av något som helst skäl, svikit sitt ansvar och alltid agerat enligt riktlinjerna för rådande lagstiftning samtidigt som de i fjol utvidgat sitt betydelsefulla arbete. Jag kan bara berömma och lyckönska dem”.¹⁹ Precis som gjorde under POUM-rättegången, upprätthöll domarna en självständighet som inte längre existerade i andra delar av det katalanska samhället och politiken.

Ytterligare en konsekvens av Majhändelserna var att *Generalitat* långsamt förlorade sitt inflytande. I början av kriget hade Katalonien uppnått nivåer av självstyre utan motstycke i nutida historia. Under Majhändelserna hade *Generalitat* redan förlorat kontroll över försvar och allmän ordning och efteråt hade deras makt reducerats ännu mer. Ett av Negríns uttalade målsättningar, att stärka statsmakten, fick negativa följder för Katalonien, som fick se sina rättigheter hotas inte bara av de upproriska generalerna, utan även av en centralregering som var besluten att inskränka Kataloniens självbestämmande.

Kort efter att Negríns regering tillträtt förklarade Negrín själv sin regerings mål för en utländsk journalist. I *Crònica diària* sammanfattades dessa mål i följande punkter:

1. Enat kommando över land, hav och luftrum.
2. Enat kommando över och statlig kontroll av krigsindustrin.
3. Kabinettet svarar för det politiska ledarskapet.
4. Generalstaben svarar för det militära ledarskapet.
5. Nolltolerans mot oordning på hemmafronten.
6. Nolltolerans mot trots mot regeringens auktoritet.
7. Varje medborgare eller kommitté med egna vapen ska betraktas om landsförrädisk (*faccioso*).
8. Småindustri, småbönder och småföretagare måste skyddas.
9. Alla teknologiska medel ska ställas till jordbrukskooperativens förfogande.
10. Regeringen kommer inte att gå med på några medlingsförsök mellan sig själv och upproriska förrädare.²⁰

Av dessa skäl ser många historiker Majhändelserna som vändpunkten i Katalonien och spanska republiken under kriget. En del betraktar det som kontrarevolutionens seger och början till slutet för revolutionens landvinningar. Andra ser det som att perioden efter maj 1937 innebar återgång till ordning och slutet på anarkistiskt kaos, ett exempel på detta är att kontrollpatrullerna definitivt förbjöds. Ingen ifrågasätter dock att det politiska läget i Katalonien blev annorlunda efter maj 1937 och då inte minst på grund av att det nu var revolutionärerna som började fylla fängelserna.

¹⁸ Dessa uttalande har i sin helhet bevarats i Nationalarkivet i Katalonien (Rafael Vidiella, 7 september 1937, dokument 4.10.6 Archivo Nacional de Cataluña-Fondo Bosch Gimpera). I justitieministeriets arkiv i *Generalitat* finns också bevarade dokument som visar betydelsen av Vidiellas uttalanden vid denna tid.

¹⁹ Andreu i Abelló, 15 september 1937, dokument 4.10.6, Archivo Nacional de Cataluña- Fondo Bosch Gimpera.

²⁰ *Crònica diària*, 21 maj 1937.

12. De republikanska militäroffensiverna sommaren 1937

De stora förändringarna på den republikanska hemmafronten efter majhändelserna påverkade Aragonienfronten på ett djupgående sätt. Fronten var fortfarande drabbad av den bojkott som den republikanska regeringen hade beslutat om, trots klagomål från anarkisterna och den katalanska regeringen, som båda vädjade om vapen för att mildra truppernas månader av inaktivitet.¹

Det blev till sist den övergripande militära situationen i kriget, på alla fronter, som gjorde slut på dödläget på den aragonska fronten. Fram till sommaren 1937 hade republiken inte uppnått så många militära framgångar. Den hade visserligen avbrutit belägringen av Madrid och vunnit slagen vid Jarama och Guadalajara i februari och mars 1937, men dessa slag var defensiva och gjorde föga för att ge republiken något övertag över fienden. I februari föll Málaga i Francos händer, vilket gjorde det möjligt för honom att befästa sin ställning på sydfrenten. Málagas fall var också betydelsefullt eftersom Málagas republikanska trupper precis som i Katalonien mest bestod av miliser, många av dem anarkosyndikalistiska. I och med att regeringen hade visat lite intresse för att organisera Málagas försvar, ledde stadens fall den 8 februari efter tre veckors belägring till all möjlig kritik mot Largo Caballeros regering. I början av mars inledde sedan Franco en offensiv mot Bilbao, som skulle omvandlas till det utdragna ”Slaget om norr”.

I hopp om att lätta på trycket mot Bilbao beslutade den republikanska regeringen, nu under Negrín, i början av juni att försöka återerövra Huesca. Vid den tidpunkten led trupperna på den aragonska fronten en sorts baksmälla från majhändelserna, och mer än en författare har framkastat att Negríns regering hade ett annat mål med offensiven: att avleda soldaternas – huvudsakligen anarkister – uppmärksamhet från de stridigheter som just ägt rum på hemmafronten.

Oavsett målen, skickade regeringen disciplinerade och välutrustade trupper med modern utrustning i överflöd från den centrala sektorn för att hjälpa trupperna som redan fanns vid fronten. De nya trupperna betraktades med avund av de dåligt klädda och dåligt beväpnade *milicianos* som i månader hade förtvinat på den aragonska fronten och nedsättande blivit kallade ”stammarna” (*las tribus*), speciellt av kommunisterna. Det var en skarp kontrast mellan miliserna och de nya bataljonerna, av vilka den tolfte internationella brigaden – under befäl av den ungerska författaren Matei Zalka (general Lukacs), som dog under striderna – ansågs vara en av de bästa. Ett vittne, anarkisten Pedro Torralba, förklarade: ”När de anlände

¹ Vapenbojkotten mot Aragonienfronten och politiken bakom den behandlas i två berömda redogörelser som skrivits av George Orwell och Felix Morrow. Morrow skrev:

”Men från och med september bojkottade regeringen systematiskt Aragonfronten. Artilleriet och flygplanen, som började komma från utlandet i oktober, skickades bara till stalinistkontrollerade områden. Till och med i fråga om gevär, kulsprutor och ammunition upprätthölls bojkotten. Den katalanska krigsindustrin var beroende av regeringens finansiella stöd och tvingades skicka sin produktion till platser som regeringen valde ut. CNT:s, FAI:s och POUM:s press hävdade att den tydliga diskrimineringen av Aragonienfronten dikterades av stalinisterna, uppbackade av sovjetregeringens representanter. (Detta medger Caballeros vänner nu.) Regeringens planer på att krossa milisen och förvandla den till en borgerlig armé kunde inte genomföras så länge CNT-milisen kunde visa upp en lång rad segrar. Alltså: Aragonienfronten måste hållas tillbaka.” (Morrow: [Spanien 1931-1937](#), sid 137).

Och Orwell skrev:

”För att hejda alla revolutionära tendenser och göra kriget så likt ett vanligt krig som möjligt, blev det nödvändigt att spolia vissa strategiska möjligheter som faktiskt existerade. Jag har redogjort för hur beväpnade, eller obehäpnade, vi var vid den aragonska fronten. Det råder knappast några tvivel om att man avsiktligt undanhöll oss vapen så att inte alltför många skulle hamna i händerna på anarkisterna, som senare skulle kunna komma att använda dem för revolutionens sak. Följaktligen inträffade aldrig den stora aragonska offensiv som skulle kunnat få Franco att dra sig tillbaka från Bilbao, ja kanske till och med från Madrid.” (Orwell: *Hyllning till Katalonien*, sid 70). [TN]

och såg oss, tittade de på oss över axeln, som vi säger i vårt land, och med ett viss förakt och överlägsenhet, och ville klargöra för oss att de kom från Madrid, och att vi i jämförelse med dem bara var enkla bönder från byarna som inte visste hur man skulle strida eller inte hade kämpat under kriget.”² POUM:s Josep Pané talar om den beundran, avund och känsla av underlägsenhet som miliserna upplevde inför de nya trupperna.³ Det var som om nykomlingarna ville ståta med fördelarna med den nya militariseringsplanen, den nya ”folkarmén”, inför de första veckornas milisarmé.

Men den nya armén blev inte framgångsrikare under offensiven mot Huesca. Francoisterna som försvarade staden var underlägsna i antal men väl befästa, och de hade upptäckt den republikanska arméns förberedelser. Offensiven började den 11 juni med ett allmänt angrepp från frontens samtliga sektorer, och leddes av den östra arméns nya befälhavare, general Sebastián Pozas. Den första officiella kommunikén utfärdades inte förrän på söndagen den 13 juni, när följande hänvisning till offensiven publicerades:

En viktig operation på Huescadelen av fronten har inletts för att pröva trupper, krigsmateriel och fiendens befästningar. Våra styrkor gjorde bra och effektivt ifrån sig och visade än en gång att de är förberedda och entusiastiska. Fiendens linjer trängdes igenom på ett påtagligt sätt, och våra trupper tillfogade fienden många förluster och förstörde ett flertal befästningar. Efter att ha genomfört denna lysande operation med hjälp av stridsfordon och en viktig flygbas, återvände våra trupper till sina basläger.⁴

Några dagar senare verkade en andra officiell kommuniké förutspå en viktig framgång från den republikanska arméns sida:

Det djärva angrepp som våra styrkor genomförde på Martyrernas berg har lett till att 80 fiendesoldater tillfångatogs, 12 sergenter, tre officerare och mängder av militär utrustning. Efter en kraftfull offensiv med bajonetter erövrade våra trupper fiendens ställningar i eremitgrottorna Santa Cruz och Punta Calvario, tillfogade ockupanterna mer än 100 dödsoffer, bland dem en kapten, två löjtnanter och diverse lägre officerare, vars kroppar har samlats ihop av vår sanitetstjänst. Dessutom tillfångatog vi ytterligare 30 soldater, sex maskingevär och all krigsutrustning från kompanierna som höll dessa ställningar.⁵

Trots redogörelsens entusiasm uppnåddes faktiskt inte ett enda av de mål som förde fram till omringningen av Huesca. Bara en manöver var framgångsrik, och den betraktades som mindre viktig i den övergripande strategin: POUM lyckades delvis inta Gröna berget (*Loma Verde*), men till sist tvingades de överge det när resten av offensiven misslyckades.⁶ Efter en lång vecka av strider betraktades operationen som ett fullständigt nederlag, och kring den 19 juni återvände lugnet till fronten. Republikanerna hade förlorat 1.000 man. Trots offensivens misslyckande skildrade en lång artikel i den republikanska pressen dess prakt, och publicerade på framsidan texten i ett tillkännagivande som hade undertecknats av general Pozas och spreds bakom fiendens linjer av republikanska flygplan. Tillkännagivandet sa att Huescas fall var nära:

SPANJORER I REBELLZONEN.

Betvivla inte att Huesca snart är vårt. Ju mer ni gör motstånd, desto mer kommer era hus och hem att förstöras.

² Pedro Torralba, *De Ayerbe a la "Roja y negra". 127 Brigada Mixta*. Edición del autor. Barcelona, 1980.

³ Josep Coll och Josep Pané: *Josep Rovira. Una vida al servei de Catalunya i el socialisme*. Ed. Ariel. Barcelona, 1978. Se i synnerhet s 176-179.

⁴ *La Vanguardia*, 15 juni 1937.

⁵ *La Vanguardia*, 17 juni 1937.

⁶ Coll och Pané 1978, s 184-188.

Det tyranni ni lider under kommer snart att vara slut, men ni måste hjälpa oss. Döda era mördare och kom över till vår sida.

I morse togs en sergeant och 34 soldater från det tjugonde regementet till fånga tillsammans med två ingenjörslöjtnanter. Vi mötte dem med rop på "LEVE REPUBLIKEN!", vilket de besvarade entusiastiskt. Med oss är de det ni är, våra bröder.

Tvivla inte. Huesca kommer att bli vårt. Er befälhavare vet det ännu mer än ni. Låt dem inte offra er för sin sak.

"LÄNGE LEVE REPUBLIKEN!", "LÄNGE LEVE DEN ANTIFASCISTISKA SAKEN",
"LÄNGE LEVE VÅRT KÄRA SPANIENS SJÄLVSTÄNDIGHET".

General och befälhavare för den östra armén, POZAS.⁷

Avsikten bakom att publicera generalens tillkännagivande och åtföljande artikel verkar uppenbar: inför misslyckandet var det nödvändigt att höja moralen och stärka den republikanska arméns stridsförmåga.

I offensiven deltog general Emilio Kléber (även kallad Manfred Stern) från de internationella brigaderna, ansedd som hjälte från försvaret av Madrid. I en utförlig rapport som skrevs efter att han lämnat Spanien sa han rent ut att "slaget gick precis så dåligt för oss som man kunde ha väntat sig". Om den tolfte brigadens förluster skrev han att de var "omkring 700 soldater och många officerare"; han påstod, utan något faktaunderlag och på ett helt igenom stalinistiskt sätt, att medlemmar från POUM:s milis hade skjutit mot soldater i den internationella brigaden; och klagade över "de skador som stabschefen för den östra armén, överstelöjtnant Guarner, hade orsakat".⁸

Efter den misslyckade Huescaoffensiven fortsatte PCE/PSUC:s tillväxt att påverka Aragonienfronten. Majoriteten av trupperna som deltog i offensiven hade kommit från den centrala sektorn och var allierade med kommunisterna, och de slösade ingen tid utan drog fördel av sin nya dominans. Den 16 juni, medan offensiven var i full gång, arresterades befälhavaren för POUM:s 29:e division, Josep Rovira. Samma morgon hade Rovira fått två motsägelsefulla meddelanden från högkvarteret. Det första gratulerade honom för "truppernas lysande uppträdande under hans befäl, som hade uppnått de mål som högkvarteret hade angivit." Det andra sa helt enkelt: "Anmäl er genast till högkvarteret. Undertecknat, Pozas."⁹ Några veckor senare, i början av juli, förflyttade en direkt order från försvarsministeriet den 29:e divisionen från fronten och upplöste den senare helt och hållet.

För att undergräva anarkisternas makt vid fronten inledde kommunisterna sedan en våldsam kampanj mot Aragoniens regionala försvarsråds rykte. Försvarsrådet var en av anarkisterna dominerad regering som hade härskat i Aragonien sedan oktober 1936. I augusti anklagade kommunisterna dess ordförande, Joaquín Ascaso, för ett politiskt godtyckligt och reglementsvidrigt styre, och krävde att han skulle avsättas. Angreppet tillfredsställde såväl kommunisternas (som var mest entusiastiska) som republikanernas och socialistpartiets högerflygels intressen. Negríns regering förberedde en förordning för att upplösa rådet, men den dröjde med att genomföra förordningen av rädsla för en väpnad reaktion från anarkisterna. Men beslutet hade redan tagits, och för att förhindra ett anarkistiskt svar skickade Negríns försvarsminister, Indalecio Prieto, en kommunistisk division på 11.000 man till Aragonien. Under ledning av Enrique Lister anlände divisionen den 6 augusti 1937 till Caspe, högkvarter för Aragoniens regionala försvarsråd. Den 11 augusti publicerades förordningen, rådet upplöstes och ordföranden arresterades. Förordningens text visar tydligt att Negrín hade för

⁷ *La Vanguardia*, 19 juni 1937.

⁸ Se Radosh, Habeck och Sevostianov, a.a. 2001. För hänvisningarna till offensiven mot Huesca, se s 336.

⁹ Coll och Pané, 1978, s 203.

avsikt att centralisera sin regerings makt ännu mer genom att undanröja ytterligare en självständig regeringsinstitution:

Krigets materiella och moraliska behov kräver trängande att vi koncentrerar den statliga makten så att den kan utövas med enhetliga kriterier och syften. Splittringen av makten och dess resurser har vid mer än ett tillfälle gjort att handlingarna har förlorat sin effektivitet, och även om makten är rent administrativ får det djupgående återverkningar för krigsinsatserna.

Aragonien är genom sitt folks temperament förmöget till de allra största mänskliga och ekonomiska bidrag till republikens sak, och lider intensivare än någon annan av effekterna av denna upplösning av makten, med skador på både allmänna och ideologiska intressen. De skadliga effekterna måste upphöra.

Trots de ansträngningar som Aragoniens råd har gjort, har det inte lyckats lösa problemet. Medan resten av det lojala Spanien grundar sig på en ny disciplin som föds ur ansvar och effektivitet, där det finns många exempel på uppoffringar, följer inte Aragonien denna centraliserande inriktning, vilken vi har mycket att tacka för vad gäller den utlovade segern.

När regeringen förbereder sig för att lösa den maktkris som råder i Aragonien anser den att den bara kan uppnå sina mål genom att samla makten i sina egna händer. Och av detta skäl, och med ministärens samförstånd och på presidentens förslag, påbjuder jag härmed:

Paragraf 1. Att upplösa Aragoniens råd och upphäva dess ordförandes ställning som regeringsdelegat. Följaktligen befrias regeringsdelegaten i Aragonien, Don Joaquín Ascaso Budria, och alla andra ministrar i rådet, också från sina poster.

Paragraf 2. Aragonskt territorium som lyder under republikens makt ska underställas Aragoniens generalguvernörs domsrätt. Generalguvernören har av regeringen tilldelats civila guvernörers ansvarigheter som de beviljas i den befintliga lagstiftningen.¹⁰

Under dagarna efter att förordningen hade publicerats arresterades hundratals anarkister. Medlemmar i CNT uteslöts ur flera stadsfullmäktige, de regionala CNT-kommittéernas lokaler ockuperades, och ett stort antal kollektiviseringar förstördes.¹¹ Anarkisternas herravälde på Aragonienfronten sattes ur spel för gott, utan att anarkisterna överhuvudtaget gav ett väpnat svar. Samma dag som rådet upplöstes, utsågs José Ignacio Mantecón till generalguvernör över Aragonien. Mantecón var medlem i vänsterrepublikanerna (*Izquierda Republicana*), och hans kommunistiska sympatier var välkända.

Samtidigt försämrades republikens militära läge. Den 19 juni 1937 föll Bilbao för Francos armé, och det såg ut som om Francos framryckning i norr inte gick att hejda. Den republikanska offensiv som den 6 juli hade inletts vid Brunete på Madridfronten lyckades visserligen hindra fiendens framryckning, och fick Francos trupper och flyg att slå till reträtt mot den centrala sektorn. Närmare bestämt flyttade Kondorlegionen och två navarresiska divisioner från sina ställningar i norr. Men offensiven varade bara en vecka, och den 18 juli inledde Franco en motoffensiv som varade fram till 26 juli, då striderna blev mindre intensiva. Republiken förlorade omkring 100 plan och 25.000 man. Francos armé förlorade 25 plan och 10.000 man. Den 14 augusti gick general Dávila till angrepp igen, denna gång från söder och sydost om Santander.

I förhoppning om att lätta trycket från Francos offensiv i norr, organiserade den republikanska regeringen ett nytt fälttåg på Aragonienfronten, den här gången mot Zaragoza. Operationen hade två mål: utöver sitt militära syfte hoppades man att offensiven skulle få soldaterna att glömma de senaste politiska händelserna i Aragonien. Om vi ska tro Emilio Kléber, ”hade

¹⁰ Publicerat i *La Gaceta de la República*, 11 augusti 1937. Förordningen publicerades påföljande dag i *La Vanguardia*, 12 augusti 1937.

¹¹ Julián Casanova: *Anarquismo y revolución en la sociedad rural aragonesa, 1936-1938*. Siglo XXI. Madrid, 1985, s 264-297.

Zaragoza-operationen stor inrikespolitisk betydelse för kommunistpartiet, eftersom den innebar en möjlighet att få slut på anarkististernas-trotskisternas-FAI:s herravälde i Aragonien”.¹²

Zaragozaoffensiven organiserades av general Vicente Rojo, som hade blivit den republikanska arméns strategiska ledare, och den genomfördes av Sebastián Pozas, som ledde fler trupper än vad som någonsin hade grupperats på Aragonienfronten. Den femte armékåren hade överförs från centralfronten, och nya trupper hade anlänt tillsammans med ett flertal utländska och ryska experter, och utgjorde totalt 80.000 man med 100 stridsvagnar och nästan 200 flygplan. Trots att republikanerna denna gång lyckades förbereda sin armé i hemlighet, hindrade inte överraskningsmomentet Francos armé från att hålla kvar trycket mot Santander i norr. Slutligen föll Santander den 26 augusti. 60.000 republikanska soldater togs till fånga.

Som Rojo själv förklarade, förmodades operationen bestå av två samtidiga anfall, ett från norr om Zaragoza och ett från söder. Från norr skulle trupperna tvingas bryta igenom fiendens linjer i riktning mot Zuera, från vars ställningar de kunde hindra förstärkningar att komma från Francos armé längre norrut. Samtidigt kunde de skicka en motoriserad brigad söderut mot Zaragoza. De viktigaste aktionerna planerades i söder, där anfallet skulle ske mellan Quinto och Belchite, med målet att nå Zaragoza under de tre första dagarnas strider.¹³

Offensiven började den 24 augusti och var till en början framgångsrik, delvis beroende på överraskningsmomentet och de republikanska truppernas överlägsna antal. Innan middagstid intogs Zuera i norr. I söder öppnades frontlinjen som planerat. Codo i den vänstra sektorn föll, men en del enheter stötte på motstånd i det närbelägna Belchite. På den högra sektorn skars Quinto av från Zaragoza, och i mitten rörde sig motoriserade enheter mot Fuentes de Ebro, och slog tillbaka ett motstånd som saktade ner dem betydligt. Efter 48 timmars strider kunde på det hela taget offensivens resultat inte ha varit bättre för republikanerna. På kvällen den 25 augusti utfärdade försvarsministern en optimistisk kommuniké:

Med samma kraft fortsatte idag den östra arméns offensiv i Aragonien. Resultatet av gårdagens strider var ännu mer positiva än de som uppnåddes föregående dag. Våra trupper har nått linjen mellan Mediana, Rodón och Fuentes de Ebro.

Codo och Quinto har fallit i våra händer, liksom alla ställningar i Pina-sektorn.

I Quinto var striderna intensiva båda dagarna. Staden försvarades av mer än 1.500 väl förberedda män med artilleri och ett stort antal automatgevär. Fienden erbjöd hårt motstånd, och det har kostat dem enorma förluster.

Våra trupper tog Quinto efter ett anfall. Den sista motståndsfickan var kyrkan, dit falangisterna och civilgardet hade tagit sin tillflykt.

Skottlossningen slutade sent på eftermiddagen.

En del av försvararna dödades och resten togs till fånga. Ett antal av de fängslade uppgav att de flesta rebellofficerarna i hemlighet hade lämnat Quinto kvällen innan för att ta sig till Zaragoza.

I Quinto har vi lagt beslag på 6 stycken artilleripjäser från fienden, många gevär och några maskingevär.

Folket i Quinto tog emot de republikanska trupperna med glädje.

I Zuera-sektorn var det intensiva strider idag, och kommunikationerna är fortfarande brutna mellan Huesca och Zaragoza.

¹² Se Radosh, Habeck och Sevostianov (red) 2001, s 358. [TN:] Kléber (Manfred Stern) var en general i de internationella brigaderna och troget prokommunistisk. Att ge den tidigare dominerande makten i Aragonien det tredubbla namnet ”anarkististernas-trotskisternas-FAI:s” är medvetet nedsättande. Slutligen drabbades Stern av samma öde som många andra av Stalins en gång allierade, och dog 1954 i ett av de sovjetiska arbetslägren.

¹³ Vicente Rojo: *España heroica. Diez bocetos de la guerra civil española*. Ariel. Barcelona 1975, s 103-108.

I Pina ockuperades järnvägsstationen av ett kompani med 90 man, fullt beväpnade.

I morse försökte rebellstyrkor återta stationen, men de slogs tillbaka effektivt och tvingades fly. De lämnade efter sig 40 gevär.

I eremitgrottan i Bonastre, som också erövrades av våra trupper, lade vi beslag på två kanoner.

Mer än 1.000 boskapsdjur har erövrats. Förlusterna i vår armé har både igår och idag varit minimala.

Det republikanska flyget bidrog kraftfullt i fälttåget. Det förekom två luftstrider, och under en av dem förlorade vi ett flygplan. Två rebellplan sköts ner.¹⁴

Men efter dessa tidiga framgångar uppstod problem: terrängförhållandena var svåra och komplicerade transporterna och satte stopp för den framryckande armén just innan Zaragoza. Dessutom saknade de republikanska förbandsbefälen strategisk utbildning och visste inte hur de skulle manövrera sina trupper i öppen terräng. Till dessa svårigheter lades ett allvarligt strategiskt misstag: republikanerna prioriterade att eliminera de små motståndsfickorna i den republikanska förtruppens bakre delar framför att fortsätta framryckningen mot Zaragoza. Följaktligen koncentrerade de sina ansträngningar på Fuentes de Ebro och framförallt Quinto och Belchite. Det var så slaget om Zaragoza till slut blev slaget om Belchite, där Francos lokala militärförläggning gjorde så hårt motstånd att de inte besegrades förrän den 6 september. När den 25:e divisionens anarkistiska trupper, under ledning av García Vivancos, gick in i byn blev de tvungna att erövra den hus för hus. Den 2 september talade försvarsministerns kommuniké om att den östra armén stred på gatorna i Belchite, där republikanska soldater hade intagit seminariet och tjuvfäktningsarenan.¹⁵ Två dagar senare skickade Pozas en kommuniké till president Companys som sa: ”Jag kan med stor tillfredsställelse meddelar er att våra trupper efter hårda strider har intagit den befästa staden Belchite.”¹⁶ Men det var först den 6 september som en officiell kommuniké tillkännagav slutet på striderna:

De små grupperna av rebeller som höll ut i husen i Belchite har tillintetgjorts fullständigt.

Under hela morgonen idag uppvisade fienden ingen aktivitet utöver bombningen av Mediana, som inte på något sätt förändrade situationen på vår frontlinje.

Sent på kvällen anlände 672 fångar från Belchite till högkvarteret. Det totala antalet krigsfångar som har gripits sedan operationen inleddes på denna front överstiger 3.000.¹⁷

Men det var då den republikanska offensiven upphörde. Efter 4 dagar hade bristen på organisering och ineffektiviteten börjat slita på de angripande soldaterna. De 4 dagarna hade också gjort att förstärkningar hade hunnit fram till Zaragozas försvarare, och två divisioner från Madrid och betydande flygstöd från frankisterna hindrade den republikanska armén, som saknade reserver, från att rycka fram.

Operationen kunde inte ha blivit en större besvikelse. Det är sant att frontlinjen hade flyttat fram och att Codo, Quinto och Belchite hade erövrats. Segern i Belchite var utan tvekan viktigast. Men, och det är lika viktigt, Belchite intogs inte av den femte armékårens helt nya stöttrupper, och inte heller av de välutrustade internationella brigaderna som leddes av sovjetiska militäre experter. Det var de första dagarnas ”stammar” som tog fälttågets viktigaste seger. Till och med general Rojo tvingades medge att dessa kämpar, ”med sämre organisation och utbildning, lyckades uppnå de bästa resultaten”.

Till sist körde framryckningen fast, utan att Zaragoza hade erövrats. Medan de stridande verkade nöjda med sin delvisa framgång, telegraferade Prieto till Pozas och framförde att ”så

¹⁴ *La Vanguardia*, 26 augusti 1937.

¹⁵ *La Vanguardia*, 3 september 1937.

¹⁶ *Crònica diària*, 4 september 1937.

¹⁷ *La Vanguardia*, 7 september 1937.

stora ansträngningar för att ta fyra eller fem byar tillfredsställer varken försvarsministern eller någon annan”, och han skyllde fälttågets misslyckande på ”politiska intriger” och det ”enorma antal ryska ämbetsmän som svärmade omkring i Aragonien och behandlade spanska soldater som om de var koloniala undersåtar”.

För att lägga sten på börda genomfördes på hösten 1937 ytterligare två delvisa angrepp på den aragonska fronten. I slutet av september lyckades en republikansk framryckning i Jaca-sektorn inta Bielsadalen. I mitten av oktober gjordes ett nytt försök mot Zaragoza. Den här gången använde sovjetiska stridsvagnar under ledning av Enrique Lister vad som påstods vara en viktig taktisk nyhet: infanteri åkte med sittande på militärfordonen. De bepansrade stridsvagnarna, med soldater sittande helt oskyddade på dem, stötte direkt på försvaret vid Fuentes de Ebro. Bara hälften av trupperna kom tillbaka. Ännu värre var att den isolerade operationen inte var någon del av en allmän strategi eller plan mot Zaragoza.

När det kommer till kritan lyckades inte Zaragoza-offensiven stoppa Francos fälttåg i norr. Santander hade fallit dagen efter att republikanerna inledde sitt anfall på Zaragoza, och i början av september fanns bara regionen Asturien fortfarande i republikanernas händer. Efter en ny offensiv av Franco, långsammare och mer kostsam på grund av den svåra terrängen i bergen, föll även Asturien. Förlusten av den norra fronten berövade republiken en viktig industriregion, rik på råvaror. Dessutom hade republiken bara kvar hamnar vid Medelhavskusten. Det skulle inte ta lång tid innan dessa omständigheter skapade alla möjliga sorters problem i den krigströtta katalanska hemmafronten.

13. Regeringen Negrín i Barcelona och den katalanska frontens sammanbrott

Francos seger i hela norra Spanien innebar en ytterligare försämring av Kataloniens fortsatta möjligheter att existera. Under sommaren och hösten 1937 anlände en våg av flyktingar till Katalonien för att söka skydd, sedan allt fler områden fallit i händerna på Francos armé. De flyktingar som kommit från Madrid, Kastilien, Extremadura och Andalusien spädades nu på med nya flyktingar från Baskien (Euskadi), Santander och Asturien. Den 27 augusti 1937 meddelade *Crónica diària* att 1 500 flyktingar anlät från Baskien, av vilka 1 000 redan tagit sig till olika byar i den katalanska regionen. Ytterligare 300 flyktingar från norra Spanien anlände efter att ha färdas genom delar av Frankrike.¹ Några dagar senare, den 3 september, tillkännagav ministern för inrikesfrågor och socialhjälp, Antoni Maria Sbert i Massanet, att antalet flyktingar stigit till 45 000, att det varje dag i genomsnitt anlände drygt 2 000 nya flyktingar och att man kompletterat ministeriet med en flyktingkommission. Han tillade att de subventioner som gick till kommunledningarna var otillräckliga och att de borde ökas med minst 50 procent, sammanlagt en halv miljon pesetas om dagen.² Den 8 september sade Sbert att den dagliga flyktingströmmen till Katalonien hade ökat till mellan 7 000 och 8 000.³ I november 1938 uppgick det totala antalet flyktingar från nämnda regioner till 600 000, de flesta kvinnor och barn under 15 år. Och nya flyktingvågor var att vänta.

Det stora antalet flyktingar skapade en mängd problem med bostäder, livsmedel, skolgång, hälsovård och hygien. Att få bukt med dessa problem – förutom de som redan fanns på hemmafronten i Katalonien – skulle bli svårt och *Generalitat* kunde varken undvika hårdare ransonering eller förhindra uppkomsten av spekulanter, som utan dröjsmål skapade en svart marknad där konsumenterna till astronomiska priser kunde köpa de nödvändighetsvaror som det rädde brist på, eller inte alls fanns, i affärerna. Snart blev köer till livsmedelsaffärerna ett vanligt inslag i byar och städer och arbetslösheten började öka. Bristen på mynt ledde till att det upprättades ett nytt penningssystem baserat på reverser, kuponger och pappersmynt utgivna av ett ändlöst antal officiella och inofficiella organ – stadsstyren, kooperativ, kollektiv, osv – vilket orsakade en inflation av aldrig tidigare skådat slag i Katalonien.

Förutom flyktingarna från Baskien kom också den baskiska regeringen, början till en lång period i exil i Katalonien. Att denna regering, under ledning av José Antonio Aguirre, installerade sig i Katalonien, var början till en tid av ytterst nära relationer och vänskaplig solidaritet med *Generalitat*. Det gav till och med *Generalitat* en ursäkt för att återinföra ett slags religiös normalitet i Barcelona: en baskisk gudstjänstlokal öppnades och det såg ut som om katolicismen hade kommit tillbaka till staden. Den kyrkan blomstrade emellertid inte precis: den vikarierande biskopen i Barcelona, fader José Maria Torrent, var emot och han hotade med att återkalla prästvigningen av alla präster som höll någon offentlig religiös ceremoni där.⁴ Perioden av religiös förföljelse var för länge sedan förbi, men kyrkan hade valt sida i kriget och dess propaganda eldades på med bilder av en ateistisk republik av grymma, prästätande röda. Vatikanen motsatte sig att kardinal Vidal i Barraquer skulle återvända till Katalonien, trots att Vidal själv ville det. Vidal var en av de få prästerna i Spanien, tillsammans med biskopen i Vitoria, Mateo Múgica, som inte hade undertecknat det kollektiva biskopsbrevet med stöd till Franco och där kriget kallades ett ”korståg” för nationell befrielse.

¹ *Crónica diària*, 27 augusti 1937.

² *Crónica diària*, 3 september 1937.

³ *Crónica diària*, 8 september 1937.

⁴ Hilario M Ragner Suñer: *La pólvora y el incienso: La Iglesia y la Guerra Civil española (1936-1939)*, Barcelona. Península, 2001

Framgångarna för Francos kampanj i norr, slutet för de republikanska offensiverna vid fronten i Aragonien och en störtkur av problem på hemmafronten hade tillsammans skapat en ny situation, som fick stora politiska konsekvenser i Katalonien: i oktober 1937 flyttade Negríns regering från Valencia till Barcelona. Det fanns två skäl till denna andra flytt (den första hade skett i november 1936 från Madrid till Valencia). Det första var strategiskt, Barcelona ansågs säkrare rent militärt än Valencia. Det andra var ännu viktigare: Republikens regering var övertygad om att katalanernas insatser i kriget hade varit minimala och att regionen egentligen bara orsakat bekymmer för republikens sak. Negríns övergripande motiv för flytten var att utnyttja att den republikanska regeringen fanns på plats i Barcelona för att hålla katalanerna i strama tyglar och inskränka deras oberoende.

De åtgärder som republikens regering vidtagit under Majhändelserna hade redan förebådat en ökad inblandning i katalanskt liv och politik och hade, på sitt sätt, gett en vink om att man planerade att flytta till Barcelona. Men *Generalitat* fick inte kännedom om flytten förrän regeringen började ta över fastigheter för att inkvartera sin administration. Plötsligt strömmade 250 000 regeringsanställda och deras familjer till Barcelona och förvärrade ytterligare problemen i en stad som redan var överhopad med flyktingar.

Flytten ökade oundvikligt friktionerna mellan de båda regeringarna, både på grund av hur och varför förändringen skedde. Från den stund flytten hade beslutats började regeringen Negrín arbeta på att frånta *Generalitat* all reell makt. Ändå gjordes offentligt försök att framställa det hela som harmoniskt. När republikens nya regering bildades i maj skickade Negrín ett telegram till Companys med en önskan om samarbete:

Kabinettets ordförande [Negrín] till den hedervärde ordföranden för Kataloniens *Generalitat* – Vid bildandet av republikens nya regering sänder jag till er som officiell representant för Katalonien en hjärtlig hälsning till Kataloniens folk, vars samarbete vi litar på för att besegra fascismen, och med hjälp av den revolutionära ordning som det republikanska Spanien kräver för att trygga de sociala och politiska landvinningar som erövrats under så stora upppoffringar. Högaktningsfullt, Juan Negrín.⁵

När regeringstjänstemän i slutet av oktober började inta byggnader för att upprätta kontor var reaktionen från Kataloniens president Companys tillmötesgående, i varje fall offentligt. Den 28 oktober betecknade Companys regeringens ankomst som ”en fråga som inte behövde diskuteras, inte ens talas om, eftersom regeringen kan fatta vilka beslut den vill och det är en självklarhet att den kommer att välkomnas”.⁶ På Radio Valencia tillkännagav inrikesministern:

Regeringens avfärd till Barcelona fullföljer en tidigare överenskommelse och syftar till att ta itu med ett akut problem: att värna republikens framsteg när det gäller att förhindra autonoma regeringar från stagnation som orsakas av svårigheterna med direkt dialog, vilken med nödvändighet förändrades när regeringen flyttade från Madrid till Valencia.

Om Madrid kan vara säker på att regeringens flytt svarar mot strikta nationella behov kan Barcelona för sin del se det som ett starkt tecken på regeringens verkliga omsorg om Kataloniens särdrag. Regeringen behöver bara påminna om att den slog fast dessa särdrag genom majoritetsbeslut i konstituerande församlingen.

Dold agenda? Ingen alls. Hemliga planer? Inga. Seger är det enda som driver regeringen, oavsett om den befinner sig i Valencia eller Barcelona. Inför detta mål får alla andra stå tillbaka och allt nationen gör bör ske i en anda av största möjliga offervilja.⁷

⁵ *Crónica diària*, 18 maj 1937.

⁶ *Crónica diària*, 28 oktober 1937

⁷ *Crónica diària*, 28 oktober 1937.

Den 30 oktober undertecknade republikens president det dekret som fastställde att Barcelona var den nya regeringens säte:

I överensstämmelse med kabinettet och i enlighet förslaget från dess förste minister förklarar jag härmed:

Artikel Ett: När detta dekret publicerats i *Gaceta* kommer Barcelona temporärt att bli officiellt säte för republikens regering.

Artikel Två: Kabinettets ordförande får fullmakt att ordna med flytt av olika regeringskontor, enligt överenskommelse med respektive minister och på det sätt denne bedömer bäst kunna tjäna dessa organs sätt att fungera.

Valencia, 30 oktober 1937. Manuel Azaña; Juan Negrín, premiärminister.⁸

Följande dag bekräftade Companys offentligt Kataloniens starka stöd till republikens regering, premiärministern och republikens president.⁹ Negríns svar den 2 november, då han redan var installerad i Barcelona, löd:

... att hälsa den stora staden och den autonoma regeringen med det lojala samarbete vår sak kräver och där alla gör största möjliga ansträngningar. Välkomstorden från *Generalitats* hedervärde presidenten har emottagits som tecken på vårt varma samarbete och kommer att underlätta lösandet av de problem som kriget ställer oss inför

Republikens regering är säker på att detta fysiska och andliga partnerskap kommer att bli inledningen till en ny period av kamp mot dem som gjort uppror och invaderat nationen och att svårigheterna snabbt ska kunna bemästras, tack vare det innerliga förnyandet av medborgarnas insatser och den samordnade användningen av vår ekonomiska styrka. I detta avseende har republikens regering äran att få vidarebefordra att Hans excellens statschefen ser solidariteten mellan de regioner, som fortfarande är lojala mot frihetens principer, som ett nödvändigt villkor för seger.¹⁰

Alla dessa löften om samarbete och bedyranden av varma känslor kunde inte dölja de verkliga spänningar som rådde mellan de båda regeringarna. I sina memoarer beskriver Julián Zugazagoitia, inrikesminister i Negríns regering, inställningen till Katalonien hos många av republikens ministrar. Han erinrar sig bl a att Indalecio Prieto vid ett kabinettsmöte utropade: "Om jag hade möjlighet skulle jag inte tveka att fara till Barcelona och på Plaza de Cataluña ropa att om kriget slutar i nederlag kommer orsaken att vara Kataloniens sanslösa och egoistiska beteende."¹¹

Manuel Azaña, republikens president som vistades i Barcelona sedan oktober 1936, var inte mindre fientligt inställd. Azañas inställning återgavs i *La Balada de Benicarló*, en kort politisk pjäs som han skrev i april 1937, även om den publicerades först efter kriget. Ett utdrag ur Azañas dagboksanteckning den 29 juli 1937 visar hur han såg det:

Alla vet lika väl som jag att det är en historisk lag att Barcelona kommer att bombas en gång vart femtionde år. Filip V:s system var hårt och orättvist, men pålitligt och effektivt. Det har fungerat i 200 år.¹²

Enligt Zugazagoitia räknade Negrín med att de problem som uppstått med *Generalitat* skulle lösas genom flytten till Barcelona, eftersom hans verkliga motiv i själva verket var "att börja återta den makt som den autonoma regionen orättmätigt tillskansat sig".¹³ Med andra ord

⁸ *Crónica diària*, 30 oktober 1937.

⁹ *Crónica diària*, 31 oktober 1937.

¹⁰ *Crónica diària*, 2 november 1937.

¹¹ Julián Zugazagoitia: *Guerra y vicisitudes de los españoles*. Ed. Crítica. Barcelona, 1977, s. 143.

¹² Manuel Azaña, *Memorias políticas y de guerra, II*. Ed. Crítica. Barcelona, 1977, s. 184. [TN:] Filip V, som styrde 1700-1746, avskaffade de autonoma rättigheterna för kungariket Aragonien, där Katalonien ingick.

¹³ Zugazagoitia, a.a., s. 343-44.

handlade inte flytten om något annat än att beröva *Generalitat* dess möjligheter till självstyre och ytterligare åstadkomma den centralisering av makten som republikens regering eftersträvade. Således gör katalanska nationalister ibland gällande att Katalonien egentligen först inte ockuperades av Francos armé, utan av Negríns anti-katalanska regering.

Och Negríns inblandningspolitik skulle snart allvarligt skada den makt *Generalitat* innehade. I rättsväsendet hade makten redan övergått till de nya domstolar Negrín hade infört efter maj 1937 och i slutet av september tog regeringen över krigsindustrin i Katalonien. *Generalitat* höll på att förlora sina befogenheter, dess institutioner tömdes långsamt på innehåll och skuggan av republikens regering, nu på plats i Barcelona, förhindrade varje initiativ från deras sida. Det dröjde inte länge förrän regeringen tog över polisväsendet och skapade ett nytt kontraspionage, S.I.M. (*Servicio de Investigación Militar*), som snabbt hamnade i händerna på kommunisterna.¹⁴ I januari 1938 upplöste republikens regering *Generalitats* försörjningsdepartement och tog över dess befogenheter, två månader senare upphävde man *Generalitats* kontroll av transportsektorn. För varje sådan händelse ökade den katalanska regeringens motstånd och upprördhet gentemot den centrala administrationen.

I gengäld försökte *Generalitat* ge prov på Kataloniens solidaritet med det övriga republikanska Spanien. I december 1937 publicerade *Crónica diaria* statistik, hämtad från den brittiska [kommunistiska] tidningen *Daily Worker*, om Kataloniens insatser i kriget:

Vid Madridfronten stred 75 000 katalaner. Vidare har Katalonien tagit emot över en miljon flyktingar som flytt från rebellernas barbari. Katalonien har överfört stora penningssummor till Madrid. Detta visar den solidaritet som råder mellan Katalonien och resten av den spanska republiken.¹⁵

I detta läge skapade den republikanska regeringens åtgärder alltmer irritation i *Generalitat*. Det var inte bara så att det måste uppstå irritation när två regeringar existerade och verkade inom samma stad. Faktum är att Negrín bara ville att en enda regering skulle ha något inflytande på republikens territorium, också i Katalonien, och han hade redan upphört med att göra eftergifter till det katalanska folkets ”dåraktiga” vilja till autonomi.

Inför Negríns uppenbart partiska hållning skrev Companys den 23 april 1938 ett långt protestbrev till regeringschefen där han kritiserade polisens maktövertagande – ett kontinuerligt problem under hela kriget – och övergrepp från den centrala administrationens rättssystem. Han sade sig djupt beklaga att ”maktkoncentrationen bara tilltar allt eftersom tiden fortgår och att *Generalitat* förvandlats till en betydelselös institution”¹⁶ I Companys ögon höll *Generalitat* på att reduceras till vad tidigare provinsregeringar (*diputaciones provinciales*) varit. Katalonien tillfrågades inte längre om något över huvud taget som hade med kriget att göra: det fanns ingen katalansk biträdande krigsminister, *Generalitat* hade ingen representant i Högsta krigsrådet och Kataloniens president fick inte längre ta del av konfidentiella underrättelser om kriget.

Negrín brydde sig inte om Companys protester och fortsatte att frånta den autonoma regeringen all makt. Enligt Zugazagoitia gjorde Negrín en veritabel principdeklaration om katalansk nationalism inför sin biträdande minister i inrikes frågor, Rafael Méndez, strax efter att slaget vid Ebro hade börjat:

¹⁴ S.I.M. bildades den 6 augusti 1937 genom dekret av försvarsminister Indalecio Prieto i syfte att ”bekämpa spionage, få stopp på sabotage och utföra uppgifter av utredande och skyddande art relaterade till samtliga väpnade styrkor inom ministeriets ansvarsområde (*Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional*, 9 augusti 1937).

¹⁵ *Crónica diaria*, 17 december 1937.

¹⁶ Brev kan hittas i Salvador de Madariaga, *España. Ensayo de historia contemporánea*. Ed. Sudamericana. Buenos Aires, 1944, s. 798-802.

Jag för inte krig mot Franco ... för att någon enfaldig bondlurks separatism ska få frodas. Inte det minsta. Jag för krig för Spanien och på grund av Spanien. För hennes storhet och för att hon ska bli stor. Den som tror något annat misstar sig. Det finns bara en nation: Spanien! Hellre än att ge efter för nationalistiska kampanjer som bara leder till upplösning, något jag aldrig tänker gå med på, skulle jag ge efter för Franco bara han gick med på att göra sig av med tyskar och italienare. När det gäller Spaniens integritet är jag kompromisslös och kommer att försvara den både mot yttre och inre faror. Min hållning är absolut och kommer att så förbli.

Zugazagoitia noterade: ”Inte ens Azaña själv skulle ha uttryckt sig våldsammare. I denna fråga tänkte de båda ledarna på samma sätt.”¹⁷

Några veckor senare utlöste den katalanske ministern Jaume Aiguader (*Esquerra*) och den baskiske ministern Manuel Irujo (från nationalistpartiet PNV) en regeringskris. Orsaken var ungefär den samma som alltid. Vid två kabinettsammanträden den 9 och 11 augusti fattades oerhört kontroversiella beslut. Vid det första föreslog Negrín att 58 dödsdomar avkunnade av Tribunalen för spionage och högförräderi (*Tribunal de Espionaje y Alta Traición*) skulle bekräftas. Även om protokollet bara talar om att ”flera dödsdomar fastslagits för brott som desertering, högförräderi och spioneri” tyder en del på att beslutet togs efter åtskilliga stridigheter och argumentation.¹⁸ Verkan av massavrättningarna den 11 augusti – de sista i sitt slag i republikens Spanien – var enorm. Azaña var oerhört upprörd, vilket framgår av hans krigsdagbok:

Tarradellas berättar att man igår avrättat 58. Uppgifter som Irujo bekräftade. Förfärligt. Upprörd över allt detta. En veckas tal om pietet och tillgift och så gnider de in det här i mig. Utan att meddela mig det minsta eller lyssna på mig. Jag får läsa det i tidningarna när det redan skett.¹⁹

Vid det andra sammanträdet två dagar senare, den 11 augusti, beslutade kabinettet att överta all krigsindustri som fortfarande var under *Generalitats* kontroll och föreslog att folkdomsstolar och undantagsdomstolar skulle militariseras genom dekret. Enligt Azaña röstade fem ministrar nej på grund av att det stred mot konstitutionen och republikens president vägrade att underteckna dekretet.²⁰ Jaume Aiguader avgick omedelbart. I sitt brev till regeringschefen där han meddelade detta heter det:

Barcelona, 11 augusti 1938 – Ers Excellens, Señor Don Juan Negrín – Ordförande i ministerrådet – Min käre premiärminister och vän: som jag meddelade på kabinettsmötet har jag till mitt parti för övervägande lagt fram de dekret som fattades beslut om idag. Vänsterrepublikanska partiet i Katalonien [*Esquerra*], som alltid har gett entusiastiskt stöd till republiken och inte ryggat tillbaka inför de uppoffringar kriget gjort nödvändiga, måste beklaga att den tonvikt som [kabinettet] lagt på en politik som flera gånger visat sig vara till förfång för de ideal vi försvarar gör att det inte längre är möjligt att fortsätta att medverka i en regering som godkänner och tillämpar sådana dekret. Med hänvisning till kraven från dem jag lojalt representerar får jag härmed meddela min avgång som minister för arbetsmarknad och socialhjälp.

Det är med stor besvikelse som jag meddelar Er detta. Inte på grund av det ansvar jag, med mer eller mindre framgång – men alltid på allra största allvar –, haft under denna tid, utan för att inte längre kunna vara tillsammans med Er och de andra ministrarna. Ni kommer dock alltid att finna

¹⁷ Zugazagoitia, a.a., s. 454.

¹⁸ *La Vanguardia*, 10 augusti 1938.

¹⁹ Azaña, a.a., s. 400.

²⁰ Azaña, a.a., s. 399-400. Enligt jordbruksministern, Vicente Uribe, fanns ett dekret om militarisering av hamnarna, där det fastslogs att ”all industri involverad i krigsproduktion skulle placeras under jurisdiktion hos biträdande arméministern” och andra frågan av mindre betydelse. Däremot inget relaterad till rättsväsendet eller domstolarna. Se *La Vanguardia*, 12 augusti 1938.

mig vid Er sida i allt som kan vara till gagn för republiken och de ideal vi delar – Er hängivne vän, Jaime Aiguader.²¹

I solidaritet med Aiguader lämnade också den baskiske justitieministern Manuel Irujo in sin avskedsansökan:

Barcelona, 11 augusti 1938 – Ers Excellens, Señor Juan Negrín, Ordförande i ministerrådet. – Min käre premiärminister och vän: den katalanske ministern Señor Aiguader har informerat mig att han har lämnat in sin avskedsansökan på grund av de avgörande motsättningarna rörande den politik republikens regering för i Katalonien, en politik som kulminerade med de tre dekret som antogs under hans och mina egna protester på dagens kabinettmöte. Ett genomtänkt agerande av katalaner och basker, som först kom i dagen genom vår avgång från parlamentet (*Cortes*) som reaktion på upphävandet av lagen om odlingskontrakt [*Llei de Contractes de Conreu*], kräver att jag följer Señor Aiguaders exempel och avgår från min ministerpost. Inget av detta hindrar mig från att till er, som republikan och som vän, upprepa min lojala tillgivenhet. – Högaktningsfullt, Manuel de Irujo.²²

De bådas avgång, kulmen på en rad meningsskiljaktigheter, ledde till en kris i förhållandet mellan republikens regering och *Generalitat*. Historiker har ibland talat om den som en ”mini-kris”, den löstes några dagar senare den 17 augusti, genom utnämning av två nya ministrar: Josep Moix från PSUC och Tomás Bilbao från partiet Baskisk nationell aktion (*Acción Nacionalista Vasca*). Negrín ville ha kvar företrädare för Katalonien och Baskien i sin regering, även om det till stor del var skenbart, och i en kommentar till lösningen på krisen sade han: ”Republikens regering hoppas än en gång klart kunna slå fast sin orubbliga respekt för de autonoma regionernas karaktär och rättigheter och ser därmed med tillfredsställelse på att en fortsatt katalansk och baskisk representation är tryggad i regeringens inre, vilket bibehåller regeringens karaktär av nationell union och dess vilja att, tillsammans med rättigheter för regionerna, slå vakt om Spaniens oberoende och existens.”²³

När detta uttalande publicerades i *La Vanguardia* den 21 augusti (tidningen utkom inte mellan den 17 och 20 augusti) var samma sida fylld med brev med lojalitetsförklaringar till regeringen Negrín. Det är särskilt betecknande att uttrycken för lojalitet kom från den högsta nivån i PSUC, från Comorera, Vidiella, Valdés och Serra Pàmies, samt från UGT i Katalonien. Men premiärministerns uttalande var bara pro forma: genom att bli av med krigsindustrierna hade *Generalitat* blivit av med sista delen kontroll över ledningen av kriget. Ytterst utgjorde regeringskrisen i augusti 1938 kulmen på en period av spänningar inom regeringen – förvärrade av den spanska chauvinism som republikens regering uppvisade – som skulle ändra och skada Kataloniens autonomi.

Under denna period, från slutet av september 1937 till mitten av augusti 1938, hade det militära läget vid fronten och situationen på hemmafronten i Katalonien kraftigt försämrats. I de militära kampanjerna 1937, från slaget vid Brunete (juni-juli 1937) och framåt, hade rebellstyrkornas överlägsenhet varit slående, tack vare italienskt stridsflyg och den tyska Condorlegionen. Det flygvapen Sovjetunionen försett republiken med betydde inte mycket för att minska den klyftan. Republiken led betydande förluster: att nordfronten kapsejsat innebar att Franco kunde förflytta sina trupper därifrån till andra fronter. Republikens ambition att skapa en modern, disciplinerad armé under enhetligt kommando hade inte lett till önskade resultat.

I slutet av 1937 startade Franco en allmän offensiv mot Guadalajara, där målet ytterst var att gå vidare mot huvudstaden Madrid. Inför detta hot, som spreds i form av ett rykte på republi-

²¹ Aiguaders avskedsansökan offentliggjordes först några dagar senare då en ny regering redan hade bildats. Den publicerades i *La Vanguardia*, 21 augusti 1938.

²² *La Vanguardia*, 21 augusti 1938.

²³ *Ibid.*

kanskt territorium, bestämde sig republiken för att själv gå till attack mot Teruel, den enda provinshuvudstaden i Aragonien som ännu inte varit föremål för någon allmän offensiv. För att förhindra en attack mot Madrid var republiken tvungen att förbereda sig i hemlighet och slå till innan Franco inledde sin offensiv.

Offensiven mot Teruel planerades av general Vicente Rojo och leddes av överste Hernández Saravia. Den startade med 40 000 man den 15 december och tog fienden på sängen. Fiendens försvarslinjer bröts på tre ställen och inom bara några dagar var Teruel utsatt för en kniptångsmanöver av den republikanska armén. Den 21 december var det yttre motståndet nedkämpt och dagen därpå intogs staden av republikens trupper, även om överste Rey d'Harcourt, befälhavare för garnisonen i staden, inte kapitulerade förrän den 8 januari 1938.

Kampanjen hade varit en stor framgång, och euforin i republiken kunde inte ha varit större. Teruel var den första provinshuvudstad republiken intagit och segern gav nytt bränsle till uppfattningen att den republikanska armén hade återvunnit sin offensivförmåga. Förutom att ha uppnått ett strategiskt mål hade attacken satt stopp för Francos offensiv mot Madrid.²⁴

Men euforin skulle inte bli långvarig. Franco flyttade omedelbart reservstyrkor på väg mot Madrid till Teruelfronten den 27 december och inledde en motoffensiv under ledning av general Dávila. Dávila ledde Valeras och Arandas divisioner från Navarra med understöd av Condorlegionen. Därmed inleddes slaget vid Teruel, ett av de hårdaste slagen under kriget då en intensiv kyla fick temperaturen att sjunka till 18 minusgrader. På bägge sidor frös många soldater ihjäl.

Efter några dagar av stillestånd på grund av ett kraftigt snöfall över staden på nyårsafton återupptogs Francos motoffensiv i mitten av januari 1938. Den 7 februari bröt hans divisioner igenom de republikanska linjerna och på två dagar stupade eller sårades 15 000 på den republikanska sidan. Ytterligare 7 000 togs till fånga. Under ständigt bombardemang av flyg och artilleri kunde den republikanska sidan inte längre hålla ut mot motattacken och till sist, den 21 februari, evakuerade man staden och övergav mycket av sin militära utrustning. 14 500 soldater på den republikanska sidan togs till fånga.²⁵

Slaget om Teruel hade utmattat republikens armé och ökat manöverutrymmet för Francos armé. Efter att ha återtagit initiativet ledde Franco en allmän offensiv mot hela den aragonska fronten i syfte att trycka tillbaka försvarslinjerna ända till Medelhavet. Han koncentrerad ett stort antal av sina styrkor (de marockanska och galiciska kårerna tillsammans med den italienska Corpo Truppe Volontarie – CTV) söder om Zaragoza under befäl av general Dávila. Dávila hade 100 000 soldater till sitt förfogande, 700 italienska flygplan, 250 tyska flygplan, nästan 200 stridsvagnar och 150 artilleripjäser. På den republikanska sidan hade man 34 000 soldater och 74 artilleripjäser. Offensiven inleddes den 9 mars och fick enorm

²⁴ Euforin var påtaglig i de flesta republikanska tidningar. Den 22 december 1937 hade *La Vanguardia* rubriken "Teruel till republiken!" och följande dag fortsatte man med "Republikens fanor i Teruel!". I *Crónica diària* den 21 december hette det: "I hela staden utspelades glädjescener och på folks ansikten kunde man avläsa glädjen över den storartade segern för republikens armé."

²⁵ Den 22 februari tillkännagav regeringen i ett långt meddelande att Teruel evakuerats. "Evakueringen har skett under perfekt militär ordning, utan förluster i manskap eller materiel och i överensstämmelse med befälhavarnas planer. De republikanska styrkornas mod var inte tillräckligt mot den stora mängden tyskt och italienskt krigsmateriel som rebellerna kunde utnyttja till sin fördel, en fördel som befästes av non-interventionspolitiken." I *La Vanguardias* artikel om evakueringen hette det också: "Evakueringen av Teruel är i militära termer av underordnad betydelse och påverkar inte effekten av och den fördel som uppnåts genom att republikens armé kunde inta staden. Genom erövringen av Teruel kunde den offensiv hejdas som rebellerna planerade mot Madrid och tvinga dem att avbryta sina planer för att i stället svara på våra insatser. Utan den överlägsenhet i flyg och artilleri – som inte kommer att bli långvarig – som rebellerna kunnat stoltsera med tack vare Tyskland och Italien, hade republikens soldater inte behövt uppges Teruel och evakuera staden." (*La Vanguardia*, 23 februari 1938).

verkan: följande dag föll Belchite och den 15 mars, under allmänt sammanbrott för republikens armé, allt territorium ända till Caspe och Calanda i händerna på Franco. En oskyddad front på 60 kilometer öppnade sig mot havet.

Sedan denna fas av offensiven blivit en framgång inledde Franco en attack norr om Zaragoza med de marockanska, aragonska och pyreneiska kårerna samtidigt som han fortsatte sin kampanj söderut. I slutet av mars 1938 förekom strider längs hela fronten, från Pyrenéerna i norr till bergskedjan Maestrazgo i söder och öst i regionen. Trots motståndet från den republikanska armén gick inte att hejda nationalisternas framryckning, trots att den var långsam. Den 3 april tågade Francos trupper in i Lleida och Gadesa och därmed var frontlinjerna inne på katalanskt territorium. Några dagar senare, sedan Balaguer, Tremp och Camarasa fallit, var Barcelona avskuret från de viktiga vattenkraftsanläggningarna i Pyrenéerna. I söder lyckades den republikanske befälhavaren Enrique Lister stoppa italienarnas avancemang i Tortosa, men den 15 april ryckte den galiciska kåren ända fram till Vinaroz vid Medelhavet. Den 19 april hade Francos styrkor intagit 60 kilometer av kustlinjen. De fortsatte ner efter kusten mot Valencia i förhoppningen, som till sist gick om intet, att ta sig ända till regionens huvudstad. I stället stannade de upp vid floderna Segre och Ebro, men Katalonien var nu avskuret från de övriga delarna av republiken. En av Francos första åtgärder efter att ha gått in i Katalonien var att avskaffa den katalanska statuten om autonomi, budskapet var klart vad gällde hans intentioner beträffande det katalanska folket. Dekretet som avskaffade statuten var daterat 5 april 1938.

Francos offensiv på den aragonska fronten åtföljdes av regelbundna attacker bakom den av italienskt stridsflyg. Redan i januari 1938 hade 600 civila dödats i flygattacker bara i Barcelona. I slutet av februari publicerade tidningarna följande siffror om bombningarna i Katalonien: 17 bombattacker från havet, 212 flygbombningar, 5 024 bomber nedsläppta, 398 artillerigranater, 1 542 dödade, 1 978 skadade, 361 byggnader totalförstörda, 1 495 byggnader delvis förstörda. De städer som drabbats var Tarragona, Lleida, Reus, Tortosa, Guixols, Palamós, Cambrils, Figueres, Badalona, Portbou, Colera, Puigcerdà, Mataró, Vilanova i la Geltrú, Roses, el Vendrell, el Masnou, l'Hospitalet, Castelldefels, Flix, Aitona, Tremp, Vallarca, Calella, Sarrià de Ter, Premià de Mar, Camarasa och Mollet.²⁶ I slutfasen av offensiven blev bombningarna allt mer intensiva. Bombningarna av Barcelona mellan den 16 och 18 mars var särskilt förfärliga med tusen offer. De ledde till en rad internationella protester mot vad som betraktades som brott mot mänskligheten. Barcelona var den första stora staden utanför någon krigsfront och utan någon speciell strategisk betydelse att falla offer för urskiljningslös bombning. Därigenom skulle det förebåda något som skulle bli normalt några år senare under andra världskriget.

Försvarsministeriet i republikens regering publicerade natten till den 17 mars en kommuniké angående de bombattacker som Barcelona hade drabbats av under det gångna dygnet:

Den som försöker hävda att aktioner av liknande karaktär genomförts även av våra styrkor misstar sig, vårt lojala flygvapen är helt upptaget på olika militära frontavsnitt. I själva verket har det dessutom avstått från att svara på de ständiga flygattacker som nästan alla befolkningscentra längs kusten utsatts för. Dessa attacker har saknat militära syften – eftersom det inte finns några sådana mål i städernas centrum, där det inte finns några krigsindustri- eller flygförstärkningar av något som helst slag: deras enda syfte har varit att skörda dödsoffer bland civilbefolkningen. Upprörssidans flygvapen, baserat på Mallorca och bestående av italienska och tyska flygplan, med flygare från samma nationer som piloter, har under natten och dagen genomfört rasande bombattacker mot Barcelona. Bombningarna resulterade i ettusen döda och förstörde ett stort antal byggnader. I samtliga bombningar var målet de mest tätbefolkade delarna av huvudstaden, där oerhört kraftiga bomber fälldes

²⁶ *Crónica diària*, 28 februari 1938.

Upprorsmakarnas flygvapen har idag orakat fler dödsoffer än någon annan händelse sedan kriget började och kriminella aggressioner inleddes mot försvarslösa städer.

En av de bomber som exploderade mitt på gatan dödade nästan varenda en som stod och väntade på spårvagnen, en annan träffade en buss fylld med passagerare som alla dog slitna i stycken eller sönderbrända.

Vid middagstid hade 252 döda och 535 skadade förts till olika bårhus och sjukhus, men den allra sista bombattacken ledde till att antalet döda, efter genomgång på eftermiddagen, stigit till cirka 400 döda och 600 skadade när detta skrivs (klockan 21).

De attacker som inleddes vid 22-tiden i går kväll varade i över tre timmar för att sedan fortsätta nästan oavbrutet. De började på nytt klockan 7.40 i morse, en ny attack 10.25 och sedan en till klockan 14. Alla bombningar skedde från en höjd på minst 5 200 meter.

Vårt luftförsvar svarade energiskt på attackerna och träffade ett plan i går kväll och ett till i morse. Båda hamnade i havet.²⁷

Trots internationella protester fortsatte luftangreppen. Den 31 maj drabbades civilbefolkningen i Granolles av en oförklarlig attack mot stadens centrum som ledde till över 200 döda och ett oräkneligt antal skadade. Även den attacken orsakade protester, men till ingen nytta.²⁸

²⁷ *La Vanguardia*, 18 mars 1938.

²⁸ Mer om bombningarna av Granollers, se Joan Garriga m fl, *Granollers 1936-1939: conflicte revolucionari i bèl·lic. 1. El marc demogràfic i econòmic. Revolució i guerra*. Oikos-Tau. Barcelona, 1989, s. 224-35. Om bombningarna av Barcelona och Katalonien, se Joan Villaroya: *Catalunya sota les bombes (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1986, samt Josep M. Solé y Joan Villaroya: *España en llamas. La guerra civil desde el aire*. Temas de Hoy. Madrid, 2003.

14. Slaget vid Ebro och det försämrade läget på hemmafronten

Medan Kataloniens hungriga och skrämda civilbefolkning alltmer demoraliserades och konflikten mellan *Generalitat* och republikens regering intensifierades, ledde militära nederlag vid fronten till ytterligare politiska problem på hemmafronten. Någon måste få skulden för katastrofen vid Teruel och sammanbrottet för fronten i Aragonien, och PCE och PSUC hade inga svårigheter att hitta en syndabock: den socialistiske försvarsministern Indalecio Prieto. Denne hade varit en bundsförvant till kommunisterna i deras kamp mot Largo Caballero, men hade också försökt blockera kommunisternas väg till makten inom armén. Han var känd för att ha en helt annan syn på försvarsfrågorna än kommunisterna.

Den 16 mars 1938, en vecka efter Francos offensiv mot den aragonska fronten avbröts ett kabinettsammanträde i Pedralbes, en stadsdel i Barcelona, när en demonstration arrangerad av kommunisterna krävde att "förrädarna" i regeringen skulle uteslutas. Att det syftade på Prieto var uppenbart. Enligt tidningarna dagen därpå hade demonstrationen sammankallats för att "uttrycka mödrarnas önskemål att kampen skulle fortsätta till total seger uppnåts och fascismen utplånats fullständigt". Demonстранterarna, "som bar på plakater, affischer och fanor med kraftfulla formuleringar" började sin marsch på Fjortonde april-avenyn – numera Avenida Diagonal i Barcelona – vid Pedralbes-palatset. En delegation med bl a Dolores Ibárruri (PCE), Mariano R Vázquez (CNT), Felipe Pretel (UGT), Perrero (FAI), Vidarte (syndikalistiska partiet), Sena Pàmies (PSUC) och Santiago Carrillo (Juventudes Socialistas Unidas) fick träffa Negrín för att ge uttryck åt demonstranternas krav, som tidningarna sammanfattade på följande sätt:

1. Nej till alla överenskommelser och pakter.
2. För fortsatt kamp tills Franco slutgiltigt krossats.
3. Nej till vankelmådiga och förrädare.
4. För en bestämd och målinriktad regering, i stånd att uppnå seger.

Tidningarna summerade det hela på följande sätt:

Premiärministern framhöll för delegationen att inget ändrat hans vilja, som klart och bestämt uttryckts i hans senaste uttalanden, att fortsätta kampen till seger i vårt krig för oberoende, och att han därför var enig med demonstranternas krav.

När delegationen åter anslöt sig till demonstrationen informerade man om vad Negrín sagt, vilket ledde till kraftiga applåder och leverop till stöd för premiärministern.

Strax därpå började demonstranterna återvända och demonstrationen upplöstes utan våldsamheter och under fortsatt entusiasm.¹

Prietos ingrodda pessimism beträffande det militära läget var välkänd. Tre dagar efter demonstrationen publicerade *La Vanguardia* vad Prieto precis sagt till den brittiska tidningen *Daily Express*, bland annat följande:

Vi har just drabbats av ett bakslag. Vi tänker inte försöka dölja det. Fienden har brutit igenom den aragonska fronten och med hjälp av tyskt flyg och artilleri har de italienska divisionerna lyckats avancera till Medelhavets västra stränder i hopp om att helt kunna behärska havet och de närmar sig också de östra Pyrenéerna.²

Den inställningen gav Negrín en ursäkt för att göra sig av med Prieto och själv ta över uppgiften som försvarsminister. Den nya regeringen, officiellt bildad den 6 april, innebar en

¹ *La Vanguardia*, 17 mars 1938.

² *La Vanguardia*, 19 mars 1938.

dramatisk ommöblering. I och med utnämningen av Segundo Blanco González innebar det också CNT:s återkomst i kabinettet.

Premiärminister och försvarsminister	Juan Negrín
Utrikesminister	Julio Alvarez del Vayo (PSOE)
Inrikesminister	Paulino Gómez Sáiz (PSOE)
Justitieminister	Ramón González Peña (UGT)
Jordbruksminister	Vicente Uribe (PCE)
Hälsovårds- och utbildningsminister	Segundo Blanco González (CNT)
Finansminister	Francisco Méndez Asper (<i>Izquierda Republicana</i>)
Offentliga arbeten	Antonio Velao Oñate (<i>Izquierda Republicana</i>)
Kommunikationer och transporter	Bernardo Viner de los Ríos (<i>Unión Republicana</i>)
Arbetsmarknad	Jaime Aiguader (<i>Esquerra</i>)
Minister utan portfölj	José Giral (<i>Izquierda Republicana</i>)
Minister utan portfölj	Manuel de Irujo (PNV)

Negrín ville åtminstone skapa en bild av enhet mellan alla de antifascistiska politiska och sociala krafterna, men enheten var förmodligen bara formell – och bara möjlig genom det ökande hotet från fienden.

Under resten av 1938 tycktes det bara vara Negrín och kommunisterna som trodde att republiken skulle kunna segra. Den 30 april lade Negrín fram sina Tretton punkter för seger, en programmatisk deklaration med lösningar för att få slut på kriget – en sorts fredsförslag till fienden – och ett socialt och politiskt reformprogram. Målen var sammanfattningsvis följande:

1. Spaniens fullständiga oberoende och integritet kommer att garanteras ...
2. Vårt territorium kommer att befrias från de utländska arméer som invaderat det.
3. Staten kommer att bli en stark folkrepublik, grundad på den rena demokratins principer ...
4. Ett rättsligt och socialt ramverk, ett verk av folkets fria vilja, fritt uttryckt genom en folkomröstning, kommer att införas så fort stridigheterna upphört ...
5. Regionala friheter kommer att respekteras om de inte är till förfång för Spaniens enhet ...
6. Staten kommer att garantera medborgarna fullständiga rättigheter i det civila och sociala livet, samvetsfrihet, trosfrihet och fri religionsutövning.
7. Staten kommer att garantera privategendom som förvärvats på lagligt vis inom de ramar som bestäms av övergripande nationella intressen och behovet av skydd för producenterna ...
8. En omfattande jordreform kommer att undanröja den gamla halvfeodala jordägande aristokratin som genom sin bristande humana, nationella och patriotiska känsla alltid varit det största hindret för att utveckla landets enorma ekonomiska möjligheter.
9. Staten kommer att garantera rätten till arbete genom en proaktiv lagstiftning och i överensstämmelse med den spanska nationella ekonomins specifika behov.
10. Den kulturella, fysiska och moraliska förbättringen av rasen kommer att ges högsta prioritet.
11. Armén kommer att tjäna nationen och vara fristående från politiska partier och ideologier.
12. Den spanska staten kommer att på nytt slå fast den konstitutionella doktrinen som förkastar krig som ett redskap för nationell politik ...
13. En omfattande amnesti kommer att ges åt alla spanjorer som vill samarbeta i den enorma uppgiften att återuppbygga och stärka Spanien ...³

³ *La Vanguardia*, 1 maj 1938. I detta nummer publicerades manifestet i sin helhet ihop med en mängd kommentarer.

Verkningarna av Negríns program för att uppnå dessa mål var minimala. Och det dröjde inte länge förrän parollen ”Resistir, resistir, resistir” [Gör motstånd, motstånd, motstånd] – Negríns och kommunisternas berömda trippel-”R” – möttes av andra förslag om krav på förhandlingar med frankisterna. Republikens president, Manuel Azaña, höll ett berömt tal om trippel-”P”*, som mer än en kommentator såg som antitesen till Negríns punkter. Azañas långa tal, som hölls i den historiska regeringslokalen Saló de Cent den 18 juli 1938 på tvåårsdagen av krigsutbrottet, avslutades med en djup plädering för fred:

Jag tror att det ur denna mängd ondska kan komma något gott och ve den som inte kan förstå det. Jag har inte optimismen hos en Pangloss** och inte heller tänker jag tillämpa den förenklade doktrinen på det spanska dramat genom att säga ”Det finns inget ont, som inte har något gott med sig”.⁴ Det är inte sant, inte sant. Men det finns en moralisk förpliktelse, framför allt för dem som drabbats av det lidande kriget för med sig, att när det väl slutar som vi hoppas det ska göra, ur detta och av lärdomens musa hämta det bästa som går. Och när facklan övergår i andra händer, andra människor och andra generationer må de då, om de någonsin skulle känna blodet koka och det spanska lynnet brinna av intolerans och hat och lusten till förstörelse uppstå, tänka på de döda och lyssna till vad de lär oss: lärdomen av människor som fallit i stridens hetta, efter att ha kämpat för ett storartat ideal och som nu, täckta av moder jord, varken är hatiska eller vredgade. Till oss sänder de, med sitt fladdrande ljus, lugnt och avlägset som en stjärna, ett budskap om det eviga fosterland som säger till alla sina barn: Fred, fromhet, förlåtelse (Paz, Piedad, Perdón).⁵

I ett klimat av ökande spänningar, oenighet och misstänksamhet i det republikanska lägret satsade regeringen Negrín på den mest ambitiösa och spektakulära militära operationen under hela kriget: en attack längs hela linjen vid Ebrofronten. Attacken hade vidare mål: militärt var den tänkt att hindra Valencia från att falla, något som Francosidan tänkt sig skulle inträffa den 25 juli 1938. Attacken var också avsedd att vinna tid för en total omorganisering av republikens armé i hopp om att tillföra resurser utifrån. Andra fördelar skulle också finnas. Om operationen blev lyckosam kunde den leda till att Katalonien återförenades med resten av det republikanska Spanien. Operationen kunde också stärka stridsviljan, en faktor som hade skadats allvarligt av ständiga bakslag och förhindra vad som såg ut att bli republikens långsamma, oundvikliga sönderfall. Republikens förmåga att gå till offensiv kunde också väcka intresse bland västdemokratierna på grund av den politiska krisen i Centraleuropa och äntligen få dem att ingripa på republikens sida. Eller i varje fall kunde kriget i Spanien, om det drog ut på tiden, inlemmas i en bredare europeisk konflikt. Slutligen skulle operationen ge enorm prestige åt kommunistpartiet, eftersom de flesta befälhavarna i Ebroarmén var kommunister.⁶

Attacken förbereddes i hemlighet och omsorgsfullt av general Vicente Rojo i juni 1938. Hans plan var att bryta igenom Ebrofronten i en sektor mellan Xera och Fajó, närma sig Fatarella-bergen norrifrån och Pàndols- och Cavallsbergen söderifrån och inringa regionen mellan Ascó, Camposines, Benisanet och floden Ebro. Från den positionen skulle armén rycka fram ytterligare mot försvarslinjerna i Fatarella-Vilalba-Batea och Corbera-Gandesá-Bot. Två underordnade inslag åtföljde huvudoperationen: en attack i norr mellan Fajó och Mequinenza var tänkt att skära av Francos kommunikationer och en attack från Amposasektorn i söder avsåg att avleda uppmärksamheten till kusten och underlätta en seger i bergen. Operationen skulle utföras av den nyligen bildade Ebroarmén under Juan Modesto med styrkor ledda av

* Står för ”Paz, Piedad, Perdón”, dvs ”Fred, fromhet, förlåtelse”

** Voltaires figur som anser att vi lever i den bästa av världar, ö.a

⁴ *No hay mal que por bien no venga* är ett välkänt spanskt uttryck.

⁵ *La Vanguardia*, 19 juli 1938.

⁶ Vicente Cardona: *España heroica. Diez bocetos de la guerra española*. Ed. Ariel. Barcelona, 2006, s. 252.

Enrique Lister (Femte armékåren), Manuel Tagüeña (Femtonde armékåren) och Etelvino Vega (Tolfte armékåren).

Efter flera veckors intensiva förberedelser då armén byggde broar, gångbroar och hade båtar av alla slag redo att korsa floden, inleddes operationen klockan kvart över tolv den 15 juli 1938. Sex divisioner från Ebroarmén tog sig över floden på tolv olika ställen och överraskade fienden. På mindre än en vecka hade man intagit alla städer och byar på den högra sidan av Ebro, Cavalls- och Pàndolsbergen, och stoppade upp offensiven utanför Gandesa och Vilalba dels Arcs, där motståndet från Francos armé var störst. Bara operationen i söder misslyckades när den möttes av intensiv kulspruteeld från den rejält förstärkta 105:e marockanska armékåren. Fjortonde internationella brigaden, som främst bestod av belgiska och franska frivilliga, blev så gott som förintad.

Francos reaktion på den republikanska framryckningen kom snabbt: han började intensiva bombningar av broarna för att hindra ytterligare republikanska trupper ta sig fram och genom att öppna dammarna i Pyrenéerna orsakade han en ökning av vattennivån i floden som spolade bort republikanernas broar. Alla republikanska styrkor hade emellertid redan tagit sig över floden och intog ställningar på nyligen erövrade territorium som erbjöd idealiska förhållanden att försvara sig.

Slaget vid Ebro pågick till den 15 november. Det var det längsta och blodigaste slaget under hela kriget och båda sidor led svåra förluster. Republiken hade inte bara satt sin prestige på spel utan också sin militära förmåga och inte i så liten utsträckning också sin överlevnad. Slaget var också ett exempel på hur besatt Franco var att aldrig ge en tum åt fienden. Hellre än att finna sig i sin armés nya positioner vid Ebro för att kunna fortsätta attacken mot Valencia valde han att avbryta övriga operationer, koncentrera flygvapnet vid Ebro och inleda en offensiv för att återta förlorat territorium. General Rojo gav denna oförglömliga beskrivning av slaget från republikanernas perspektiv: ”Slaget vid Ebro var oerhört blodigt, striderna varade tre och en halv månad med bara korta avbrott på marken och inget alls i luften, det var ett slag om resurser, ett där smala frontavsnitt, mäktiga vapen och alla former av krigslist tillgreps, en strid där trupperna var involverade i strider man mot man med en fiende som var bättre organiserad och hade högre moral, en förfärligt ojämlik och ohygglig strid där män drabbade samman med maskiner, om befästningar mot angripare, om flygvapen mot markstyrkor, om överflöd mot fattigdom, om envishet mot uthållighet, om övermod mot djärvhet och – det måste också sägas – om tapperhet mot tapperhet, om hjältemod mot hjältemod...”⁷

Francos första motattack kom den 6 augusti och följdes av andra som i likhet med den första innebar närstrider i väl befästa republikanska försvarslinjer. Efter tre månader hade den republikanska sidan nästan inte gett upp någonting. Striderna om Corbera vittnar om brutaliteten: Republiken förlorade och återerövrade Corbera fyra gånger samma dag innan Franco till sist intog staden. Strider man mot man, ständiga flygbombningar och artilleriattacker försvagade båda arméerna avsevärt. Men medan Francosidan hade tillräckligt med resurser till sitt förfogande, gott om resurser och överlägsenhet i luftrummet, var republiken tvungen att acceptera striderna på klart ofördelaktiga villkor. De hade inga resurser att ersätta förlusterna vid frontlinjen med och inga resurser att ersätta sådant som förstörts eller skadats med. Broar och båtar för att ta sig över Ebro måste repareras dagligen eftersom de var utsatta för konstanta luftangrepp. Och dag efter dag väntade republikanerna otåligt på lastbilar från Barcelona med den ammunition som behövdes.

Under tiden skulle händelser i Europa påverka krigets förlopp. På konferensen i München den 29 september diskuterade Chamberlain, Daladier, Hitler och Mussolini den kris i Central-

⁷ Vicente Rojo, *España heroica. Diez bocetos de la guerra española*. Ed. Ariel. Barcelona, 1975, s. 161-62.

europa som hade uppstått genom Tysklands anspråk på Sudetområdet. Konferensen slutade med Münchenöverenskommelsen, en seger för Hitler och en förödmjukelse för Storbritannien och Frankrike, som gått med på alla tyska krav. Tjeckoslovakien självt hade ingen talan i frågan. Den pakt som ingicks vid konferensen framställdes som en garanti för fortsatt fred i Europa. Vid återkomsten från München gav Chamberlain klart uttryck för sin uppfattning: ”Lösningen av den tjeckoslovakiska frågan är enligt min uppfattning bara inledningen till en större uppgörelse där hela Europa kan uppnå fred.” I ett gemensamt uttalande med Hitler utvecklade Chamberlain detta:

Vi betraktar den överenskommelse som undertecknades i går kväll och den anglo-tyska marina överenskommelsen som en symbol för en önskan bland våra båda folk att aldrig mera gå ut i krig mot varandra. Vi är bestämt för att ömsesidiga konsultationer är sättet att handskas med alla andra frågor som rör våra båda länder och vi är fast beslutna att fortsätta våra bemödanden att avlägsna tänkbara orsaker till meningsskiljaktigheter och därmed bidra till att trygga freden i Europa.⁸

Som så många gånger sagts skulle överenskommelsen visa sig vara en ödesdiger fälla för Europa, som avslöjade den ”eftergiftspolitik” som Frankrike och Storbritannien förordade gentemot Tyskland.

För den spanska republiken innebar paktens slutet på alla förhoppningar om hjälp av västdemokratierna. Det stod klart att varken Frankrike eller Storbritannien tänkte göra något för att rädda den spanska republiken och att de lämnade vägen fri för Hitler att långsamt ta kontrollen över Europa. Det stod också klart att utgången av spanska inbördeskriget inte bestämdes på slagfältet: den hade redan bestämts av europeiska diplomater vid förhandlingsbordet.

Den 21 september, en vecka före Münchenkonferensen, tillkännagav Negrín inför generalförsamlingen i Nationernas förbund i Genève att den republikanska regeringen tänkte sluta använda sig av internationella frivilliga: ”I sin önskan att inte bara bidra med ord utan också med handling till återhållsamhet och den ’avspänning’ vi alla önskar, och besluten att undanröja alla ursäakter för fortsatta tvivel på den rent nationella karaktären av den sak som de republikanska arméerna kämpar för, har Spaniens regering beslutat att omedelbart och fullständigt avsluta samarbetet med alla icke spanska stridande på regeringssidan och erkänner fullt ut att detta tillbakadragande gäller alla utlänningar, utan hänsyn till nationalitet, även alla som erhållit spanskt medborgarskap efter 5 juli 1936.”⁹

Negrín begärde att generalförsamlingen skulle upprätta en internationell kommission för att övervaka att beslutet uppfylldes.

Åtgärden var mer symbolisk än effektiv: kanske förväntade sig Negrín naivt att Franco skulle svara på samma sätt. De internationella frivilliga var djupt upprörda över åtgärden, eftersom det innebar att man skulle överge Spanien utan att ha uppnått sitt mål – en seger för demokratin över den internationella fascismen. Många av dem deltog just då i slaget vid Ebro. Eftersom de bara utgjorde 13 000 skulle ett sådant tillbakadragande inte få några större militära följder och ytterst skulle beslutet mer påverka de internationella frivilliga mer än någon annan. Den 28 oktober blev de föremål för ett massivt, varmt farväl på Barcelonas gator. Över 300 000 personer hade gått ut på gatorna för att hylla de frivilliga som kommit för att strida i Spanien, medan det från flygplan ströddes ut en sonett av poeten Miguel Hernández över staden, en hyllning till den stupade soldaten i Spanien:

Om det finns män som har en själ utan gränser,
en hjässa fylld av universellt hår,
täckt av horisonter, fartyg och bergskedjor,

⁸ Båda uttalandena publicerades i *La Vanguardia*, 1 oktober 1938.

⁹ *La Vanguardia*, 22 september 1938.

av sand och av snö, då är du en av dem.
 Fosterländer kallade på dig med alla sina fanor,
 så att din andedräkt fylldes av skönhet.
 Du ville släcka törsten hos pantrar
 och fladdrade mot deras illdåd
 Med smak av alla solar och hav,
 kallar Spanien på dig för i henne förverkligar du
 din storhet likt ett träd som omfamnar en kontinent.
 Kring dina ben ska olivträd växa,
 breda ut sina järnrötter i marken,
 och universellt, trofast omfamna män.¹⁰

Om regeringen Negrín hade hoppats på att tillbakadragandet skulle ge någon form av diplomatisk fördel var förvåning och besvikelse bland de internationella frivilliga det enda den åstadkom.

Negrín fattade beslutet att dra tillbaka de utländska trupperna i ett läge då republikens armé fortfarande trodde att striderna vid Ebro skulle krönas med framgång. Men jämvikten vid fronten höll på att knäckas. Den 1 november 1938 inledde Francos armé en ny offensiv mot Cavallsbergen och denna gång lyckades de förvånansvärt nog erövra terräng och tvinga republikens armé till en långsam reträtt som aldrig skulle upphöra. Mellan den 7 och 15 november gick hela den republikanska armén tillbaka över floden i ordnad tropp för att återta de ställningar man haft den 24 juli. Slaget resulterade i 50 000-60 000 döda och sårade, sannolikt närmare 15 000 döda på den republikanska sidan. Andra uppger att det var 30 000 döda och sårade på Francos sida och 60 000 på den republikanska sidan. Dessutom förlorade republiken kring 250 flygplan och oersättligt krigsmateriel. Franco förlorade 60 flygplan.¹¹

Under slaget vid Ebro förvärrades läget på hemmafronten i Katalonien. Flyktingproblemet, som redan varit bekymmersamt, fortsatte att växa med en ny våg av personer från varje front som brutit samman. Nära 40 000 kom från Aragonien och över 130 000 kom från delar av

¹⁰ Si hay hombres que contienen un alma sin fronteras,
 una esparcida frente de mundiales cabellos,
 cubierta de horizontes, barcos y cordilleras,
 con arena y con nieve, tú eres uno de ellos.
 Las patrias te llamaron con todas sus banderas,
 que tu aliento llenara de movimientos bellos.
 Quisiste apaciguarla sed de las panteras,
 y planeaste henchido contra sus atropellos.
 Con un sabor a todos los soles y mares,
 España te recoge porque en ella realices
 tu majestad de árbol que abarca un Continente.
 A través de tus huesos irán los olivares
 desplegando en la tierra sus más férreas raíces,
 abrazando a los hombres universal, fielmente.
 (Från *La Vanguardia*, 29 oktober 1938.)

En särskilt gripande artikel publicerades samma dag i *La Humanitat*.

¹¹ I sin nyligen (2006) utgivna bok *Historia militar de una guerra civil: Estrategia y tácticas de la guerra de España*, skriver Gabriel Cardona:

”De exakta siffrorna från slaget är okända. Man kan anta att republiken förlorade cirka 60 000 man under striderna, av dem stupade nära 20 000 och de övriga var sårade, sjuka, tillfångatagna och desertörer. Antalet som förlorades på den nationalistiska sidan är lika stort, men antalet stupade låg på cirka 10 000 och de övriga var sårade eller sjuka. Den republikanska sidan förlorade 25 flygplan och nationalisterna cirka 60. Segrarnas krigsbyte var omfattande: 14 artilleripjäser, 18 väl fungerande ryska stridsvagnar och 18 i behov av reparation, 45 granatkastare, 181 automatgevär, 24 114 vanliga gevär och stora kvantiteter ammunition, granater och sprängämnen.” (s. 299)

Katalonien som nu var ockuperade av Francos armé. I november 1938 var det totala antalet flyktingar något mer än en miljon och innebörden av den siffran blir uppenbar när man betänker att Katalonien i april 1936 hade tre miljoner invånare – och att regionen nu förlorat 5 500 kvadratkilometer till nationalisterna. Under krigets förlopp hade Katalonien gått från en befolkningstäthet per kvadratkilometer på 88 till 150.¹²

Det är inte förvånande att hungern blev den främsta angelägenheten för medborgarna, framför allt i de stora städerna. Omelett utan ägg, de berömda empordanska* ”tannares”: bröd utan vetemjöl, svart, grovt och svårsmält, fisk som mest bestod av panering och var i det närmaste pulveriserad, linser, de omtalade ”Negrínpillren”, det var vad befolkningen i Katalonien fick klara sig på. Den dåvarande kulturministern i *Generalitat*, Carles Pi i Sunyer, erinrade sig att huvudrätten när hans son gifte sig detta år var den vanliga torsken i någon form av sås.¹³ Men tillgången på livsmedel var inte enda bekymret. När väl Francos armé hade intagit vattenkraftverken i Pyrenéerna blev strömransonering något normalt. Det var inte bara hushållens förbrukning som begränsades: Josep Maria Bricall framhåller att industriproduktionen i Katalonien andra halvåret 1938 hade minskat så mycket att det inte längre fanns något hopp om återhämtning.¹⁴ Valutan i republiken hade en sådan köpkraft – i synnerhet nu inför vad som föreföll vara ett säkert och omedelbart förestående nederlag – att spekulanterna gav sig ut på en febril inköpsrunda.

Det katalanska samhället var översköljt av kriget. Fronten befann sig nu på katalansk mark, bombningarna skakade civilbefolkningen och Katalonien hade mobiliserat fullt ut. Allt yngre män inkallades och skickades till fronten som ”nappflaske-årsklassen” (*quinta del biberón*) som fick betala ett högt pris i blod under slaget vid Ebro. Samtidigt mobiliserades reservister över fyrtio att utföra alla sorters arbeten från att bygga befästningar och försvarsställningar. Frånvaron av unga män i städer och samhällen i Katalonien stod för varje dag alltmer i kontrast mot åsynen av änkor, hungriga barn och äldre.

Detta dystra panorama fick nederlagsstämningar att breda ut sig både bland politiker och mer allmänt i det katalanska samhället. De inledande framgångarna under offensiven vid Ebro hade väckt vissa förhoppningar, men nu började det bli allt svårare att tro att det skulle gå att vinna kriget. Regeringens motto var emellertid oförändrat: motstånd var vad som gällde, oavsett kostnader ... oavsett priset.

”Defaitism”, samt spridande av nyheter om det militära läget eller om något bakslag för armén, blev brott mot republiken, brott som beivrades lika kraftfullt – om inte mer – än de som begicks av Francos femte kolonn. I krigets slutskede skapade S.I.M. med sina halvt hemliga tjekafängelser verklig skräck bakom fronten i Katalonien: godtyckliga arresteringar, mystiska försvinnanden och hemliga avrättningar bidrog samtliga till att skapa en stämning som undergrävde regeringens ansträngningar för att inympa vilja till motstånd bland katalanerna. Repressionen hade genomgått en kvalitativ förändring. Som vi kunnat se fanns under krigets första månader en folklig repression, okontrollerad och hård. **Nu**, i krigets slutskede, hade folklig repression ersatts av statlig och polisiär repression, långt mer subtil, utstuderad och styrd – och skulle till sist fungera som en autonom organisation inom staten.

¹² Se Francesc Roca, *Política, economía y espacio. La política territorial en Cataluña (1936-1939)*. Ediciones del Serbal. Barcelona, 1983, s. 108-09.

* Empordá (spanska Ampurdán) är en slätt i nordöstra Katalonien. – Red

¹³ Carles Pi i Sunyer: *La República y la guerra. Memorias de un político catalán*. Ediciones Oasis, S.A. México, 1975, s. 505.

¹⁴ Josep Mª Bricall, *Política económica de la Generalitat (1936-1939). Evolució i formes de la producción industrial*. Edicions 62. Barcelona, 1970, s. 47-50.

Olösta politiska problem bidrog till svårigheterna på hemmafronten. Det rådde fortfarande motsättningar mellan republikens regering och *Generalitat*. Många var misstänksamma mot kommunisterna, som utmålade sig själva som de mest lojala anhängarna av Negrín-regeringen, men kontrollerade S.I.M.:s repressiva åtgärder och dominerade viktiga befälsposter i armén. Politiska oliktankare utsattes fortfarande för förföljelse, exempelvis genom rättegången i oktober 1938 mot POUM-ledningen för den roll den hade spelat under Majhändelserna året innan. De anarkistiska organisationerna befann sig i kris. En omfattande inventering av olika problem pekade på att republikens kris var djup och oåterkallelig.

Trots alla påfrestningar 1938 gjorde *Generalitat* enorma ansträngningar inom utbildning och kultur och lyckades till och med bidra till en betydande, om än kortvarig, blomstringstid för katalansk kreativitet. Man hade förlorat kontrollen över krigsindustrin, men i en anda som tydde på att man ville utnyttja en sista möjlighet att framhäva katalansk självkänsla, om det så bara skulle vara flyktigt, bildade man en Kulturell service för fronten och intensifierade insatserna på utbildningsområdet genom att bygga nya skolor och befrämja det pedagogiska nytankande, som hade inletts under revolutionen. Dessa viktiga uttryck för kreativitet och framgångar var ett av få områden som republikens regering inte lyckades blanda sig i.

15. Katalonien ockuperas och kriget förloras

Nederlaget i slaget vid Ebro ledde till Kataloniens slutgiltiga sammanbrott. Så fort slaget var över och den republikanska armén hade gått över floden en sista gång började den armé som försvarade Katalonien att omorganisera sig under förfärliga förhållanden. Många enheter hade inte tillräckligt med materiel för att kunna stå emot den nära förestående frankistiska offensiven. Enligt vad general Vicente Rojo den 6 december 1938 meddelade premiärministern och krigsministern, Juan Negrín, var bara 100 000 av de 220 000 mannarna i olika arméenheter i Katalonien i stridsdugligt skick.¹ Gränsen till Frankrike, där rikligt med materiel som Sovjetunionen skickat lagrades, var stängd och den republikanska armén fick se på medan Franco fick leveranser från Tyskland som gengåva för eftergifter om mineraler som gjorts åt Hitler.

Under dessa förhållanden spreds rykten som en gräsbrand om att Franco höll på att förbereda slutoffensiven mot Katalonien, trots att det inte var säkert att det var just det han hade i tankarna. Efter slaget vid Ebro funderade Franco också på andra möjligheter som att inleda en ny attack mot Madrid eller en offensiv mot Valencia. Det förefaller som om de italienska generalerna, och även en del spanska, manade på Franco att gå till offensiv mot Katalonien. Samtidigt skulle Mussolini öka sitt inflytande i Europa genom att stationera italienska och tyska trupper i Pyrenéerna vid gränsen mot Frankrike.² Från Pyrenéerna till havet kunde Francos armé – fortfarande under ledning av Fidel Dávila, som också var Francos försvarsminister – förfoga över 300 000 soldater: Urgelkåren under Muñoz Grandes, Aragonienkåren under Moscardó, Gambaras italienska CTV, Navarrakåren under Solchaga, Maestrazgokåren under García Valiño och den marockanska armékåren under Yagüe. Armén förfogade över 565 artilleripjäser och kring 500 flygplan.

Som han gjort flera gånger tidigare inledde Vicente Rojo flera republikanska offensiver på andra fronter för att få mer tid till att omorganisera försvaret av Katalonien. Motril skulle attackeras den 8 december för att sätta tryck på Málaga och området söder om Granada och tvinga Franco att överföra trupper från Extremadura och Andalusien. Francos truppförflyttningar skulle utnyttjas som en del av republikens ”Plan P” för att attackera Cordoba-Peñarroya i centrum. Planen verkställdes emellertid aldrig på grund av invändningar från general Miaja och amiral Buiza och operationen blev snabbt inställd, trots att trupper redan gått ombord på fartyg med destination söderut. ”Slaget om Katalonien var förlorat när Motril-operationen inställdes”, skulle Rojo klaga långt senare.³

Katalonien lämnades åt sig självt, försvarat av en armé som bara var en skugga av sitt forna jag, medan republikens arméer i centrum kunnat omorganisera sig under det brutala slaget vid Ebro. Francos armé planerade att börja angreppet mot Katalonien den 20 december men oväder gjorde att det fick skjutas upp flera dagar. Republikens armé, som väntade attacken, skickade rapporter om att få trupprörelser hade konstaterats. Den 18 december hette det exempelvis att ”den operationella aktiviteten på olika fronter saknar betydelse”. Kommunikén följande dag var än mer lakonisk. ”Allt lugnt på de olika fronterna.”⁴

Den 23 december inledde Franco offensiven mot Katalonien, och ignorerade därmed Vatikanens förslag om eldupphör under julen, på två ställen längs fronten: mot Tremp, med

¹ Vicente *¡Alerta los pueblos! Estudio político-militar del período final de la guerra española*. Ed. Ariel. Barcelona, 1974, s. 64-72.

² Gabriel Cardona: *Historia militar de una guerra civil. Estrategia y tácticas de la Guerra de España*. Ed. Flor del Viento. Barcelona, 2006, s. 317-18.

³ Vicente Rojo: *¡Alerta los pueblos*, a.a. s. 84

⁴ Se *La Vanguardia* torsdag 20 december 1938, där rapporterna från de två föregående dagarna är publicerade.

avsikten att gå mot Artesa de Segrea och Ponts, och i söder mot Serós, för att inta Sarroca och Mayals. En kommunicé från fronten den dagen beskriver följande militära rörelser:

Efter intensiv artillerield och konstant aktivitet från italienskt flyg har fienden inlett en attack mot fronterna i Katalonien. Invasionsstyrkorna gick till attack i området kring Tremp, där de hejdades av spanska soldater som tillfogade dem oräkneliga offer.

Mellan Lleida och Balaguer försökte två enheter ta sig över Segre men tvingades till oordnad reträtt till sin bas.

I området kring Serós lyckades de italienska divisionerna förstärkta med en stor mängd militärmateriel inta staden Sena Grosa, som återerövrades efter en lysande motattack av spanska soldater.

Bland de tillfångatagna fanns en löjtnant och en korpral av italiensk nationalitet. Våra styrkor har tagit hand om kroppen efter kapten Giuseppe de Cola, av samma ursprung.

Striderna, som inte upphört för ett ögonblick, fortsätter med stor intensitet vid den tidpunkt då denna kommunicé skrevs.⁵

Därmed hade slaget om Katalonien inletts. I den första sektorn kämpade Elfte armékåren väl och erbjöd envist motstånd, men i Segre var sammanbrottet totalt: tolfte armékåren kunde inte stå emot det angrepp som trupper från Italien och Navarra genomförde i Serós. När trupperna skingrades där öppnades en djup bräsch och de enda två reservenheterna i sektorn förmådde inte hindra frankisterna att ta sig igenom. I själva verket upplöstes fronten så gott som fullständigt i denna sektor och striderna fortsatte på öppna fält då alla försök till motattack av republikens armé omintetgjordes av en fiende överlägsen till antal, artilleri och flygunderstöd. Den 11 januari 1939 uppskattade general Rojo att hans armé hade 90 000 soldater, 60 000 gevär och långt mindre artilleri än fienden. Franco-armén hade en fördel på sex till en.⁶

Under sådana omständigheter skulle det bli svårt, för att inte säga omöjligt, att rädda Katalonien. Den republikanska offensiven i centralsektorn, den sista under kriget, påbörjades till sist den 5 januari men påverkade inte alls det militära läget i Katalonien. Den slutade med ett misslyckande. Regeringen hade utlyst en total mobilisering med perspektivet att hålla ut till varje pris, på samma sätt som Madrid hade försvarats i början av kriget. Men det hela var inget annat än en vanvettig dröm som inte tog någon hänsyn till den faktiska situationen i Katalonien: en armé som snabbt höll på att upplösas och bakom fronten en stor trötthet. Efter två och ett halvt år av krig hade förmågan till motstånd gått förlorad. Slaget vid Ebro hade lämnat Katalonien i sådana spillror att det inte fanns tid till återhämtning före Francos snabba offensiv. Därför talade general Rojo med sin plan om att organisera skyttebataljoner, var och en bestående av 250 man från politiska partier och fackliga organisationer, för döva öron.

Emellanåt har ockupationen av Katalonien beskrivits som en militärparad. Det är lätt att förstå varför: motståndet var isolerat och saknade samordning. Men trots allt gjordes försök att hejda offensiven och återupprätta en frontlinje baserad på en rad successiva order från det republikanska högkvarteret att retirera och omgruppera. Redan den 6 januari 1939 var Francos offensiv omöjlig att hejda. Söderifrån drevs fronten tillbaka till floden Gayà, i centrum ockuperade Francos styrkor Cervera och i norr koncentrerades striderna runt Pons. Den 15 januari föll Tarragona och hela den södra delen av Katalonien hamnade under Francos kontroll. Vid ett möte den 18 januari mellan Negríns kabinett och president Companys gjordes bedömningen att läget var allvarligt men inte desperat. I den krigskommuniké som utfärdades den 19 januari hette det:

De invasionstrupper och de spanska styrkor som de förfogar över, har med hjälp av utländskt artilleri och flyg fortsatt sina attacker i sektorerna kring Bellver, Segur, Argensola, Santa Coloma

⁵ *La Vanguardia*, 24 december 1938.

⁶ Rojo a.a., s. 105.

de Queralt och Redoñá och kunnat flytta fram sina ställningar i en del av dessa sektorer trots envist motstånd från våra soldater, som lidit enormt. Luftvärnseld sköt ner ett tvåmotorigt ”Heinkel 111”. Det republikanska flyget svarade mycket bestämt och sköt ner tre ”Messerschmidt”-plan i strid mot numerärt kraftigt överlägset fientligt flyg. Alla våra plan återvände oskadda till sina baser.⁷

Samma dag publicerade *La Gaceta de la República* en order från premiärministern om att alla män mellan 18 och 55 år måste delta i befästningsarbete:

Alla medborgare som befinner sig bakom fronten måste inställa sig på arbetsplatser varje dag och vid tidpunkter som är ändamålsenliga för det arbete som de utför där befästningar byggs. Där kommer de att förses med materiel och organiseras för att utföra de anvisade arbetsuppgifterna.

Att verkställa denna order kommer att vara en angelägen del av det arbete som för närvarande pågår för det omedelbara försvaret av staden Barcelona, i enlighet med de normer som fastställts av stadens militärkommando och det sätt på vilket arbetet organiseras. Militärkommandot i Barcelona kommer att ge instruktioner, som kommer att offentliggöras, för hur de arbetsuppgifter som nämns i denna order ska utföras.⁸

I ett radiotal lördagen den 20 januari manade president Companys till ett motstånd som tycktes bli allt svårare för varje dag. Utan att han visste om det skulle det bli hans sista budskap:

Katalaner, i detta krig riskerar vi allt, till och med vårt rykte. Jag känner skam och enorm smärta stiga i vågor av vrede och frustration när jag tänker på det katalanska territoriets stora utbredning, från regionerna kring Lleida till Tarragona och som nu redan tagits över av invasionsstyrkorna. Mitt hjärta blöder när jag tänker på det. Men, katalaner, de kommer inte att avancera längre. Inte en enda av oss kommer att vila. I varje stund, med all vår energi, med all vår mänskliga kraft och till och med övermänskliga kraft kommer vi att hålla dörren stängd för angriparen.⁹

Barcelona fortsatte att fyllas med flyktingar från områden som gått förlorade till Franco. Samtidigt började en stor mängd flyktingar en smärtsam marsch mot norra Katalonien i riktning mot Frankrike. Slutligen öppnades gränsen för att låta sovjetiska vapen komma in, men i detta läge gjorde det absolut ingen nytta.

General Rojo ger följande beskrivning av det republikanska motståndet inför Francos framryckning:

Vi hade ingen armé. Den våg av män som kom för att strida var inte till mycken nytta. Hela enheter som en bataljon gränspoliser, med befälhavare och soldater, fick vapen och när de kom till frontlinjen vid Garraf stod de inte ut med artillerielden och skingrades innan någon kontakt med fienden skett: det fanns inget självförtroende någonstans i någon av de nya enheterna. Att nya vapen anlände spelade ingen roll, det var för sent. De skyttebataljoner som kunde få tag på vapen försvann bara in i de större enheterna. Förvisso uppfyllde de sin plikt, men bara oavsiktligt, de var inte tillräckligt många för att själva kunna hålla försvarslinjerna. Och som det inte räckte med det, den andra omgången kulsprutor var oanvändbara eftersom patronbanden gått förlorade.¹⁰

Det sista försöket att hindra Francos armé från att gå in i Barcelona gjordes vid floden Llobregat. Men när Rojo lade fram sin plan på kvällen den 23 januari tycktes allt, eller nästan allt, redan förlorat. De få republikanska arméenheter som var redo till strid led brist på allt och i resten av armén skedde omfattande deserteringar. Att strida till sista man föreföll så gott som omöjligt. Den 21 januari sade Negrín till Companys att det bästa vore om de båda regeringarna, samt den baskiska regeringen, lämnade Barcelona och dagen därpå började de sin avresa. Kabinettet hade ändå ett sista sammanträde söndagen den 22 januari, där man fattade en rad

⁷ *La Vanguardia*, 20 januari 1939.

⁸ *Gaceta de la República*, 19 januari 1939.

⁹ *La Vanguardia*, 21 januari 1939.

¹⁰ Rojo a.a., s. 123.

beslut som i detta läge tycktes meningslösa som att utropa ”krigstillstånd” på allt republikanskt territorium. Följande dag publicerade *La Vanguardia* en proklamation av den militära myndigheten undertecknad av general Juan Hernández Saravia, befälhavare över arméerna i östregionen, där det meddelades att alla rättigheter och garantier som återfanns i artikel 29, 31, 34, 38 och 39 av republikens konstitution var upphävda, att lagen om allmän ordning var vad som gällde och att militärlagar skulle tillämpas.¹¹ Tidningen tillkännagav också att Kommissionen för underhållningssektorn (*Comisión Intervenir de Espectáculos Públicos*) hade beslutat att det från den 23 januari inte skulle förekomma någon verksamhet på teatrar och nöjesetablissemang ”tills läget i kriget förändras”. En annan artikel, ännu mer bisarr med tanke på religionsfientligheten i krigets inledningsskede, meddelade att Kataloniens demokratiska union (UDC) hade anordnat en högtidlig mässa söndagen den 22 januari som hyllning till de soldater som armén nyligen mobiliserat.¹² Den 25 januari, den sista dagen som det kom någon republikansk press i Barcelona, hade *La Vanguardia* den drömska rubriken: ”Llobregat kan vara Barcelonas Manzanares”, en syftning på det framgångsrika motståndet mot Francos belägring av Madrid i början av kriget.¹³

När de tre regeringar som varit inkvarterade i Barcelona flytt från staden blev slottet i Figueres i flera dagar säte för republikens regering.¹⁴ Samtidigt kom Francos armé den 24 januari fram till Llobregat, efter att ha erövrat städer som Manresa, Martorell, Castelldefels och Sant Boi de Llobregat. På morgonen den 26 januari, samtidigt som de sista republikanska soldaterna lämnade staden, började Francos trupper komma in i utkanterna av Barcelona: Femte Navarradivisionen intog Tibidado och Vallvidrera, general Yagües mannar nådde Montjuicborgen, Fjärde Navarradivisionen ryckte fram från Montcada och italienarna skickade en motoriserad kolonn från Terrassa. Sent på eftermiddagen gick fienden in i Barcelona för att finna en närmast övergiven stad: eventuellt motstånd var på sin höjd symboliskt och befolkningen demoraliserad och hungrig. De enda som vågade sig ut var fascisterna i Falangen och de Francoanhängare som gömt sig sedan kriget började. Staden själv var ett ruinfält på grund av de återkommande intensiva bombningarna. Mellan den 21 och 24 januari hade Barcelona bombats 28 gånger, över 1 500 byggnader hade skadats eller förstörts och 36 fartyg sänkts i hamnen.

Samma dag, den 26 januari, överlämnade Franco befälet över Barcelona till general Álvarez Arenas och tillkännagav att denne skulle leda staden både i civila och militära angelägenheter.

Ockupationen av storstaden Barcelona, kulmen på nationalistarméns kraftfulla offensiv i Katalonien, medför problem vars komplexitet kräver samordning av olika avdelningar under kommando av en enda ledare av högsta militära rang som tar över ledningen av alla dessa.

I kraft av min auktoritet fastställer jag härmed:

Artikel Ett. Don Eladio Álvarez Arenas, brigadgeneral för den allmänna ordningen i den nationella regeringen, kommer att ta ledningen över alla militära och civila krafter och funktioner i Barcelona och kommer att utöva detta ansvar tills regeringen beslutar om att ersätta denna övergångsregim.

Artikel Två: För att fullfölja sitt uppdrag kommer han att under sitt direkta kommando ha:

1. Befälhavarna över ockupationsmaktens styrkor för polis och allmän ordning.
2. Befälhavarna för nationella säkerhetstjänst, press, propaganda och deras delegater.
3. Befälhavarna över den nationella informationstjänsten och den militärpolis som opererar i provinsen Barcelona.

¹¹ *La Vanguardia*, 24 januari 1939.

¹² Ibid.

¹³ *La Vanguardia*, 25 januari 1939.

¹⁴ De tre regeringar som refereras är *Generalitat*, den spanska republikanska regeringen och den baskiska regeringen. [TN]

4. De provinsiella befälhavarna för Spaniens traditionalistiska falang och Församlingarna för Nationella syndikalistiska offensiven (*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Offensiva Nacional Sindicalista (FET y de las JONS)*).

5. Chefer som delegerats för att återställa dokument, industrigrupper, osv.

6. Delegater och chefer för tekniska tjänster av alla slag.

7. Representer för bankväsendet.

Artikel 3. I kraft av sin ställning kommer befälhavande chef för alla ockupationstjänster att ensam ha rätt att föreskriva polisiära förordningar, regeringstjänster och organisering av samhällslivet.

Från mitt katalanska fronthögkvarter, 26 januari 1939, segerns tredje år, Francisco Franco Bahamonde.¹⁵

Ytterligare en proklamation från general Fidel Dávila, publicerad samma dag, fastställde de första villkoren för ockupationen.¹⁶

Francosidans ockupation av Katalonien slutfördes mellan 26 januari och 10 februari. Den präglades av den republikanska arméns ständiga reträtt, av motstånd på vissa ställen (som Granollers och Montalt) i syfte att skydda den enorma massutvandringen till Frankrike och av att Francos flygvapen gång på gång bombade de flyende katalanerna.

En av de mest förfärliga aspekterna av kriget i detta stadium var den urskiljningslösa och meningslösa bombning som civilbefolkningen i Katalonien utsattes för. Efter det katastrofala kriget och nederlaget, och till råga på allt en förödande utvandring, utsattes städer och samhällen i Katalonien för skoningslösa flygattacker. Enligt mångas förmenande var målet för de första dagarnas bombningar att hindra hårt motstånd mot Francoarméns avancemang. Men Girona, som erövrades den 4 februari, bombades den 27, 28 och 29 januari och sedan åter den 1 februari. Figureres, där cirka 50 000 personer passerade varje dag på väg till Frankrike, bombades den 26 och 30 januari och återigen den 3, 4, 6 och 7 februari. Dessutom, de enorma kolonnerna av civila – inklusive kvinnor, barn och gamla – på väg till gränsen, en del till fots och andra med alla tänkbara transportmedel som de lyckats få tag på, många skräckslagna av rykten om de illdåd Francos moriska trupper gjorde sig skyldiga till, utsattes också för systematiska bombningar och kulspruteattacker av lågflygande italienska och tyska plan. Inga militära motiv kan rättfärdiga den sortens handlingar, de kan bara förklaras med lust till hämnd och förstörelse.

Vid gränsen, som de franska myndigheterna hade stängt den 26 och 27 januari, väntade folk i förhoppningen om att den snart skulle öppnas igen. Den 28 januari öppnades gränsen för civila och några dagar senare, den 5 februari, kunde även soldater korsa den. Över 400 000 tog sig över gränsen till Frankrike under dessa dagar. Lluís Companys, den baskiske regeringschefen Aguirre och andra medlemmar av de katalanska och republikanska regeringarna korsade gränsen den 5 februari, medan Negrín, general Rojo och hans stab tog sig över den 9 februari.

Förlusten av Katalonien utgjorde det definitiva slaget mot republiken, även om regeringen, som återvände till Spanien efter att ha tagit sig över till Frankrike, fortfarande kontrollerade en bred zon i de centrala delarna av landet med tio miljoner invånare och en armé på 500 000 man. När gränsen till Frankrike öppnades ökade hoppet åter om att det skulle komma sovjetisk hjälp. Men viljan att strida var helt borta, särskilt sedan man förlorat ”republikens fäste”, som Katalonien ofta hade kallats. Dessutom återuppstod politiska meningsskiljaktigheter inom det antifascistiska lägret och mer intensiva än någonsin. Den 28 februari avgick president Azaña, bara några veckor efter att ha korsat gränsen. Negrín och kommunisterna var

¹⁵ *La Vanguardia*, 27 januari 1939.

¹⁶ *Ibid.*

i stort sett de enda som fortfarande manade till motstånd och trodde att när väl de politiska konflikterna i Europa övergått i öppet krig skulle Spanien kunna inlemmas i det.

Men de var ensamma om det perspektivet. De flesta, bl a en del av de högsta befälhavarna inom republikens armé, ansåg att en förlängning av kriget bara skulle förlänga den blodspillan som blivit meningslös och de hävdade att stunden var inne att förhandla med Franco om en hedersam fred. De olika ståndpunkter som fanns när det gällde denna fråga hade blivit oförsonliga, och mars, den månad då kriget som sådant avslutades, skulle också föra med sig en sorglig epilog för de motsättningar som rått i det republikanska lägret under hela kriget. En revolt i Cartagena av republikens flotta mot regeringen Negrín slogs ner på några timmar, men inte förrän en stor del av fartygen lyckats fly till Frankrike. Därefter bildade överste Casado och en grupp socialistiska soldater, under ledning av Julián Besteiro och anarkister som den välkände Cipriano Mera, ett nationellt försvarsråd (*Consejo Nacional de Defensa*) i Madrid med general Miaja i spetsen. Rådet avsatte Negríns regering, som var isolerad i Elda och som den 6 mars hade påbörjat återresan till exil, och konfronterade de kommunistiska styrkor som stödde Negrín, samt inledde förhandlingar med Franco.

Rådets försök att förhandla med Franco var dock utsiktslösa, eftersom han bara gick med på villkorslös kapitulation. Den 28 mars – samma dag som Casados försvarsråd lämnade Spanien – gick Francos trupper in i Madrid utan att avlossa ett skott och dagen därpå intogs även Valencia. Den 30 mars ockuperade den italienska Littoriodivisionen Alicante, där tusentals republikaner samlats i den fåfänga förhoppningen om att kunna fly via hamnen. Den 1 april 1939 utfärdade Franco sin slutgiltiga ”segerkommuniké” där han tillkännagav att kriget var över. I februari hade han redan lagt fram den ökända ”Lagen om politiskt ansvar”, som syftade till att ”låta dem få betala som genom sina handlingar och försummelser bidragit till att gynna den ’röda’ omvälvningen”. Lagen användes mot de besegrade från det ögonblicket och var början till den skoningslösa diktatur som skulle vara i nära 40 år.

Avslutning:

Den historiska betydelsen av republikens nederlag

När Franco deklarerade att inbördeskriget var slut hade Katalonien levat under ockupationens ok i nästan två månader, i ett tillstånd av fysiskt och materiellt nederlag och moralisk och andlig förödelse. I Katalonien hade ingen händelse de senaste 200 åren haft samma katastrofala konsekvenser som republikens nederlag. Förlusten av autonomi kan bara jämföras med vad som hände 1714 då Katalonien förlorade sin regering efter tronföljdskriget. Inget av inbördeskrigen på 1800-talet, ingen av perioderna med absolutistisk reaktion och förtryck gick att jämföra med det läge som Katalonien nu befann sig i. Till och med den hårda repressionen under Primo de Riveras diktatur (1923-30) förefaller mild jämfört med Francos nya diktatur. Med början 1939 såg Katalonien, och i förlängningen hela Spanien, sin historiska utveckling plötsligt avbruten. Det skulle bli oerhört svårt att återhämta sig från denna historiska brytning.

En del författare har hävdad att brytningen egentligen skedde 1936 när kriget började. Det är sant att inbördeskriget på ett avgörande sätt påverkade det politiska, sociala och ekonomiska livet i Katalonien. Det skapades utrymme för en mångfacetterad revolution, som öppnade för en djup omvandlingsprocess, inklusive steg mot ett självstyre som var så genomgripande att det bröt sönder de begränsningar som fanns i 1932 års katalanska statut. Men samtidigt var förändringarna både en konsekvens av det historiska läget i Katalonien och de förhållanden som ärvts från den föregående perioden. Det går inte att säga att revolutionen 1936 i Katalonien var en improvisation: de revolutionära målen för hur ett nytt samhälle skulle se ut, hur utopiska och orealistiska de än kan förefalla idag, hade en lång tradition inom den katalanska arbetarrörelsen. Och 1936 försökte arbetarna omsätta sina idéer i praktiken trots alla problem, hinder och motsättningar. Perioden med republiken före kriget hade varit en tid av kreativitet där en stridbar och fantasirik arbetarrörelse verkligen tog till vara sin historiska möjlighet när tillfälle väl uppstod.

Projekt från tiden före kriget gjorde framsteg även i andra delar av det katalanska samhället. Om kvinnorna i Katalonien uppnådde nya nivåer av frigörelse, hur minimala de än var, berodde det på att deras befrielserörelse nått en betydande organisationsnivå och självmedvetenhet. Om kriget skapade förutsättningar för att katalansk kultur skulle frodas berodde det på att kulturrörelsen i Katalonien – påbörjad med den berömda *Renaixença* (Pånyttfödelse) ett århundrade tidigare – hade blivit populär som aldrig förr. Inte heller på pedagogikens område började nytänkandet från ruta ett, i stället byggde den på en rörelse som startat på fullt allvar i början av 1900-talet. Slutligen går det inte att förstå den nivå av självförvaltning som Katalonien uppnådde 1936-37 utan att beakta den rörelse för nationell frigörelse som krävt en omvandling av staten, och rättigheter för Katalonien, ända sedan restaurationen (1874).

Kriget erbjöd ett historiskt tillfälle att vidareutveckla en rad omvandlingar som baserade sig på projekt som tidigare varit i görningen. Bara de som drabbades av repressalier och förföljelse – en inte helt obetydlig sektor av det katalanska samhälle – kunde betrakta krigsåren som ett historiskt undantag, en parentes då deras privilegier, makt och rättigheter upphörde. 1939 skulle de emellertid få tillbaka rättigheter, makt och privilegier – och det med ränta.

För huvuddelen av det katalanska samhället blev nederlagets trauma, som avbröt decennier av historisk utveckling, långt större än vad man skulle kunna kalla inbördeskrigets trauma. Med en *coup de main* – en viftning med handen – eller kanske mer exakt, ett svärdshugg – försökte ockupationsarmén utplåna Kataloniens historia och genom dekret och vapenmakt skapa en ny verklighet, en ny stat, och ett nytt sätt att leva, känna och tänka som var helt främmande för Katalonien.

Nederlagets trauma började med det massiva uttåget av spanjorer och katalaner – mellan 400 000 och 500 000 – vilka tog sig över gränsen till Frankrike.* Cirka 100 000 var katalaner och där återfanns hela den politiska klassen, medlemmar av *Generalitat*, politiska partier och fackföreningar; så gott som hela den katalanska intelligentian, vad som återstod av republikens armé – dess arbetare, bönder och tjänstemän, och de butiksägare som stridit i den; en civilbefolkning i all sin mångfald som fruktade de omtalade repressalierna (den 9 februari hade Franco kungjort Lagen om politiskt ansvar) eller som kort och gott blivit rädda genom de rykten som cirkulerade om Francos moriska trupper. De gav sig iväg mot en exil där många skulle dö i koncentrationsläger och andra fortsätta att kämpa för sin frihet i ett nytt krig. Exilens blodiga siffror måste adderas till de dödsoffer inbördeskriget som sådant krävt: det har beräknats att 38 500 katalanska medlemmar av republikens armé och 2 500 katalaner som ingick i Francos armé stupade vid fronten. Ytterligare 5 500 dödades av bombräder och 8 500 av repression på den republikanska sidan. Till dessa siffror bör också läggas det antal offer som Francos förtryck krävde.

Det dröjde inte länge förrän de som blivit kvar i Katalonien började få känna av förtrycket. Fängelserna fylldes, nya byggdes i all hast, ibland i kloster och i fabriker. Koncentrationsläger öppnades och summariska avrättningar inleddes. Ny lagstiftning bestraffade dem som räddat liv under kriget. Angivelser var dagligvara och det blev svårt att hitta någon villig att vittna så att den som stod inför rätta kunde slippa fängelse eller avrättning. Det har beräknats att antalet fångar i Spanien ökade till 700 000 när kriget var över. Officiell statistik uppger att det ett år senare, 1940, fortfarande fanns 270 729 fångar. I Katalonien tog Modelo-fängelset i Barcelona hem det tveksamma förstapriset för flest antal inspärrade. Enligt fängelseprästen Martin Torrent passerade 35 000 fångar där mellan 1939 och 1942, ”den största mängden fängslade i världen”.¹

Sedan var det de som dog i händerna på Francos repression. Enligt senare beräkningar avrättades 4 000 efter officiella domstolsförhandlingar. Inget är känt om hur många som dödades utan rättegång och blev begravda i massgravar. Siffrorna är särskilt höga om vi beaktar att hela politikerklassen i Katalonien flydde till exilen. De som inte gjorde det var, naturligtvis, de som inte hade något att frukta. Ännu 1953 fanns det avrättningspatruller i Katalonien som avrättade fångar för saker som hade skett under inbördeskriget. Enligt officiell statistik dog 543 i fängelse mellan 1939 och 1953 och många andra dog av de svåra ekonomiska och sanitära umbärandena på 1940-talet. Kataloniens befolkning minskade, som en direkt följd av kriget, med 160 000 – troligen ännu mer – men till denna siffra bör läggas de dödsfall som orsakades av svält, sjukdom, dåliga sanitära förhållanden och de katastrofer som drabbade det katalanska samhället efter kriget. Till sist ledde också kriget till en kraftig minskning av födelsetalen, vilket också skadade det katalanska samhället.

Jakt på ”röda” med katolska kyrkans välsignelse började också i 1939 års Katalonien och Spanien. Enligt en anekdot som berättades i min egen familj brukade fängelseprästen i Figueres komma med följande visdomsord till de republikanska fångar som väntade på avrättning: ”Ville inte ni katalaner ha ett eget hus och en egen trädgård?”, brukade han säga med hänvisning till den idyll som president Macià försvarat under åren av republik. Prästens svar på sin egen fråga lämnade inga tvivel om vad han ansåg: ”Ni har redan ert hus här och trädgården håller på att grävas i ordning för er nu.” Den oförliknelige Martin Torrent ansåg den dödsdömde vara lycklig eftersom han var den enda mänskliga varelse som med säkerhet

* Se [Terence Phelan \(Sherry Mangan\): Flykten från Barcelona](#) som är en ögonvittnesskildring av en som deltog i denna kaostartade flykt. – Red

¹ Se Pelai Pagès: ”La presó Model de Barcelona a la postguerra”, en Josep Mª Solé Sabaté (dir): *El franquisme a Catalunya (1939-1977)*. Vol. I: *La dictadura totalitaria (1939-1945)*. Edicions 62. Barcelona, 2005. s. 130-132.

kunde veta exakt när han skulle dö: han var den ende i besittning av den ”ojämförbara turen” att kunna besvara den fråga miljoner människor ställer sig varje dag: ”När ska jag dö?”²

Samtidigt som den korporativa staten infördes, efter modell från annan europeisk fascism, förkunnade Franco att liberalism, frimureri, kommunism och separatism var det nya Spaniens bittra fiender. Således avskaffades de rättigheter som hade varit så svåra att erövra. Det enda tillåtna politiska partiet var det nyligen bildade *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalistas (FET y la las JONS)* [Den traditionalistiska spanska falangen och den national-syndikalistiska offensivens juntor], ett hybridparti som bildades genom dekret i april 1937. Katolicismen skulle vara den enda tillåtna religionen och den nya staten åter uttryckligen katolsk. Klasskampen avskaffades genom dekret. Fackföreningarna förbjöds och förföljdes och arbetarna förvandlades, med en förskönande omskrivning, till producenter. Varje institution från de autonoma politiska systemen eliminerades och alla yttringar av ”katalanskheter” förföljdes.

Skolor, kyrkor, medier och propaganda införde – ibland frivilligt, ibland för att de inte hade något annat val – en ny fundamentalistisk, reaktionär och regressiv moral. Nya ritualer för medborgarskap genomdrevs med våld, ersatte de som funnits tidigare och genomsyrade alla delar av det offentliga livet. Den obligatoriska romerska (fascistiska) hälsningen i skolor, på biografier och på gatorna; traditionalisternas, falangisternas och monarkisternas nya hymner, som man måste ställa sig i givakt inför, och imperieflaggans plötsliga återkomst syftade till att påminna om det ”ärorika” förflutna – allt detta blev normala inslag i katalanskt vardagsliv. En typisk affisch som de nya ockupationsstyrkorna placerade ut runt om i regionen visade två leende unga fascister som gjorde fascisthälsningen, iförda i de symboliska blå skjortorna med ok och pilar. Fredsduvor svävade över dem och ett lejon syntes i förgrunden. Texten lød: ”Spanien har anlänt”.

Segrarna kunde inte lösa problemet med hungern, som rått sedan kriget, trots alla nödhjälps- och välgörenhetsorganisationer som det fanns gott om tack vare den katolska kyrkan. Dessa organisationer var till större nytta för den statliga propagandan än för de hungrande. 1939 initierade Franco en ny politisk och ekonomisk plan benämnd ”autarki”, som de som upplevde den mest kom ihåg för ransoneringskorterna, inskränkningarna av energianvändning och de beryktade inslag av korruption som gjorde falangist-byråkraterna till de nyrika i staten. Landet – dvs större delen av landet – fortsatte att dras med hunger en bra bit in på 1950-talet.

På fabrikerna återtog ägarna makten, införde hårda arbetsvillkor och utnyttjade förbudet mot klassbaserade fackföreningar för att i stället införa en vertikal och korporativ facklig rörelse som Falangen kontrollerade.³ Alla sociala, ekonomiska, politiska och kulturella framsteg som gjorts före eller under perioden med republik försvann spårlöst. Precis som nationen i övrigt, tvingades Katalonien i två långa årtionden leva fjättrade vid ett avlägset och föråldrat förflutet. När moderniseringen, med hjälp av den internationella ekonomins expansion, till sist anlände skedde det i sällskap med en ytterst hög socio-politisk prislapp. Invandring till Katalonien från andra delar av Spanien var hög på 1940- och 1950-talet, men den skulle nå aldrig förut skådade höjder på 1960-talet. Folk från främst lantliga områden i Andalusien, Murcia och Extremadura tvingades packa sina tillhörigheter och lämna sina hem. I Katalonien

² Martín Torrent, *Qué me dice usted de los presos?*. Imprenta Talleres Penitenciarios. Alcalá de Henares, 1942. s. 68.

³ Traditionellt organiserar fackföreningarna arbetarna för att försvara eller utvidga sina ekonomiska intressen eller förhållanden som rör deras arbetsplatser *vis à vis* cheferna, eller ägarna till produktionsmedlen. Sådana organisationer kan betecknas som ”horisontella” eftersom de organiserar ett socialt skikt (arbetarna) mot ett annat (ägarna). Francos vertikala organisationer baserades på varje industri och inte på klass. Således tillhörde alla på en fabrik eller en industri, från den högste chefen till lägst betalde arbetare, samma fackförening. Givetvis kontrollerades dessa fackföreningar av de högsta cheferna och tjänade deras intressen. [TN]

hamnade de sedan i svåra sociala förhållanden och ekonomisk "super-exploatering". Befolkningen ökade enormt i hela Katalonien, men särskilt i städer och industriområden. Franco-regimen såg denna invandring som ett sätt att lösa den "katalanska frågan" en gång för alla, eftersom den invandrade befolkningen var så stor att den kanske, till sist, skulle suga upp den ursprungliga katalanska.

Utan några organ för självförvaltning, fria politiska partier, fackföreningar eller mekanismer för att försvara den egna kulturen, möjligheter för de förföljda att göra motstånd och där det katalanska språket förvisats till att enbart användas hemma och i familjekretsen, stod Katalonien inför utsikten att den egna historien var på väg att upphöra. Fullt medveten om sin historiska roll, inskränkte sig inte Francoregimen till att krossa arbetarrörelsen och omstrukturerade det katalanska samhället: den siktade in sig på att kort och gott krossa Kataloniens nationella karaktär. Fernando Valls Taberner, en moderat katalansk nationalist som senare skulle bli en inbiten Franco-anhängare, skrev att eftersom Katalonien under de tidigare decennierna slagit in på katalanismens "villospår" måste de nu återinlemmas i Spanien, "utan någon annan befälhavare än *El Caudillo*, grundare av en återfödd nation och räddare av vår traditionella civilisation".⁴

Efterskrift

Franco lät tillfångata och avrätta de politiska ledare som fanns kvar i Spanien. Men även en del av dem som tagit sin tillflykt till Frankrike skulle 1940 överlämnas till Franco av Vichy-regeringen, däribland *Generalitat*-presidenten Companys, CNT-medlemmen och f d industriministern Joan Peiró, samt socialisten och f d inrikesministern Julián Zugazagoitia. Alla avrättades.

⁴ Fernando Valls i Taberner publicerade artikeln "La falsa ruta" i *La Vanguardia Española* 15 februari 1939, strax efter att Katalonien blivit ockuperat. Den publicerades senare i hans bok *Reafirmación espiritual de España*, Editorial Juventud. Barcelona 1939. [TN:] Fernando Valls i Taberner hade varit ledare för Regionalistiska förbundet (*Lliga Regionalista*), ett konservativt, nationalistiskt parti.

Lästips

Allmänt om spanska revolutionen:

Burnett Bolloten: [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#) – bok

Pierre Broué: [Den spanska revolutionen \(1931-1939\)](#) – bok

Fernando Claudín: [Den olägliga revolutionen \(Spanien 1936-1939\)](#) – artikel

Stephen Kotkin: [Från en klippbrant](#) (om spanska inbördeskriget ur sovjetiskt perspektiv – ur Kotkins Stalin-biografi, del 2)

Om Majhändelserna och utvecklingen därefter:

Andy Durgan: [Trotskij, POUM och majhändelserna](#)

Martin Fahlgren: [Mordet på Andreu Nin – hur gick det till?](#)

Pelai Pagès: [Stalinisterna och POUM under inbördeskriget i Spanien](#)

Reiner Tosstorff: [En Moskvaprocess i Barcelona. Förföljelserna mot POUM och deras internationella betydelse](#)

Tidsdokument:

[Stalin, Komintern och den spanska revolutionen](#) (bl a interna rapporter, andra halvåret 1936)
[Sovjetunionen, Komintern och Spanien våren 1937](#) (interna Kominternrapporter)

[Socialistiska Partiet och POUM](#). Artiklar från dagstidningen *Folkets Dagblad* våren 1937

August Spångberg [Spanien i revolution](#) (1937)

George Orwell: [Hyllning till Katalonien, utdrag om Majhändelserna](#). Orwell granskar bl a utförligt hur Majhändelserna rapporterades i den kommunistiska pressen (denna var utomordentligt osaklig och motsägelsefull – det var inte ovanligt att en artikel sade en sak om något och en annan något helt annat).

[Majstriderna i Barcelona](#) (1937) De spanska anarkosyndikalisterna ger sin version

[Processen mot POUM – Artiklar ur Folkets Dagblad och Arbetaren](#).

[Processen mot POUM – Artiklar ur Ny Dag \(SKP:s dagstidning\)](#).

André Gide: [G. P. U.-METODER](#)

[För en revidering av POUM-rättegången eller omedelbar amnesti](#). Politiska och fackliga ledare i Spanien protesterar mot POUM-domslutet (från november 1938).

Terence Phelan (Sherry Mangan): [Flykten från Barcelona](#) (när Franco ockuperade Katalonien)